

GÁL FERENC

AZ APOSTOLOK
CSELEKEDETEINEK
OLVASÁSA

GÁL FERENC
AZ APOSTOLOK CSELEKEDETEINEK OLVASÁSA

GÁL FERENC

AZ APOSTOLOK
CSELEKEDETEINEK
OLVASÁSA

SZENT ISTVÁN TÁRSULAT
AZ APOSTOLI SZENTSZÉK KÖNYVKIADÓJA
BUDAPEST, 1982

**NIHIL OBSTAT
JÓZSEF DR. GIANITS CANONICUS CENSOR**

**NR. 704-21/1981. IMPRIMATUR
STRIGONII, DIE 21. NOV. A. 1981.
LÁSZLÓ CARD. LÉKAI PRIMAS HUNGARIAE,
ARCHIEPISCOPUS ESZTERGOM**

**MINDEN JOG FENNTARTVA,
BELEÉRTVE A BÁRMINEMŰ ELJÁRÁSSAL VALÓ
SOKSZOROSÍTÁS JOGÁT IS**

ELŐSZÓ

Vallásos csoportok összejövetelein és általában a keresztény tanításban egyre többször visszatekintenek az újszövetségi szent könyvekre és az apostoli egyház életére. A forrásokhoz való visszatérés hozzásegít ahhoz, hogy közelebbről lássuk azt az isteni beavatkozást, amit kinyilatkoztatásnak nevezünk, és hogy jobban beleéljük magunkat abba a hitbeli válaszba is, amelyet az apostolok és az általuk megalakított egyház a Szentlélek segítségével a kinyilatkoztatásra adott. Ezért a Szentírásnak, az apostoli kor hitének a tanulmányozása mindig tisztázza a vallási fogalmainkat, és ráébreszt arra, hogy az egyház élete természetfölötti forrásból indult el, amit megváltásnak nevezünk. Amikor az egyházban vallásos életünket éljük, magunk is ebből a természetfölötti forrásból táplálkozunk.

Az Apostolok Cselekedeteinek könyve már feltételezi az evangéliumokat, Jézus életének és tanításának a kifejtését. A könyv igazi témájáról és céljáról már sokat vitatkoztak. De az minden olvasó előtt világos lehet, hogy végső fokon azt tartalmazza, amivel Péter apostol megokolja a Krisztusról szóló tanúságtételt: „Mi nem hallgathatunk arról, amit láttunk és hallottunk” (4,20). A szövegből kitűnik, hogy Pál évekig tartó útjait is ez az élmény táplálja. A hivatásos egzegéták az Apostolok Cselekedeteivel kapcsolatban is felvetnek számtalan történeti és szövegkritikai kérdést, amelyeknek az elemzése érdekes lehet. Mi azonban csak a könyv „olvasását” tartottuk szem előtt, vagyis annak megértését, ami a mindenkori egyházi tanításhoz és az egyéni hithez szükséges.

A KÖNYV JELLEMZÉSE

Az Apostolok Cselekedeteinek könyve a Biblia újszövetségi részében hagyományosan a négy evangélium után következik, s történetszerűen mondja el a Jézus feltámadása utáni eseményeket. Nagy vonásokban a jeruzsálemi egyházi közösség megalakulásáról, életéről, továbbá Péter és Pál apostolok missziós tevékenységéről értesít bennünket. Már a második század közepéről vannak adataink arról, hogy az egyház ezt is a sugalmazott és kánoni könyvek közé sorolta, s az evangéliumokkal együtt a hit normájának tekintette. A negyedik századi emlékek pedig azt mutatják, hogy az istentiszteleti összefüggésben a húsvéti időben olvasták ezt a szöveget, s valóban oda is illett, hiszen azt igazolta, hogy a feltámadt Krisztus kegyelmei a Szentlélek által kiáradtak, és létrehozták azt az egyházat, amelyről Krisztus beszélt, és amelynek szervezésére parancsot adott.

A szövegkritikusok a régi kódexek alapján beszélnek egy szíriai, egyiptomi és egy nyugati szövegváltozatról. Az eltérések azonban csak mellékes dolgokra vonatkoznak, inkább egyes helyek bővebb, magyarázóbb kifejtésével van dolgunk. A könyv két részre oszlik. Az első rész az 1–15. fejezet, ahol az események közelebbi időbeosztás nélkül, egymás mellé és egymás után helyezve következnek, s a görög nyelvben elég sok a szemitizmus. Látszik, hogy a szerző írásbeli feljegyzéseket használt fel forrásul. A második rész, a 16–28. fejezet már folyamatos elbeszélést nyújt, s az időbeli meghatározó adat is gyakoribb. Négy ízben a szerző úgy beszél, mint az események szemtanúja („mi részek”: 16,10–17; 20,5–10; 21,1–18; 27,1–28,16). A könyv különböző helyein megszerkesztett beszédek találunk, elsősorban Péterét és Pálét. A beszédek ilyen idézése szokásban volt a világi íróknál is. Feltételezhetjük, hogy a szerző itt is írásos vagy szóbeli forrásokra támaszkodott, de azért nem kell szó szerinti idézetre gondolnunk, hanem a beszéd témájának bővebb megjelölésére. A források felhasználásánál a szerzőnek segítségére lehettek

az egyes egyházközségek helyi hagyományai. Ezeket különben éppúgy átadták egymásnak, mint az apostoli leveleket. A központi egyházak, mint Jeruzsálem, Antióchia, Efezus vagy Korintus bizonyára a környékbeli egyházak megalakulásának körülményeit is összegyűjtötték. Főleg ha valamelyik apostol működött ott. A szövegben található beszédek megszerkesztésénél gondolhatunk még arra is, hogy amikor a keresztény prédikáció típusai kialakultak, már ezeknek a szóbőségét és szakkifejezéseit vitték bele az ősi igehirdetés leírásába. Jellemző példaként említhetjük Pál apostolnak az efezusi presbiterekhez intézett beszédét, illetőleg annak a könyvben található formáját (20,18–36).

Az Apostolok Cselekedetei nem mai értelemben vett történeti leíró munka. Nem is egyszerű történeti beszámoló akart lenni, hanem elsősorban vallásos könyv, amely a hitet igazolja és erősíti. A hitet viszont csak úgy igazolhatta, ha az evangéliumokhoz hasonlóan *történeti adatokra* támaszkodott. Kezdetől fogva megvolt az összehasonlítás lehetősége a külső esemény és az igehirdetés adatai között, s erre ma is hivatkozunk. A könyvnek vannak érintkező pontjai a világi történelemmel és Pál apostol leveleivel. Ezért az elbeszélés egész keretét és sok részletét történetileg igazoltnak vehetjük. Ha pedig a benne előforduló csodáknak vagy csodálatos eseményeknek leírására gondolunk, nem szabad elfelejtenünk, hogy a kereszténység a maga létét kezdettől fogva és mindenütt Isten természetfölötti beavatkozásából és kinyilatkoztatásából magyarázta (Róm 15,18; 2Kor 12,12; Zsid 2,4; Mk 16,17). Itt az egész könyv arról tanúskodik, hogy a természetfölötti erők beléptek az emberi történelembe, és azt üdvtörténétté tették. A történeti hűség tárgyalásánál figyelembe kell venni a szerző feltűnő hallgatásait is. Nem beszél pl. olyan nagyobb egyházak alapításáról, amelyeket egyébként a történet folyamán említ, pl. a római egyházét. Ugyancsak nem tér ki Pál apostolnak a korintusi egyházzal vagy a galatákkal folytatott vitájára, amiről pedig a levelek tanúskodnak. Ez is mutatja, hogy nem akart egyház-történetet írni, sőt még Pál életrajzát sem.

Ezért a könyvet *teológiai szempontból* kell megítélni. Az igazság az, hogy a szerző az elmondott történetet a hit világánál magyarázza. Hasonlóan ahhoz, ahogy az idézett beszédek az üdvtörténeti visszapillantást megteszik (2,16–21; 4,10–12; 11,5–17). Ilyen hívő szemlélet alapján állítja a szerző, hogy Isten tevékenykedik egyháza által, Lelke által és kiválasztott küldöttei által. A szerző hívő történész, azért a könyv értelmezésénél gondolni kell szempontjaira. Az ő számára az események sorozata az az

üdv történet, amelyben Isten kinyilatkoztatta magát és megvalósítja az ember üdvét.

A keresztény tanítás központja Isten üdvözítő terve. Ennek szolgálatában állt már a világ teremtése (17,24) és az ószövetségi nép kiválasztása is (3,25; 13,17). Jézus eljövetelel ez a terv egyre fejlődött, de csak halála, feltámadása és a Szentlélek eljövele tette egészen nyilvánvalóvá. A zsidók nem ismerték fel Jézusban a Messiást, nem fogadták el, Isten mégis „Úrrá” tette, megdicsőítette, azért az ő nevében kell hirdetni a bűnök bocsánatát, és ő lesz az élők és holtak bírója is (10,42). Az Apostolok Cselekedeteiben már jelentkezik a keresztény *időszemlélet*. Az egyház számára az idő az evangélium hirdetése és Krisztus tevékenységének folytatása. Az egyes ember számára pedig az idő az elfogadásnak, a hitnek és a hitből való életnek a kerete. Ezért az egyes közösségekben a hangsúly a hit megőrzésén és a szeretet gyakorlásán van.

Jézus Krisztus tanúja elsősorban a tizenkét apostol. Velük egy vonalba kerül Pál is, akit maga Krisztus hív meg. De a munka egy részét átvesszik azok, akiket az apostolok választanak ki és bízna meg: Barnabás, István, Fülöp és mások. A könyv előszava azt állítja, hogy a szerző itt a harmadik evangélium folytatását adja. Fel lehet ismerni a szerkesztésbeli hasonlóságot is. Az evangélium szerint Jézus tanítása kezdődött Názáretben és befejeződött Jeruzsálemben. A Cselekedetek szerint az apostolok tanítása elkezdődik Jeruzsálemben és el kell érnie a föld végső határát. Pál apostol is ebbe a keretbe van beállítva. Rómába való megérkezése azt jelképezi, hogy a tanúságtétel elérkezett az akkori világ fővárosába. Az egyetemesség gondolata már tükröződik a pünkösdi eseményekben: a különböző népek és nyelvek a Szentlélek befolyása alá kerültek, és arra kaptak hivatást, hogy elfogadják az evangéliumot. Ezt először a zsidóknak kellett felajánlani, de amikor ők elutasították, az apostolok a pogányokhoz fordultak. A pogányok üdvössége különben is a könyv egyik fő témája. Kornéliusz megtérése (10,1 k), az antióchiai görögök megkeresztelése, Pál és Barnabás útjai mind ezt a témát jelképezik és bontakoztatják ki.

A könyvben a hit az ember szabad állásfoglalása, az isteni kinyilatkoztatás tudatos elfogadása. Gyakorlatilag úgy valósul meg, hogy az ember megtér, Jézus Krisztust elfogadja urának és megváltójának. Világos az is, hogy a hit kegyelmi ajándék: az apostolok prédikációjának azok hisznek, akiknek Isten megadta (5,31; 11,18; 15,9; 16,14). Isten kettős adományban részesíti a hívőt: megbocsátja bűneit és kiárasztja rá a Szentlélek kegyelmeit. A két adomány bele van foglalva az egyház szertartá-

saiba. A bűnök bocsánatát a Jézus nevében kiszolgáltató keresztség eszközli (2,38), a Lélek ajándékait pedig az apostoli kézzel (6,6). Így a hívő végül is nemcsak vízzel, hanem Szentlélekkel keresztkedett meg (1,5; 11,16).

Az egyház struktúrájának elemei is megtalálhatók a könyvben. Az egyes közösségek az apostolok vagy megbízottak vezetése alatt állnak, s úgy szerepelnek, mint szent közösségek, mint Isten egyháza, amelyeknek tagjait a Szentlélek Krisztushoz kapcsolja. A részegyházak Isten útját követik (9,2), amellelt összetartoznak, az egyház tagjai egymás közt testvérnek számítanak, s Krisztusról csakhamar keresztkényeknek (christiano) nevezik őket (11,26; 26,28). Tehát kialakul Isten új népe, Krisztus egyháza, amelyet saját vérén szerzett (20,28). Az összekötő kapocs a hit, s amikor vízből és Szentlélekből a keresztkében újjászületnek, megszűnik a hagyományos üdvörténeti megkülönböztetés a zsidók és a pogányok között.

A szerzőnek lehetetlen volt az evangélium hirdetéséről anélkül beszélni, hogy ne jelezte volna az evangélium elfogadását és átélését is. A könyvben megtaláljuk az *egyház belső életének* lényeges vonásait, illeltőleg azt az eszményi képet, amelyre minden közösségnek, minden hívő csoportnak törekednie kell. A keresztkények kötelesek megmaradni az apostolok tanításában (2,42), s ezt a tanítást kell őrizni az apostolok utódainak, illeltőleg a mindenkori előjáróknak is (14,27; 20,7). Az erkölcsi követelmények között első helyen áll a testvéri szeretet (20,35), mégpedig olyan szeretet, amely lehetővé teszi, hogy a közösségnek egy legyen a szíve és a lelke (4,32). A könyv külön hangsúllyal mutatja be, hogyan mentették meg az apostolok ezt a benső egységet, amikor a megtért zsidók és pogányok életét közös nevezőre kellett hozni. A szeretetet és az egységet belülről a kenyértörés és az imádság szolgálta (2,42). A kenyértörés kétségtelenül az eukarisztia ünneplése. Az ima is többet jelentett, mint közösségi szertartást. Inkább arra törekedtek, hogy egész életüket áthassa az imádságos szellem.

Az egyházban egyesek *különleges szerephez* jutottak. A vezetés a Péter köré csoportosult „tizenkettő” kezében van. Ők a hivatalos tanúk és a tanítás hordozói. Munkájuk egy részét átveszi a hét diakónus, akik főleg az egyház szociális életét rendezik, de az igehirdetésből is kiveszik részüket (István, Fülöp). A szöveg többször említi „prófétákat” is, de nem úgy, mint valamilyen állandó hivatal képviselőit. Ők inkább a Szentlélektől irányított személyek, akik esetenként közlik Isten akaratát. Ennyiben hasonlítanak az ószövetségi profétákra. Nem lehet tagadni, hogy az egy-

ház első évtizedeiben nagy szerepet töltöttek be. Ezen nem csodálkozhatunk, hiszen az a kor még a kinyilatkoztatás átvételének és az egyház alapításának ideje volt, ahol maguk az apostolok is eligazításra szorultak. Az pedig, hogy ilyen karizmatikus jelenségek alulról, a hívők köréből is kiindultak, azt bizonyította, hogy a Szentlélek az egész egyházat áthatja.

Ahol a szöveg *presbiterekről*, vénekről beszél, főleg Jeruzsálemben és a Pál által alapított egyházközösségekben, rajtuk olyan megbízott férfiakat kell érteni, akik az apostolok távollétében felelős vezetői voltak az egyházi közösségnek (14,23; 20,18). A presbiterek szerepe különösen kiválglik Jakab mellett Jeruzsálemben (11,30; 15,13). A szerző külön nem magyarázza, hogy ezek a nevek mit jelentenek, de amikor így beszél, kétségtelenül az egyház belső berendezkedését állítja elénk, amelyből aztán véglegessé vált a püspöki, papi és diakónusi hivatal. A belső berendezkedés alakulása párhuzamosan fut annak megértésével, hogy az egyháznak ki kell tárulnia a népek előtt, és lehetővé kell tennie a zsidókból és pogányokból megtért hívők összeolvadását. Eldől az a kérdés is, hogy a mózesi törvény megtartása nem kötelező az üdvösségre. A Krisztus által hozott megváltás mindenkire vonatkozik, az ő feltámadásával beköszöntött a végleges üdvrend, és a beléje vetett hit vezet a megigazulásra.

Kinek és milyen céllal írták a könyvet? A címzett ugyanaz a Teofil, akinek Lukács az evangéliumát is ajánlja. Maga a név használatos volt; jelentése: Istenszerető, vagy „akit szeret az Isten”. Ha ez a Teofil határozott egyedi személy is, kétségtelenül az egész hívő közösséget jelképezi. Mégpedig olyat, amely főleg megtért pogányokból áll. Többször esik ugyanis szó arról, hogy a zsidók elutasítják az evangéliumot, azért az apostolok a pogányokhoz fordulnak. Egyes magyarázók arra is gondoltak, hogy a könyv a római fogságban levő Pál védelmére íródott, akinek polgárjogát és ártatlanságát a római hatóságok is több ízben elismerték. Az általa hirdetett vallás tehát nem lehet lázítás (17,7), és nem is valamilyen új, törvénytelen mozgalom (18,13). De az egész gondolatmenet azt igazolja, hogy a könyv célja átfogóbb, egyetemesebb. Még azt sem volna elég állítani, hogy a cél Pál apostol missziós elgondolásának védelme lenne a szűkebb gondolkodású zsidó-keresztényekkel szemben. Hiszen pl. hallgat a galatákkal folytatott vitáról, ami pedig nagyon is belevágott ebbe a témába. A szerző inkább azt mutatja be, hogyan teljesedett Krisztus parancsa, amellyel elküldte apostolait az evangélium hirdetésére. Isten szava még akkor sincs megbilincselve, ha az apostolok börtönbe kerülnek. Pál még a római fogságban is „bátran és akadálytalanul taní-

tott”. Így Krisztus jövendölésének ez a teljeseése is meggyőzhette Teofilt hitének természetfölötti eredetéről.

A könyv keletkezésének idejére csupán belső adatokból lehet következtetni. Az előszó világosan megmondja, hogy a Lukács neve alatt szereplő evangélium után készült, mint annak folytatása. Maga az elbeszélés Pál apostol első római fogságának második évével végződik. Ez a fogság pedig 62–63-ban volt. Ezért a könyv írásának idejét is ezekre az évekre tették. A mai kritikusabb felfogás Lukács evangéliumát inkább a hetvenes évekből, tehát a Jeruzsálem pusztulása utáni időből eredezteti, s ennek megfelelően az Apostolok Cselekedeteinek dátumát is hátrébb tolja. Viszont így megmagyarázhatatlan marad, hogy akkor a könyv miért nem beszél az apostol kiszabadulásáról és későbbi útjairól meg vértanúságáról.

De amint már említettük, a könyv nem akart egyszerű történeti elbeszélés lenni, hanem a hit vezérfonala. Azt mutatta be, hogy a feltámadt Krisztus valóban megbízatást adott apostolainak, a Szentlélek pedig minden emberi nehézség ellenére hatékonyá tette küldetésüket. Az a Krisztus, aki csodáival és feltámadásával igazolta istenfiúságát, a Szentlelken keresztül egyházát is természetfölötti erővel indította útnak, hogy az üdvösség intézménye legyen.

A NEGYVEN NAP

1,1-10

A bevezető sorokban a szerző visszatekint arra, amit első könyvében, az evangéliumban leírt. Ez azért fontos, mert a mostani könyvében leírt dolgokat az előbbi könyv eseményei igazolják. Itt az egyházzal akar beszélni, ott Krisztusról beszélt. Az egyház pedig Krisztusból értelmezi magát, benne találja meg igazolását. Lukács az evangéliumban úgy beszélt Krisztusról, ahogy ő a hit tárgya. Nem életrajzát írta meg, hanem azt idézte fel, amit „tett és tanított”, vagyis amit kinyilatkoztatott nyilvános működése idején, mennybemenetele napjáig. A kezdet Keresztelő János fellépése, vagy még inkább Jézusnak a Jordánban való megkeresztelése. A szerző tehát összekapcsolja a múltat és a jelent: a nyilvános működés idejét és feltámadás utáni eseményeket, egészen Jézus mennybemeneteléig. Erre azért van szükség, hogy igazolja az apostolokat, akikről szó lesz. Őket Jézus már előzetesen „a Szentlélek által választotta ki”, s most megbízatásuk jeléül a Szentlelket kiárasztja rájuk. Az ószövetségi prófétákat is Isten lelke irányította, és maga Jézus is arra hivatkozott, hogy az Úr lelke kente fel messiási küldetésére (Lk 4,18). A Szentlélek elküldése tehát a jogfolytonosság bizonyítéka is lesz: az apostolok, illetve az egyház azt a küldetést veszik át, amelyet a próféták előre hirdettek, és amely Jézusban elérte a teljességet.

Az apostolok tanúskodásának középpontjában Jézus feltámadása lesz a központi tétel. De ezt csak úgy valósíthatják meg, ha van bizonyíték a kezükben. Erre céloz a szerző, amikor említi, hogy Jézus szenvedése és kereszthalála után „sokféleképpen bebizonyította, hogy él”. A hit tehát az apostoli egyház számára nem vélekedés volt, hanem természetfölötti jeleken nyugvó meggyőződés. Az evangéliumokban szó van arról, hogy az apostolok hite az ószövetségi jóvendölésekre, az üres sírra és a megjelenésekre támaszkodott. Különben mindazt, amit itt majd Lukács leír, nem lehetne megérteni egy halott próféta emlékéből. Így csak azok az apostolok viselkedhetnek, akik meg vannak győződve, hogy Mesterük a

kereszthalál ellenére él, őbenne mint a Fiúban az örök Atya nyilvánkozta ki magát. Megjelenései érzékelhető jelek voltak, s azokból ki lehetett olvasni, hogy ugyanaz a személy áll előttük, akit azelőtt ismertek, de most már más létrendhez tartozik, otthon van az Atyánál. Mivel benne ez a földi élet érte el célját, azért lehetett az emberek számára is örök életről, megváltásról beszélni. A földi érdemek jutalmát is csak akkor lehetett hirdetni, ha úgy hivatkozhattak Jézusra, mint akiben az Atya a földi érényeket, a hivatás teljesítését ismerte el.

Jézus feltámadása után „mintegy negyven napon át” jelenik meg újra meg újra tanítványainak. A negyven nap az ószövetségi írásokban is vallásos fogalom. Mózes negyven napig tartózkodik a Sínai-hegyen, amikor átveszi Isten utasításait. A nép negyven esztendeig vándorol a pusztában, s Illés is negyven napig gyalogol Hóreb hegyéhez. Lukács minden biztonnyal nem a napok számát nyomatékossa, hanem azt fejezi ki, hogy a kinyilatkoztatás ezen részének is megvolt az Istentől meghatározott kerete. Jézus folytatta az *Isten országáról* szóló tanítást, amelyet már azelőtt megkezdett. Közben a tanítványok meggyőződhettek arról, hogy itt ez az ország kezdi megkapni végleges formáját. Nem földi hatalom lesz, hanem Isten uralmának és irgalmának megvalósulása az emberen. A feltámadt Jézus ennek az országnak már a túlvilági képét, a beteljesült formáját mutatta meg. Az apostoloknak azonban még szükségük volt a Szentlélek megvilágosító hatására, hogy megértsék Isten gondolatait.

Lukács itt a *jövőre* vonatkozó parancsot olyan megjelenéshez kapcsolja, amelyben Jézus „együtt evett tanítványaival”, vagyis ahol valóban meg tapasztalhatták testi jelenlétét és élő valóságát. De a tanítványok addig nem kezdhettek semmihez, amíg „az Atya ígérete” be nem teljesedett. Isten sok ígéretet tett a régi időkben, de az egyház úgy érezte, hogy az mind össze van foglalva a Szentlélek eljövételében. Az igazi teljesedés az, hogy „János csak vízzel keresztelt, ti azonban Szentlélekkel fogtok megkeresztelkedni.” A Szentlélek belső, lelki átalakulást visz végbe az emberben, új világosságot ad neki, hogy megértse, mit hozott a megváltás. Az apostolok azonban egyelőre még csak népük gyermekei, s az Atya ígéretét Izrael dicsőséges földi országára vonatkoztatják, ahogy ezt a korabeli írástudók tanították. Ilyen gondolkodással még nem lehetett beállni Isten tervének munkálásába. Az Izrael jövőjével foglalkozó irodalom emberi spekuláció volt. Igaz, az Ószövetség beszélt Dávid trónjának visszaállításáról, de az ottani földi képek a szellemi valóságot jelképezték. Ezt a szellemi nézést Jézus következetesen hirdette, de csak a Szentlélek adta meg hozzá a kellő világosságot. Jézus tanításában, ke-

reszthalálában és feltámadásában benne volt az Atya egész terve, amely az egész emberiség üdvére vonatkozott, de annak felfogásához ki kellett lépni az Ószövetség szűk értelmezési kereteiből. A hit tehát az apostolokra azt a feladatot is róta, hogy szakítsanak nemzetük álmaival, s legyenek készek Isten akaratának elfogadására. Ezt a magatartást kellett később mindenfelé hirdetniük. Jézus ezért ajánlja nekik, hogy a töprengés helyett várják meg, amíg eltölti őket a Szentlélek ereje, s akkor majd felismerik igazi küldetésüket. Azt a feladatot kapják, hogy legyenek a feltámadt Krisztus tanúi Jeruzsálemtől kezdve a föld határáig. Lukács könyvének tartalma az, hogy az apostolok valóban megértették Krisztus szavát, és engedelmeskedtek parancsának. Az evangélium már Péter és Pál életében eljut Jeruzsálemtől Rómáig, s az igehirdetés igazi tanúságtétel volt.

Az egész könyvben a Szentlélek az apostoli küldetés kezdeményezője és segítője. Az igehirdetés pünkösdi napján kezdődik, amikor az apostolok valóban átérték, hogy „erő töltötte el” őket. Később Pál kiválasztása mögött is a Szentlélektől kapott kinyilatkoztatás áll (16,6–7). De Krisztus szavainak értelmezésénél a helyzetet is figyelembe kell venni. Itt már az a Krisztus követeli a tanúskodást, aki feltámadásával legyőzte a bűnt, a halált, az emberi igazságtalanságot, és megmutatta, hogy az életnek van természetfölötti kikötője, hazatalálása. Az egyház azóta is belőle eredezteti magát, azért mer üdvösséget hirdetni, s ezt az üdvösséget a megdicsőült Krisztus állapotából olvassa ki. Azzal, hogy Jézus a tanúságtételt megkövetelte a föld határáig, a pogány népekre is gondolt, s ezzel apostolait elvileg már kiemelte népük szűk vallási felfogásából.

Lukács előbbi könyvében, az evangéliumban a *mennybemenetelt* úgy mondja el, hogy Jézus kivezette tanítványait az Olajfák hegyére, Betánia közelébe, s ott emelkedett fel előttük. Itt a szöveg első olvasása azt a benyomást kelti, mintha Jézus onnan távozott volna el közülük, ahol együtt étkezett velük. De a 12-ik vers itt is jelzi, hogy a jelenet az Olajfák-hegyén játszódott le. A feltámadás utáni megjelenések természetfölötti megnyilvánulások, vagyis teofániák voltak. Ezt a természetfölöttiséget a szöveg itt legjobban hangsúlyozza a mennybemenetelnél. Az Ószövetségben Isten világfelettségének jele a felhő. Jézus alakját is felhő takarja el, vagyis bement abba a titokzatos világba, amelybe emberi szem nem tekinthet bele. A mennybemenetel egyúttal Jézus istenfiúságának is bizonyítéka, hiszen az Atya vette magához, akiben földi működése idején bízott, s akinek nevét megismertette az emberekkel.

Önmagában a kép, vagyis a fölemelkedés és a felhő még nem tükrözi

azt, hogy Jézus a *mennybe* ment. A képet magyarázat kíséri, amely szintén Istentől jön. A jelenet természetfölöttiségét a szöveg így foglalja szavakba: két fehér ruhába öltözött férfi jelenik meg nekik. A hagyományos vallási beszédben ez Isten követének, az angyaloknak a jellemzése. Össze van foglalva benne az az élmény és meggyőződés, hogy a címzettek itt valószínű isteni kinyilatkoztatást kaptak. Az üzenet ez: Ne álljatok itt égre emelt tekintettel. Jézus az égbe emelkedett, és így jön el majd ítéletet tartani. Mint fiú visszatért az Atyához, s oda vitte megdicsőült emberi természetét.

A jelenet teológiai tartalmát illetően meg kell jegyeznünk, hogy a mennybemenetel valójában semmit nem adott hozzá ahhoz az állapothoz, amelyet Jézus a feltámadásban magára öltött. Ő már akkor egészen átment a természetfölötti rendbe, egészen az Atyánál volt. Itt éppen ezt nyilatkoztatta ki érzékelhetően. A szövegben természetesen a régi ember világképe szerepel: az ég fönt van, a felhők fölött. Ma nem a fent és lent fogalmakat emlegetjük, hanem a természetfölötti létrendet, az örökkévalóságot. A leírás különben emlékeztet Dán 7,14-re is: az Emberfia a felhőkön az Idők Urának, az Ősöregnek a trónja elé megy, s tőle kap hatalmat az ítélet megtartására. Az apostolok korában érthető módon az volt a fontos hittétel, hogy a felfeszített Jézus feltámadt, megdicsőült, ő a megígért Messiás, ő lesz a világ bírása. Ezért van itt szó második eljövételéről. De a jelenet azt is jelzi, hogy az egyház a küldetés, a várás, a remény idejét éli. Élete bele van foglalva Jézus mennybemenetele és második eljövele közé. Az egyház idejének megvan a természetfölötti tartalma, az idő teljes lett, a történelem szálai Krisztus kezébe futnak össze.

Pál apostolnál és a Zsidóknak írt levélben már a mennybemenetel tétele kibővül. Krisztus azért ment fel a mennyi szentélybe, hogy főpapunk és közbenjárónk legyen. Ő ott is az egyház feje, s a Szentlelken keresztül élteti titokzatos testét. Megdicsőülése tehát bizalomra hangol. Földi egyházának nem az a feladata, hogy sóvárogva nézzen utána, hanem az, hogy közbenjárásából erőt merítsen. Az ő második eljöveteleig a földön meg kell valósítani a tanúságtételt. Lukács ennek a történeti egyháznak a képét sűríti bele a következő jelenetbe: az apostolok visszatérnek az utolsó vacsora termébe, velük van Mária, Jézus néhány rokona, s azok a hívő galileaiak, akiket a húsvéti esemény összehozott. Imádkozva várják, hogy erő töltse el őket, és tegye alkalmassá küldetésük megvalósítására. Készek arra, hogy megtegyék Isten akaratát.

MÁTYÁS APOSTOL MEGVÁLASZTÁSA

1,15-26

Amikor Jézus tizenkét apostolt választott ki, már jelezte, hogy a tizenkét törzsből álló ószövetségi nép szervezetének mintájára alapítja meg egyházát. Az apostolok ezért tartják szükségesnek, hogy betöltsék Júdás megüresedett helyét. Az ügyet Péter kezdeményezi. Jézus neki jelent meg először feltámadása után, ő lett testvéreinek megerősítője, s mindenki tisztában volt vele, hogy a neki adott elsőégi ígéret nem veszítette hatályát. Péter hitével együtt tettekkészségét is visszanyerte, de most már a bűnbánók szerénységével és mélységével, mert tudja, hogy csak Isten irgalmára és segítségére támaszkodhat. Krisztusnak az a parancsa, hogy Jeruzsálemben várják meg a következő eseményeket, még jobban összekovácsolta a hívők csoportját. Amikor Lukács az apostolok nevét felsorolja, azt is említi, hogy abban az emeleti teremben szoktak összejönni, amelyben minden bizonnyal az utolsó vacsorát is elköltötték. Itt beszéltek meg ügyeiket, itt végezték imáikat. A terem bizonyos új szempontból a zsinagóga szerepét vette át. A hitbeli összetartozás jelképe lett. A közösségre annál nagyobb szüksége volt mindegyiküknek, mert az eddigi megjelenések ellenére is bizonytalanságban éltek, s körülvette őket a bizalmatlan jeruzsálemi környezet. Érdekes módon később a Zsidóknak írt levélben csendül fel a gondolat, hogy az egyház tagjai – éppen természetfölötti hitük miatt – valahogy jövevényként és idegenül élnek a világi környezetben, azért szükségük van arra, hogy szorosabban csoportosuljanak az örök Főpap, Jézus köré.

Péter egy ilyen összejövetelen hozza szóba a tizenkettedik hely betöltését. Lukács azt mondja, hogy a „testvérek” körében szólalt fel, akik mintegy százhuszan lehetnek. A testvér elnevezés általános lett az apostoli egyházban, s erről a könyv is tanúskodik (11,1; 12,17; 14,2; 21,17). Péter felszólalása tükrözi azt a módot is, ahogyan az egyház igazolta magát a zsidóság előtt. Jézus azért a Messiás, mert benne teljesedtek a próféták jövendölései. Péter Júdás árulását is úgy fogja fel, mint a jövendölés teljesedését. Júdás a megismerésítője az igazak ellenségének, akiről a zsoltáros beszél. Az apostol itt a Zsolt 69,26-ot és a 109,8-at említi. Az Ószövetségben a zsoltáros még átkot szór ellenségeire, mert azok Istennek is ellenségei. Péter itt csak Júdás tetteit sorolja fel, amelyek ügyis ismereteseek. Általánosítva azt mondja, hogy „gonoszsága bérén telket szerzett magának.” Mt 27,7-ban pontosabban az áll, hogy a fő-

tanács tagjai vették meg a telket a Júdástól visszakapott pénzen. Péternek azonban itt nem a részletek a fontosak, hanem az, hogy Júdás tette nem keresztezte Isten tervét. Árulása is bele volt állítva a megváltás megvalósulásának menetébe. De mivel elhagyta a Krisztustól kijelölt helyét, tisztségét most át kell venni másnak.

Csak olyan ember jöhetett számításba, aki szemtanúja volt Jézus működésének elejétől végig, vagyis János keresztségétől Jézus mennybe-meneteléig. Az apostol különös feladata az lesz, hogy tanúskodjék Jézus feltámadásáról. Viszont a húsvéti eseményeket csak akkor érti meg, ha ismeri Jézus nyilvános működését: tanítását, csodáit, szenvedésére és feltámadására vonatkozó jövendöléseit. A későbbiekben látjuk majd, hogy Péter és Pál beszédeiben a központi téma mindig Jézus feltámadása. Azóta is ez a kereszténység alaptétele. Ha Jézus nem támadt fel, hiábavaló minden igyekezetünk, mert Isten nem igazolta, hogy van örök élet. A kereszténység tehát nem filozófiai okoskodáson alapuló vallás, elsősorban nem is erkölcsi törvények rendszere, hanem a hitnek és a reménynek olyan kialakítása, amely egy határozott történeti tényre támaszkodik: Jézus kereszthalálára és feltámadására. Itt igazolódott végső fokon, hogy az Atya a Fiút küldte el megváltásunkra.

Viszont itt látjuk azt is, hogy az *apostoli jogfolytonosság* mennyire hozzátartozik az egyház lényegéhez. Nem elég csak hinni Istenben, hanem éppen azt kell hinni, hogy Isten, az Atya feltámasztotta Jézust a halálból. Azt a Jézust, aki „vétkeinkért halált szenvedett és megigazulásunkért feltámadt” (Róm 4,25). Az apostolok ennek a megváltásnak a tanúi és hirdetői.

Az egybegyűlt közösség két férfit javasol: egy bizonyos Józsefet, akit Barszabbász-nak vagy Jusztusznak is hívnak, továbbá Mátyást. Közélebbit egyikükről sem tudunk, de feltételezhetjük, hogy mindketten galileaiak voltak, hiszen Jézus leginkább ott működött. A választást Istenre bízzák: imádkoznak és sorsot vetnek. Az ima egyszerű bizalom és kérés. Isten az ószövetségi hitben is az, aki belélat az ember szívébe, és irányítja tetteit. Ő tudja, hogy ki milyen odaadással teljesíti majd a rábízott feladatot. A közösség kifejezi a meggyőződését, hogy Isten szabadon osztogatja kegyelmi adományait és az üdvtörténeti meghívást. De az imában benne van az a tudat is, hogy az ember a meghívás után szabad marad, s egyéni buzgósága szerint tölti be tiszttét. Júdás is megkapta a meghívást, de hűtlen lett hozzá, s így „az őt megillető helyre jutott.” Az utóbbi szavak legalább annyit mondanak, hogy Júdás tette súlyos bűn volt, s ilyen bűnnek nincs helye az Isten országában.

A sorsvetés emlékeztet az ószövetségi vallási gyakorlatra. A főpap által a régi időben használt „urim és tummim” valamilyen sorsvetési eszköz lehetett. Az apostolok még a kinyilatkoztatás közvetítői voltak, tehát alkalmazhatták a rendkívüli módokat, illetve kaphattak felvilágosítást arról, hogy itt a sorsvetés Isten akaratát közvetíti. Általánosságban azonban nincs jogunk Istentől ilyen módon döntést követelni. A sorsvetést ugyan alkalmazhatjuk, de nem azzal a tudattal, hogy az eredmény kimondott isteni döntés. Ugyanezt kell mondanunk a középkori igazságszolgáltatásban alkalmazott „istenítéletről” is, ahol egyenesen természetfölötti jelt vártak annak kimutatására, hogy valaki bűnös vagy ártatlan.

A választás Mátyásra esett, s a közösség őt ezzel az apostoli testület tagjának tekintette. Abból indultak ki, hogy általuk Krisztus maga hívta meg, tehát a jogokat és a kegyelmi segítséget is megadja neki. Az üres hely betöltése azt is mutatta, hogy az apostoli testületet maradandó intézménynek tekintették. De az egyház megalakulása után már nem a tizenkettes szám volt a döntő, hanem az apostoli küldetés átadása. Jakab apostol vértanúsága után pl. (12,2) már nem tartják szükségesnek, hogy az ő helyét betöltsék, ellenben az apostolok munkatársakat szentelnek fel kézrátétellel. A hagyomány az egyház azonosságát abban is látja, hogy a püspökök testülete Krisztus akaratából az apostoli kollégium jogutódja.

A SZENTLÉLEK ELJÖVETELE

2,1-41

A pünkösd szó a görög *pentecostes*-ből származik, ami „ötvenedik”-et jelent. A zsidók a húsvét utáni ötvenedik napon ünnepelték a Sínai szövetség megkötését (Kiv 34,23). Eredetileg aratási ünnep volt, s az aratás zsongéját ekkor hozták áldozatul. Vidékről és a távoli provinciákból erre az ünnepre is jöttek zarándokok Jeruzsálembe. Az apostolok és a hozzájuk tartozó hívő csoport is együtt van. Lukács itt a helyet nem nevezi meg. Azt sem mondja, hogy külön imára jöttek-e össze pünkösd reggelén, vagy csak együtt voltak a szállásukon. Itt játszódtott le az az esemény, amelyet a Szentlélek eljövételének mondunk. Pontosság kedvéért meg kell különböztetnünk a Szentlélek jelenlétét és üdvrendi hatásának érzékeltetését. Isten mindenütt jelen van, de akkor beszélünk eljövételéről, ha különféle jelekkel meggyőz bennünket jelenlétéről, közelségéről,

illetve alkalmassá tesz arra, hogy természetfölötti hatását befogadjuk. Isten abszolút szellem, őt érzékeinkkel nem foghatjuk fel, azért már az ószövetségi teofániákban is mindig szerepelt valamilyen érzékelhető dolog, valamilyen jelkép, amely Isten hatását jelezte és igazolta. Ilyen teofánia leírását kapjuk itt is, de úgy, ahogy azt az apostoli igehirdetés már szavakba foglalta, illetőleg az ószövetségi vallási nyelv alapján érthetővé tette. Az apostoli egyház szemében a pünkösdi olyan elindulás volt, mint egykor a zsidó nép számára a Sínai szövetségekötés. Ezért a leírásban és a magyarázásban bizonyára felhasználták az ottani teofánia elemeit. Az erőteljes isteni beavatkozást a szélzúgás jelzi. A szélvihar, a tenger zúgása, a föld megrendülése az ószövetségi könyvekben is Isten erejének, hatalmának a képe. Jelenlétére pedig legtöbbször a tűz utal. De amit a Sínai-hegyen a tűz csak Isten világlelétiségének, elérhetetlenségének a jele, addig itt a lángnyelvek az egyes személyekre ereszkednek le. A képben benne van a tanítás, hogy a Szentlélek minden hívőt áthat, mindenki személy szerint részesül ajándékaiban, hiszen a keresztségben mindenki személy szerint „újjaszületik vízből és Szentlélekből”. Maga a Szentlélek az Atya ígérete, ajándéka, azért felülről ereszkedik le. Együttal mint tűzláng jelzi az átalakulást is, amely a hívőben végbemegy: új látást, erőt, buzgóságot ad annak, aki befogadja.

Másik feltűnő jel a *nyelvek adománya*. „Különböző nyelveken kezdtek beszélni, ahogy a Lélek szólásra indította őket.” A szerző a nyelvek adományát is ószövetségi minták alapján írja le (Szám 11,25; 1Sám 10,5; 1Kir 22,10). Nem arra kell gondolnunk, hogy Isten idegen nyelvek ismeretét közölte az apostolokkal. Úgy látszik, hogy a nyelvek adománya, a glosszolália, inkább elragadtatásszerű dicsőítés volt. Lukács leírása ezt is inkább csak sejteti. Az összeverődött tömeg, a különböző vidékekről jött zarándokok úgy hallják, hogy az ő otthoni nyelvükön „hirdetik Isten nagy tetteit.” Az imában való feloldódásra, az ekstázisra vall egyes kritikus jelenlevők megjegyzése is, hogy „ezek teleítették magukat borral.”

A teofánia elemzésénél teológiailag még egy megjegyzést kell tennünk. Jézus apostolait azért küldte a világba, hogy hirdessék az evangéliumot. A Szentleket pedig úgy ígérte meg, mint az Igazság Lelkét, aki hatékonyra teszi tanúskodásukat. De a Szentlélek nem fogja elvégezni azt, amit az egyháznak kell elvégeznie. A Lélek kegyelmi adomány marad, s ez az adomány elfogadásra vár, de nem kényszerít. A pünkösdi teofánia olyan volt, hogy azt szabadon el lehetett fogadni, de vissza is lehetett utasítani. Ezért van az, hogy a szemtanúknak más és más az állásfoglalás. A csoda, a jel csak felhívta a figyelmet Isten akaratára és tervére, de

azt még valakinek magyarázni kellett. A szerző jelzi, hogy a tömeg állásfoglalása elsősorban a csodálkozás. Olyan helyzet adódik, ami felhívja a figyelmet valamilyen ismeretlen okra, de ami magyarázatra szorul, s ez a magyarázat lesz az isteni üzenet.

A különféle nyelveken megnyilvánuló dicséret már az egyetemes egyház képe. Nemcsak a zsidók válaszolnak majd Isten felhívására, hanem a különféle népek is. De a sok nyelv mind ugyanazt teszi: Istent magasztalja, hirdeti irgalmát. Ebből a szempontból a jelenet a bábéli nyelvzavarnak is ellenképe. Ott az emberek a rossz cél szolgálatában nem tudtak egységre jutni, mert Isten megzavarta nyelvüket, itt ellenben arra segít, hogy a különféle nyelvek ellenére egyik legyenek az előtte való hódolatban és a szeretet szolgálatában.

A nyelvek sokféleségének érzékeltetésére Lukács konkrét felsorolást ad: „Mi pártusok, médek, elámiták, és Mezopotámiának, Júdeának, Kappadóciának, Pontusnak, Ázsiának, Frígiának, Pamfiliának, Egyiptomnak, és Libia Cirene körüli részének lakói, a Rómából való zárándokok, zsidók és prozeliták, krétaiak és arabok: halljuk, hogy a mi nyelvünkön hirdetik Isten nagy tetteit.” De meg kell jegyeznünk, hogy amikor így felsorolja a népeket és tartományokat, nem okvetlenül a nyelvek különbözőségére utal. Hiszen pl. a kisázsiai tartományokban (Kappadócia, Pontus, Kréta, Ázsia) csak görögül beszéltek. A felsorolás nagyjából keletről nyugat felé haladva tizenhét népet és tartományt említ, s így a szerző kétségtelenül az egész ismert világra gondol. Olyan tartományokat nevez meg, ahol bőven laktak zsidók, de a felsorolás nem teljes, és különleges sorrend sincs benne, de az biztos, hogy könyve megírásakor ezekhez már eljutott az evangélium. A 11-ik versben említett prozeliták azok, akik a pogányok közül tértek át a zsidó vallásra. A pünkösdi kép teljes értelmezéséhez még meg kell látni azt is, hogy Péter beszédéhez, illetve majd később az egyház igehirdetéséhez a Szentlélek gyűjti össze az embereket, s ő működik a hallgatók lelkében is, hogy a tanítást meghallják, s hittel befogadják. Ő azért jött, hogy az egyházzal maradjon az idők végéig, s ő lesz a karizmák forrása.

PÉTER BESZÉDE

2,14–41

Jézus azt a feladatot hagyta apostolaira, hogy legyenek az ő tanúi. Most megkapták hozzá a Szentlelket, s a tanúskodás elkezdődik Jeruzsálemben, hogy aztán terjedjen a népek között. A szerző Péter beszédéhez azt a bevezetés adja, hogy az apostol „a többi tizenegy kíséretében odaáll, felemeli hangját és szólni kezd”. A továbbiakban az apostolok kíséretében levő „testvérek” a háttérbe szorulnak. A tekintélyi igehirdetés, a tanúságtétel elsősorban az apostolok feladata. A lényeg nem az, hogy a többi apostol ott áll Péter mellett, hanem az, ami az egyház meggyőződése maradt: Péter az egész testület, sőt az egész egyház nevében beszél, a többiek egyetértenek vele, sőt azonosítják vele magukat. A beszéd értékelésénél figyelembe kell vennünk azt, amit a bevezetésben mondtunk. A könyvben található beszédek nem a pillanatnyilag elhangzott szavakat rögzítik, hanem az apostoli egyház hitét és az egyes helyzetekre adott válaszát mondják el. Péter a nyelvek adományából kiindulva hivatkozik arra, hogy teljesült, amit Joel próféta (2,28–32) megjövendölt: Isten lelke széles körben kiáradt, tehát elérkezett a messiási idő. A Szentlélek kiáradásának bőségét költői színekkel festi meg: „Fiaitok és leányaitok jövendőlni fognak, az ifjak látomásokat látnak, az öregek álmokat álmodnak”. Nemcsak a nép vezetői és nemcsak a próféták részesülnek a Lélek adományában, hanem a „szolgák és szolgálók is”. Vagyis teljesül az ígéret, hogy Isten új népet szervez, ahol a kegyelem kiáradása egyetemes lesz. De a próféták a Messiás eljövételéhez hozzákapcsolták az ítéletet is. Ők még egy síkban látták megváltói működését és bíróként való megjelenését a világ végén. Az égi és földi jelek, a nap elhomályosodása, a hold vérbe borulása azt akarták jelenteni, hogy az ítéletre minden hatalmat felülmúló erővel közeledik.

A pünkösd igazi témája azonban nem a Szentlélek eljövételének magyarázata, hanem a *Jézus feltámadásáról* való tanúskodás. Ahogy Péter beszéde előttünk áll, abban már benne van az apostoli egyház reflexiója, s a válasz azokra az ellenvetésekre, amelyek később a zsidók részéről elhangzottak. Lukács nem egyszerűen visszaemlékezést ad, hanem saját korának igehirdetését, amely normája lesz a későbbi korok igehirdetésének is. A beszéd gondolatmenetét a következő pontokban világítjuk meg.

A názáreti Jézus nyilvános működését olyan csodák és jelek kísérték, hogy őt már azok alapján is isteni küldöttnek kell tekinteni. Szó szerint

erőnyilvánulásokat, csodákat és jeleket említ. Ezeket Isten művelte általa, mégpedig nyilvánosan, az egész nép szeme láttára. Amint ebből is látjuk, az apostoli igehirdetésnek első vállalkozása nem az, hogy Jézus istenségét bizonyítsa, hanem hogy úgy igazolja, mint messiást, mint az Isten küldöttét. Kereszthalála ugyanis a zsidók szemében annak a jele volt, hogy Isten elfordult tőle, eltaszította. A zsidók nem látták meg azt, amit az apostolok majd következetesen tanítanak, hogy a Messiás szenvedése benne volt Isten tervében. Ezzel szemben Péter nemcsak azt hangsúlyozza, hogy Isten örök terve teljesült, hanem azt is, hogy ez a terv a jeruzsálemi zsidók bűne révén teljesült. Amikor Lukács így ír: „Kiszolgáltattátok és a gonoszok keze által keresztre feszítve eltették az útból”, érezzük, hogy ezekben a szavakban visszacseng az egész apostoli igehirdetés vitája a zsidókkal. Az is érdekes, hogy itt a szöveg nem említi a pogányokat, hanem a keresztfeszítést a „gonoszok” számlájára írja. Lukács mindenütt igyekszik elkerülni azt a megbélyegző stílust, amit a zsidók a pogányokkal való összehasonlításban használtak.

Isten véglegesen igazolta és magáénak vallotta Jézust azáltal, hogy feltámasztotta a halálból. A szerző a feltámasztás szót külön szemlélteti azzal, hogy Isten „feloldotta a halál bilincseit”, gyötrelmeit. A beszédből kitűnik az is, hogy a keresztényeknek a zsidókkal szemben Jézus feltámadása mellett a legerősebb érvük az ószövetségi jövődőlés. Lukács evangéliumában Jézus maga is ezzel érvel az emmauszi tanítványok előtt (Lk 24,25). Jézus nem maradhatott a sírban, mert a jövődölések reá vonatkoztak. Péter a Zsolt 16,8–11-et idézi, amelyet Dávidnak tulajdonít: „Testem reményben nyugszik el, mert nem hagyod lelkem a holtak honában, s nem engeded, hogy rothadás érje Szentedet. Az élet útját mutatod nekem, és örömmel töltesz el színed előtt.” Az idézet a görög fordításból való. A héber szöveg a test romlása helyett ezt mondja: „Nem engeded, hogy Szented meglássa a sírt”. Péter azzal érvel, hogy Dávid saját magáról nem adhatott ilyen jövődölést, hiszen ő meghalt, eltemették, és sírját őrzi az utókor. Ellenben annak az utódjának a nevében beszél, akivel kapcsolatban ígéretet kapott, hogy uralma örökre megmarad. Neki szól az ígéret, hogy nem marad a holtak birodalmában (sheol), és testét nem éri romlás. A zsidóknál a feltámadás gondolata ekkor már nem volt ismeretlen, s az apokrif irodalom beszélt arról, hogy a Messiás eljövetelekor a régi igazak feltámadnak. Legfőljebb a Messiás szenvedését és halálát nem tudták beilleszteni Isten terveibe, s ezért pl. Izajás 53. fejezetét a rabbik jelképesen magyarázták: Nem Jahve szolgálja, a Messiás szenved, hanem az általa leigázott pogány népek.

Péter az ószövetségi jövendölés teljességét saját tanúskodásával, illetőleg az apostoli testület tanúskodásával igazolja: „Ennek mi mindnyájan tanúi vagyunk.” Később Kornéliusz házában (10,41) majd „Istentől előre kijelölt tanúknak” nevezi az apostolokat. Hitelük valóban azon nyugodott, hogy Jézus kiválasztotta őket és felelősséget vállalt értük. A Dávid sírjára való hivatkozásban burkoltan az is benne van, hogy Jézus sírját üresen találták. Senki sem mutathat rá a felfeszített Jézus holttestére, s nem cáfolhatja tanúságtételüket. Valóban senki nem bizonyította rájuk, hogy ők rejtették el a holttestet, és senki nem járt el ellenük azért, mert feltörték egy hatóságilag lepecsételt sírt. De az egész pünkösöd, az evangélium hirdetésének ilyen kezdete lélektanilag teljesen érthetetlen volna, ha az apostolokat nem kimondott természetfölötti jelenség erősíti meg és alakítja át. Izrael népe a múltjából tudhatta, hogy csak olyan próféták merték habozás nélkül képviselni Isten ügyét, akik valódi küldetést kaptak, s akiknek a küldetése félreérthetetlen isteni beavatkozáson nyugodott.

Jézus feltámadásának és megdicsőülésének bizonyítéka a Szentlélek eljövetele is. Az üdvtörténetből mindenki tudta, hogy az „Isten lelkét” maga az Úr, Jahve adományozza. Most a Lelket Jézus küldte el, ahogy előre megígérte. Azért volt rá hatalma, mert teljeseedett benne Dávid jövendölése, amely a Messiás megdicsőülését hirdette: „Így szól az Úr (Jahve) az én Uramnak (a Messiásnak): Ülj jobbomra, s ellenségeidet lábad alá zsámolylul alázom” (Zsolt 110,1).

Ilyen előzmények után Péter megfogalmazza az egyház hitét: „Akit ti keresztre feszítettetek, azt a Jézust Isten úrrá és messiássá tette.” A hangsúly itt is azon van, hogy Isten (Jahve) igazolta Jézust mint messiást, s feltámadásával beöltöztette abba az uralomba, amelyről az előbbi jövendölés beszélt. Az egyház nyelvén az az uralom egyúttal célzás Jézus istenségére, fiúságára is. Péter kijelentésében már akkor benne volt a válasz azoknak, akik manapság külön akarnak beszélni a történeti Jézusról és a hit Krisztusáról. Az apostolok tanúskodásában a hit Krisztusa ugyanaz, mint a történeti Jézus, „akit keresztre feszítettetek”, csak megdicsőült állapotban. Tisztában voltak vele, hogy csak akkor beszélhetnek emberi üdvösségről, ha ugyanaz a Jézus lépett be az örökkévalóságba test szerint, aki hozzánk hasonlóan egészen ember is volt. Az *Úr* címben pedig benne volt az állítás, hogy Jézus isteni tulajdonságokkal is rendelkezik. Az Ószövetség görög fordítása a Jahve nevet Kyrios-szal, Úr-ral adta vissza. Jézus ezt a címet kapja, mert rendkívüliségét csak ezzel tudják kifejezni. De az apostoli egyház nem gondolt az egyistenhit felbontására.

Azt is tudták, hogy Jézusban a Fiú jött közénk, aki örök léte szerint egy az Atyával.

A pünkösti eseményben tehát együtt van a tett és a szó, azaz a kinyilatkoztatás. A Szentlélektől adott jelek és a Péter által közölt tanítás megmozgatta a lelkeket. Akik hittek, azok megkérdézték Pétert, hogy mit tegyenek. A válasz az, hogy tartsanak bűnbánatot és keresztkedjenek meg bűneik bocsánatára, s akkor megkapják a Szentlélek ajándékait. Jézus nyilvános működése elején még csak megtérést és hitet követelt. Most a hitet már új szertartás keretében kell megvallani: meg kell keresztkedni, s ezzel elismerik Jézust megváltójuknak, akit az Atya küldött az emberiség üdvözítésére. A Jézus nevében való megkeresztelés azt fejezte ki, hogy az ő szolgálatába szegődnek, az ő tanítványai lesznek, azonosítják vele magukat, s azt az üdvösséget akarják elnyerni, amit ő szerzett. A keresztség azonban nem csupán az ember teljesítménye, nem csupán ő fejezi ki hódolatát Isten előtt, hanem benne van Isten adománya is: „megkapjátok a Szentlélek ajándékát”. Tehát ami akkor, pünkösdkor lejátszódott, az állandósul az egyházban. A keresztség a pünkösdöt kiterjeszti az idők végéig. Így a keresztségen keresztül teljesedik Joel próféta jóvendölése, hogy Isten lelke kiárad az egész népre. Ez az ígélet elsősorban a zsidó népnek szólt, de egyúttal azoknak is, akik távol vannak, vagyis a pogányoknak. Nem biztos, hogy Péter itt emlegette ezeket a távollevőket, de amint már említettük, Lukács úgy tekint vissza a beszédre, mint az egyház hitének megfogalmazására, s az Ószövetségben valóban szó van arról, hogy a Messiás által hozott üdvösség minden népnek szól.

Lukács még röviden utal az apostolok módszerére is. Tanításuk elsősorban prófétai beszéd volt: „Biztatták és buzdították őket: Engedjétek, hogy kimentsünk benneteket ebből a romlott nemzedékből.” Ez a prófétai beszéd azonban nem az ítélettel való fenyegetés. Meg akarták győzni hallgatóikat Isten irgalmáról és szeretetéről, kedvet akartak csinálni nekik az evangélium követésére. A bajokkal küzdő, a mulandóságra ítélt ember csak olyan Istenben hihet és remélhet igazán, akiben megtalálhatja életének végső értelmét és célját.

AZ ELSŐ KERESZTÉNY KÖZÖSSÉG

2,42–47

Az evangélium első hirdetésének az az eredménye, hogy mintegy háromezer ember megkeresztelkedik. Természetesen nem úgy kell elgondolnunk az eseményeket, hogy Péter beszéde után rögtön felsorakoztak és kérték a keresztséget. Ilyen tömeg megkeresztelése napokat vehetett igénybe, főleg akkor, ha figyelembe vesszük, hogy a keresztséget alámerítéssel szolgáltatták ki, ahogy azt János is tette a Jordánban. Péter beszédét bizonyára követték a megbeszélések, a csoportokkal való viták, s a pünkösdi ünnepek végső eredménye lett a keresztény közösség kialakulása, amely azonban még egészen benne élt az ószövetségi hagyományban. Lukács az első fejezetekben háromszor tekint vissza a jeruzsálemi egyház életére. Az itt jelzett helyen kívül még a 4,32–37-ben és az 5,12–16-ban. Kétségtelen, hogy nem az első napok vagy hetek vallásos életét állítja eléánk, hanem azt, amely hónapok és évek után kialakult, s amelyben már benne volt az ószövetségi előképek megértése és a krisztusi újdonság feldolgozása.

A szerző azokat az erényeket emeli ki az egyház életében, amelyek igazán jellemzők voltak az új közösségre, s egyúttal arra is céloz, hogy az apostolokon keresztül maga Isten igazolta az új vallás természetfölötti eredetét. A sorok közül kiolvasható az is, hogy a jeruzsálemi hívők életét példának állítja oda olvasói elé, hiszen ezt a közösséget az apostolok alapították, és úgy szerepelt, mint forrás, mint központ és mérték. Pál apostol később a pogányokból lett egyházközsegeket felszólítja, hogy tiszteljenek anyagi támogatással is fejezzék ki Jeruzsálem iránt. Krisztus után 66–70-ben, a zsidó háború idején a jeruzsálemi egyház szétszóródott, de addig az apostoli hagyomány leghivatottabb őrének számított.

A lényeges mondanivalót Lukács egy mondatban foglalja össze: „Állhatatosan kitartottak az apostolok tanításában és közösségében, a kenyértörésben és az imádságban.” Biztos, hogy a szerző és vele együtt az evangélium hirdetői ezeket a vonásokat lényegeseeknek tekintették az egyház életében, ezért nemcsak arra gondol, hogy ez volt, hanem ennek meg kell lenni. Az *apostolok tanításában* való kitartás a hit szilárdsága. Az új közösséget már nem az Ábrahám-tól való leszármazás, vagy a mózesi törvény tartja össze, hanem a Jézus Krisztusba vetett hit, mégpedig abban az értelemben, ahogy az apostolok magyarázták szavait, tetteit, szenvedését, halálát és feltámadását. A tanítás főbb vonásait megtaláltuk Péter

beszédében. Jézusban teljesedtek az ószövetségi jóvendölések, ő a mi urunk és megváltónk, általa nyerjük el bűneink bocsánatát és az örök életet. Ettől kezdve az egyházban mindig az apostoli tanítás volt a hit mértéke. Úgy, ahogy az ránk maradt az újszövetségi könyvekben és a hozzá tapadó hagyományban. Ma különösképpen hangsúlyoznunk kell, hogy Jézus Krisztusról is az a hiteles kép, amelyet ők ránk hagyományoztak, hiszen ők Krisztus misztériumát a Szentlélek segítségével fejtették ki.

Másik jellemző vonás a *testvéri közösség*. Ez már az Isten új népe, az új szövetség hordozója. A közösség az apostolok köré csoportosul, az ő tekintélyük és karizmájuk pedig Krisztusban gyökerezik. Az összetartozás alapelve az ő végrendelete: „Úgy szeressétek egymást, ahogy én szerettelek titeket”. (Jn 15,12). A szeretet az egymás iránt érzett felelősségben, az egységben és egymás támogatásában nyilvánkozott meg. De az összetartozás nem volt önző, azért másoktól nem zárkóztak el. Az egyháznak kezdettől fogva megvolt a küldetése minden emberhez, azért a közösségnek szeretetében is nyitottnak kellett lennie a kívülállók előtt.

A közösség szertartását és összetartozását a *kenyértörés* táplálta. A szó a zsidóknál eredetileg a közös étkezést jelentette. A családfő törte meg a kenyeret és mondta el az asztali áldást. Az egyházban azonban a név már az eukarisztia ünneplésére vonatkozott. Azt teszik, aminek megtartását Jézus az utolsó vacsorán elrendelte. Biztos, hogy az első időkben az utolsó vacsora hitbeli értelmezése is bővült és mélyült. Pál apostol már világosan tanítja, hogy az Jézus kereszttáldozatának megújítása és az új szövetség áldozata. Annyit bizonyára az első napoktól kezdve hittek, hogy a szertartás kapcsolatos Jézus szenvedésével, halálával és feltámadásával, s hogy előképe annak az örök lakomának, amelyet Jézus megígért, mint a vele való életközösség örök megvalósulását. Lukács itt külön megjegyzi, hogy naponként eljártak a templomba, részt vettek a hagyományos szertartásokon, de a kenyértörést magánházakban végezték. Az új szövetségnek ezt a jelét nem lehetett bevinni a templomba, ahol még a régi áldozatok, az előképek folytak. Valójában az eukarisztia ünneplése vezetett a zsidóságtól való elszakadáshoz. Őket a kenyértörés egészen szorosan hozzákapcsolta ahhoz a Krisztushoz, akit a zsidók elvetettek, így éppen a vallás legbensőségesebb szertartása választotta szét őket.

Az *imádságban* való kitartás is többet mond annál, hogy végezték a hagyományos imákat. Ezt is megtették. A templomnak az úgynevezett Salamon-csarnokában gyülekeztek, az apostolok itt végezték a tanítást,

s az imában az egész közösség olyan buzgóságot mutatott, hogy a kívül-
állók nem is mertek hozzájuk csatlakozni. De saját összejöveteleiken is
voltak imáik, mint ahogy ezt a 4,22–30 is bizonyítja. Itt már Jézus nevé-
ben imádkoznak, az ő közbenjárásában bizakodnak, az ő eljövetelet
várják.

Isten a *karizmatikus* erők jelenlétével igazolta egyházát. Megélték Jézus
ígéretének teljesedését, hogy akik hisznek benne, azok az ő tetteit viszik
véghez (Jn 14,12), és hogy akiket ő küld, azoknak működését természet-
fölötti jelek fogják kísérni (Mk 16,17). A karizmatikus erők jelenléte
félelemmel töltötte el a hívőket és a kívülállókat egyaránt, hiszen érezték,
hogy Isten beavatkozásának tanúi. A félelem (phobos) itt az az érzés,
amely a természetfölöttinek, az isteni hatalomnak a megsejtésénél fogja
el az embert. Benne van a tisztelet és a megrendülés. „Az apostolok révén
sok csoda (terata) történt és sok jel (semeia) adatott.” A csodák azonban
nem öncélúak. Elsősorban a betegek gyógyulására kell gondolni, az pe-
dig Isten irgalmának a kiáradása. Lukács később külön hivatkozik arra,
hogy „az apostolok nagy erővel (dynamei megalé) tanúsították Urunk,
Jézus feltámadását” (4,33). Ezen a téren Péter elsősege külön igazolást
nyert: a természetfölötti hatás legjobban rajta keresztül mutatkozott
meg. Nemcsak abban, hogy ő a tanítás irányítója, hanem abban, hogy
általa történik a legtöbb csoda. Az emberek kirakják betegeiket az utcák-
ra, és bíznak abban, hogy Péternek a rájuk vetődő árnyéka is gyógyulást
hoz nekik (5,15). Ugyanígy hit vette körül később Pál apostolt Efezus-
ban (19,12). Istennek megvolt a hatalma, hogy a hit elindulását ilyen
jelekkel kísérje. Különböző nem igazolódott volna, hogy Krisztus a meg-
váltás kegyelmeit egyházára bízta. De az apostolok nem csodatevők
akartak lenni, hanem a Krisztusban megjelent üdvösség hírnökei és a
szeretet terjesztői. Pál apostol világosan ki is jelenti, hogy a szeretet gya-
korlása a legnagyobb karizma (1Kor 13,3).

A jeruzsálemi egyház is ezt a szeretetet akarta elsősorban gyakorolni.
Lukács egy kis általánosítással azt mondja, hogy „a sok hívő mind egy
szív, egy lélek volt. Egyikük sem mondta a vagyonát sajátjának, minde-
nük közös volt” (4,32). Akadtak, akik eladták házukat vagy földjüket,
és az árát az apostolok rendelkezésére bocsátották, hogy a szűkölködő-
ket felemeljék, illetve hogy valamilyen egyenlőséget biztosítsanak min-
denkinek. Név szerint megemlíti Józsefet, a ciprusi levitát, aki a Barna-
bás (Vigasztalás fia) nevet kapta. Ő szó szerint vette Jézus felhívását,
hogy „add el mindenedet, oszd ki a szegények között, azután jöjj, kövess
engem!” (Lk 18,22). Ő lett később Pál apostol munkatársa Antióchiában

és első térítő útján. A javak ilyen megosztásának háttérében állhatott az a gondolat is, hogy Jézus nemsokára újra eljön mint bíró, azért a szeretet teljes kinyilvánításával kell készülni az ítéletre. Azt elérték, hogy senki nem szűkölködött közöttük, de amikor a hívők száma felszaporodott, az ilyen közös élet nem kis problémákat vetett fel. Különben a vagyonszövetség nem volt ismeretlen életmód. A Holt-tenger mellékén az esszének szektája már előbb megvalósította. Csak náluk ez az életforma kötelező volt, míg a keresztények között minden vonalon önkéntesség uralkodott.

A néhány jellemző vonás, amelyet Lukács kiragad, eléggé bizonyítja azt az odaadó és komoly törekvést, hogy a hívők csoportja meg akarta valósítani Krisztus evangéliumát. Saját történeti és társadalmi helyzetükben kísérelték ezt meg, s nem úgy akarták átalakítani a világot, hogy másokat bíraltak, hanem maguk törekedtek az eszmény elérésére. Valójában ma sem mondhatunk többet a keresztény élet lényegéről. A hitben való elmélyedés, az összetartás, az imádság, az eukarisztia ünneplése és az önzetlen testvéri szeretet tesz Krisztus követőivé. A hitből táplálkozó élet biztosítja a karizmatikus erők jelenlétét is.

PÉTER ELSŐ CSODÁJA

3,1-26

A pünkösd utáni napok azt a látszatot kelthették, hogy az egyház idillikus környezetben és hangulatban terjeszkedhet. Amíg a hívők egymás között gyakorolták a szeretetet és imádkoztak, addig a zsidók vezetői nem láttak veszélyt a mozgalomban. Náluk mindenkinek megvolt a joga, hogy embertársát jámborságra intse és vezesse, természetesen a mózesi törvény határain belül. Az összetűzés akkor jelentkezett, amikor az apostolok működését kimondott természetfölötti jelek kezdték igazolni, s ez kifelé úgy tüntette fel őket, mint hivatalos isteni küldötteket. A csoda mindig arra hív fel, hogy Istennek van mondanivalója, azt itt és most közölni akarja, tehát az ember köteles közbelépésére reflektálni. A zsidó vallás vezetői azonban nem akartak semmi újat elfogadni, amit nem ők maguk gondoltak ki, illetőleg ami nem esett nemzeti reményeik vonalába. Keresztelő János nem tett csodákat, azért igazában nem is volt nehézsége a főtanáccsal, a vallásos élet legfőbb őrével. Jézus azonban csodákkal

igazolta küldetését és követelményeit, ezért ellenálltak neki, sőt csodáit ördögi mesterkedésnek bélyegezték (Mk 3,22).

Itt Lukács nem ad közelebbi időmeghatározást, csak azt említi, hogy Péter és János egy alkalommal, a nap kilencedik órájában, tehát a délutáni imádság idején fölmentek a templomba. A két apostol barátsága kitűnik az evangéliumokból is. A templom udvarának kapui előtt kéregettek a koldusok. Az úgynevezett „Ékes kapunál”, amely feltevések szerint az asszonyok udvarába vezetett, találtak egy béma férfit, aki tőlük is alalmazsát kért. Kettőjük közül itt is Péter viszi a szót, s rajta keresztül nyilatkozik meg a természetfölötti erő. Az apostolok emlékeztek Krisztus ígéretére, hogy hitüknek csodálatos hatása is lehet. Ezt a hatást azonban elsősorban az emberek megtérésben látták, mert az jelentette Isten országának terjedését. Ők éppúgy tudták, mint az ószövetségi próféták, hogy a csoda Istentől jön, ő az embert csak eszköznek használja. Tehát az ösztönzésnek is Istentől kell jönni. Biztos, hogy Péter és János már eddig is sok beteget látott, de maguktól csak a segítséget, a szeretet gyakorlását tartották kötelezőnek. Itt most Isten jelet akar adni, és Péter meg is vallja, hogy ő csak eszköz Krisztus kezében. Rátéekint a bémára és kijelenti, hogy aranya és ezüstje nincs, de amiye van, illetve amit küldetésénél fogva adhat, azt adja neki. Az ő hitében a feltámadt Krisztus az élet szerzője, aki minden bajon segíthet. Őt akarja megdicsőíteni kijelentésével: A názáreti Jézus nevében járj! Kezével föl is segíti, mire a beteg meggyógyul.

A csoda leírása itt is olyan egyszerű és józan, mint az evangéliumokban. A szerző számára Isten mindenható, irgalmával fordul az ember felé, és ebbe a kitérülésbe beletartoznak a természetfölötti jelek is. A nép sokkal inkább rendkivüli eseménynek fogja fel, s most itt is összeverődnek azok, akik gyülekeztek a délutáni imádságra. A jószándékúak hálával gondolhattak arra, hogy Isten nincs távol népüktől. Mások ellenben csak a két egyszerű galileai férfit látják, akiknek sem tudományuk, sem tekintélyük nincs. Közben Péter és János belépnek a Salamon csarnokának nevezett részbe, ahol a keresztények gyülekezni szoktak. Egyébként a rabbik is itt tartották törvénytárgyalásaikat. A meggyógyult ember követi az apostolokat, örvend, ugrándozik és hangosan hálálkodik és dicsőíti Istent. Ő tehát felfogta Péter szavait, és úgy látta, hogy felülről kapott segítséget. A csoda mint jel elérte azt a hatást, hogy a jelenlevők csodálkoznak és magyarázatra várnak, hiszen mindenki számára érdekes lehet, hogy miért éppen most történt, és miért Péter által. Péter megadja a magyarázatot, mégpedig olyan beszéddel, amely szintén az ősi igehir-

detés gondolatmenetét állítja elénk. A csoda magyarázata az, hogy Ábrahám, Izsák és Jákob Istene, vagyis az, aki az üdvösség történetében az ígéretek adta, és akiben Izrael népe bizakodik, igazolta és megdicsőítette a názáreti Jézust, annak ellenére, hogy a nép elvetette, és Pilátustól a felfeszítését kérte. Lukács itt még hozzáfűzi, hogy „Pilátus szabadon akarta engedni”. E szavakkal vagy Péter akarta kiemelni Jézus ártatlanságát, vagy pedig Lukács a pogány-keresztyényekre való tekintettel hangsúlyozza, hogy Pilátus bűne kisebb volt, mint Jézus vádlóié.

Jézus jellemzésére egyébként itt találunk három olyan szót, amely kimondottan ószövetségi emlék: ő a *szent*, az *igaz* és az *élet* szerzője. Ott abszolút értelemben csak Jahve a szent, az igaz, és csak ő birtokolja az élet teljességét. Ha most a megnevezés Jézusra vonatkozik, azzal a szöveg az ő isteni személyiségét hangoztatja. Az ószövetségi felfogás szerint minden élet Isten adománya. Péter itt arra gondol, hogy Jézus a halál utáni életnek, az örök életnek a szerzője. Az életet az birtokolja igazán, aki a halált is legyőzte. Az apostoli egyház szívesen hangoztatta ezeket az igazságokat, hiszen Jézus feltámadásának ez volt a nagy újdonsága. Eddig nem volt bizonyíték az ember kezében, hogy a halál ellenére is részese lehet a meg nem szűnő életnek. Különben János evangéliuma és levelei emlegetik Jézust úgy, mint aki maga az élet, s ezért övét is mindörökre megajándékozhatja ezzel az élettel.

A másik ószövetségi sajátosság *Jézus nevének* megdicsőítése. A régi nyelvben, különösen a szemita gondolkodásban a név a személy helyett állt. Ezért a mózesi törvény nem szűnik meg emlegetni Isten nevének megszentelését, továbbá annak ajánlását, hogy Isten nevének segítségül hívása szabadulást jelent. Itt Jézus neve veszi át ezt a szerepet. Nevéből az az erő árad ki, amit megdicsőült alakja képvisel. Ezért mondja Péter, hogy mivel hittel segítségül hívták Jézus nevét, a beteg erőre kapott. Ebben a megfogalmazásban már benne van az a hitbeli meggyőződés is, hogy Jézus embersége minden kegyelem és áldás forrása. Emberi természetén keresztül vitte végbe a megváltást, és mint ember lett közvetítőnk (1Tim 2,5). Jézus neve azonban nem varázsszer. Péter a csodát annak tulajdonítja, hogy „hittel segítségül hívták Jézus nevét”. Azután pedig arra hivatkozik, hogy „a tőle való hit adta vissza az épségét”. A hitnek nemcsak a tartalma ered Jézustól, hanem az a képességünk is, hogy tudunk benne hinni. A jelenet kizárja az önszugesztíót is, hiszen nem a beteg hite nyerte el a gyógyulást, hanem az egyház hite, vagyis az a meggyőződés, hogy Isten egész irgalmával és erejével felénk fordult, tehát bízhatunk benne. Már az ószövetségi nép kiváltságnak tartotta, hogy segítségül

hívhatja Jahve nevét. Isten megismertette magát velük, és jogot adott nekik arra, hogy népének tekintsék magukat. Az egyház ilyen kapcsolatban áll Krisztussal, csak az egybetartozás még szorosabb. Őbenne a Fiú valószínű ember lett, és mint „elsőszülött” képvisel bennünket. Pál apostol még tovább megy, amikor a fő és a test kapcsolatát veszi alapul. Krisztus titokzatos testének tagjai vagyunk, és ebből adódik a jog, hogy a fő kiváltságaiban részesedjünk.

Péter úgy beszél, mint apostol, mint küldött, akinek az a feladata, hogy Isten országát felajánlja az embereknek. Ezért igyekszik előkészíteni hallgatóit a hit befogadására. Kijelenti ugyan, hogy az élet szerzőjét keresztre feszítették, és a gyilkos szabadon bocsátását követelték helyette, de egyúttal menti őket tudatlanságuk miatt. Ugyanezt a tudatlanságot emlegeti később Pál apostol a pogányok esetében (17,30). Isten éppen azért hirdette meg irgalmát, mert az ember ki volt téve tévedésnek. Ő előre számolt az ember gyengeségével, ösztönösségével, s ebbe a történelemben állította bele a Megváltó szenvedését, mint az üdvösség forrását. Most azonban meg kell szűnni a tévedés idejének, az igazságot fel kell ismerni. Elérkezett a bűnbánat korszaka, s az apostolok azt a feladatot kapták, hogy erre figyelmeztessék az embereket. Akik megtérnek, azok számára eljön a „megbékélés ideje”. Az Ószövetség a messiási kort különösképpen a béke idejének nevezi, különösen Izajás könyve. A kegyelem által adott lelki béke előképe az örök élet békéjének. A változást egyelőre csak a hitben éljük meg, mert az Atya rendelkezése szerint Krisztusnak a „nagy megújulás napjáig” az égben kell maradnia. De amikor újra eljön, ő maga hajtja végre a megújulást. Ez a kifejezés is a próféták jövődöléseiből való. Ők még együtt látták a Megváltó első és második eljövételét, s úgy beszéltek róla, hogy azonnal megtartja az ítéletet, s következik az igazak uralma. A megújulás kifejezésére Izajás (65,17) emlegeti az „új eget és új földet”, ennek elérését azonban az apostoli ígíretes kifejezetten a végítélet utánra teszi (2Pét 3,13).

A hit kibontakozását segíti Péter azzal is, hogy rámutat két jövődölés teljesedésére. Az egyik a MTörv 18,15-ből és a Lev 33,24-ből való: Isten Mózeshez hasonló prófétát támaszt, őt kell hallgatni. Aki nem hallgat rá, azt ki kell irtani a népből. A jövődölés betű szerint az egész prófétai intézményre vonatkozott, de kimondott messiási értelmet is tulajdonítottak neki. A zsidók valóban várták ilyen próféta megjelenését, mint ahogy azt a Keresztelő Jánosnak feltett kérdés bizonyítja (Jn 1,21). A másik jövődölés az Ábrahámnak adott ígíret, hogy az ő utódjában áldást nyer a föld minden népe (Ter 12,18). Péter itt nép helyett nemzetséget,

családot mond, mert elsősorban a zsidókra alkalmazza a jövendölést. Az áldást azonban nem úgy értelmezi, mint kortársai, hogy ti. a Messiás a földet teszi számukra gazdag és békés otthonná, hanem úgy, ahogy Jézus értelmezte: meghozza a kiengesztelődést, a megigazulást és az örök életet. Mindezt először annak a népnek kell felajánlani, amely az ígéreteket hordozta: „Isten elsősorban hozzátok küldte el Fiát, hogy megáldjon titeket”.

Ez az igehirdetés tehát egészen krisztusi: nem az ítélettel fenyeget, hanem felvilágosít, meggyőz és vonz. Bemutatja Isten hűségét, leereszkedését, szeretetét, s így alkalmat ad arra, hogy a hallgatók szabadon fogalmazzák meg válaszukat.

PÉTER ÉS JÁNOS A FŐTANÁCS ELŐTT 4,1-22

Az előbbi részben láttuk, hogy a szerző számára valójában a csodánál fontosabb az a magyarázat, amelyet Péter ad, hiszen az foglalja magába a Krisztusról szóló tanúságtételt. Ugyanez a helyzet itt is, amikor a vallási vezetők felelősségre vonják a két apostolt. Ném a letartóztatás és a kihallgatás részleteit ismerteti, hanem Péter igehirdetését. Mivel a csoda híre hamar elterjedt és nagy tömeg gyűlt össze, a templomörség nem maradhatott tétlen. Bizonyára ők értesítették a főpap környezetét. Az igazi baj az, hogy az apostolok annak a názáreti Jézusnak a feltámadásáról beszélnek, annak messiási létét tanúsítják, akit ők keresztre juttattak. A főpapság a szadduceus párthoz tartozott, amelynek tagjai tagadták a feltámadást, és vigyáztak arra, hogy a rómaiakkal a jó viszonyt semmiféle vallási mozgolódás ne zavarja meg. A két apostolt elfogták, és másnap reggelig őrizetben tartották. Közben a csoda és a tanítás is megtette hatását. Lukács megjegyzi, hogy sokan hittek, és az egyház tagjainak száma elérte az ötezret. A szerző itt is bizonyára könyvének célját tartja szem előtt, amikor ezt a megjegyzést teszi. Hiszen arról akar beszámolni, hogy az evangélium minden nehézség ellenére terjedt, mert Isten Lelkét nem lehet gúzsba kötni.

Vallási kérdésekben a főtanács volt illetékes. Neki kellett döntenie, hogy valamilyen tanítás vagy tett egyezik-e a mózesi törvénnyel és a vallási hagyománnyal. A főpap másnap összehívja a tanácsot. Lukács elől-

járókról, vénekről és írástudókról beszél. Jeruzsálem előljárói a főpap és közvetlen tanácsadói voltak. Annást, Kaifást, Jánost és Sándort név szerint is megemlíti. Annást és vejét, Kaifást ismerjük Jézus peréből. János és Sándor talán Annás fiai lehettek, akik szintén viselték már a főpapi méltóságot. Az apostolokhoz intézett kérdés ugyanaz, mint amit Jézus esetében is ismételten felvetettek: Miféle hatalommal, kinek a nevében gyógyítottátok meg a beteget? A kérdés mögött tulajdonképpen az a tudat rejlik, hogy ha egyszer eljön a Messiás, az nyilvánvalóan hatalommal fog fellépni. De tervét kétségtelenül az ő segítségükkel valósítja meg, hiszen ők ülnek Mózes székében, ők a választott nép vezetői. Ezek az apostolok azonban semmibe veszi tekintélyüket, ezért a szereplésük gyanús. Méginkább gyanús azért, mert Jézusra hivatkoznak. Igaz, hogy Isten régen a prófétákat szuverén joggal választotta ki, de az utóbbi századokban a próféták nem hallatták szavukat, s így a szövetségnek csak két jele maradt: a törvény és a templom. Ennek a kettőnek az őrei azonban az írástudók és a papok. Aki megkerüli őket, nem nem kaphatott Istentől felhatalmazást és küldetést. Ezért nem ismerték el sem Keresztelő Jánost, sem Jézust.

Péter tisztában van elfogultságukkal, azért először beidézésük jogtalanságát teszi szóvá: Azért vallattok bennünket, mert egy nyomorék emberrel jót tettünk? Ez féltékenység, nem pedig valamilyen gazzett üldözése. Péter ezzel az elvi megállapítással tartozik az igazságnak, de aztán inkább arra gondol, hogy az igazságtalan bánásmód révén is alkalmat kapott a tanúságtételre. Ezért csak a második kérdésre felel, hogy kinek a nevében tették a csodát. Beszéde nem úgy hangzik, mint a bíróság előtti védekezés, hanem mint mindenkinek szóló, ünnepélyes igehirdetés. Lukácsot már itt sem az érdekelte, hogy szóról-szóra visszaadja Péter szavait, hanem az, hogy Péter tanúságtételét minden hívő számára megfogalmazza. Az apostol úgy beszél itt, mint aki az egyház hitét az egész zsidóságnak üzeni: „Tudjátok meg ti és Izrael egész népe, hogy a csodát a názáreti Jézus nevében tettük, akit ti keresztre feszítettetek, de akit Isten feltámasztott a halálból”. Szavaiban benne van a meggyőződés, hogy olyan értelemben tartják magukat Jézus küldötteinek, ahogyan a próféták Isten küldötteinek számítottak. A meggyógyult ember az eleven bizonyíték. A helyzetből kiolvashatjuk azt is, hogy az apostoli egyház jelentőséget tulajdonított a csodának. Péter második megjegyzése az, amire az egyház az egész létét felépítette, s amit szintén az ószövetségi jövendölésekből vezettek le; az apostoloknak, illetve az új közösségnek joga van saját útján járni, mert ők az Istentől kiválasztott szegletköre épültek.

A zsidók vezetői elvetették ezt a szegletkövet, és magukat akarták alapnak megtenni. Az igazi szegletkő elvetését már a zsoltáros megjövendölte (118,22), s ezt a szöveget Jézus is idézte a gyilkos szőlőművesekről szóló példabeszédben (Lk 20,17). Az egyház számára az alap, a szegletkő a feltámadt Krisztus, aki fölötté áll minden hatalomnak. Azért Péter megpendíti azt az igazságot is, hogy az üdvtörténet régi intézményei, a templom, az áldozat és a törvény elvesztették érvényüket. Az üdvösség forrása egyedül Jézus Krisztus, s nincs is más név az ég alatt, amelyben üdvözülni lehetne. A kereszténység mint „abszolút vallás” már itt jelentkezik. Isten végérvényes kinyilatkoztatást adott, ígéretei teljesedtek, tehát új kezdeményezést nem kell várni. Jézus Krisztusban mindent megkaptunk, ami az embernek az Istenhez való kapcsolatát teljessé teheti. Ezért a kötelesség világos: őt el kell fogadni hittel és engedelmisséggel.

A beszéd a hit megvallását, meggyőződést és bátorságot árult el. A főtanács tagjai annál inkább meglepődtek, amikor megtudták, hogy egyszerű emberek állnak előttük. A szövegben az „írástudatlan” legalább annyit jelent, hogy nem jártak a rabbik iskolájába, és nem tanulták a hagyományos törvényt magyarázatot. A döntést befolyásolta az is, hogy jelen volt a meggyógyult ember, akinek tanúskodását kénytelenek voltak elfogadni, hiszen negyvenes éveiben járt. A csoda különben is nyilvános helyen történt, a templom közelében. Ezért a főtanács a csoda fölött bizonyára napirendre tért volna, de az apostolok éppen azt bizonygatták, hogy a csoda a feltámadt Krisztus nevében történt. Az ő messiási mivoltának bizonyítása pedig egyet jelentett azzal, amit majd nyíltan ki is mondanak, hogy „rájuk akarják hárítani az ő véré” (5,2), mint ártatlanul kiöntött vért. Megbüntetésükre nem találnak okot, s az jelenleg a nép között is ellenszenvet váltana ki, azért csak azt parancsolják meg, hogy ne tanítsanak Jézus nevében, és ne is emlegessék a nevét. De ilyen követelménnyel csak az állhat elő, aki maga soha nem élte át igazán a hitet és az Istennek kijáró engedelmisséget. A vezetők a próféták történetéből tudhatták volna, hogy aki küldetést kapott, az a küldetését legtöbbször többre értékelte életénél. Amellett Péter itt képviseli annak az ígéretnek a teljesedését is, amely így szólt: „Ha bíróság elé állítanak benneteket, ne töprengjete, hogy mit válaszoljatok. Isten Lelke beszél majd belőletek” (Mt 10,20). A szerző meg is mondja, hogy Péter „Szentlélekkel eltelve” kezdte beszédét (4,8). Nem úgy viselkedett, mint aki védekezik, hanem mint aki elmarasztalja bírái hitetlenségét: „Ítéljétek meg magatok, hogy mi a helyes: Istenre hallgassunk vagy rátok? Mi nem hallgathatunk azokról a dolgokról, amelyeket láttunk és hallottunk”.

Ezt a kijelentést is csak a hívő ember értheti meg, akiben a hit mint kegyelmi ajándék magába foglalja Isten leereszkedését és szeretetét is. Az apostolok úgy élték meg Jézus tanítását és főleg feltámadását, mint Isten közeledését, személyes bizalmát, de egyúttal meglátták végtelen hatalmát is. Isten az üdvörtörténet eme tetteiben megmutatta, hogy az embernek javát akarja, s az egyetlen cél felé irányítja, ezért aki róla hallgat, az mindent elveszíthet és másokat is sötétben hagy. Azóta is érezzük, hogy az egyházban a tanúságtétel csak ott eleven, ahol a hit elmélyült, vagyis ha nem általános vallási igazságok ismerete marad, hanem Isten élő szavának és ígéretének befogadása. Elméletileg mindenki előtt világos lehet, hogy inkább Istenre kell hallgatni, mint az emberekre, de gyakorlatilag csak az engedelmeskedik, aki átéli, hogy Isten „neki” szólt. Az apostolok éppen úgy fogták fel meghívásukat és küldetésüket, hogy amit Jézus tett és mondott, az nekik szólt, és rajtuk keresztül a megváltást kereső embereknek. Lelkiismereti döntéseinknél a felhívás naponta jelentkezik a mi esetünkben is. Az élet sok helyzetében azonban a felismerés és a döntés nem egyszerű, azért jó néhány szempontot eszünkbe idézni.

Egyéni lelkiismereti döntéseinkben akkor követjük Isten szavát, ha a kötelesség mellett foglalunk állást, illetve a mellett, amit kellő megfontolással kötelességnek ismerünk fel. Ha állásfoglalásunk érinti mások jogát vagy érdekét, akkor ügyelni kell arra, hogy ne ösztönös érzés, haszonvágy vagy ellenszenv vezessen. Világnézeti állásfoglalásnál pedig utána kell járni, hogy valóban az egyház által vallott kinyilatkoztatott tételről van-e szó, vagy csak azért hangoztatunk valamit, mert másokkal szemben állunk. Végül mindig gondolni kell arra, hogy amikor az igazságot képviseljük, azt úgy kell tanúsítani, hogy más is felismerhesse boldogító voltát, mert csak így győzheti le előítéleteit.

AZ EGYHÁZI KÖZÖSSÉG IMÁJA

4,23–31

Lukács előszeretettel emlegeti az imát írásaiban. Az evangéliumban többször hivatkozik Jézus imájára, s itt is idézi mind a hívők imáját, mind pedig Pál apostolét. Ezen a helyen Péter és János kiszabadulása és a testvérekhez való visszatérése szolgáltatja az alkalmat a közös imádságra. Az ószövetségi időkben is tudták, hogy a vallásos élet nem jelent

mentességet a földi bajoktól, azért állandóan kérni kell Isten segítségét. A zsoltárok nagy része ilyen kérésima. Jézus új hangnemet vitt bele az imába: a gyermek bizalmát a mennyei Atya iránt. Az apostoli egyház különben visszatekintett Jézus viselkedésére is, aki működése idején sokszor visszavonult imádkozni. Az evangéliumok megőriztek ilyen jelenségeket. Imádkozott tanítványai kiválasztása előtt, szenvedése előtt az utolsó vacsorán és a Getszemáni-kertben, sőt a kereszten is. Azt is megígérte, hogy kieszközli kéréseink meghallgatását, ha az ő nevében imádkozunk. Most az egyház tagjai Péter és János meghurcoltatásában megérezték, hogy Isten a bátor tanúságtételt követeli, ahhoz pedig mindnyájuknak segítségre van szükségük.

A szöveg azt mondja, hogy a jeruzsálemi közösségben az imádságos hangulat Péter és János elbeszélése nyomán alakult ki. A két apostol bizonyára úgy mondta el az eseményeket, ahogy azokat hitünk világánál megélték. Kiemelték benne Isten segítségét, amely minden emberi ellentmondás ellenére biztosítja a megváltás tervének megvalósulását. Az itteni ima nem ad keresztmetszetet az apostoli egyház istentiszteleti összejöveteléről, hiszen a témája csupán a tanúságtétel. A közösség a hatalmas Istenhez fordul, akinek erejét két forrásból ismerik: a teremtésből és a kinyilatkoztatásból. Ő alkotta az eget és a földet, a tengert és mindent, ami benne van. Ha ezeket a semmiből létrehozta, akkor biztos, hogy akaratát semmiféle földi hatalom nem keresztelheti. A kinyilatkoztatásból, illetőleg az üdvösség történetéből pedig azt a megállapítást szűrik le, hogy a régi időkben is különféle törzsek és királyok fogtak össze Isten népe és ügye ellen, a hatalmasabb azonban Isten maradt. A szöveg a Zsolt 2,1-2-t úgy idézi, hogy most az ellenség Isten ellen és Fölkentje, vagyis a Messiás ellen fogott össze. Az összefogás kezdődött azzal, hogy Heródes, Poncius Pilátus és a zsidó nép keresztre juttatta Jézust. Most pedig a nép vezetői az ő egyháza ellen fordulnak, s kétségtelenül megszerezhetik a rómaiak támogatását is. Ebben a helyzetben nem a zavar-talan békéért könyörögnek, hanem azért a kegyelemért, hogy az egyház állhatatos maradjon az evangélium hirdetésében. A kérés így teljesen összhangban van azzal a figyelmeztetéssel, amelyet Jézus Mt 10,16-36 szerint mondott apostolainak. A végső követelmény ott is az, hogy bármi éri őket, amit a fülükbe sűgött, azt hirdessék az utcákon és tereken, vagyis tanítását és kegyelmeit vigyék bele a világ életébe.

Az apostoli egyház tehát nem akar elkülönülni a társadalomtól. Nem vonul ki a pusztába, hanem az a vágya, hogy tanúságtétele hatékony legyen. Ezért kéri a karizmatikus erők kiáradását: „Nyújtsd ki kezedet,

hogy gyógyulások menjenek végbe, jelek mutatkozzanak és csodák történjenek szent szolgád, Jézus nevében”. Megfigyelhetjük, hogy az imán rajta van Jézus lelkületének hatása. Az apostolok megértették, hogy amikor Jézus nevében imádkoznak, nemcsak nevét kell emlegetni, nemcsak bízni kell erejében, hanem lelkületét is magukra kell öltetniük. Nem elenségeik eltörlését kérik, mint akárhányszor a próféták vagy a zsoltáros, hanem Isten kegyelmének kiáradását, hogy az emberek megtérjenek az egyház tanúságtételének hatására. Azóta is csak azt mondhatjuk, hogy az evangélium terjedését legjobban az evangélium szellemének megvalósítása biztosítja, nem pedig az, ha hatalmi szóval elnémítunk másokat. Az egyháznak csak az lehet a mindenkori vágya, hogy Isten rajta keresztül mutassa meg irgalmát, türelmét, leereszkedését és szeretetét, mert hit, remény és bizalom csak ebből fakad.

A jeruzsálemi közösség példája igazolja, hogy karizmatikus kegyelmekért szabad, sőt kell imádkozni. Csak karizmákon valóban kegyelmi kiáradást értsünk, amely erősíti az egyház tanúskodását, ne pedig szenzációs hatásokat. Ezért tartották legnagyobb karizmának a tevékeny, türelmes, megértő szeretetet. Ha alapul vesszük azt, hogy az emberi életben általában mennyi az önzés, a kényelem, a kapzsiság, a haszonlesés, az irigység, akkor az önfeláldozó szeretetet, főleg annak kitartó gyakorlását erkölcsi csodának, jelnek kell mondanunk, ami mögött isteni erő rejlik. Az egyháznak érzékeltetnie kell, hogy természetfölötti küldetése van, mert Isten ügyét, szándékát, ajándékait és üdvözítő tervét hordozza a világban. Csak transzcendens irányú tettek és jelenségek lehetnek jelei annak, hogy az ember üdvösségre hivatott lény, s hogy ezt az üdvösséget hitével, reményével és szeretetével kell munkálnia.

Az a kifejezés a szövegben, hogy „szent szolgád, Jézus által”, világosan elárulja a *Jézus közvetítő szerepébe* vetett hitet. Ő hazatért az Atyához, de mint igazi szőlőtő képviseli és élteti egyházát. A „szent szolga” elnevezés az ima ősiségét mutatja. A régi szövetség nagyjait szívesen nevezték Jahve szolgálóinak, sőt Iz 53 így tekint előre a Messiásra is. Az egyházban azonban Jézusra vonatkozóan hamar általános lett „a Te Fiad”, vagy a „mi Urunk” elnevezés. A Zsidóknak írt levél Jézus felsőbbiségét éppen azzal emeli ki, hogy összehasonlítja Mózesrel, a prófétákkal és az angyalokkal, a régi közvetítőikkel, s ezeket mind szolgálóknak nevezi, Jézust pedig Isten Fiának mondja, aki örökségül kapta a mindenséget.

Lukács az imára adott isteni választ az első pünkösdi kicsinyített képébe foglalja bele: a hely megremegett, mindnyájukat eltöltötte a Szentlélek, és bátran hirdették Isten szavát. A föld megremegeése az ószövetség

könyvekben Isten közeledésének, erőteljes beavatkozásának a képe. Itt a jelentés az, hogy kegyelmet és erőt kaptak a további tanúságtételre. A tanúságtétel végeredményben a Szentlélek műve, aki az első pünkösöd óta hatékonyan jelen van az egyházban.

SZENTEK ÉS BŰNÖSÖK KÖZÖSSÉGE

5,1-11

A külső nehézségek mellett az apostoli egyháznak megmaradtak a belső problémái is. A belső problémák abból adódtak, hogy bár az evangélium eléjük állította az abszolút eszményt, az emberek azonban megtérésük után is gyarló emberek maradtak, s a kísértés minden oldalról fenyegette őket. A hit és a kegyelem nem működik gépiesen, és nem teszi fölöslegessé a mindennapi tudatos elhatározást, önmagunk legyőzését. A 4-ik fejezet végén Lukács ismételten jellemzi a hívők buzgóságát, különösen az egymás iránt tanúsított szeretetet (4,32-37). Talán azért teszi, hogy jobban kitűnjék az a sötét folt, amiről utána akar beszélni. Amikor azt írja, hogy az apostolok nagy erővel bizonyították Jézus feltámadását, bizonyára a csodákra és a természetfölötti jelekre gondol. Itt a 33-ik vers második felét (és mindnyájan bőségesen részesültek a kegyelemben) sokan betoldásnak tartják, mert sok régi kéziratból hiányzik, és megszakítja a gondolatmenetet. Lukács ugyanis inkább a közösség viselkedését mondja el, nem az egyének benső kegyelmeit ismerteti. A kijelentés először talán széljegyzet lehetett egy-egy kéziratban, s úgy került bele a nyugati szövegekbe.

Bár a közösség élete az általános buzgóság képét mutatta, ez azonban nem akadályozta meg azt, hogy egyesek bele ne vigyék a képmutatást vallásosságukba. Annál könnyebben megtehették, mert a farizeusok ezt eléggé gyakorolták. Lukács ezzel az epizóddal szemlélteti, hogy Jézus jövődöleése szerint egyházában is együtt van a búza és a konkoly, de Isten vigyáz, hogy a bűn el ne hatalmasodjék benne.

Egy házaspár, Ananiás és Szafira utánozni akarták a szeretet hőseit. Eladták egyik szántóföldjüket, s a pénz egy részét felajánlották az apostoloknak, de úgy tettek, mintha az egészet odaadták volna. Péterben a karizmatikus erő úgy jelentkezik, hogy belelát a férfi lelkébe, és szeméreteti kétszínűségét, amit bizonyára a gőg sugallt. Az emberek elismerését

kereste, nem pedig a segítő készség vezette. Péter megmagyarázza, hogy a hősi fokon való jótékonyosság nem kötelező. Isten előtt csak az őszinte szeretet érték: az, amivel másokon akarunk segíteni. Az őszinteséget az a tudat biztosíthatja, hogy amit embertársainknak teszünk, az annyi, mintha Istennek tennénk. Teológiailag fontos Péternek ez a megállapítása: „Miért akartad becsapni a Szentlelket? Nem embernek hazudtál, hanem Istennek”. A Szentlélekről tehát úgy beszél, mint isteni személyről, akinek valódi személyes tevékenysége van. Az Ószövetség is gyakran emlegeti „Isten lelkét”, de ott nem tűnik ki a személyi önállóság. Az Atya és a Fiú mellett tehát már a Szentlélek személyi léte is korán része lett az egyház hitének. Számukra az egy isten az Atya, a Fiú és a Szentlélek. De abból a szempontból is fontos Péter kijelentése, hogy igazolja a Szentlélek jelenlétét és működését az egyházban. Nemcsak az egyéni hitet biztosítja, nemcsak a kegyelmet osztogatja, és nemcsak a karizmatikus erők kiáradásáról gondoskodik, hanem arra is vigyáz, hogy az egyház a maga egészében „szent” maradjon, vagyis a bűn ne hatalmasodjék el benne.

Ananiás megértette, hogy Péteren keresztül Isten vonja felelősségre. Ugyanaz a félelem fogja el, mint amit a régi emberek a teofániák és más jelek alapján éreztek. Ez annyira hat rá, hogy összeesik és meghal. A jelenlevők elvitték és eltemették. Az esemény érthető módon megrázta a közösséget. Az elbeszélő emlékszik arra, hogy a „fiatalabb emberek fölálltak, betakarták, elvitték és eltemették”. Nem koporsót használtak ugyanis, hanem becsavarták egy lepelbe a holttestet. Az elbeszélő azután arra is emlékszik, hogy Ananiás felesége „mintegy három óra múlva” jelenik meg a közösségben. Péter tőle is számonkéri a képmutatást, s őt is azzal vádolja, hogy „próbára tették az Úr Lelkét”. Az eddigi eseményekből és jelekből elhihetők volna, hogy a Szentlélek működik Krisztus egyházában. Az asszony Isten büntetésének veszi férje halálát, s az ijedségtől ő is meghal. Lukács nem túloz, amikor megállapítja, hogy az egész egyházon nagy félelem vett erőt. Az epizódnak inkább ószövetségi, prófétai hangulata van, nem evangéliumi. Az Ószövetségben olvassuk, hogy Isten halállal bünteti azt, aki káromolja nevét, aki a szent dolgokat vagy helyeket tiszteletlenül megközelíti. Jézus működésében azonban nem találunk „büntető csodákat”. Hogyan kell tehát Ananiás és Szafira esetét megítélnünk? Eleve elutasítjuk azt a feltételezést, hogy nem történeti eseményről van szó, hanem kigondolt történetről, amely Péter tekintélyét lett volna hivatva népszerűsíteni.

A magyarázatban ilyen szempontok igazíthatnak el bennünket. Isten a kinyilatkoztatásban jelekkel mutatta meg irlalmát, leereszkedését, tü-

relmét. De az üdvtörténet folyamán éppen úgy kinyilvánította erejét és bírói hatalmát is. A jó tetteket itt a földön is jutalmazta, mert csak ilyen jellel bizonyíthatta, hogy egyáltalán szándékában áll a jutalmazás, illetőleg a végső igazságszolgáltatás. Azért az üdvtörténet folyamán egyes bűnök felett ítéletet tartott, s ezzel szemléltette erejét és szentségét. Ilyen jelek nélkül az ítéletről szóló tanítás hatástalan maradt volna. Azon sem csodálkozhatunk, ha imitt-amott az apostolok működését erőteljesebb jelek kísérik, mint Jézusét. Ezt az apostolok sohasem maguknak tulajdonították, hanem megdicsőült Uruknek. Jézus éppen azt akarta kinyilvánítani, hogy a történelemben őt az egyháza képviseli, s ez az egyház az üdvösség eszköze, tehát kell, hogy egész valójában jel legyen az emberek számára. Az elbeszélésben azt is meg kell látnunk, hogy nem Péter büntet. Ő csak a büntetést kéri számon a közösség, illetve Isten nevében. Magát a büntetést sem kéri Istentől, hanem csak kinyilvánítja, hogy a hirtelen halál Isten büntetése. Különben a csodáknál és a jeleknél a természetfölötti hatás mindig a természetes eszközökön keresztül jelentkezik. Itt sem szabad kihagyni pl. azt az ijedelmet, megszégyenülést és fel-sülést, amit a szereplőkben képmutatásuk feltárása okozott, illetőleg az ilyen lélektani állapotnak a szervezetre gyakorolt hatását.

Végül különbséget kell tennünk Ananiás és Szafira földi büntetése és örök sorsa között. Hirtelen haláluk jelen esetben azt jelezte, hogy tettük bűn volt, és Isten nemtetszésével találkozott. De ezt is csak Péter nyilatkozatából tudjuk. Önmagában nem minden hirtelen halál büntetés. Az ő haláluk az élők számára éppen úgy jel és figyelmeztetés, mint minden természeti csapás vagy természetfölötti esemény. Arról azonban semmit sem mondhatunk, hogy közben nem bánták-e meg bűnüket, hiszen Isten a kegyelmet végtelen irgalma szerint osztogatja. Bűnük számonkérése már figyelmeztetés volt, hogy térjenek jó útra. A történet végső mondani-valója tehát az, hogy Isten irgalmával és igazságosságával jelen van az emberi történelemben, és főleg az egyház történetében. A hívő ember az élet eseményeiben megláthatja szeretetét, gondviselését és atyai figyelmeztetését. De mindig tudnunk kell, hogy a végső igazságszolgáltatást fenntartotta a túlvilág.

AZ APOSTOLOK A FŐTANÁCS ELŐTT

5,17–42

Az apostoloknak és a hozzájuk csatlakozott hívőknek a viselkedése elárulta, hogy öntudatos vallási közösség alakult, amely átéli az isteni küldetést és a természetfölötti segítséget. A létrejött közösségben már felismerhetjük a szervezett egyház elemeit: a Jézusba vetett hit kapcsolja őket egybe, amelyet az apostolok hirdetnek, megtapasztalják a kegyelem kiadását, megvan az előjárók és a hívők egymásra utaltsága, és tudatában vannak annak, hogy az evangéliumot hirdetniük kell minden ember üdvösségére. A zsidók vezetői viszont nem nézhették közömbösen számuk gyarapodását. Egyrészt azért nem, mert ezek az emberek Jézusra hivatkoztak, akit ők halálra ítélték, ezért megvallásában benne volt a vád, hogy a vezetők magatartása éppen olyan Isten elleni tusakodás volt, mint őseiké, akik a prófétákat megölték. Másrészt a főpapság és a hozzájuk tartozó szadduceusok igyekeztek elfojtani minden feltűnő mozgalmat, ami szerintük felébreszthette a rómaiak gyanúját. Érdekes, hogy Jézus nyilvános működése idején a farizeusok szektájából való írástudók Jézus ellenfelei, és rá akarják bizonyítani, hogy szemben áll a mózesi törvénnyel. Itt most a szadduceusok gyanakodnak, s elsősorban politikai megfontolásból, hiszen látják, hogy Jézus ügye népmozgalommá vált.

Ezért egy alkalommal a templomőrséggel elfogatták azokat az apostolokat, akik a templom területén tanítottak vagy Jeruzsálemben tartózkodtak. A szerző semmi közelebbi adattal nem szolgál. Nem tudjuk, mennyi idő telt el az első pünkösd óta. De néhány hónapnál nem gondolhatunk többre, hiszen Lukács sejteti, hogy az evangélium gyorsan terjedt, a hívők száma ezrekre nőtt, ezért a főtanács nem nézhette ölbe tett kézzel az új mozgalmat. Arról sem hallunk, hogy mi volt a közvetlen oka az apostolok elfogatásának, hiszen azért valamilyen ürügyet a főtanácsnak is kellett keresni. A szerző inkább csak azt emeli ki, ami a hit szempontjából fontos a későbbi olvasók számára. Az apostolok egy éjjel csodálatosan kiszabadulnak a börtönből, sőt parancsot kapnak, hogy hirdessék „ennek az életnek az igazságait”. Szó szerint azt olvassuk, hogy „az Isten angyala éjjel kinyitotta a börtön ajtaját”. Az angyal az Ószövetségben Isten természetfölötti hatásának megszemélyesítése vagy igazi személyes szellemi küldött, aki Isten akaratát csodálatos módon, érzékelhető jelek kíséretében végrehajtja. A szentírási szövegekben nem lehet mindenütt eldönteni, hogy valóban szellemi teremtményről van-e

szó, vagy csak a természetfölötti beavatkozás vallásos nyelven való előadásáról. De ez nem is mindig fontos. Jelen esetben az volt a döntő, hogy az apostolok az eseményben új bátorítást és új felhívást kaptak az evangélium kitartó hirdetésére. A szövegben betű szerint az áll, hogy „ennek az életnek minden szavát” hirdetni kell. Ők tehát Jézustól nemcsak új tanítást kaptak, hanem új életet és életfelfogást. Később a 13,26-ban „az üdvösség ígéről” hallunk. Szent Pál pedig majd úgy fogalmaz, hogy a hívők a megigazulásban újjá születtek, új teremtménnyé lettek, s új hivatásuknak megfelelően kell élniük. Ez az élet osztozás a feltámadt Krisztus életében, ezért annak követése az üdvösségre vezet. Az újdonság élménye hozzátartozott az igehirdetéshez és a mindennapi keresztény élethez.

Az apostolok engedelmeskednek az angyali felhívásnak, és reggel azonnal a templomba mennek. A korán reggelt úgy kell értenünk, hogy a templomot, illetőleg a templom udvaraira vezető kapukat csak napkeltekor nyitották ki. Itt mindig voltak olyanok, akik reggeli imára jöttek, vagy a reggeli áldozatbemutatáson akartak részt venni, s ezekkel szóba is elegyedtek. Közben összeül a főtanács és a „vének tanácsa” (gerúsia). Ez a kifejezés csak itt fordul elő. Valószínű, hogy Lukács eredetileg görög olvasói kedvéért tette oda a szinedrion mellé magyarázatul a geruzia szót. Amikor elő akarják vezetni az apostolokat, kiderül, hogy a börtön zárva van, az örök is az ajtó előtt állnak, a foglyok azonban eltűntek. Az őrség parancsnoka és tagjai megbízható emberek lehettek, azért senki sem gondol árulásra. Csodálkoznak ugyan, de azt eleve elutasítják magukban, hogy természetfölötti segítséggel szabadultak ki, s a kihallgatásuk során szabadulásuk nem is kerül szóba. Az ő szemükben Jézus csaló volt, ezért követői sem lehetnek Isten emberei. Mi azonban hozzátehetjük, hogy Jézus maga nem tért ki az ítélet elől, mert feladata éppen a megváltás volt. Saját magát csodáival és feltámadásával igazolta, apostolait pedig éppen ilyen jelekkel akarta igazolni, mint a csodálatos szabadulás. Ez majd ismétlődik külön Péter esetében (12,6 kk).

Amikor valaki hírl hozza, hogy a vádlottak a templomban tanítanak, az őrséggel újra elővezettetik őket. Erőszakot nem alkalmaznak, mert az apostolok nem tanúsítottak ellenállást, s attól is félték, hogy a nép esetleg kövel támad rájuk. A jelenlevők elsősorban keresztények lehettek, és olyanok, akik már valamit megtapasztaltak az egyházban működő karizmatikus erőkből. A főpap bizonyára azért nem beszél az apostolok csodálatos kiszabadulásáról, mert szadduceus lévén nem hitt a természetfölötti erőben, s nem is akart ilyenekről vitázni. Helyette az apostolok

engedetlenségét kifogásolja. Már előzőleg megparancsolták nekik, hogy ne beszéljenek Jézusról. Ezt a parancsot ugyan csak Péter és János előtt mondták ki, de valószínű, hogy a kívülállók már akkor is őket tartották a keresztény közösség szívvívőjének. Itt a főpapból kibuggyan a keserűség, amit már eddig is mindnyájan éreztek: amikor az apostolok Jézus messiásként hirdetik, akkor igazában ártatlanságát is hangsúlyozzák és vérért a főtanácsra akarják hárítani.

Péter és társai itt is a próféták önérzetével válaszolnak: „Inkább kell engedelmeskedni Istennek, mint az embereknek”. Ők bizonyosak abban, hogy Istentől határozott kinyilatkoztatást és küldetést kaptak, ezért semmiféle emberi tekintély nem állíthatja le őket. Péter bővebben ki is fejt, hogy mi volt az az isteni üzenet, amelyet kaptak, és amelyről nem hallgathatnak. „Atyáink Istene feltámasztotta Jézust, akit ti keresztre feszítve megöltetek”. Az atyák Istenére való hivatkozás nemcsak hagyományos kifejezés. Itt külön hangsúly van rajta. Péter azt akarja mondani, hogy az az Isten támasztotta fel Jézust a halálból, aki az ígéreteket adta népének, tehát Jézus a megígért Messiás. Itt a szöveg szintén megőrízte a régi szemita kifejezésmódot: Isten jobbja uralkodóvá (archegos) és megváltóvá emelte. Az üdvösség történetében a nagy tetteket, különösen az örömdetes tetteket Isten jobbja valósította meg. Az uralkodó, fejedelem (archegos) szó is csak itt szerepel az Újszövetségben. Péter azt fejezi ki vele, hogy az Atya hatalmat adott a Messiásnak. Bár a zsidó nép vezetői halálra adták, annak ellenére uralkodik. Hatalmát a túlvilágról is gyakorolja, azért minden ígéret valóra válik benne. Isten azt ígérte népének, hogy felkarolja és új életre vezeti. Jézus ezt a mennyei dicsőségből valósítja meg. Kegyelmevel és szavával bűnbánatra szólítja fel Izraelt, hogy megbocsáthassa bűneit. A szavak emlékeztetnek Jer 31,34-re: „Megbocsátom gonoszságaikat, és vétkeikre többé nem emlékezem”.

Az igehirdetésnek ez a módja mutatja, hogy az apostolok nem akartak elszakadni népüktől, hanem elsősorban vele akarták elismertetni a Megváltót. Péter szavaiban az is benne van, hogy a bűnbánat és a megtérés elindítója, szerzője maga Isten. Ő hangol rá kegyelmevel. Magunktól nem ismernénk fel irgalmát, és nem fordulhatnánk feléje. Az apostolok, illetve az egyház csak tanúi, közvetítői a hitnek és a kegyelemnek. De Péter arra is hivatkozik, hogy őket a Szentlélek hatalmazta fel a tanúskodásra: „Mi ezeknek a dolgoknak tanúi vagyunk a Szentlélekkel egyetemben”. A Szentlélek tehát isteni személy, aki intézkedik, megvilágosít, oktat, számonkér. Az egyház belőle él. A régi Izraelt a mózesi törvény, a betű irányította. Legalábbis az írástudók felfogása ez volt. Isten új népe

a Lélek irányítását akarja követni. Az apostolok majd a jeruzsálemi zsinaton is így fejezik ki magukat: „A Szentlélek is, mi is így láttuk jónak” (15,28).

A továbbiakban Péter az üdvtörténeti változást fejezi ki azzal, hogy „Isten a Lelket megadja azoknak, akik engedelmeskednek neki”. Itt már csírájában megtalálható az, amit majd Pál a Galatáknak írt levélben bővebben kifejt, hogy a „test szerinti Izrael” helyére lépett a „lélek szerinti Izrael”, vagyis azoknak a közössége, akik nem test szerint származnak Ábrahámtól, hanem a hitét és engedelmességét követik. Ezután a Lélek kiárasztása nem rendkívüli esemény lesz, mint a régi időkben. Ott Isten azoknak adta, kiknek rendkívüli küldetést szánt. Most mindenki megkaphatja, aki úgy engedelmeskedik, hogy elfogadja a Krisztus által hozott kinyilatkoztatást. A Lélek szerepének megértése tehát egyre jobban elmélyül az apostolok tanításában. János a levelében már úgy értékeli, mint az Atya szeretetének bizonyítékát: „Abból tudjuk, hogy benne élünk, ő meg bennünk, hogy Lelkéből adott nekünk” (1Jn 4,13).

Amikor Péter az engedelmességre hivatkozik, megbélyegzi a vallási vezetők engedetlenségét is. Nem engedelmeskednek Istennek, pedig az evangéliumot elégségesen felajánlották nekik: kellő világossággal és természetfölötti bizonyítékokkal. Ők azonban inkább saját pozíciójukat védik, s nem is gondolnak arra, hogy Istennek joga van új utakat mutatni az üdvösség történetében. Illetve az új utak lehetőségét ők sem tagadták, de ahhoz kötötték magukat, hogy Isten a maga útjait csak az ő elgondolásuk szerint és az ő segítségükkel hajthatja végre. Ha ezeknek az apostoloknak igazuk van, akkor az ő fontosságuk megszűnik. Ezért érthető, ha Péter szavaira haragra gerjednek, és az jár az eszükben, hogy megölik őket. A vallást és a vallásosságot ilyen szenvedélyek kísérhetik. Csak az tud türelmes, megértő és nagylelkű lenni, aki őszintén hisz, és aki Isten előtt felelősnek érzi magát. Ha ez a lelkiület hiányzik, akkor a vallásosság könnyen az önző célok palástolása lesz.

GAMÁLIEL KÖZBELÉPÉSE

5,34-42

A főtanács tagjai észrevették, hogy itt olyan mozgalom kezdődött, amely vallási téren nem fogadja el az ő tekintélyüket, s amely kész arra, hogy új, önálló úton járjon. Egyelőre csak azért nem folyamodtak súlyosabb intézkedéshez velük szemben, mert egyik társuk, Gamáriel rabbi megfontoltságot ajánlott. Erről a Gamálielről még később is szó esik. A 22,3-ban Pál maga mondja el a jeruzsálemi zsidóknak, hogy fiatal korában Gamáriel lábánál hallgatta atyáik törvényének magyarázatát. Ő Hillelnek, a másik neves rabbinak az unokája volt, s mint az itteni felszólalása is elárulja, vallási tekintetben liberálisabb felfogást vallott, mint társai. Amellett az Isten előtti felelősséget is komolyan vette. A zsidó hagyományban később úgy beszéltek róla, mint egyik legnagyobb törvényt magyarázóról. Az ősegyházban volt olyan legenda, amely azt állította, hogy titokban kereszténnyé lett, ezért ajánlott kíméletet az apostolok iránt. A hatodik században feltűnt egy olyan apokrif evangélium, amely az ő nevét viselte, s később Etiópiában megtalálták az ottani változatát.

Gamáriel kiküldte az apostolokat a teremből, s a főtanács tagjait történeti utalásokkal igyekezett meggyőzni arról, hogy miért van szükség okosságra és megfontoltságra. A keresztények Jézust messiásnak tartják, azért ő olyan emberekre hivatkozik, akik már jelentkeztek ebben a szerepben, de dicstelenül letűntek. Azt ő maga is látja, hogy a keresztények más értelmezést adnak a messiás szónak, mint az eddigiek. Nem politikai küldetést tulajdonítanak neki, nem katonai erővel akarják uralmát megvalósítani, hanem vallásos lelkiülettel. Gamáriel először egy Teudás nevű férfit említ, aki „sokra tartotta magát”, vagyis messiás akart lenni. Hozzá szegődött vagy négyszáz ember, s vissza akarták szerezni népük szabadságát. Ki volt ez a Teudás és mikor kísérletezett? Jozefusz Fláviusz a Zsidó régiségek című könyvében beszél egy ilyen nevű emberről, aki Kuszpiusz Fádusz helytartó idejében (Kr. u. 44-46) kezdett mozgolódni, híveket toborzott, s követőinek azt ígérte, hogy száraz lábbal átvezeti őket a Jordánon, mint annak idején Józsue a népet. Az ilyen ígéret is igazolja, hogy valóban „sokra tartotta magát”. A rómaiak azonban hamar kivégezték, s ezzel megelőzték a helyzet elmérgesedését.

Azután Gamáriel a galileai Júdásra hivatkozik, aki a „népszámlálás idején lépett fel”. Gamáriel beszédéből úgy látszik, hogy Teudás mozgal-

ma előbb volt, mint Júdásé. Lukácsnál viszont a népszámlálás bizonyára az, amelyet Jézus születésével kapcsolatban is említ. Azt viszont láttuk, hogy a Jozéfusznál szereplő Teudás Kr. u. 44–46 körül hívta fel magára a figyelmet, vagyis csak az apostolok szétszéledése után. Így a két adat között legalább 40–45 év az eltérés. Ma már nehéz volna eldönteni, hogy Jozéfus adatai megbízhatatlanok-e vagy Lukács merítette Gamáliel beszédét téves forrásból. Mindenesetre Lukács célja nem az volt, hogy az időpontokról tájékoztasson, hanem az, hogy szembeállítsa Jézusnak és az álmessiásoknak a módszerét.

Galileai Júdás felkelését a Quirinus-féle népszámlálás, illetve adóösszeírás váltotta ki. A történetíró Jozéfus külön hivatkozik erre. A vallásos zsidók mindig méltatlan dolognak tartották, hogy ők, az Isten népe adót fizessenek a pogány császárnak. Ezt látjuk az evangéliumban az adópénz-jelenettel kapcsolatban is (Mt 22, 15,22). Júdásnak voltak kezdeti sikerei. Nagy Heródes halála után elfoglalta a Sepphoris-erődöt, de a későbbi harcokban ő maga is elesett, és hívei szétszóródtak. Az általa kiváltott vallási fanatizmus csak Isten uralmát akarta elismerni Izrael felett, ezért ellenszegült minden politikai tekintélynek. Később a zelóták pártjában élt tovább ez a szellem.

Gamáliel a példákbl levonta a következtetést: „Engedjétek szabadon ezeket az embereket, és ne háborgassátok őket”. Ezt annál könnyebben ajánlhatta, mert tudta, hogy a keresztények imádságukkal, tanításukkal és viselkedésükkel nem fenyegetik a közrendet. Még csak a rómaiak gyanakvását sem váltották ki. Gamáliel megérezte, hogy társaiban ugyanaz a féltékenység dolgozik, mint amellyel Jézust keresztre juttatták. De ő nemcsak politikus, hanem vallásos ember is, akire bizonyára hatást gyakorolt az apostolok karizmatikus tevékenységének híre. Azonkívül ismerte annyira a Szentírást, hogy vissza tudott tekinteni az üdvösség történetére. Abból kiolvasta, hogy Isten megvalósítja akaratát akkor is, ha az emberek ellene szegülnek, s viszont semmiféle emberi erőlködés nem sikeres, ha nem egyezik Isten szándékával. Elég volt neki Jónás könyvére gondolni, vagy a 127-ik zsoltár szavaira: „Hogyha az Úr nem őrzi a várost, az őr hiába őrködik fölötte”. Ezért jegyzi meg bölcsen: Ha ez a mozgalom emberektől van, magától felbomlik, de ha Istentől van, nem tudjátok szétszlatni őket, s úgy látszanék, mintha Istennel szállnátok szembe. Gamáliel tehát nem előítélettel dolgozik, mint pl. azok, akik Jézusra vonatkozóan fölényesen megjegyezték, hogy a félreeső Galileából nem jöhet próféta (Jn 7,52).

Nem tudjuk, hogy Gamáliel eljutott-e a kifejezett hitre, de viselkedésé-

ben szemléltethetjük a hit előzményének problémáját. Az ember találkozik egy tanítással, egy hívő személlyel vagy valamilyen természetfölöttinek látszó jellel, amely gondolkodóba ejti. Van, aki napirendre tér fölötte, a másik bezárkózik meglevő előítéleteibe, s azokból nem is akar kilépni. Elutasít mindent, ami új állásfoglalást követelne tőle. A harmadik keresi a magyarázatot, mert megérzi, hogy az igazság tisztázásával tartozik önmagának és Istennek. A hit csak az olyan emberben alakul ki, aki elfogadja, hogy Isten más utakat és más megoldásokat is ismer, mint amilyeneket ő elképzelt. Főleg pedig az olyan emberben alakul ki, aki meg tudja kérdezni, hogy a felajánlott tanításban nem Isten egyetemes szeretete, irgalma és üdvözítő akarata nyilvánul-e meg?

A főtanács tagjai nem mentek el eddig. Megelégedtek a politikai okosság látszatával, de úgy, hogy saját hatalmukat és tekintélyüket is nagyon hangoztatták. Abból nem engedtek, hogy végül is nekik van igazuk, az apostolok ellenben tévedés áldozatai, ezért ki kell józanítani őket. Újra megtiltják nekik, hogy „Jézus nevében” beszéljenek. Figyelmeztetésüknek azzal adnak nyomatékot, hogy megbotoztatják őket. A botozás különböző mérvű lehetett a bíró lelkülete és a bűntény nagysága szerint. De a törvény nem engedte, hogy negyven ütésnél többet mérjenek valakire. Ezért elővigyázatosságból rendszerint csak 39-et ütöttek, nehogy esetleg a rossz számolás szembeállítsa őket a törvény betűjével. A szövegben érdemes megfigyelni, hogy Lukács a tilalmat így fogalmazza meg: ne beszéljenek Jézus nevében... A tanács tagjaitól legföljebb azt lehetett volna várni, hogy így rendelkeznek: Jézusról ne beszéljenek. Lukács ellenben már az egyház nyelvét használja, ahol az a meggyőződés, hogy az apostolok nemcsak Jézusról beszélnek, hanem valóban az ő nevében is beszélnek, mint hivatalos küldöttek, mint meghatalmazott tanúk. A keresztény közösség tehát több volt, mint egy ember emlékének a fenntartása. Ők pontosan azt akarták folytatni, amit Jézus megkezdett, s annak is tudatában voltak, hogy a tőle kapott hatalommal intézkednek.

A hatóság a kirótt büntetést végrehajtotta, az apostolok pedig „boldogok voltak, mert méltók lehettek arra, hogy Jézus nevéért gyalázatot szenvedjenek”. Ez a megjegyzés arról tanúskodik, hogy az egyház a hittel együtt Jézus lelkületét is igyekezett átvenni. Ő a hegyi beszédben hangoztatta, hogy boldogok, akiket az igazságért üldöznek, s akikre ömiatta minden rágalmat rákennek. Az apostolok tudják, hogy Isten országának terjedése áldozatot kíván. Csak a megpróbáltatások között igazolhatták Jézushoz való hűségüket, s csak a nehézségek elviselésével adhattak példát arra, hogy mi az útja az erkölcsi egyéniség kialakulásának. Nem ke-

resték a szenvedést, sem az emberekkel való összetűzést, de a tanúságtételben állhatatosak akartak maradni. Egyúttal bemutatták azt is, hogy Isten országa olyan kincs, amiért mindent oda kell adni. Ezért természetes volt, hogy az evangélium terjesztését a tilalom ellenére sem hagyták abba. Éltek azzal a joggal, ami megvolt minden zsidó férfinak, hogy a közösségekben előadhatta vallásos buzdítását. Ez a kifejezés, hogy „hirdették Jézus Krisztust”, Lukács idejében már szakkifejezés lett. A keresztény tanítás lényegét jelölték meg vele. Jézust úgy hirdették, mint a megígért Megváltót, mint Urat, akit az Atya felmagasztalt, és aki üdvösségünk szerzője lett.

A DIAKÓNUSOK KIVÁLASZTÁSA

6,1-7

A szerző a jeruzsálemi egyház jellemzésénél megállapította, hogy „a sok hívő mind egy szív és egy lélek volt”. A hit terén és az összetartozás tudatában bizonyára ez volt a helyzet. Az élet azonban minduntalan új problémát vetett fel, s ezek a közösségekben meglevő szeretetet és türelmet újra meg újra próbára tették. A közösségnek is alkalmazkodnia kellett az idő és a helyzet követelményeihez. Éppen a felmerülő problémák döntötték el, hogy az új mozgalomnak van-e maradandó mondanivalója, és valóban történeti tényező lesz-e belőle. Az apostoli egyházban kialakult szeretet első próbája abból az összetettségéből adódott, ami már a jeruzsálemi zsidók körében is megvolt. Bizonyos feszültség állt fenn az arámul beszélő, ősi palesztinai zsidók és a provinciákból visszaköltözött, görögül beszélő és hellenista kultúrával átítatott zsidók között. A szöveg csak úgy emlegeti a két tábor, mint a zsidók és a hellenisták. Lukács könyve az egyetlen forrás, amely erről a kettősségről beszámol, ezért nem könnyű megállapítani, hogy tulajdonképpen mi különböztette meg őket. Hiszen származásra nézve mind zsidók voltak, és vallásilag is. Biztos, hogy a születési hely közrejátszott. Palesztina volt az ősi haza, a szent föld, s aki itt vagy éppen Jeruzsálemben született, az ezt ki is hangsúlyozta azokkal szemben, akik a pogányok vidékén látták meg a napvilágot. Ilyen jelenség a mostani Izrael államban is van. Az ott született fiatalokat „sabra”-nak, új termésnek mondják, s ezek önérzettel viselik a nevet.

A születési különbséget azonban más tényezők olykor elmosták. Pál

apostol pl. Tarzuszban született, Kisásziában, de Jeruzsálemben tanult és itt kapta vallási kiképzését. Ezért nyugodtan mondhatta ellenfeleinek: „Ha ők héberek, én is” (2Kor 11,22; Fil 3,5). A másik különbség lehetett az anyanyelv, vagy a használt nyelv: az arám és a görög. A zsinagógákban a szent szövegeket is ezeken a nyelveken olvasták. A hellenista csoportoknak külön zsinagógáik voltak (6,9). Végül lehet, hogy a hellenisták felfogása is liberálisabb volt. Ők a pogányok felé és az új eszmék felé nyitottabbak lehettek, mint amazok. Talán az evangéliumot is ők kezdték szélesebb alapon értelmezni, s ezzel ürügyet szolgáltatottak arra, hogy a zsidók rájuk fogják a mózesi törvénnyel való szembenállást. Az István diakónus halálát követő üldözés elsősorban ellenük irányult, s viszont ők vitték át Krisztus tanítását először Szamariába.

Az ellentét a szegények gondozásával kapcsolatban robbant ki. Valószínű, hogy az apostoloknak először megtért jeruzsálemi és palesztinai zsidók segítettek a közösség ügyeinek intézésében. A hellenisták úgy látták, hogy özvegyek és szegények helyel-közzel háttérbe szorulnak. Az eset az apostoloknál elvi kérdést is felvetett. Érezték, hogy dönteniük kell az egyház feladatáról: megmarad-e valamilyen jótékonyági intézménynek, vagy követi az egyetemes célt, amelyet Krisztus tűzött eléje. Amikor összehívják a közösséget a panasz megvizsgálására, nem azt keresik, hogy melyik oldalon van az igazság, hanem végleges megoldásra töreksenek. Az egyház a maga egészében maradjon Isten országának képviselője és hirdetője, az apostolok maradjanak az ige szolgálói, vagyis hirdessék az evangéliumot és mutassák be gyakorlati megvalósítását. Péter mindezt így adja elő: „Nem volna helyénvaló, ha mi az asztal szolgálata miatt elhanyagolnánk az Isten szavát”. Nem akarja ő a tanítást és a szeretet szolgálatát elválasztani egymástól. Az egyháznak mindkettőt meg kell valósítania, de a szeretetszolgálatnak az evangéliumból kell táplálkoznia. Ezért a tanítás bizonyos elsőbbséget élvez.

Ebből a történeti helyzetből ered a diakonátus, a szerpapi tisztség. A diakónus szó szolgát jelent. A magyar hagyomány szerpapnak mondta. Talán azért, mert a középkorban a diakónus inkább csak a szertartások végzésében segédkezett. Az apostolok a személyek kiválasztását a közösségre bízzák: „Válasszatok ki magatok közül hét jó hírben álló, Lélekkel eltelt bölcs férfit, és ezeket megbízzuk a munka irányításával.” Pál leveleiben (Fil, 1Tim) a diakónusok már úgy szerepelnek, mint a közösségek vezetői a presbiterek mellett. Ott az apostol már a megválasztáshoz szükséges személyi kellékeket is bővebben felsorolja. Itt a szöveg a jó hírnevet, a bölcsességet és a Lélekkel való telítettséget emeli ki. Az egyház-

ban az első pünkösöd után a Lélek birtoklása szakkifejezés lett. Nem egyszerűen csak azt jelentette, hogy az illető megkapta a megigazulást, a kegyelmi állapotot, hanem azt, hogy hitből fakadó élete igazi tanúskodás Krisztus mellett. Az ilyen ember hasonlít az ószövetségi prófétákhoz, akiket „Isten lelke vezérelt”. Nem kell okvetlenül rendkívüli karizmákra gondolnunk, hanem csak arra, hogy életüket érzékelhetően áthatotta a hit, a remény és a szeretet.

A diakónusok hetes száma bizonyára jelkép akart lenni. A tizenkét apostol Izrael népének tizenkét törzsét szimbolizálta. A diakónusok jelentősége kisebb, mint az apostoloké, s ezt valószínűleg számuknak is mutatni kellett. A hetes egyébként is szent szám volt, s így alkalmassá vált annak jelzésére, hogy a diakónusok kiválasztásával isteni akaratot teljesítenek. Akár úgy, hogy Jézustól már előbb felvilágosítást kaptak az egyházi közösség megszervezésére és vezetésére, akár pedig úgy, hogy a Szentlélektől kapott indíttatásra intézkedtek. Kétségtelen, hogy saját hatalmuk egy részét adták át a diakónusoknak, mégpedig közösségi szertartás keretében. „Az apostolok elé állították őket, azok imádkoztak és rájuk tették kezüket.” A kézrátétel az ókorban az áldásnak, a szabadság visszaadásának és a hatalom közlésének a jele volt. Később Pál és Barnabás – úgy látszik – a püspöki felszentelést kapják ilyen szertartással (13,1), és Timóteus is így részesül a felszentelésben (2Tim 1,6). Az első század második felében az apostolok által felszentelt előjárók az episkopos, presbyteros és diakonos nevet viselik. A diakónus neve és szerepe kezdettől fogva világos, de az episkopos és a presbyteros csak a század végére különül el, és jelzi a püspököt, illetőleg a vezetése alatt álló papokat. A Tridenti zsinat úgy értelmezte az egyházi hierarchiát, hogy Krisztus valóban alapított papságot az egyházban, s ennek fokozatai a szerpapság, az áldozópapság és a püspökség. A felszentelés imádságból és kézrátételből áll, és valódi szentségnek kell tekinteni, amely lelki hatalmat és kegyelmet közvetít. Az egyházban a hierarchia folytonosságát csak ott ismerték el, ahol a püspöki szentelés az apostoloiktól fogva szakadatlan sorban megvan.

Az apostolok magukról azt mondják, hogy „az imádságnak és az Isten szava szolgálatának szentelik magukat”. Ők tehát a biztosítékai annak, hogy az egyház megmarad vallási és természetfölötti közösségnek, amely hordozza a Krisztustól megalapított istentiszteletet, és az evangélium szellemének terjesztésével szolgálja az emberek üdvösségét.

A diakónusok arra kaptak hatalmat, hogy „az asztalnál szolgáljanak”. Az első időkben az eukarisztia ünneplése össze volt kötve szeretetlakomá-

val. A hagyomány úgy értelmezte a diakónusok szerepét, hogy a szeretet-szolgálatot ők irányítják, de az eukarisztianál csak segédkeznek, vagyis az áldozat bemutatói nem lehetnek. Az egyház szociális ügyeinek intézése mellett azonban az evangélium hirdetésében is részt vettek, bizonyára elsősorban a hellenista zsidók között. Lukács később az István diakónus elleni gyűlöletet arra vezeti vissza, hogy jelek és csodák kíséretében tett tanúságot Krisztus mellett. Fülöpről is külön beszél, mint az evangélium hirdetőjéről (8,26–40).

A felsorolt hét diakónus mindegyikének görög neve van: István (Stephanos), Fülöp, Prochorusz, Nikánor, Timon, Parménász és Miklós. Ebből arra lehetne következtetni, hogy csak a hellenista csoportok szegényeit bízták rájuk. Valószínűbb azonban, hogy hatáskörükbe tartozott a sűrlődások elintézése is. Ahhoz pedig kellett, hogy palesztinaiak is legyenek közöttük. A görög név viselése előfordult őshonos palesztinaiak között is. Ha volt is zsidó nevük, kifelé szívesen használták a görög személynevet.

Lukács az epizódot azzal fejezi be, hogy „az Úr szava tovább terjedt”. Ebben bizonyára részük volt az új diakónusoknak is. Az új megtértek között papok is akadtak, Áron leszármazottai. Őket a szerző nem csupán érdekességből említi külön. Mivel később István vértanúságát mondja el, már előre megjelöli az okot, ami a zsidók féltékenységét kiváltotta: a vezető rétegből is csatlakoznak a keresztényekhez, nemcsak az egyszerű emberek. A papok főleg Jeruzsálemben és környékén éltek, és számuk is elég nagy volt, azért ritkán került rájuk az áldozatbemutató sora. Biztos, hogy náluk a megtérés méginkább megkövetelte a múlttal való szakítást, mint másoknál. Életük a jeruzsálemi templomhoz kapcsolódott, onnan kapták a tizedet is, ők mutatták be az áldozatot, de megtérésükkel elismerték, hogy mindaz, amit eddig végeztek, csak előkép volt. Az igazi főpap Jézus Krisztus, ő mutatta be azt az áldozatot, amely nemcsak jelképezte a bűnök bocsánatát, hanem meg is hozta.

ISTVÁN DIAKÓNUS TEVÉKENYSÉGE

6,8-15

A hét diakónus közül Istvánon kívül még Fülöpről hallunk röviden. A többiek működése homályban marad, mint a legtöbb apostolé is. Ennek oka az lehetett, hogy István vértanúsága miatt a reá vonatkozó adatokat hamar összegyűjtötték és őt magát példaképnek állították a közösség elé. Így Lukács kész anyagot kaphatott könyvéhez. Nem kerülheti el figyelmünket, hogy Istvánnak a főtanács előtt mondott beszéde valóságos apológia, a kereszténység védelme, az Ószövetség keresztény értelmezése alapján. A zsidókkal folytatott vitában szükség volt ilyen teológiai anyagra, ezért feltételezzük, hogy ezt a beszédet már Lukács előtt jóval terjesztették és használták.

István azzal terelte magára a zsidók figyelmét, hogy „kegyelemmel és erővel eltelve csodákat és jeleket művelt a nép körében”. Ugyanolyan jellemzés ez, mint amelyet a szerző már előbb az apostolok karizmatikus tevékenységéről mondott. A Szentlélek neki is megadta, hogy a Krisztus melletti tanúskodást rendkívüli jelekkel, valószínűleg gyógyításokkal erősítse. Hozzájárulhatott külső fellépése, továbbá a Szentírásnak és Jézus tevékenységének elmélyült ismerete is. Bizonyára elsősorban a hellenista zsidók között működött, mert a szöveg azt mondja, hogy ezeknek a zsinagógáiból való emberek támadtak ellene. Lukács itt első helyen a libertinusokat, vagyis a felszabadított rabszolgákat említi. Tudjuk, hogy amikor Pompejusz Kr. e. 63-ban elfoglalta Jeruzsálemet, sok zsidót elhurcolt rabszolgának. Ezek vagy utódaik később visszanyerték szabadságukat és hazatértek, de a libertinus, a felszabadított név rajtuk maradt. A szöveg még említi a kirenei, alexandriai, kilikiai és ázsiai (Efezus környéke) zsidók zsinagógáit. A vita Jézus messiási küldetése körül forgott. Ezek a hellenista zsidók is osztották palesztinai honfitársaik véleményét, és politikai messiást vártak. Mivel Istvánban jelentkezett az a meggyőző erő, amelyet Lukács a Szentlélek kegyelmének tulajdonít, ellenfelei érezték, hogy szellemi fegyverekkel nem győzik le. Ezért erőszakhoz folyamodtak. A zsidóknál a mózesi törvény irányította a vallási és társadalmi életet. Istvánt úgy akarják lehetetlenné tenni, hogy ráfogják a törvény megsértését. Hamis tanúkat bérelnek fel, és rajtuk keresztül szítják ellene a hangulatot. Az ő felfogásukban Mózes törvénye képviselte Isten ügyét, azért vádnak elég volt annyi, hogy „káromló szavakkal illette Mózeszt és Istent”. A káromlásért pedig halálbüntetés járt. A káromlás legnagyobb

fokának az számított, ha valaki isteni jogokat követelt magának, pl. amikor Jézus magát Isten fiának vagy örök létezőnek mondta. De káromlásnak számított az is, ha valaki a mózesi törvényt, az ószövetségi üdvrendet tökéletlennek, ideiglenesnek mondta vagy kötelező erejét tagadta.

A jelenet akkor játszódhatott le, amikor István a templom udvarán vagy a zsinagógában nagyobb csoporttal vitatkozott. Ellenfelei már papokat és törvénytudókat is feltűzeltek ellene, s így adtak nagyobb súlyt a vádnak. Az ítékezés a főtanács joga volt, azért a főpap össze is hívja az elérhető tagokat. A vád következetesen olyan, hogy a törvényesség látszatát kelti: ez az ember a szent hely és a törvény ellen beszél. A szent hely a templom, az Istentől kiválasztott és felszentelt hely. A templom annak a jele volt, hogy Isten elkötelezte magát népének, megígérte jelenlétét és segítségét. A törvény pedig a szövetség fennállását hirdette, sőt annak biztosítéka volt. Nekik a templom és a törvény népük kizárólagos, illetve kiváltságos helyzetét juttatta eszükbe. Úgy gondolták, hogy csak ők ismerik az Istent, csak ők teszik meg akaratát, csak ők adják meg neki a kijáró tiszteletet, ezért Isten nem taszíthatja el őket, hiszen akkor megszűnnék tisztelete a földön. Arra nem gondoltak, hogy már Jeremiás és más próféták is ostromozták népüket a templomban való babonás bizakodás miatt. Akkor a babilonok el is pusztították a templomot. Isten a szív vallásosságát követeli, nem tárgyokban akar gyönyörködni.

Konkrétan a vád így hangzott: István azt hirdeti, hogy a názáreti Jézus romba dönti a szent helyet és megváltoztatja a Mózesről rájuk hagyott szokásokat. A keresztények bizonyára emlegették Jézus jövődőlését, amelyet a templom és a város pusztulásáról mondott. Azonkívül az egyházban az első időktől kezdve beszéd tárgya lehetett Jézusnak a hagyományokhoz való viszonya. Ismerték az ilyen kijelentéseit: nem a tiszta és tisztátalan ételek a döntők, hanem a szív tisztasága, nem az ember van a szombatért, hanem megfordítva stb. A keresztények ezt a tanítást legalább is olyan értelemben kezdték átvinni a gyakorlatba, hogy keresték a törvény szellemét, s nem elégedtek meg a betűjével. Önmagában a mózesi törvényt István is elfogadta. Később a beszédében úgy hivatkozik rá, hogy Mózes az „életet adó szavakat kapta Istentől” (7,38). A törvény isteni eredetét nem tagadta, de különbséget tett az isteni törvény és a hozzá tapadó emberi hagyomány között.

István jellemzésére Lukács még azt írja, hogy a főtanács tagjai figyelték őt, s arcát olyannak találták, mint ha angyalé lett volna. Ez a részlet bizonyára a jelenlevő keresztények révén került bele a róla szóló hagyományba. Az angyali arc nem a fiatalságot jelentette, hanem a meggyőző-

dés szilárdságát, a bátorságot és az Istenbe vetett bizalmat. István előtt nemcsak Krisztus példája lebegett, hanem az apostoloké is, akik nemrég olyan állhatatosak maradtak a fenyegetések ellenére. Az angyalra való hivatkozás több, mint egyszerű kép vagy hasonlat. Az angyal szó isteni küldöttet jelent. A szöveg azt érzékelteti, hogy az igazság tanújában, aki kész vállalni az áldozatot, van valami természetfölötti. Azonosítja magát az üggyel, amiért él, amit képvisel, s az úgy természetfölöttisége tükröződik benne is. Amikor Lukács a könyvét írta, már megkezdődött a vértanúk kora, tehát szükség volt arra, hogy az első vértanút példának állítsa olvasói elé, s hogy igazolja az isteni kegyelem hatékonyságát, amely erőt ad az áldozat vállalására.

ISTVÁN TÖRTÉNETI VISSZATEKINTÉSE

7,1–53

István beszéde hosszabb, mint a könyvben található bármelyik más beszéd. Valószínű, hogy a témája miatt Lukács is fontosnak tartotta, s készen is találhatta forrásaiban. Már előbb is értékes minta lehetett az egyház tagjai számára a zsidók között végzett ígehirdetésben. István itt visszatekint népe történetére, Ábrahám idejétől kezdve. Felsorolja Isten jótéteményeit, amelyekkel kimutatta különleges gondviselését, illetőleg amelyekkel előkészítette a Megváltó eljövetelét. De István nem ragaszkodik mindig az ószövetségi adatokhoz, hanem olykor a Szentírásen kívüli hagyomány szerint beszél. Pl. a Ter 11,31 szerint Ábrahámnak Hárámban jelenik meg Isten, István azonban ezt az első megjelenést Mezopotámiába teszi. A szóbeli hagyomány valószínűleg azt akarta kiemelni, hogy Ábrahámnak már az első költözése is Isten terve szerint ment végbe. Hasonlóképpen jár el a 16-ik versben is, ahol összekeveri a machpelai barlangot, amelyet Ábrahám vásárolt meg (Ter 23,2–20), azzal a telekkel, amelyet Jákób vásárolt Szichemben (Ter 33,18–19), továbbá Jákób eltemetését Machpelában (Ter 50,5–13) és Józsefét Szichemben (Józ 24,32).

A „dicsőség Istene” sajátos ószövetségi kifejezés, éppúgy mint a dicsőség királya (Zsolt 24,7). István Isten gondviselését a következő mozzanatokkal jelzi: Ábrahámnak életében nem adott egy talpalatnyi földet sem Palesztinában, de utódai számára teljesítette az ígéretet, hogy az egész

földet nekik adja. Az ígéret akkor hangzott el, amikor Ábrahámnak még nem volt örököse. Engedte, hogy Ábrahám utódai hazátlanul vándoroljanak, sőt hogy szolgaságba vessék őket, de megígérte, hogy ítéletet tart sanyargatóik felett. Szövetséget kötött velük, elkötelezte magát nekik, viszont tőlük is elvárta a teljes hitet. Az ígéret akkor kezdett teljesedni, amikor megszületett Izsák, és amikor az ő fia, Jákób már a tizenkét pátriárkának adta tovább a kinyilatkoztatást. Isten tervét az ígéretek hordozóinak bűne sem borította fel. Józsefet eladták testvérei, s amikor mint rabszolga Egyiptomba került, Isten rajta keresztül nyilvánította ki irgalmát és hatalmát. Józsefet megáldotta bölcsességgel, kedvessé tette a királyok szemében és hatalomhoz juttatta. Ő lett testvérei megmentője az inség idején. Az ő hívására Jákób leköltözött Egyiptomba, s ott családja a mostoha körülmények között is elszaporodott, néppé erősödött, s alkalmassá vált arra, hogy az ígéret földjét birtokba vegye. A hagyomány az ígéret teljesedését látta abban is, hogy Jákób és József csontjai nem pihentek idegen földben.

A gondviselés másik nagy jele volt Mózes kiválasztása. Isten a gyermek pusztulását célzó kegyetlen törvényt használta fel arra, hogy Mózes különös neveléshez jusson. Amikor anyja kénytelen volt kitenni a vízbe, a fáraó leánya megtalálta és örökbe fogadta. Így alkalmat adott neki arra, hogy szert tegessen az egyiptomiak tudományára. A hagyomány az egyiptomiak bölcsességén inkább a varázslást, az álmofejtést és az okkult tudományokat értette (Kiv 7,11–22), de István kétségtelenül nem erre gondol. Inkább az lebeg előtte, hogy Mózes korának művelt embere lett, és alkalmassá vált arra, hogy népének vezére, törvényhozója legyen. Reá hárult a törzsek egyesítésének, a közös élet megszervezésének és a vallásos élet kialakításának gondja. István Mózes prófétai tisztét azzal jelzi, hogy „szóban és tettben hatalmas volt”. Lukács az evangéliumban az emmauszi tanítványok szájába adja ezeket a szavakat, s Jézus küldetését jellemzi velük (Lk 24,19).

Ezután István hosszan feleleveníti Mózes meghívását és tevékenységét. Elmondja, hogyan került újra kapcsolatba népével, hogyan ébredt fel benne az odatartozás tudata, és hogyan menekült Midián pusztájába. Ezután István érinti a csipkebokornál lejátsszóó jelenetet. Érdekes, hogy ő itt is angyal megjelenéséről beszél, pedig a Kivonulás könyve kifejezetten Jahvét említi. A 38-ik versben a sinai teofániánál szintén angyalok közvetítéséről van szó, pedig az Ószövetség ott is Jahvéről ír. De az ilyen eltérés csak nekünk feltűnő, mert mi már élesen szétválasztjuk Isten megnyilatkozását és az angyalok megjelenését. Az Ószövetség régi

könyveiben még ugyanannál a teofániánál hol Jahve, hol angyal beszél.

Mózes mint szabadító egészen Jézus előképe. István éppen ezt hangsúlyozza. Ezért idézi Mózes szavait a MTörv 18,15-ből: „Profétát támaszt nektek az Isten testvéreitek sorából, mint engem is”. Ez a proféta az eljövendő Messiás, Mózes és Jézus között az a hasonlóság is fennáll, hogy a nép mindkettőnek ellenszegült. Mózes „az élet szavait”, vagyis a törvényt kapta Istentől, a nép mégsem hallgatott rá. Az Istentől megszabott út helyett vissza akartak térni Egyiptomba, s Isten helyett az aranyborjút imádták. Erre Isten elfordult tőlük, és hagyta, hogy „a csillagok szolgálatára adják magukat”. Ez utalás a pogány vallásokra, ahol az égíteteket istenítették, s az élet irányítóinak tartották. Ilyen hajlamok később is jelentkeztek Izraelben, s Ámosz proféta is felemelte szavát ellene. István most ezt idézi a görög fordítás szerint, de kissé módosítva (Ám 5,25–27). A proféta héber szövegében szereplő Szakkut és Keván valószínűleg babiloni csillag-istenségek voltak. Itt Moloch és Refán nevében találkoznak.

Eddig István azt fejtegette, hogy Isten kinyilatkoztatta magát népének, és elvárta tőlük a vallásos tiszteletet, de azt nem kapta meg kellőképpen. Most a beszéd új fordulatot vesz. István kifejti, hogy a templomot nem szabad összetéveszteni magával Istennel. Ő akkor is népével volt, amikor a templom még nem állt. A pusztai vándorlás idején a szövetség ládáját csak sátorban őrizték. Ez volt a helyzet később is, egészen Dávid koráig. Ő már akart templomot építeni, de csak Salamon kapott rá megbízatást. Isten tehát nem szorul rá a templomra. István itt idézi Izajás (66,1–2) szavait, amelyek azt bizonyítják, hogy Isten mindenk fölött van: az ég az ő trónja, a föld lábának zsámolya. Tehát igazában milyen templom volna méltó hozzá? Ezzel az idézettel már arra a vádra felel, hogy ő állítólag a templom ellen beszélt. A zsidóknak nem a templomra kell tekinteniük, hanem azt kell keresni, hogy Isten nem üzent-e nekik, s nem követelt-e engedelmisséget. Ehelyett azonban ahogyan atyáik üldözték a profétákat, ugyanúgy üldözik ők is Isten küldötteit. Valójában a Szentléleknek állnak ellen, mert a proféták is, az apostolok is Isten Lelkének segítségével közvetítették és bizonyították Isten szavát. Atyáik azokat a profétákat ölték meg, akik az Igaznak, a Messiásnak az eljövételéről jövendöltek. Ez a nemzedék pedig megölte magát az Igazat (lásd 3,14). Atyáik is, ők is dicsekszenek a törvénnyel, hogy azt az angyalok közvetítették, de ennek ellenére nem tartják meg. A törvényt valójában Mózes közvetítette, de itt az angyalok közvetítő szerepéről van szó. Ez a szó-

használat a fogság után terjedt el, hogy Isten világfelettségét és abszolút uralmát jobban kifejezzék. Mózes közvetítését úgy értették, hogy Isten őrá az angyalokon keresztül bízta a kinyilatkoztatást.

Amikor István így megbélyegezte népe hitetlenségét, viselkedésében volt valami a próféták hangneméből. Alkalmadtán Jézus is alkalmazta ezt a stílust (Mt 11,20–24; 23,12–37). A zsidóknál az összetartozás vallási és nemzeti alapon egyaránt megvolt. Ábrahám nagy családjának számítottak, s a szövetség is az egész népre vonatkozott. Az egymásért és a népükért érzett felelősséget azzal is kimutatták, hogy nyilvánosan szóvtették a bűnöket. A háttérben az a gondolat rejlett, hogy Isten egyeseknek, főleg a vezetőknek a bűnéért az egész népet sújthatja.

ISTVÁN VÉRTANÚSÁGA

7,54–8,1

Amikor István az ellene forduló zsidóknak és a prófétákat üldöző atyáknak a bűnét egynek vette, emlékeztetett Jézus kijelentésére, hogy a nép egyetemesen felelős hitetlenségéért. Történelmük ugyanis tele volt jelekkel, s Jézus is olyan csodákat művelt, amelyek alapján fel lehetett ismerni küldetését. Sőt apostolait is igazolta ilyen jelekkel. Ezért mondhatta, hogy a hinni nem akaró népre rászáll minden igaz vér, amelyet kiontott Isten küldötteinek üldözésével (Mt 23,35). Az ilyen megbélyegzés a hallgatóság szemében egyet jelentett azzal, hogy Isten esetleg eltaszítja őket, visszavonja a Mózesen keresztül megkötött szövetséget, és új üdvtörténetet vezet be. Érthető, ha István szavára felháborodtak és dühük nem ismert határt.

Itt Lukács megemlíti István látomását, amely igazolni akarja előbb elmondott szavait. A látomás első jelentése az, hogy István nem magától mondta az ostromozó szavakat, hanem isteni sugallatra: „Szentlélekkel eltelve föltekintett az égre, látta az Isten dicsőségét és Jézust az Isten jobbán”. A kép tehát igazi teofánia. Isten dicsőségének említése emlékeztet Mózes (Kiv 33,19), Illés (1Királyok 19,11) vagy Izajás (6,2) látomására. A Szentlélekre való hivatkozás azt mondja, hogy István különös kegyelemben részesült, amelyet csak az üdvtörténet nagyjai kaptak. A szóhasználat itt is pontos. István Isten „dicsőségét” látja, nem őt magát. Az ószövetségi *kabod* vagy a görög *doxa* Istennek megnyilatkozása, ereje,

fényessége vagy hatalma, amely előtt az ember eltörpül, s amely érzékelteti Isten világfelettségét. A jeltől fel lehet ismerni őt, mint a világ urát, de szinelésása fel van tartva az üdvösség állapotára. Most István látomása azonban több, mint a prófétáké. Ő már Isten dicsőségében ott látja a feltámadt Krisztust, az Emberfiát, amint az Atya jobbán áll. Az Emberfia cím az evangéliumokon kívül csak itt fordul elő. Az evangéliumokban csak Jézus magát mondja Emberfiának, mások nem említik így. Az egyház sem vette át ezt a megnevezést a liturgiájába. Itt István talán azért nyilatkozik így, hogy szava emlékeztessen Jézusnak a főtanács előtt tett kijelentésére, amikor vádlóit és bírót figyelmeztette, hogy ő mint Emberfia egykor eljön ítéletet tartani, ahogy azt Dániel (7,14) megjövendölte.

Annak is megvolt a jelentése, hogy az Emberfia Isten jobbán áll. A feltámadt Krisztus dicsőségét egyébként azzal fejezték ki, hogy az Atya jobbán ül, azaz megtisztelő helyet kapott a mindenség fölött való uralomban. A szóhasználat a Zsolt 110,1-ből való, amely előre megjövendölte a Messiás felmagasztalását. István látomásában Jézus áll, amint aki kész arra, hogy övéinek segítségére siessen, mellettük legyen a tanúságtételben és védelmezze őket. István vádlói azonban nem így értelmezték kijelentését. Az ő szemükben István bűnös ember, aki a mózesi vallás ellen lázad, akinek működése és tanítása káromlás, s most még bűneit betetéli azzal, hogy Mózesnek és a prófétáknak kijáró teofániát emleget. Jézust pedig ember létére, álmessias létére az isteni dicsőségbe emeli. Az ő számukra ez már a káromlásnak olyan magas foka volt, hogy be kellett fogni fülüket. A mózesi törvény az istenkáromlásért megkövezést írt elő (Lev 24,13). A tömeg ezen a jogcímen rohan rá Istvánra, kivonszolja a városból, hogy megkövezzék. Az is előírás volt, hogy az ítéletet a táboron vagy a városon kívül kellett végrehajtani. Halálos ítéletet csak a főtanács hozhatott, s azt jóvá kellett hagyatni a római helytartóval. Itt a formaságot sem tartják be. De a rómaiak bizonyára nem sokat törődtek azzal, ha a zsidók benső vallási vitáikban elmentek a vérontásig. A megkövezésnél az első követ a tanúknak vagy a sértett félnek kellett dobnia, de az egész közösség részt vehetett benne, különösen ha vallási természetű vádról volt szó. Így akarták elejét venni annak, hogy egy embernek a bűne miatt az egész közösségre ránehezedjék Isten haragja.

A tárgyaláson látványosan felvonultatott tanúknak az ítélet végrehajtásában is feltűnő szerep jut. A keletiek bő felsőruhája akadályozta a mozgást, a kövek dobálását. Ezért a tanúk levetik azt, és leteszik egy Saul nevű ifjú lábához, hogy vigyázzon rá. Ez a Saul a későbbi Pál apostol, de akkor még Gamáliel rabbi tanítványa és buzgó furizeus. Ő is

egyetértett István elítélésével. Biztos azonban, hogy ez a vértanúság mély benyomást hagyott lelkében. Később ő maga kétízben is felidézi ezt a jelenetet (22,20: 26,10), amikor a jeruzsálemi zsidók előtt és utána Feszusz helytartó előtt elmondja megtérése történetét. István halálát az apostoli egyház úgy tartotta számon, mint Krisztus igazi követését és mint tanúságtételt. Azokat a szempontokat ragadták ki az eseményből, amelyek Krisztusnál is az Isten iránt és az emberek iránt való szeretet megnyilvánulásai voltak. Jézus a kereszten az Atyához folyamodott, benne bízott. István most Jézushoz fordul: Uram, vedd magadhoz lelkemet! Az Úr megszólítás már Jézus istenségébe vetett hit megnyilatkozása. Azért veheti magához a megholtak lelkét, mert ő az örök élet osztogatója, a mindenség bírója. Az emberek iránt való szeretet a megbocsátásban nyilvánul meg. Amikor az ütések hatása alatt térdre rogy, ellenségeiért imádkozik; Uram, ne ródd fel nekik ezt a bűnt. Az Úr itt is Jézus, az örök bíró.

A jelenet azért került így bele Lukács könyvébe, mert már része volt az apostoli igehirdetésnek. Az egyház a maga erejét abban látta és azzal akarta kifejezni, hogy tud tűrni, megbocsátani és bízni Isten segítségével. Az Isten országa ott terjed, ahol az ember azokat az erényeket követi, amelyeket Jézus meghirdetett és életében bemutatott. A vértanúság azóta is kísérője lett az egyház életének. Jézus azt akarta, hogy aki hisz, az tanúja legyen életének, halálának és feltámadásának. A tanú görögül *martyr*, de az egyházi hagyomány a mártír szót csak azokra alkalmazta, akik vérüket áldozták Krisztusért. Ők mindent odaadtak, semmit nem tartottak vissza, s ezzel igazolták hitüket és szeretetüket. A vértanúban megvalósul Krisztus követése. Hozzá hasonlóan helytáll a megpróbáltatásban, és bízik abban, hogy Isten az örök életben kárpótolja mindenért, amit feláldozott. Az egyház a vértanúk emlékét tiszteletben is tartotta. Őket kezdték először szentként tisztelni, és közbenjárásukat kérni. Az életnek egy magasztos eszméért való feláldozása mindig is erkölcsi nagyságnak számított. Ezért van a vértanúságnak helye a vallásban is. Jézus külön hangsúlyozta: Aki megvall engem az emberek előtt, azt én is megvallom Atyám előtt. Aki elveszti életét érettem, az megtalálja (Mt 10,39).

EVANGELIZÁLÁS SZAMARIÁBAN

8,2-25

István vértanúsága fordulópont volt az egyház életében. Az apostolok emlékeztek Jézus szenvedésére, és arra is, hogy követőinek megjövendölte az üldöztetést. Feltámadása mégis azt az érzést táplálta bennük, hogy a legerősebb hatalomhoz szegődtek, aki győzött az igazságtalanság és a halál fölött, tehát nála menedéket találnak. István megölése azonban ráébresztette őket arra, hogy nekik is a kereszti útját kell járniuk. Az ellenfél dühét István halála nem csillapította le. Az üldözés már a „jeruzsálemi egyház ellen” folyt. Lukács itt nevezi először a jeruzsálemi közösséget egyháznak, ekklesia-nak. A szó összehívott közösséget, gyülekezetet jelent. A görögök ezzel a szóval fordították le a héber qahal-t, amely az ószövetségben főleg a nép liturgikus összejövetelét jelentette. Az ilyen közösség szent gyülekezetnek számított, mert az emberek Jahve nevében gyűltek össze, s tudatában voltak jelenlétének. A keresztény közösség Jézus Krisztus gyülekezete lett, s ő mint fő a Szentlélek által kapcsolja magához övéit. Pál apostol leveleiben és itt, az Apostolok Cselekedeteiben is az ekklesia szó mind az egyes egyházközségekre, mind az egész egyházra vonatkozik. A szervezett egyházközség az egyetemes egyház képe.

István vértanúnak „istenfélő emberek” megadták a végtisztességet. Lukács sejteti, hogy csak olyanok mérték őt tisztességgel eltemetni, akikben több volt a hit és a szeretet, mint a félelem. Az üldözés idején „az apostolok kivételével mindnyájan elszéledtek Judea és Szamaria környékére”. Az üldözők dühe tehát nem annyira az apostolok ellen irányult, hanem inkább a hellenistákból lett keresztények ellen, akik közé István is tartozott. Ők bizonyára könnyebben kezelték azt az aprólékos hagyományt, amelyet a palesztinai törvényt magyarázók hozzáfűztek a szentírási szövegekhez, s amelyekben több volt a nemzeti különködés, mint a vallásos szellem. Saul részvétele az üldözésben szintén azt mutatja, hogy az ellenszenv valóban a hellenisták ellen irányult. Ő maga is hellenista volt, s ezek között otthonosabban mozgott, mint a palesztinaiak között. Tetteire mint apostol is visszaemlékszük (1Kor 15,9). Farizeusi buzgóságában odáig ment, hogy engedélyt kért és kapott a keresztények felkutatására. Ezért aki tehetné, vidékre költözött.

Isten terve az üldözés által valósult meg. Ő nem az üldözést akarta, hanem az evangélium terjedését. Az üldözők az evangélium megsemmisí-

tésére törekedtek, de Isten éppen őket használta fel, hogy Krisztus tanítása ne maradjon bezárva Jeruzsálem falai közé, és erejét ne eméssze fel a farizeusokkal vagy az írástudókkal folytatott vita, amely csak a törvény és a hagyomány értelme körül forgott. A keresztyéneknek a megváltás örömhírét kellett kivinni a világba. Biztos, hogy akik Judeába menekültek, azok is terjesztették hitüket, de Lukács csak a szamariaiakat említi, és a jövő szempontjából ez volt az érdekesebb. Az itteni lakosság lényegében elfogadta ugyan a mózesi törvényt, de mégsem számított zsidónak. Legalább is nem voltak velük vallási egységben. Ők Jeruzsálem helyett a Garizim hegyen áldoztak. Ezért amikor az evangélium ide eljutott, már kilépett a szorosan vett zsidóság keretei közül.

Szamaria annak a városnak a neve volt, amelyet az északi ország királya, Omri alapított Kr. e. 870 körül. De később Szamariának nevezték az egész tartományt, amely Júdea és Galilea között terült el. Maga a szó talán a héber someron= örutorony görög változata. Az asszírok 721-ben elpusztították Szamariát, és a lakosság nagy részét elhurcolták, a helyükre pedig asszír telepeket hoztak. Ezek a háborút követő természeti csapásokat úgy magyarázták, mint a helyi istenségnek, Jahvénak a büntetését, amiért tiszteletüket elhanyagolták. Ezért az asszír király a fogságból visszaküldött egy Áron családjából származó papot, hogy tanítsa meg a népet Jahve tiszteletére, és szervezze meg az áldozatbemutatót. Az istentisztelet középpontja a Garizim hegye lett. Azért választották ezt a helyet, mert a hagyomány szerint valamikor Ábrahám és Jákób is ezen a vidéken mutattak be áldozatot. Nemzedékek folyamán az ittmaradt zsidók és az új telepesek összekeveredtek, s a vallásuk is ilyen pogány-zsidó keverék lett. Annak az evangéliumban is megvan a nyoma, hogy Garizim hegyét Jeruzsálemmel egyenrangú kultikus helynek tekintették. A környéken ma is él egy összezsugorodott szamariai vallási közösség, s ma is bemutatják áldozatukat ünnepeiken.

A szamariai evangelizálást megkönnyítette az a tudat, hogy Jézus maga is járt ezen a vidéken, sőt sokan hittek is benne (Jn 4,41). Az itt megkezdett misszió tehát átmenet volt a pogányok későbbi térítéséhez. Lukács Fülöp diakónus szamariai működését említi részletesebben. Ő Istvánhoz hasonló egyéniség lehetett, s működését karizmatikus jelek kísérték. Később a 21,5 az „evangélista” nevet adja neki, s ez a szó akkor még nem az írott evangéliumok szerzőjét jelentette, hanem azokat, akik a tanításban buzgólkodtak. Fülöp a „bénák, sánták és megszállottak” gyógyításával szerez hitelt szavainak. Ezt a jelenséget is úgy értelmezzük, mint Jézus gyógyításait. A megszállottság legtöbbször a betegség korabeli

megnevezése volt: a betegség démonja tartotta megszállva. De a gyógyulások tükröztek valami rendkívülit, valami természetfölöttit, amiből kiéreztek Isten irgalmának és szeretetének megnyilvánulását. A lakosság öröme ebből érthető. Esetleg táplálta az az érzés is, hogy mégsem jártak helytelen úton, amikor a zsidókkal szemben saját vallási hagyományait követték és védelmezték. Mi azonban már tudjuk, hogy az evangélium és a megigazulás nem a múlt érdemeinek jutalmazása, hanem Isten ingyenes ajándéka. Jellemző azonban, hogy Lukács itt is beveszi az örömet a vallási élménybe, mint sok más helyen (5,41; 8,39; 11,23; 13,48; 15,31). Nála az öröm a messiási idők nagy kiváltsága.

Fülöp működésének külön eredménye volt egy Simon nevű varázsló megtérése. A pogányok között mindenütt voltak olyan emberek, akik jövedéliséssel, okkult jelenségekkel és gyógyítással foglalkoztak. Simon olyan tökéletességre vitte mesterségét, hogy a nép meggyőződése szerint isteni erő lakott benne. Ha az emberek most mégis hallgattak Fülöpre, annak az lehetett az oka, hogy felismerték benne az isteni szeretet közvetítőjét. Nála a karizmatikus erő nem arra való volt, hogy ámulatba ejtsen, nem is arra, hogy pénzt szerezzen, hanem arra, hogy hitet és reményt ébresszen. A néppel együtt Simon is hitt, de azért ő saját szempontjai szerint ítélte meg az evangéliumot. A jelek és csodák láttán elámul, s az ámulat bizonyára azt jelezte, hogy Fülöpben az új hit hirdetőjén kívül magánál nagyobb varázslót is látott. De ez majd csak később derül ki. Az ilyen lelki beállítottság kicsinyített mása ott van mindenkiben, aki a vallásban, Isten erejében és gondviselésében elsősorban földi reményeinek támaszát látja. Az ilyenek a megpróbáltatások idején többnyire csalódnak Istenben, és azt a kevés hitüket is elvesztik, ami ébredett bennük.

A jeruzsálemi üldözés nem folyt egyforma hevességgel, s bizonyára hamar el is csendesedett. Oda is eljutott a híre annak, hogy „a szemariaiak *elfogadták* az Isten szavát”. Ennek a kifejezésnek is megvan a mondanivalója. Benne van a meggyőződés, hogy a hit az ember szabad döntése. Az evangélium hirdetői felajánlják és igazolják Isten szavát, a kegyelem belülről megvilágosítja és ösztönzi az embert, aki mérlegeli a bizonyítékokat és keresi az összefüggést saját üdvössége és a felajánlott tanítás között. Ha meggyőződik, hogy Isten valóban az ő javát akarja, valóban hozzá szól, akkor aláveti magát akaratának.

A jeruzsálemi egyház Pétert és Jánost küldi Szamariába, hogy az újonnan megkeresztelteteket hivatalosan befogadják a közösségbe. Péter fősege itt is kinyilvánul. János inkább olyan kísérő, akit a múltja is Péterhez

kapcsol. Húsvétkor együtt mentek a sírhoz, együtt gyógyították meg a bÉna embert a templom elÉtt, s a fÉtanács elÉtt is együtt viselik a mÉltatlan bánásmÉdot. Szamariai látogatásukról azonban Lukács csak azt jegyzi fel, ami az egyház életének dÉntÉ mozzanata lett. A keresztsÉget bárki kiszolgÁltathatta, de a LÉlek kÉzlsÉ fel volt tartva az apostoloknak. Péter és János imÁdkoznak a megkereszteltek felett, rájuk teszik kezüket, s erre megkapják a Szentlelket. KÉtsÉgtelen, hogy itt a bÉrmálás szentségének kiszolgÁltatásával találkozzunk, bár akkor még nem beszéltek mai értelemben vett „szentségrÉl”. Náluk ez a kézrátétel beletartozott az egyházba való beiktatásba, s akkor még úgy tekintették, mint a keresztség kiegészítÉ részét. A bÉrmálás szÉ a latin confirmatio-ból ered, és megerÉsítést jelent. Amikor az apostolok közlik a Lelket, az egyházhoz való tartozás teljessÉ válik, s a megkeresztelt megkapja krisztusi küldetését, a tanúsÁgtétel feladatát. Látjuk, hogy már az apostolok idejében megvoltak azok a szertartások, amelyeket a keresztyén élet lényeges részének tekintettek, ezért nem volt szabad elhanyagolni Éket. Az ilyen kegyelemközlÉ szertartásokat nevezte késÉbb a teológia szentségeknek.

A keresztsÉget itt is Jézus nevére (eis to onoma) szolgÁltatták ki. A kifejezés azt jelzi, hogy a megkeresztelt hívÉ Jézushoz tartozik, elismeri maga fÉlÉtt az É uralmát, s tagja lesz titokzatos testének. A Szentlelket is ezen a címen kaphatja meg, hiszen jogot szerzett, hogy a fÉnek, Krisztusnak a kivÁlsÁgában részesedjék. Az apostolok kézrátételére a LÉlek itt olyan látható jelek kíséretében Árad ki, mint az elsÉ pÉnkÉsd ünnepén. Gondolhatunk az elragadtatásszerÉ imÁra, a nyelvek adományÁra, az ihletett beszédre, amellyel Istent magasztalták. A természetfÉlÉtti jelnek itt fontos szerep jutott. Mindenki kiolvashatta belÉle, hogy Isten jóváhagyta az evangéliumnak ÁtÉltetését SzamariÁba, az idegen nép körÉbe. Hasonló lesz a helyzet az elsÉ pogány megkeresztelésénél CezÁreában (10,44).

A LÉlek Által létrehozott jelek hatásÁra a varázslÉ Simonban felÉbred régi mestersége. Ilyen mutatóványt É nem tudott végezni. Ezért pénzt ajánl fel az apostoloknak, hogy adják meg neki is a LÉlek kÉzlsÉnek hatalmát. Az ilyenfajta varázslást bizonyÁra még jÉvedelmezÉbbnek gondolta. Péter már elÉbb keményen elÉltÉ Ananiás és Szaflra képmutatását és kapzsisÁgát. Most még keményebb hangot használ: Vesszen a pénzed veled együtt! A szava nem Átok akar lenni, hanem megbÉlyegzés. Az ilyen gondolkodás és magatartás teljesen idegen az evangéliumtól, s aki Égy gondolkodik, annak nincs helye a hívÉk közösségében. A Szentlélek az Atya ingyenes adomÁnya, amit Jézus kereszthalÁla érdemelt ki

számunkra. Ezt az ajándékot csak alázatos lélekkel lehet fogadni, de nem megfizetni. Jézus különben is figyelmeztette apostolait, hogy a kegyelmi ajándékot ingyen kapták, azért ingyen kell továbbadniuk (Mt 10,8). A kegyelem ingyenességéből következik, hogy az Isten országában nem azoknak lesz sikerük, akik anyagiakban szerencsések, s akiknek nagyobbak az emberi lehetőségeik. Isten országa erkölcsi és kegyelmi értékeken nyugszik. Ezért Péter nem marad annak megállapításánál, hogy Simon hite tökéletlen és kérése bűnös, hanem bűnbánatra szólítja fel. Ez a kifejezés, hogy „előtött a keserű epe, és fogva tart a gonoszság”, magában hordozza a régiek elgondolását. A kígyó mérget úgy tekintették, mint epéjének tartalmát, így az epe és a mérge rokon fogalmak lettek. Akit előnt a keserű epe, az a gonoszság jelképének, a kígyónak a lelkiületét öltötte magára, ezért ellentéte a hívő embernek, akinek lelki embernek kellene lennie, és arra törekedni, hogy Isten Lelke lakjék benne.

Az egyházi hagyományban Simon alakjához kapcsolódik a simónia bűne. A középkortól kezdve így nevezték azok tettét, akik szent dolgokat, egyházi állást és egyházi hatalmat, pénzzel, megvesztegetéssel akartak venni vagy eladni. Különösen elharapódzott a szokás ott, ahol a politikai hatalom részt vett a püspöki vagy más hivatal betöltésében. VII. Gergely pápa (+ 1085) a német császárokkal folytatott investitúraharcban különösen a simónia ellen küzdött. A későbbi zsinatok és pápák érvénytelennek mondták az olyan kinevezést, amelyhez simónia tapadt.

AZ ETIÓP UDVARI TISZT MEGTÉRÉSE

8,26–40

Lukács az egész könyvben érezteti az egyház meggyőződését, hogy az evangélium terjedését az első pünkösdi napjától kezdve természetfölötti erők befolyásolják és irányítják. Különösen kitűnik ez ott, ahol a szerző új kezdeményezésekről számol be, vagyis ahol az evangélium hirdetése átlépi a hagyományos zsidó kereteket. Előbb láttuk, hogy a jeruzsálemi üldözés alatt az evangélium átkerjed Szamariára. Most olyan epizódról hallunk, amely a távoli vidékek felé is megnyitja az evangélium útját.

Fülöp diakónust „az Úr anyala” déli irányba küldi, a Jeruzsálemből Gáza felé, onnan pedig Egyiptomba vezető útra. Hogyan értelmezzük ezt az anyali felszólítást? Néhány verssel később ugyanis azt olvassuk,

hogy Fülöpöt a „Lélek ösztönzi” az idegennel való beszélhetésre (21. vers), a végén pedig azt, hogy „a Lélek elragadta Fülöpöt” a helyszínről (39. vers). A jelenetben tehát az Úr angyala és a Szentlélek felváltva szerepelnek. A szerző arról sem világosít fel, hogy Fülöp milyen formában kapta ezeket az indíttatásokat. Ha a régi vallási nyelv kifejezéseit a mai nyelvre lefordítjuk, arról van szó, hogy Fülöp olyan belső kegyelmi ösztönzést kapott, amelyről meg volt győződve, hogy Istentől származik, s neki engedelmeskednie kell. A külső eredmény aztán véglegesen igazolta az ösztönzés természetfölötti eredetét, s így jogosan került bele az egyházi hagyományba.

Fülöp tehát lemegy a Gáza felé vezető útra, s ott utoléri az etiópiai királynőnek, a Kandakénak a kincstárnokát, aki kocsiján Jeruzsálemből hazafelé tart. A Kandaké szó görög átírása a meroita Kantake vagy Kantakit szónak, amely az etióp királynék címe volt. A szöveg azonban itt személynévként használja. Az említett uralkodónő talán azonos azzal a Meroé-val, akit Plinius említ, mint Néró kortársát. Az udvari tisztviselő zsidó származású lehetett, vagy legalább is olyan etióp, aki átvette a zsidó vallást. Egyiptomban évszázadok óta éltek zsidók, viszont Egyiptom és Etiópia között is régi történelmi kapcsolat állt fenn. Így a zsidók oda is betelepülhettek. Az etiópiai hagyomány mind a mai napig azt tartotta, hogy Sába királynője, aki Salamont meglátogatta, etiópiai uralkodónő volt. A kincstárnok bizonyára valamelyik zsidó ünnepre jött Jeruzsálembe. A törvény előírta az ilyen zarándoklatot, s a zsidók ezzel is kifejezték nemzeti összetartozásukat. A szöveg csak annyit mond, hogy imádkozni jött Jeruzsálembe. A távol lakó zsidók a templomadót is ilyenkor rótták le, vagy ilyen zarándokokkal küldték el.

Fülöp a kocsi mellé szegődött és hallotta, hogy az utas éppen Izajás szövegét olvassa. A régiek hangosan betűzték a szöveget, azért hallhatta Fülöp, hogy miről van szó. Lukács a görögnyelvű, úgynevezett Hetvenes-fordításból idézi Iz 53,7–8-at, s valószínű, hogy az etióp utas is így olvasta, mert Egyiptomban is ezt használták, sőt a Hetvenes-fordítás ott keletkezett. Az idézett szöveg a „Jahve szolgájáról” szóló énekből való, s a Messiás szenvedéséről beszél:

Mint a juhót, úgy vitték leölni.
Ahogy a Bárány nem ad hangot nyírója előtt,
Ő sem nyitotta szóra ajkát.
Megalázva megtagadták tőle az igazságot.
Ki sorolhatja fel nemzedéke vétkeit,
hogy kioltotta életét a földön?

Az apostoli igehirdetés bőven kiaknázza ezt a jövődölést, és igazolta vele, hogy Jézus kereszthalála a megváltás véghezvitele volt, nem pedig annak jele, hogy Isten elhagyta és eltaszította, mint ellenségei gondolták. Az Újszövetség írott szövegében is találunk utalásokat erre a jövődölésre (Lk 23,37; Mt 8,17; Róm 10,16; 15,21; 1Pét 2,4). Az Apostolok Cselekedeteiben azonban Lukács csak itt idézi, de a 3,16-ban is Isten szolgájának nevezi Jézust, ami szintén erre az izajási helyre emlékeztet. A korabeli zsidóság nem sokat foglalkozott a jövődöléssel. Ők a szenvedő Megváltó alakját nem tudták beilleszteni elképzeléseikbe. Földi uralkodót vártak, aki diadalra juttatja a mózesi törvényt.

Az idézett szöveg azt mondja a Messiásról, hogy mint áldozatra szánt juhot vitték a vesztőhelyre, s ő nem tiltakozott, hanem vállalta az engesztelő szenvedést, mint ahogy a bárány nem ad hangot nyírója előtt. A héber szövegben a megfelelő hely így hangzik: „Erőszakos ítélettel végeztek vele, ugyan ki törődik egyáltalán ügyével? Igen, kitépték az élők földjéből”. A lényeg, az engesztelő szenvedés mindkettőben ugyanaz, de az áldozati jelleg a görög szövegben jobban kifejeződik, s ez tükrözi az apostoli egyház hitét.

Fülöp megkérdézi az idegent, hogy érti-e, amit olvas? Ő azonban azt sem tudja, hogy a próféta saját magáról mondja-e ezeket vagy valaki másról jövődöl. Valószínű, hogy akárhány jeruzsálemi zsidó sem tudta volna, hiszen a próféták könyveinek magyarázására kevés gondot fordítottak. Fülöp „megnyitja a száját” és válaszol. Ez nemcsak régies szószaporítás, hanem azt jelzi, hogy külön nyomaték van azon, amit mond. Azután nemcsak a szóban forgó idézetet elemzi, hanem az egész ószövetségi összefüggésben beszél a Messiásról, s állítja, hogy a jövődölések Jézusban teljesedtek. Az ilyen magyarázat példáját láttuk Péter pünkösdi beszédében és István védekezésében. Egyrészt elméleti tanítást adnak az üdvösség történetéről, másrészt tanúskodnak Jézus küldetése mellett, s ezzel felajánlják a hitet hallgatóiknak. Jézus életében, szenvedésében, halálában és feltámadásában teljesedtek a jövődölések, az üdvösség elérkezett, azt hittel el lehet és el kell fogadni. Az apostolok már úgy fogalmazzák meg Jézus jelentőségét, hogy rajta kívül senki másban nem nyerhetjük el az üdvösséget (4,12). Fülöp bizonyára kitért arra is, hogy a Jézusban való hit kifejezése a keresztség elfogadása, s ez a keresztség eltörli a bűnöket.

Beszélgetés közben kocsijukkal egy vízhez érkeztek, s a kincstárnok kifejezte kívánságát, hogy megkeresztelkedik: „Nézd, itt a víz, mi akadály, hogy megkeresztelkedjem? Egyes nyugati kéziratok Fülöp vála-

szát így rögzítik: „Ha egész szívvel hiszel, akkor lehetséges. Erre a tiszt-ségviselő kijelentette: Hiszem, hogy Jézus Krisztus az Isten Fia”. Ez a kitérés azonban inkább csak lapszéli jegyzet és magyarázat lehetett, azért a hivatalos szövegben nem található. A kibővítés azt akarta emlékeztetbe idézni, hogy mi a keresztséghez szükséges hit lényeges tartalma. Fülöp a keresztséget alámerítéssel szolgáltatta ki, amire a tó vagy a patak vize jó alkalmat adott. Ilyen volt már Keresztelő János szertartása is. Az alá-merítés jelképezte a kegyelmi tartalmat, amelyet a Róm 6,4 fejt ki: a keresztség misztikus módon részesít Krisztus halálában és feltámadásá-ban. Vele együtt meghalunk a bűnnek, hogy Istennek éljünk. A hit hir-detői tehát nemcsak a tanítást adták tovább, hanem a megváltás kegyel-meit is. A keresztség és a többi szentség éppen azt biztosítja, hogy az evangélium nem marad szó, elméleti tanítás, hanem benne van az Isten ereje, amely az üdvösségre vezet (Róm 1,16).

Az etióp kincstárnok alakja üdvtörténeti jelkép is, ezért került bele az apostoli ígehirdetésbe. Olyan ember volt, aki a maga módján élte vallá-sát; imádta Istent és kereste a teljes igazságot. Isten az ilyeneknek segít-ségükre siet, és elvezeti az evangélium világosságára. Az egyház az üdv-történeti jelekből olvassa ki meggyőződését, hogy Isten mindenkinek ad elegendő kegyelmet az üdvösség munkálására. A megtért hivatalnok itt még egy megerősítő jelet kap. Amikor kijönnek a vízből, „az Úr elragadja Fülöpöt”. Valami olyan eltávozás volt, amit ő természetfölötti jelnek vehetett, sőt amit Fülöp is így magyarázott. Fülöp váratlanul érkezett, örömhírt hozott és hirtelen távozott. A kincstárnok pedig felfogta, hogy Isten neki üzent, vele tett jót, ezért boldogan folytatta útját. Feltételez-hetjük, hogy utána maga is lelkes hirdetője lett az új tanításnak, s má-sokkal is megosztotta örömét. Különben Fülöpnek is meg kellett győ-ződnie arról, hogy az evangélium hirdetésében Isten irányítása alatt áll. Lukács csak azt említi, hogy Asdódban találta magát, a tengerparti vá-rospan, s innen északra tartva Cezárea felé haladt. Útközben minden helységben hirdette az evangéliumot. Cezáreával külön kapcsolata lehe-tett, mert később ott telepedett le, s évek múlva Pál apostol ott találko-zott vele (21,8).

A töprengő ember azonban azt a kérdést is felteszi, hogy Isten miért olyan ritkán adja az ilyen rendkívüli kegyelmeket a megtérésre? Miért nézi el, hogy olyan sokan botladoznak, vagy soha nem jutnak el a hitre? Erre csak azt válaszolhatjuk, hogy az Isten országának a földön emberi képe van. Úgy terjed, mint minden emberi mozzalom vagy tanítás. Akik megtalálták az igazságot, azok megvalósíthatják a küldetést másokhoz.

Az egyenlőség ott van, hogy az üdvösség nem az igazság megtalálásán fordul, hanem őszinte keresésén, vagy pedig azon, hogy akik megtalálták, mennyire tanúskodnak mellette mások javára.

SAUL MEGTÉRÉSE

9,1-19

Saulnak, a későbbi Pál apostolnak a megtéréséről három ízben olvashatunk a könyvben. Itt a szerző beszéli el a történetet, a 22,4–21-ben és a 26,9–18-ban pedig maga az apostol tér ki rá beszédében. A három visszatekintés egyes részletekben bizonyos eltérést mutat. De a háromszori ismétlés kétségtelenül a történet fontosságát emeli ki. Azt, hogy bár Pál nem tartozott a tízenkettő közé, s a húsvét utáni negyven nap alatt sem volt tanúja Jézus megjelenéseinek, mégis igazi apostol, mert Jézus maga hívta meg őt, valóban megjelent neki, s rábízta a küldetést, hogy a pogányok térítője legyen. A részletek eltérései abból adódnak, hogy az egyes helyzetekben más célzattal mondják el a történetet, ezért más vonásokat emelnek ki belőle. Lukács itt az apostoli meghívást igazolja, Pál pedig később azt világítja meg, hogy megtéréssel nem lett hűtlen az ószövetségi kinyilatkoztatáshoz, hanem annak teljesedését hirdeti. Az azonban mindenütt hangsúlyt kap, hogy a Saulnak való megjelenés nem volt kisebb kegyelem és kiváltság, mint a többi apostol húsvéti élménye.

Saul a kilikiai Tarsuszból került Jeruzsálembe, hogy Gamáliel rabbi iskolájában tanuljon. Már apjának megvolt a római polgárjoga, ő tehát beleszületett ebbe a kiváltságba (22,28). Bizonyára már Tarsusban megtanulta a sátorkészítő mesterséget. A kilikiai mesterek abban az időben híresek voltak. Kecskeszőrből szőtték a sáornak való szövetet. Saul a görög nyelv ismeretét is otthon szerezte meg, s ennek apostoli útjain nagy hasznát vette. Lukács itt úgy tekint vissza rá, mint aki a jeruzsálemi üldözés idején „liheg a dühtől és halállal fenyegeti az Úr tanítványait”. Ez a megbélyegzés bizonyára magától az apostoltól származik, hiszen ő is hasonló szavakkal jellemzi életének ezt a szakaszát (1Kor 15,9; Gal 1,13; Fil 3,5). Az „Úr tanítványai” a hívők megnevezése. A keresztény nevet (khristianos) csak Antióchiában kezdték használni (11,26). A következő mondatban úgy említi a tanítványokat, mint akik ezt az „új utat”, azt az új tanítást követik. Az „út” az Ószövetségben jelölte az életfelfogást

(Iz 30,21; Péld 15,10). Itt az Úr útja Krisztus útja. A tanítványok őt követik, ezért az üdvösség útjára léptek (16,17). Ezek a kifejezések a régi ember stílusát vetítik elénk. Ők nem szerették az elvont fogalmakat. Tanítás helyett inkább utat szót mondanak.

Saul a főtanács vagy legalábbis a főpap tudtával kutatta fel a keresztényeket Jeruzsálemben. Tevékenységét hamarosan kiterjesztette a környékre is. Sőt a főpaptól ajánló levelet kért a damaszkuszi zsinagógához, hogy az ottani zsidók között is nyomozhasson az új tanítás hívei után. Bizonyára azért akart oda menni, mert ott nagyobb zsidó kolónia élt, s talán a jeruzsálemi hellenisták szoros kapcsolatban álltak velük. A rómaiak a zsidóknak vallási tekintetben meglehetősen nagy önállóságot biztosítottak, s elnézték azt is, hogy a vallási törvények megtartásáért vagy megszegéséért egymást felelősségre vonják. Egyébként a diaszpórában élő zsidók természetesnek vették, hogy Jeruzsálemhez tartoznak, s a főtanács joghatósága alatt állnak.

Lukács nem értesít arról, hogy Sault igazában mi indította üldözésre. Maga az apostol később a Gal 1,14-ben azt írja, hogy vakbuzgó követője volt az atyák hagyományainak, tehát bizonyára farizeusi hitéből kiindulva járt el. Az Isten ellenségének tekintett mindenkit, aki nem az ő törvénytárgyazatuk szerint élt. A damaszkuszi út azonban fordulópontja lett életének. Az itt közölt epizódnál figyelembe kell venni, hogy egy természetfölötti jelenség, egy teofánia leírását kapjuk, s az ilyen leírás igazodott a hagyományos vallási nyelvhez. Saul az égből nagy fényesség veszi körül. A mennyei szféra jellemzője a fény, a világosság. Isten „felfoghatatlan fényességben lakozik”. A fénynek ez a túláradása, a homály teljes hiánya Isten világföllettségét és szentségét jelzi. Saul a földre esik a látványtól, és bizonyára nem mert föltekinteni, mint ahogy az apostolok sem mertek a színeváltozás jeleneténél (Mt 17,6). A képen rendszerint úgy ábrázolják Sault, hogy lováról esik le. A szövegből azonban nem derül ki, hogy lovon mentek volna. A fényességből hallja a szavakat: Saul, Saul, miért üldözesz engem? A név ismétlése a hangsúly jele, mint pl. 1Sám 3,4-ben. A megszólítás olyan, hogy nemcsak kérdez, hanem felelősségre von. A látomás azonban nem büntetés, hanem a megtérés elindítója, tehát kegyelmi ajándék. Saul jelet kap, amelyben benne van a megborzás a felfoghatatlan misztérium előtt, és mégsem akadályozza a szabad döntést. Az élményt a kinyilatkoztatás és a kegyelemközlés csoportjába kell sorolnunk. Isten a kinyilatkoztatásban szeretetét és irgalmát mutatja meg. Úgy közeledik, mint aki az ember javát akarja, s alkalmat ad neki a meghódolásra, a bizalomra. Saulban mindez pilla-

natok alatt lejátszódik. Felfogja, hogy az üzenet Istentől jön, azért megkérdezi: Ki vagy, Uram? A kérdés megvilágítja a látomás tartalmát, Saul nemcsak azt érti meg, hogy az üzenet felülről jön, hanem megsejt valaki a mennyei fényességben, akit nem ismer, de akit hatalma miatt úrnak szólít. Később maga következetesen hangoztatja, hogy a feltámadt Krisztus jelent meg neki, s az olyan jelenés volt, mint amelyet a többi apostol átélt Jézus megjelenéseiben, vagyis nem pusztán belső látomásról van szó. A természetfölöttiség bizonyítéka az is, hogy kísérői hallanak valami hangot, de semmit nem látnak. Az égi jelenség megnevezi magát: „Én vagyok Jézus, akit te üldözöl”. A 26,14-ben még azt a hozzáadást olvassuk: „Hiába rugdalózol az ösztöke ellen!” Az „én vagyok” emlékeztet Jézusnak azokra a kijelentéseire, amelyekben kilétét és küldetését tárja fel (Lk 21,8; 22,70; 24,39; Jn 6,20).

Jézus válaszából Saul később levezethette az evangéliumi tanítás lényeges pontjait. Ő Jézus követőit üldözte, s most meg kell győződnie, hogy Jézus él, sőt azonosítja magát övével, akiket üldöznek. Velük van a megpróbáltatásokban, és magára veszi ellenségeik haragját. Ő tehát olyan értelemben van a mennyben, hogy a földön is tovább él, és műve folytatódik. Az ösztöke elleni rugdalózásból pedig legalább azt megérthette, hogy ő is eszköz az Isten kezében. Más irányba akart menni, saját elgondolását követte, de valaki irányítja, mint ahogy a teherhordó állatot irányítják az ösztökével. További magyarázatot azonban nem kap, csak annyit, hogy keljen fel, menjen be a városba, és ott majd megtudja, mit kell tenni. Jézus tehát már egyházában él tovább, azért természetfölötti megnyilatkozásaiban sem kerüli meg egyházát. Ő maga osztogatja a kegyelmet, de egyházán keresztül, és tanítását is az egyházra bízta. Úgy intézkedett, hogy az ember az egyházban kapja meg és fejezze ki a hitet. Saulnak vállalnia kell az alázatosságot, hogy attól az egyháztól vegye át a hitvallást, amelyet lenézett és üldözött. Jézus az előítéletekbe bonyolódott farizeusnak megmutatja, hogy Isten útjai mások, mint az övéik, s a mózesi törvénynek sem az az egyetlen értelmezése, amelyet ők tanítanak.

Saulnak még egy külön jelet kell kapnia, s ez szól környezetének is. A jelenet megvakította, s úgy kellett bevezetni a városba. Jézus ilyen külső jelhez kötötte megjelenését, hogy Saul vakságáról és meggyógyulásáról mások is tanúskodhassanak, s ennek alapján az egyház könnyebben elfogadhassa megtérésének természetfölötti előzményeit. Jézus volt ellenségének megtérését emberivé teszi azzal, hogy megvárakoztatja, s alkalmat ad neki a töprengésre. Saul három napig bizonytalanságban

marad, imádkozik és várakozik. De ezt a várakozást már szent időnek tartja. Tudja, hogy Isten közeledik és világosságot hoz. Neki alkalmassá kell válnia arra, hogy befogadja a természetfölötti hatást, ezért bűnbánatot tart.

Isten további akaratát Ananiás közli vele. Őt a 22,13-ban később az apostol a mózesi törvény szerint élő, vallásos férfiúnak mondja, akiről az ottani zsidók jó véleményrel voltak. Bizonyára ő volt a damaszkuszi egyházi közösség vezetője. Látomásban értesítést kap, hogy keresse fel Sault az úgynevezett Egyenes utcában, egy Júdás nevű ember házában. Kísérői oda vitték, mert talán magának Saulnak vagy valamelyik útítársának ismerőse volt. Lukács Ananiás látomását is párbeszédes formában írja le. Amellett a szöveg sejteti, hogy Ananiás a közlést kép formájában kapja: látja Sault, amint imádkozik. Ugyanakkor Saulnak is látomása van: látja Ananiást, amint belép hozzá. A kettős kép a szerző stílusa szerint annak is a bizonyítéka akar lenni, hogy itt a szereplők valódi isteni kinyilatkoztatásra cselekszenek. Pál megtérése bevezetés a pogányok evangelizálásához. Ennél pedig hangoztatni kellett, hogy nem emberi kezdeményezésre történt. Az imádkozó Saul képe Ananiás számára volt megnyugtató, hiszen hallhatta, hogy Saul éppen nem imádkozni jött Damaszkuszba. Ananiás ki is fejezi aggodalmát: Uram, hallottam, hogy ez az ember mennyit ártott szentjeidnek Jeruzsálemben, s ide is megbízatással jött, hogy bilincsbe verjen mindenkit, aki segítségül hívja nevedet. Itt a keresztényeknek két megnevezése fordul elő: szentek, és azok, akik segítségül hívják az Úr (Jézus) nevét. Az előbbit főleg Pál leveleiben találjuk. A „szentek” a zsidók nyelvében az eljövendő Messiás közösségét jelentette. A qumráni szekta tagjai magukat nevezték így, mert a messiási közösség elővételezésének tekintették magukat. A keresztények pedig meg voltak győződve, hogy ők már valóban a Messiáshoz tartoznak. A Messiás a „Szent” (3,14), s megszenteli mindazokat, akik hisznek benne. A másik megjelölés – akik segítségül hívják nevedet – szintén az Ószövetségből való (Joel 3,5). De ott a hívők Jahve nevét hívják segítségül, itt Jézus nevét.

Ananiás kételkedésére ezt a választ kapja: „Menj csak, mert eszközül választottam, hogy megismertesse nevemet a pogányokkal, királyokkal és Izrael fiaival”. Jézus az Atya nevét ismertette meg az emberekkel (Jn 17,26), de az egyháznak Jézus nevét kell megismertetni, akit az Atya küldött. A hármasság az apostoli küldetés egyetemességét fejezi ki (pogányok, királyok, Izrael). A legfontosabb az, hogy küldetése elsősorban a pogányokhoz szól. Nem egyszerű tanítás formájában beszél

majd róla, hanem tanúskodik mellette nehéz helyzetekben is. Ezt érzékelteti a következő jövendölés: Megmutatom majd neki, mennyit kell értem szenvednie. A 2Kor 11,16–33-ben és a 2Tim 1,16–18-ban az apostol maga is küzdelmeit és szenvedéseit tartja legnagyobb bizonyítéknak küldetése mellett. Az egykori üldözőből üldözött lett, de hűsége nem rendült meg.

Ananiás úgy lép be Saulhoz, mint ismerőshöz: „Saul testvér, Urunk, Jézus küldött, aki megjelent neked, hogy visszakapd szemed világát és eltelj Szentlélekkel”. Látását úgy kapta vissza, mintha hályog vált volna le a szeméről. A Szentleket pedig a keresztségben nyerte el. A lélekkel való eltelés nem akar többet mondani, mint azt, hogy Saul megigazult, s a kegyelmi állapot megszentelte. A megtérés elbeszélésében ismétlődnek a természetfölötti jelenségek, illetve a rájuk való hivatkozás. Az olvasó hajlandó esetleg valamilyen legendszerű kidíszítésre vagy a keleti ember színes stílusára gondolni. De itt figyelembe kell vennünk, hogy Pál apostol olyan történelmi alak és egyéniség, akinek életét, munkásságát, hatását nem lehet természetfölötti erők nélkül megérteni. Ő maga mindig tudatában volt annak, hogy Jézus ügyét képviseli, akiben Isten emberré lett, ezért Jézus evangéliumában és egyházában a természetfölötti erőket magától értetődőnek tartotta. A korintusiakat pl. arra figyelmezteti, hogy küldetésének bizonyítékai náluk is a nagy türelem, a jelek, csodák és erőnyilvánulások voltak (2Kor 12,12). Akinek a működése ilyen, annak meghívását is kísérhették természetfölötti erők.

Biztos, hogy az apostol sok következtetést, sok vallási igazságot leszűrte megtérésének eseményeiből. Ő is az üdvtörténet kimagasló szereplője, s Isten rajta keresztül is azt mutatta meg, hogy az emberiség üdvének kiáradását valóban munkálja. Saul felismerte, hogy Jézus a Megváltó, az Úr, az Isten Fia, akit az Atya a feltámadásban földi érdemeiért megdicsőített. Ez a Jézus az egyház feje, aki azonosítja magát övével, s olyan hatalommal rendelkezik, hogy ellenségeit is hódolatra készíti. De elsősorban irgalmát mutatja meg. Kinyújtja kezét a tévelygő bűnös után, sőt ellensége után is, világosságot ad neki, megtérésre ösztönzi, s ezeket a kegyelmeket ingyen osztogatja. Az 1Tim 1,15 igazi lelkiületét fejezi ki: „Krisztus azért jött a világba, hogy üdvözítse a bűnösöket, s köztük én vagyok az első. Éppen azért nyertem irgalmat, hogy Jézus Krisztus először is rajtam mutassa meg végtelen türelmét, példaképül azoknak, akik a jövőben hisznek majd benne”. Az evangélium hirdetése azokban válik vonzóvá, akik valamilyen formában maguk is átéltek Isten leereszkedését és irgalmát.

SAUL DAMASZKUSZBAN

9,20-30

Saul megtérése alkalmas példa arra, hogy megfigyeljük a kegyelmi hatásnak és a természetes lélektani folyamatoknak a kapcsolatát. Isten jeleket ad, amelyeken el lehet gondolkodni, vagy pedig elzár egy utat, amelyről eddig azt hittük, hogy az igazsághoz vezet. Ugyanakkor a kegyelem bensőleg új felismeréshez segít. Lélektanilag azonban ezeket az újdonságokat meg kell emésztetni, fel kell dolgozni. A megtérésben mindig van valami abból a követelményből, amelyet „hitünk atyja”, Ábrahám kapott; ki kell menni a megszokott környezetből, és el kell fogadni Isten vezetését. Saulnak is szakítania kellett múltjával, s olyan új életet kezdeni, amely ellen eddig tiltakozott. Megtérésének annál a lelkiületnél kellett kikötnie, amelyet később így jellemez: „Krisztus Jézus fönséges ismeretéhez mérten mindent hátránynak tartok. Érte mindent elvettem, sőt szemétnek tekintettem...” (Fil 3,8). Más helyen a belső átalakulást így jellemzi: Le kell vetnünk a külső embert, és be kell öltöznünk az újba, a Krisztus hasonlóságára alkotott új teremtménybe (Ef 4,24t Kol 3,10).

Ananiás és a hozzája tartozó hívő közösség meggyőződött Saul meghívásáról, és bizalommal volt iránta. De ott volt a másik gondolat: Hogyan álljon ki az emberek elé? Hogyan hirdesse az ellenkezőjét annak, amit eddig tett? Lukács szövegének olvasása azt a látszatot kelti, mintha Saul néhány nap múlva teljesen beleállt volna új hivatásába. Eljárt a zsinagógába és ott bizonyította, hogy Jézus a megígért Megváltó, az Isten Fia. A zsidók ellenkezése miatt azonban menekülnie kellett, és visszatért Jeruzsálembe. A Galata levél alapján azonban jobban tisztázhatjuk az időbeli adatokat. Ott ugyanis (Gal 1,17) azt írja, hogy megtérése után nem hallgatott testre és vérre, azaz nem követte az emberi bölcsesség szavát, Jeruzsálembe sem ment föl, hogy elismertesse magát Péterrel és a többi apostollal, hanem visszavonult Arábiába. Ez az Arábia a Damaszkusztól keletre eső vidék. Zsidó települések ott is voltak, ezért választhatott magának alkalmas helyet, ahol megélhetett munkájából. A nagyrészt nomád lakosság között folytathatta munkáját, a sátorkészítést, és arra is volt ideje, hogy elmélyüljön az Ószövetség új értelmezésében. Később soha nem beszélt bővebben erről az időszakról. De ha a Galata levélben olyan nyomatékkal hangsúlyozza, hogy az evangéliumot nem emberektől tanulta, hanem kinyilatkoztatás útján ismerte meg, akkor az ilyen irányú élményeit is erre az időszakra kell tennünk. Elmélkedései és

más hívőkkel való beszélgetései is hozzájárultak ahhoz, hogy az Ószövetség krisztusi vonatkozásait megértse, és a megváltás misztériumába is behatoljon. A kegyelem itt sem pótolta azt, amit a tanulásnak, a töprengésnek és az élettapasztalatnak kellett létrehozni benne. Mindezekhez azonban bőven megkapta a kegyelmi megvilágosítást. A 2Kor 12-ik fejezetében még arra tér ki, hogy a „nagyszerű kinyilatkoztatás” őt is meghagyta gyarló emberi mivoltában. Gyengeségeit úgy éli meg, mint a testébe fűrődött tövist, mint a „sátán angyalát”, amely az arcába csapkod, hogy el ne bízza magát. Ezért megmaradt szerény és imádkozó embernek.

Három év múlva Arábiából visszatér Damaszkuszba, de csak rövid ideig marad ott. Szerepléséről csak annyit hallunk, hogy a zsinagógában felszólalt és Jézus istenfiúságát hirdette. A zsidók először csodálkoztak rajta, később zavarba jöttek. Még emlékeztek rá, hogy három évvel azelőtt éppen azoknak az életére tört, akik ezt a felfogást vallották. Egyébként Jézus istenfiúsága az Apostolok Cselekedeteiben ilyen kifejezetten csak itt fordul elő, és burkoltan még a 13,33-ban. Ott is Saul-Pál szájából hangzik el az állítás. Leveleiben már magától értetődik ez a cím. Az Apostolok Cselekedetei azonban az igehirdetésnek még azt az ősi alakját vetíti elénk, ahol a zsidókkal szemben a döntő kérdés Jézus messiási küldetése volt. Néhány sorral lejjebb (22-ik vers) a szerző itt is úgy jellemzi Saul igehirdetését, hogy Jézust messiásnak mondta. Az a kijelentés pedig, hogy „zavarba hozta a zsidókat”, nyilván arra utal, hogy működése nem volt eredménytelen, és bizonyítékai meggyőzőek lehettek. Először arra hivatkozhatott, hogy Jézus megjelent neki, tehát él, vagyis feltámadt, mint ahogy a jeruzsálemi apostolok is bizonyítják. Saját élményére azért hivatkozhatott, mert az eseményt nem egyedül élte át, hanem kísérői szemláltára. De a bizonyításba belevette az ószövetségi jövendöléseket is, hiszen a zsidók előtt ennek volt döntő jelentősége. Gamáliel iskolájában jól megismerte a Szentírást és annak rabbinisztikus magyarázatát. De ahogy Jézus az apostoloknak megadta az Írás megértésének kegyelmét (Lk 24,45), úgy bizonyára vele is közölte ezt az adományt. A zsidók azért váltak ellenségeivé, mert működését komolyan kellett venniük.

Damaszkuszi igehirdetése azonban nem lehetett tartós. Ellenfelei veszélyes embernek tartották, akitől meg kell szabadítani népüket és vallásukat. Nem tudjuk, hogy mennyi ideig maradt Damaszkuszban. Lukács csak annyit mond, hogy „jó idő elteltével” a zsidók döntő lépésre határozták el magukat. Úgy tervezték, hogy megölik. A törvény betűje alapján döntésüket jogosnak, sőt szükségesnek foghatták fel. A mózesi törvénynek több olyan előírása volt, hogy a káromlót, a hamis tanítót ki

kell irtani a népből. Tervüket titokban akarták végrehajtani, és lesték a kedvező alkalmat. A város kapuit is szemmel tartották, nehogy észrevétlenül megszökhessen. A 2Kor 11,32-ban az apostol úgy emlékezik vissza, hogy Arétász király helytartója adott ki ellene elfogatási parancsot. Arétász a nabateus arabok királya volt, akinek leányát Heródesz Antipász vette feleségül, később azonban testvérének, Fülöpnek a felesége, Heródiás miatt eltaszította. Damaszkuszt Kaligula császár idejében csatolták Arétász területéhez. Helytartója talán zsidó volt, vagy olyan ember, aki kedvezni akart a zsidóknak, azért kerestette Saul. Végül is csak úgy hagyhatta el a várost, hogy barátai egy éjjel kosárban lebocsátották egy olyan háznak az ablakából, amely bizonyára a városfalra épült. Neki tehát az első kísérlet alkalmával meg kellett tapasztalnia, hogy Krisztus követése keresztutat jelent, és hogy az evangélium hitelét csak kemény helytállással lehet kimutatni.

Damaszkuszból Jeruzsálembe ment. Erről az újáról azt írja, hogy megakart ismerkedni Péterrel, de ott is csak két hétig maradt (Gal 1,18). A jeruzsálemi közösség először idegenkedve fogadta. Jól emlékeztek a három évvel azelőtti szereplésére, azért félték, hogy mint kém jön közéjük. Végül Barnabás vette maga mellé. Ő Ciprusból származott (4,36), Jeruzsálemben maga is jövevény volt, tehát jobban megértette a Kis-ázsíából jött Saul helyzetét. Találkozásukból barátság és közös apostoli munka fejlődött ki. Miután Barnabás meggyőződött Saul megtérésének őszinteségéről, elvitte őt az apostolokhoz. Igazolásához csak az lehetett a téma, hogy az Úr valóban megjelent neki, és hogy Damaszkuszban élete kockáztatásával hirdette az evangéliumot. A Gal 1,19 szerint Péteren kívül „más apostolt nem látott, csak Jakabot, az Úr testvérét”. Vitáznak róla, hogy ez a Jakab azonos-e az ifjabb Jakab apostollal, Alfeusz fiával. Általánosabb az a vélemény, hogy nem. A testvér szó a törzs vagy a nemzetség minden férfitagjára vonatkozott, tehát nem kell vérszerinti testvérré gondolni. Márk evangéliuma (15,40) a Jézus kereszttjénél álló asszonyok között megemlíti egy Máriát, Jakab és József anyját. A testvér szó tehát itt nem jelent többet, mint férfi rokont. Ez a Jakab húsvét után csatlakozott az apostolokhoz, s mindvégig Jeruzsálemben maradt. Péter elutazása után ő lett az egyházközség vezetője. Jelentős szerepet vitt a Jeruzsálemi zsinaton is (15,13). Ő is amellettszállt síkra, hogy a megtért pogányoknak nem kell megtartaniuk a mózesi törvényt. Ő maga azonban példásan megtartotta, ha nem is mint az üdvösség eszközt, hanem mint tiszteletreméltó hagyományt. Ezért a zsidók előtt is megbecsülésben

részesült. Talán éppen népszerűsége volt az oka annak, hogy 62-ben II. Ananosz főpap intrikáinak hatására megkövezték.

Saul Péter és Jakab oldalán vesz részt a vallásos összejöveteleken. Tanít, vitatkozik a zsidókkal, különösen a hellenistákkal, akik annak idején Istvánnak is leghévesebb ellenfelei voltak. A vita odáig fajult, hogy ezek is életére törtek, ezért hívő társai azt tanácsolták neki, hogy térjen vissza hazájába, a kisázsiai Tarzuszba. Hogy útja biztonságos legyen, Cezaréáig, a tengerparti kikötőig elkísérték. A legmélyebb benyomást bizonyára Barnabásra tette. Ő nem is felejtette el, hanem amikor később Antióchiában működött, újra maga mellé vette.

Saul tehát megélte a természetfölötti erők hatását megtérésében és meghívásában. De kiválasztottsága nem vette le válláról az emberi élet terheit. A természetfölötti erők a hitet, a reményt és a szeretetet növelték benne, de nem kisebbítették a nehézségeket. A vallásosság és a kegyelmi ajándék bennünk sem azt eredményezi, hogy életünkben kevesebb a döccenő, a nehézség, a zsácutca, hanem azt, hogy mindezek ellenére ne veszítsük el kedvünket Krisztus követésétől. Saul meghívásában még a karizmának, a rendkívüli kegyelemnek az útját is megfigyelhetjük. A karizma elsősorban arra segít, hogy felismerjük Isten országának szükségleteit, és hogy a közösség javára értékesítsük a kapott adományokat. Saul útja belevezetett az egyházba, s ő ennek gondját vette magára. Nem maga akart érvényesülni, hanem Krisztus ügyét képviselte. Krisztus pedig a megváltás kegyelmeit egyházán keresztül sugározza ki az emberiségre. Ezért volt annyi gondja a későbbi apostolnak arra, hogy az egyházi közösség mindenütt Krisztus követésének a tükre legyen.

PÉTER KÖRÚTJA

9,31–43

Lukács a könyv első részében kevés olyan támpontot ad, amelyekhez a cselekményeket időben hozzá tudnánk mérni. Így legföljebb csak hozzávetőleges dátumokat sorolhatunk fel. A kialakult nézet az, hogy az első pünkösdöt, az egyház életének elindulását a 30–31-ik esztendőre teszik. István diakónus vértanúsága és a vele kapcsolatos üldözés 36–37-ben játszódhatott le. Utána néhány hónapra tehetjük Saul megtérését, s 39–40-re jeruzsálemi látogatását. Az üldözés lecsillapodása után az egyház

Júdeában, Galileában és Szamariában békét élvezett. A régi kéziratok itt vegyesen használják az egyház és az egyházak szót. Mindenesetre már az első években kialakult az a nyelvhasználat, hogy az egyes egyházak mind beletartoznak az „Isten egyházába” (20,28), illetve együttesen azt alkotják. A helyi közösséget azért lehet egyháznak mondani, mert hierarchiai és kegyelmi szempontból az egyetemes egyház kicsinyített képe. A könyvben eddig csak a júdeai és a szamariai egyházak megalakulásáról volt szó. Galileát csak most említi először a szerző. De természetesnek tartjuk, hogy ott is azonnal kialakultak a hívő közösségek, hiszen az apostolok és a húsvéti események közvetlen tanúi oda valók voltak, s bizonyára utána is többször megfordultak szülőföldjükön. Szavuknak annál könnyebben lehetett visszhangja, mivel Jézus maga is ott működött legtovább. Feltételezhetjük, hogy ott jelent meg Jézus annak az „öt-száz testvérnek” is, akikről Pál apostol említést tesz (1Kor 15,6).

Lukács az egyház békéjéről úgy emlékezik meg, mint Isten ajándékáról: az egyház megerősödött, az Úr félelmében élt, és a Szentlélek segítségével egyre terjedt. Az *erősödést* az épült, kifejlődött (oikodemeo) szóval jelzi. Az egyház szervezete egyre jobban kialakult, a tanítása elmélyült. Az egyházi közösség igazi erősödését csak a hit elevenségétől lehet várni. A keresztényeknek megvoltak a saját összejöveteleik, elsősorban az eukarisztia ünneplése. Ez mindig össze volt kötve a Jézusról szóló beszéddel, tanításának felidézésével és a megváltás titkának boncolgatásával. Erre az elmélyülésre szükség volt, hiszen minduntalan igazolniuk kellett hitüket a zsidók előtt. Ezért kapott különös jelentőséget az ószövetségi írások értelmezése is.

Az *Úr félelme* ugyanaz az erény, mint amiről az Ószövetség beszél. Azt állítja róla, hogy benne van a bölcsesség teljessége, az ember igazi dicsősége és kifejeződik benne a vallásos lelkület (Sir 1,11–16); Zsolt 111,10). Itt az Úr már Jézus Krisztus, a félelem nem más, mint az előtte való meghódolás, illetve megváltói küldetésének elismerése. Abba a kijelentésbe pedig, hogy az egyház „a Szentlélek segítségével egyre terjedt” több állítás van belefoglalva. Lukácsnál hitbeli meggyőződés az, hogy az egyház élete a Szentlélek kiadásával indult el. Ő adott világosságot és erőt az evangélium hirdetésére, ő adja a bizonyító jeleket és ő teszi fogékonnyá a hallgatókat a hitre. Az egyház látható közösség is, de elsősorban szellemi, hitbeli mozgalom, amelynek jelenlétét, természetét, célját és küldetését csak az fogja fel, aki engedi hatni magára a természetfölötti világ szempontjait. Végül a Szentlélek a biztosíték arra, hogy az egyház terjedése nem függ kimondottan csak emberi és történeti ténye-

zőktől. A Szentlélek olyan eszközöket és helyzeteket is felhasználhat, amelyek inkább akadálnak látszanak, nem előnynek.

Péter fősege abban nyilvánul meg, hogy sorra látogatja az egyes egyházakat. Neki kellett testvéreit megerősítenie, s ő volt az összetartozás látható jele. Lukács csak két látogatást ragad ki, mert ott olyan csodák történtek, amelyek az evangélium természetfölötti erejét kifejezetten igazolták, s amelyek további megtérések forrásai lettek. Az egyik csoda Liddában történt. Ez a falu Jeruzsálemtől északnyugatra, a Joppéba vezető út mentén feküdt. Eredeti héber neve Lod, így szerepel az 1Kron 8,12-ben és az Ezd 7,37-ben. Arról nem tudunk, hogy ki vitte ide először az evangéliumot, de Péter látogatása arra mutat, hogy akkorra már jelentős közösség alakult ki. Péter talál egy Énéász nevű beteg férfit, aki már nyolc év óta béna. Bizonyára a hívők csoportjához tartozott, bár a szöveg külön nem mondja. A csoda leírása is szűkös, Lukács csak azt említi, ami a hit számára fontos. Péter nem saját hatalmával él, hanem Krisztus erejét közvetíti: „Énéász, Jézus Krisztus meggyógyít. Kelj fel és vesd be ágadat!” Az a Jézus gyógyít meg, akiben hiszünk, akit hirdetünk, s akit úgy ismertünk meg, mint az élet szerzőjét. Péter nem követel különös hitet a betegtől. A karizma igazi hordozója az egyház hite. A csoda azt igazolja, hogy Krisztus benne él egyházában.

A természetfölötti jel el is érte célját. Lidda és a közeli Száron lakói saját szemükkel győződhetek meg a gyógyulásról, és sokan hittek is Jézusban. Magától értetődik, hogy Péter ezt az alkalmat, az emberek megilletődését felhasználta az evangélium hirdetésére. A szöveg a közeli Szárontól talán azért is említi, mert az Ószövetségben ezzel a névvel kapcsolatos jövődölés található. Izajás próféta Isten kegyelmének kiáradását úgy írja le, hogy a pusztaság és a kiaszott vidék magára ölti „Libanon dicsőségét, Karmel és Száron pompáját (Iz 35,2). Száron síkságát akkor tölgyerdő borította, a Libanont pedig cédruserdő. Az erdő az áldás, az élet jele.

A másik csoda a Krisztusba vetett hit mellett a jótékonyság, a szeretet értékét emeli ki. A joppei keresztények között volt egy Tabita nevű asszony, aki arám nevének görög változatát, a Dorkaszt is használta, ami szintén gazellát jelent. Ismert volt jószívűségéről, azért betegsége és halála részvétet keltett. A keresztények tudták, hogy Péter a közeli Liddában tartózkodik, s bizonyára csodájáról is értesültek, azért üzennek neki, hogy siessen hozzájuk. Lidda kb. 20 km-re feküdt Joppétól, s Péter nem is késlekedett. Amikor megérkezett, a szegény özvegyek sírva mutogatták neki a ruhákat, amelyeket Tabita készített számukra. Péter fölment az

emeleti szobába, ahol a halott feküdt, kiküldött mindenkit és imádkozott. Jézus közbelépését kéri, azt akarja, hogy ő dicsőüljön meg egyházában. Péter első csodájánál a forma más volt. Amikor a templom kapujánál a bénát meggyógyította, közvetlen isteni ösztönzésre cselekedett. Ott a csoda a kívülállóknak szólt, itt azonban az egyház közössége szorult vigasztalásra és erősítésre. Péter azt az imát végzi, amelynek Jézus természetfölötti erőt ígért (Jn 16,23). Az egyház nem érezheti magát elhagyatottnak, hiszen Jézus azért ment föl az Atyához, hogy közbenjárónk legyen. A kérőima a hitnek és a bizalomnak a kifejezése. Az imádkozó egyház maga is természetfölötti jel a történelemben. Tanúságot tesz arról, hogy Isten a mindenhatóságát kitérte az ember felé, ezért a földi zsákutcaból lehetséges a kivezető út.

Itt is vitatkozhatunk arról, hogy Tabita milyen értelemben volt halott: az úgynevezett klinikai halálnál tartott-e, vagy már egészen meghalt, de az ima erejét és Isten irgalmának megnyilvánulását nem vonhatjuk kétségbe. Péter ezt az egyetlen eszközt alkalmazta. A jel főleg azért volt meggyőző, mert a halott nemcsak életre kelt, hanem egészségét is visszakapta. A lakosság is úgy fogta fel a dolgot, mint igazi csodát, mint olyan eseményt, amely növelte az evangélium hitelét. A keresztyén közösség különben a csodát mindig a maga helyére tette. Isten szabad, irgalmas tettét látta benne, amelyben benne van a felhívás a hitre, a reményre és az Isten iránt való szeretetre. Az egyház nem a csodák szaporítását várta, hanem arra törekedett, hogy tagjaiban növekedjék az Isten iránti bizalom. A csoda nem lett varázslat, amely végső fokon csak az ember előnyét keresi. A csoda Isten megnyilatkozása, s igazi célja az, hogy lelkieg hangoljon bennünket. Ugyanezt kell mondanunk a kérőima meghallgatásáról.

Péter bizonyára látta, hogy Joppében jó munkatér nyílik számára, azért „jó ideig ott maradt”. A város különben egyik legrégibb palesztinai kikötő volt. Újabb ásatások kőkorszakbeli település nyomát is feltárták. Kr. előtt ezer évvel már egyiptomi krónikák is említik a helyet. Valószínű, hogy Salamon király is ide hozatta hajókon a fát, amit a templom építéséhez a Libanon erdeiben kitermeltek (1Kí 5,23). Péter idejében a város lakossága eléggé vegyes lehetett. Az apostol egy Simon nevű tímárnál lakott, s itt kapta a kinyilatkoztatást arról, hogy az első pogány családot felvegye az egyházba. Lukács talán azért választotta ki Péternek ezt a csodáját, mert Tabita jótékonykodása hasonló volt Kornéliusz századoséhoz. Mindkét eset azt bizonyította, hogy Isten a szeretet gyakorlását megjutalmazza.

KORNÉLIUSZ ÉS PÉTER LÁTOMÁSA

10,1-23

Kornéliusz látomásával kezdődik az a részlet, amely az első pogány ember megkereszteléséről és a vele kapcsolatos elvi kérdésekről szól. Lukács bőven ismerteti a történetet, hiszen könyvének legnagyobb része azt tárgyalja, hogyan terjedt el az evangélium a pogányok között. Az események megvilágítják, hogy a kezdeményezés Istentől jött, de szándékát Péterem keresztül hajtja végre, akit Jézus az egyház élére állított. Péter eljárását azután a jeruzsálemi közösség is jóváhagyja. Az első pogány családnak kiszolgáltatott kereszttség egyelőre elszigetelt esemény maradt, de az elvi döntés megtörtént, s később, amikor Pál missziós útjain a pogányok tömeges megtérése következett, ehhez az eseményhez vissza lehetett nyúlni, s meg lehetett benne találni a további gyakorlat alapelveit. Lukács az isteni kezdeményezést azáltal is kiemeli, hogy nem elégszik meg a látomás vagy a természetfölötti üzenet leírásával, hanem valamilyen szereplővel újra elmondhatja. A régiek stílusában az ismétlés a fontosságot hangsúlyozta.

A kiindulás Cezárea, a római helytartó székhelye, ahol sok pogány lakott, és ahol római helyőrség is tartózkodott. Már előbb, a 8,40-ben szó volt arról, hogy Fülöp diakónus itt is hirdette az evangéliumot. A mostani esemény idején tehát már lehetett ott zsidókból alakult keresztény közösség. A zsidók és a pogányok közötti határt azonban nem nekik kellett átlépniük, hanem Péternek, az egyház fejének. A főszereplő Kornéliusz, a római helyőrség centuriója, századosa. A tartományok katonaságát rendszerint a helyi lakosokból toborozták, de a tisztek többnyire itáliaiak voltak. A zsidók mentesek voltak a katonai szolgálattól. A szöveg itt „itáliai kohorszot” említ, tehát legalább nagyrészt a katonák is Itáliából kerültek ide, nemcsak a tisztek. Arról feliratok is tanúskodnak, hogy 69 után évtizedeken keresztül állomásozott itt itáliai zászlóalj.

Lukács úgy jellemzi Kornéliuszt, mint vallásos, istenfélő embert, aki családjában is ezt a szellemet ápolta. A vallásos vagy jámbor (eusebes) a görögöknél a pogány istenek iránti hódolatot jelentette, azért az ősegyház csak vonakodva vette át, és adott neki új tartalmat (1Tim; 2Tim; Tit; 2Pét). Kornéliusz további erénye még az, hogy szívesen segít másokon és buzgón imádkozik. A zsidók révén a pogányok között is ismert volt az egyistenhit és a bensőséges vallásosság. Az evangéliumban a kafarnaumi századosról hallunk ilyeneket. Hozzájárult a zsinagóga építéséhez, és

megkülönböztetés nélkül jó volt az emberekhez. Hitéről Jézus azt állította, hogy hozzá hasonlót nem talált a zsidók között (Lk 7,9). Az alamizsnálkodás abban az időben a szeretetnek elismert és nélkülözhetetlen jele volt, hiszen a társadalom szervezeten nem karolta fel a szegényeket. A munkaalkalom is a vagyonnal rendelkező emberek belátásától függött. Ma természetesen a szeretetnek inkább arra kell irányulnia, hogy senki se szoruljon alamizsnára. Amikor Lukács Kornéliusz imádságos életét kiemeli, bizonyára saját meggyőződéséből is beszél. Az evangéliumban ő emlegeti legtöbbször Jézus imáját, s ebben a könyvben is ismételten megemlékezik a hívek és az apostolok imájáról.

Kornéliusz a természetfölötti üzenetet látomás formájában kapja. A leírás hasonlít Zakariás és Mária látomásának elbeszéléséhez. Az Úr angyala belép Kornéliuszhoz és megszólítja. Itt nincs olyan köszöntés, mint Mária esetében. Érdekes az is, hogy ugyanebben a történetben Péternek nem angyal közvetíti az üzenetet, hanem a Szentlélek. Talán ebben is van fokozás, mert Lukács ki akarja emelni, hogy a pogányok felvétele a Szentlélek műve, aki az apostolok ígéhirdetését is vezeti. Kornéliusz később úgy jellemzi saját látomását, hogy „ragyogó ruhába öltözött férfi” jelent meg neki (31-ik vers). Mindegyik kifejezésmódnak megvan az őszövetségi előzménye, és végeredményben mindegyik azt állítja, hogy a kapott jelben benne van a természetfölötti eredet bizonyítéka. Itt meg kell jegyeznünk, hogy Jézusnak a feltámadás utáni megjelenéseinél a szöveg sohasem azt állítja, hogy az apostoloknak látomásuk volt, hanem azt hogy látták az Urat, vagy hogy az Úr megjelent nekik.

Az üzenet szó szerint az, hogy Kornéliusz imái és jótettei „emlékeztetők voltak az Úr számára”, ezért most ő válaszol rájuk azzal, hogy megmutatja neki az igazság útját. Tóbiás könyvében hasonló képet kapunk a jótékonyság értékéről. Az „igazság útja” Kornéliusz számára az, hogy rátalál Krisztus egyházára és elnyeri benne a megigazulást. Üzennie kell Joppéba Péternek, aki jelenleg egy Simon nevű tímárnál lakik a tenger partján. Ő majd eligazítja további teendőiben. Az egész kép itt is a megigazulás menetét tükrözi, mint Saul esetében. A kezdeményezés Istentől jön: ő adja a megvilágosítást és az ösztönzést. De a hitet és a keresztséget már az egyháztól kell fogadni. Amikor Isten a közösségbe bevezeti a megtérőt, alkalmat ad neki, hogy az emberek iránt is gyakorolja a bizalmat, a szeretetet és az engedelmisséget. A vallás nemcsak Istennel való kapcsolatunk kifejezése, hanem ennek a kapcsolatnak emberi viszonylatra való alkalmazása is.

Az angyal az üzenet közlése után eltűnik. Lehetőséget ad Kornéliusz-

nak, hogy átgondolja élményét és szabadon válaszoljon rá. Az isteni felhívás nem kényszerít, hanem megértésre, követésre szólít fel. Kornéliusz válasza az engedelmesség. Felkér két szolgát és egy katonát, akik hozzá hasonló lelkületűek, hogy menjenek Joppéba, és keressék meg Pétert. Közben Isten Pétert is előkészíti a találkozásra. Másnap déltájban (a nap hatodik órájában), amikor Kornéliusz emberei már közeledtek Joppéhoz, Péter a déli étkezés előtt fölment a ház lapos tetejére imádkozni. Ez a napszak egyébként nem volt a zsidóknál előírt imádság ideje. Péter imája az étkezéshez kapcsolódik, amit lent készítenek neki. Isten a mózesi törvényből kiindulva adja meg neki a felvilágosítást, hogy elérkezett az idő az evangélium egyetemes hirdetésére. A szöveg Péternél eksztázist, elragadtatást mond. Ez a szó elég ritka az újszövetségi könyvekben. Az elragadtatás mellett jelenti az ámulatot, amely egy csoda láttán erőt vesz az emberen (3,10).

Péter azt látja, hogy „megnyílik az ég, és valamilyen nagy vászon négy sarkával ereszkedik a földre. Mindenféle négylábú és csúszómászó állat, meg égi madár van benne”. Az ég megnyílása a régiak világképéből való. Ők az égboltot valóságnak gondolták, amely megnyílik, ha Isten megmutat valamit felsőbb világából, vagy szól az emberhez. A leereszkedő vásznat magyarázhatjuk úgy is, mint sátrót, az égi szentély mását, amelynek teteje az égben marad és a négy sarka a földet éri. A másik értelmezés az, hogy a vászon inkább úgy ereszkedik le, hogy négy sarka felfüggesztve marad, s így talán az asztalterítő képét mutatja, amelyen ott vannak a különféle állatok. A négylábúak, a csúszómászók és az égi madarak az egyetemességet jelképezik, vagyis mindazt, amit Isten teremtett. Egy égi hang felszólítja Pétert, hogy ölje le, és egyék. De ő tiltakozik, hogy sohasem evett közönséges és tisztátalan ételt, vagyis olyat, amelyet a mózesi törvény tiltott. A Lev 11-ik fejezete ugyanis felsorolja az úgynevezett tiszta és tisztátalan állatokat, s aszerint volt szabad őket megenni vagy áldozatul bemutatni. A csúszómászók kivétel nélkül tisztátalannak számítottak. Ennek az ószövetségi törvénynek az eredete visszanyúlik a régi vallások tabu-rendszerébe. Mózes az Istentől nyert hatalommal átszervezte az egész vallási és társadalmi életet, s annak minden megnyilvánulását alávetette Isten tekintélyének. Az ószövetségi törvény csak a zsidó népet kötelezte, és ideiglenes maradt, azért helyet kaphattak benne az ilyen emberi szokások is, amelyeknek az egyetemes üdvrendben már nincs értelmük. A Messiásnak kellett meghozni Isten gyermekeinek a szabadságát.

A jelenetben rejlt jelentés egyelőre még rejtély Péter előtt. Nem tudja,

hogya a figyelmeztetés valójában nem az ételekre vonatkozik. Amíg a keresztények csupán a zsidók közül kerültek ki, természetesnek tartották, hogy a régi hagyományokat megtartják. Az ételek megkülönböztetése, illetve meg nem különböztetése csak akkor lett probléma, amikor már a pogányok is beléptek az egyházba. A látomással Isten Péter figyelmét az egyetemességre hívja fel. A sokféle állat az emberiséget szimbolizálja, amelyet Krisztus megváltott. Péter egyelőre még a régi homályban él. A zsidók a szövetség alapján magukat tisztának, megszenteltnek tekintették, a pogányokat pedig bűnnel fertőzöttnek. A régi szövetségben az elkülönülés még az egyistenhiten alapuló vallás védelme volt a pogánysággal szemben. Ebből a hagyományból Péter sem tudott magától kitörni. Hallotta ugyan Jézus kijelentését, hogy neki más akolból való juhái is vannak, és hogy ő áldozatul adja magát az egész világ életéért, de ezeknek az elveknek az alkalmazásához külön isteni megvilágosításra volt szüksége. Péter számára a nagy talány az, hogy amit Isten megtisztított, azt ne mondja tisztátalannak. A kijelentés fontosságát mutatta a háromszori megisméltés. De hogyan tisztíthatta meg Isten azokat az állatokat, amelyeket a szent törvény tisztátalannak nevez?

Isten a kinyilatkoztatást mindig tettben és szóban közvetítette. A jelkép a tettben, az eseményben volt, amit azután a szó magyarázott. Péter a látottak alapján legfőljebb arról gondolkozhatott volna, hogy az ételek közötti megkülönböztetés miért nem kötelez többé. Magától nem jött volna rá, hogy Isten az üdvtörténeti korlátokat akarja ledönteni. Mikközben így tűnődik, a Lélektől felvilágosítást kap, hogy három ember keresni fogja. Ne tétovázzon, hanem menjen velük, mert isteni indíttatásra jöttek. Ez a figyelmeztetés előre elveszi aggályait, amelyek a zsidó hagyományból adódhattak. Nem kell félnie attól, hogy szóba álljon ezekkel a pogány emberekkel, és teljesítse kérésüket. Az intelem egyúttal bevezetés a látomás megértéséhez. Kornéliusz emberei már az ajtó előtt állanak és keresik őt. Elmondják uruk üzenetét, de szerényen és óvatosan. Ők is megéreztek már valamit a zsidó egyistenhit és vallás felsőbbrendűségéből, azért gazdájuk dicséretére azt hozzák fel, hogy a zsidók is tanúskodnak igaz volta mellett. Ezt különben sem lehetett elmondani a legtöbb katonáról. Azután beszámolnak Kornéliusz látomásáról, aki egy „szent anglyaltól” utasítást kapott, hogy hívjon el téged és hallgassa meg tanításodat. A „szent anglyal” kifejezéssel azt akarják jelezni, hogy gazdájuk látomása Istentől jött, nem pedig valami démontól, akikkel a pogányok benépesítették a levegőget.

Bizonyára Péter sem tekintette át egyszerre az esemény következmé-

neyeit, de annyit megértett, hogy Isten a maga akaratát a pogányokon keresztül is közölheti. Ezért nem idegenkedik a küldöttektől, hanem behívja és megvendégeli őket. Ilyen kis szálon indult egy az apostoli egyház a pogány népek felé. Az apostoloknak adott kinyilatkoztatás szoros értelemben vett üdvtörténeti esemény. Isten nemcsak azt mutatta meg, hogy egyházát kivezeti a zsidóság zárt falai közül, hanem azt is kinyilvánította, hogy döntő kérdésekben irányítást ad. Megmutatja a jövő útját és gondja van arra is, hogy az egyház rálépjen erre az útra. Az első pogányt Péternek, az egyház fejének kellett a hitre oktatni és megkeresztelni. Ahol Péter, ott az egyház, tehát ez az első lépés az egyház hivatalos életnyilvánulása volt. Később a jeruzsálemi zsinaton ezért lehetett bizonyítékul felhasználni. A történelem folyamán nem volt mindig szükség arra, hogy Isten természetfölötti jelekkel, csodákkal befolyásolja az egyház vezetőit. Számunkra az a döntő, hogy a kezdeti jelekben benne volt Isten elkötelezettsége és ígérete. Ezért bízunk a kegyelem erejében, illetve a Szentlélek szüntelen közreműködésében. Ő azonban természetes eszközökön keresztül és belső láthatatlan megvilágosítással is közölni tudja akaratát. Ahhoz is joga van, hogy az új kezdeményezést bármelyik hívón keresztül közölje, s az ilyen karizmatikus újítások csak lassú fejlődés útján válnak az egész egyház közkincsévé. Az apostolokkal azonban a kinyilatkoztatás kora lezárult, a későbbi karizmák csak a meglevő kinyilatkoztatás felhasználására irányulnak.

PÉTER KORNÉLIUSZ HÁZÁBAN

10,24-48

A joppei hívők közül többen elkísérték Pétert Cezáreába. Talán csak Péter iránti tiszteletből, meg azért is, mert a kétoldali látomás miatt az úgy kimondott természetfölötti jelleget öltött, s az egész egyházra vonatkozó eseményt lehetett benne látni. Joppe kb. 60 km-re van Cezáreától, ezért csak másnap értek célhoz. Kornéliusz ünnepélyesen akarta fogadni Pétert, mint Isten küldöttét. Összehívta rokonait és ismerőseit, ő maga pedig eléje sietett, és földre borulva köszöntötte. Keleten a tiszteletnek ezt a nyilvánítását megadták az uralkodóknak, és általában a hatalom birtokosainak, ezért önmagában nem volt az imádás jele, de a vallásos szertartásban ezt is kifejezte. Neves rabbik is szívesen vették, ha tanít-

ványaik, vagy akik szívességet kértek tőlük, így nyilvánították hódolatu-
kat. Az egyszerű emberek Jézusnak is így adták elő kéréseiket, pl. a gaz-
dag ifjú (Mk 10,17), Jairus (Mt 9,18), a kánaáni asszony (Mt 15,25) és
Zebedeus felesége (Mt 20,20). A pogányoknál azonban volt olyan hiede-
lem, hogy egyes emberek különösképpen az istenséget képviselik, ezért
babonás félelemmel vették körül őket. Pált és Barnabást később ilyennek
képzelik Lisztrában a béna ember meggyógyítása után (14,15). Péter ha-
sonló gondolatokat tételez fel Kornéliuszban, azért mondja neki, hogy
ő is csak ember, tehát nem igényli a különleges tiszteletet. Viszont ezek
az apró részletek azt is igazolják, hogy az elbeszélés végső soron szem-
tanúkra megy vissza. Hasonló apróságot figyelhetünk meg a következő
mondatban is: Péter „Kornéliusszal beszélgetve lép be a házba”, és csak
ott látja meg az egybegyűlt vendégeket. Olyanokat talál ott, akik ismerik
a palesztinai zsidókat, s tudják róluk, hogy nem lépnek be pogány ember
házába, s főleg nem ülnek velük asztalhoz. Péter ekkorra már feldolgozta
magában a joppei látomást, azért kijelenti: Isten megmutatta nekem,
hogy egy embert sem szabad közönségesnek vagy tisztátalannak tartani.
A közönséges (koinos) szó abban az értelemben áll, hogy mindennapi,
általános, profán, vagyis nincs istentiszteleti célra rendelve. Tisztátalan
pedig az volt, amit a törvény ilyenek mondott, mert ellentétben állt az
istentisztelet rendjével és előírásaival. A megváltás következtében a mó-
zesi törvény elvesztette üdvrendi hatását. Jézus kegyelme és evangéliuma
mindenkinek szól. A II. Vatikáni zsinat ezt úgy fejezi ki, hogy az Isten
népébe mindenki meghívást kapott, abba valamilyen szállal beletartoz-
nak mindazok, akik az igazságot keresik és lelkiismeretük szavára hall-
gatnak (Egyház, 16).

Péter magától Kornéliusztól akarja hallani, hogy milyen élmény alap-
ján hívta ide. Az esemény felelevenítése arra jó, hogy Péter majd hozzá
kapcsolja tanítását. Ahogy itt Lukács a látomás elbeszélését Kornéliusz
szájába adja, abból azok a mozzanatok emelkednek ki, amelyek a hit szá-
mára különleges jelentőséggel bírnak. Kornéliusz a nap „kilencedik órá-
jában”, vagyis délután folyamán imáját végezte, s akkor kapta az égi
üzenetet. Az isteni követ „ragyogó ruhába öltözött férfi” volt, vagyis Is-
ten angyala, aki megjelenésének rendkívüliségében hordozza kilétének
bizonyítékát. Az üzenet az, hogy Isten meghallgatta Kornéliusz imáit, és
meg akarja jutalmazni jótetteiért. Azért hívassa el Pétert, aki jelenleg
Joppében időzik. Péter megérkezése Kornéliusz számára már a jövődö-
lés teljesedése, azért kész hinni minden szót, amit az apostol mond neki.
Ezt a készségét ki is fejezi: „Mindnyájan itt állunk Isten színe előtt,

s meg akarjuk hallgatni, amit üzen nekünk”. A hitnek ez a készsége már a kegyelem műve. Az egyház hivatalos tanítása az, hogy az ember az üdvösség útján az első lépést sem teheti meg. Krisztushoz csak az közeledhet, akit az Atya vonz (Jn 6,44). Kornéliusz megkapta az ösztönző kegyelmet, és nem utasította vissza. A hit elfogadásához az is kell, hogy legyőzzük az előítéleteket, és Istentől természetfölötti eligazodást várjunk, ne csupán földi gondjaink megoldását. Kornéliusz elfogadta azt is, hogy Péter Istentől kapott megbízatást az ő felvilágosítására. De Lukács már úgy értelmezi a jelenetet, hogy az egész egyház tanítása isteni megbízatás alapján áll.

Péter először meglepetését fejezi ki. Hirtelen olyan helyzetben találja magát, amelyben az evangélium hirdetése elől nem lehet kitérni, s ezt a helyzetet Isten készítette elő. Olyan emberek gyűltek össze, akik külsőleg még pogányok ugyan, de várják az Isten szavát. Az evangélium terjedésében ez a titokzatosság mindig ismétlődik. Isten a reménytelen helyzetben is talál kiutat, azért írja majd Pál apostol a fogságból, hogy „az Isten szava nincs megbilincselve” (2Tim 2,9). Péter első megállapítása az, hogy Isten nem személyválogató. Ez a kifejezés már az Ószövetségben is előfordul (2Krn 19,7), de igazában Pál apostol hangoztatja majd úgy, mint Isten irgalmának bizonyítékát (Róm 2,11; Ef 6,9; Kol 3,25). Isten előtt az kedves, aki féli őt, és az igazsághoz igazodik. A félelem itt azt jelenti, hogy elismeri Istent urának. Az igazság pedig az a kinyilatkoztatott tanítás, amelyet Jézus Krisztus hozott. Péter szava már összhangban van azazal, amit majd a jeruzsálemi zsinat fog hangoztatni, hogy mind a pogányoknak, mind a zsidóknak a szívét a Jézus Krisztusba vetett hit tisztítja meg (15,9). A joppei látomás értelme itt már világos.

Péter további beszéde a keresztény tanítás rövid összefoglalása. Ilyen-nel már találkoztunk az első pünkösd ünnepén és Péter más jeruzsálemi megnyilatkozásaiban. A gondolatmenet ugyanaz, mint a szinoptikus evangéliumok felépítése. Először megjelöli Jézus eljövételének célját. Személyes tanításával Izrael fiaihoz fordult, hogy „békét hirdessen” nekik, s ezzel az atyáknak adott ígéreteket teljesítette. A béke hirdetését az Ószövetségből kell értelmezni. Az emberek a „béke veled” szóval köszöntik egymást. A béke egyúttal barátságot is jelent. Az eljövendő Megváltó maga lesz a béke (Mik 5,5), vagy a béke fejedelme (Iz 9,6). Isten a béke gondolatát hordozza, nem a sanyargatását (Jer 29,11). A béke igazi hangulata az, hogy Isten jelen van népe körében, azért a béke elsősorban Isten és ember között valósul meg. Pál apostol ugyanerre a kiengesztelő-dés szót használja. Most a béke üzenete már azért szól mindenkinek, mert

Jézus a feltámadásában megmutatta, hogy ő a mindenség ura. Joga van ahhoz, hogy a pogányokat is népévé fogadja.

A bevezetés után Péter megjelöli Jézus működésének állomásait. Tevékenysége a Jánostól hirdetett keresztség után kezdődött, s arról mindenki tudomást szerezhetett. Azért mondja, hogy „ti is tudjátok”. Működése annak bizonyítéka volt, hogy az Isten, az Atya „fölkenete őt Szentlélekkel és hatalommal”. Ez részben utalás a Jordánban való keresztségre, amely kinyilvánította istenfiúságát, de egyben jelzi a párhuzamot a próféták küldetésével, hiszen őket is az „Isten lelke” irányította. A fölkenés elsősorban a királyokra és a papokra vonatkozott. Jézust nem olajjal kenték fel, hanem Szentlélekkel és hatalommal. Ő egészen birtokolja a Lelket, azért működése felülmúlja az emberi kereteket. Hatalmát pedig azzal bizonyította, hogy betöltötte a Messiásról szóló jövendöléseket, s amerre járt, mindenütt jót tett. A „jőtevő” a hellenista világban az uralkodók egyik címe volt. Jézus a hatalmat nem leigázásra használta, hanem gyógyításra, vigasztalásra és a bűnök megbocsátására. Különlegesen igazolta hatalmát a „megszállottak gyógyításával”. Bárhogyan is értelmezzük a megszállottságot, Péter itt végső fokon ugyanazt akarja mondani, mint az evangélisták: Nincs az a földi, vagy kozmikus hatalom, amely Jézusnak ne volna alávetve, s amellyel szemben üdvösségünket ne tudná biztosítani. Az apostolok szemtanúi voltak tetteinek, azért hivatalosan tanúskodnak mellette.

Természetesnek tartjuk, hogy Lukács nem közli az apostol egész beszédét, hanem csak Jézus életének főbb misztériumaira utal. Ilyen misztérium mindenekelőtt kereszthalála és feltámadása. Ennek az üdvrendi értelmét azonban közelebbről meg kellett magyarázni, hiszen anélkül Jézus messiási küldetése nem lehetett világos. A kíváncsi emberek már akkor megfogalmazták a kérdést, hogy Jézus a feltámadás után miért nem jelent meg az egész népnek és főleg ellenségeinek, miért csak az apostoloknak? Érezzük, hogy Péter szava mögött ez a kérdés húzódik meg. A felelet az, hogy Jézus „az Istentől előre kijelölt tanúknak jelent meg”, vagyis nekik, apostoloknak, akikért felelősséget vállalt. Ők meggyőződtek arról, hogy valóban él, hiszen „vele együtt ettek és ittak”. Isten azt akarta, hogy a keresztény vallásosság a hiten nyugodjék, azért választott ki hiteles tanúkat, s a későbbi egyház hite az ő tanúságtételükre épült. Az egyház ezért is tulajdonított mindig olyan jelentőséget az apostoli utódlásnak. Az apostolok azt a felhatalmazást és kegyelmi segítséget adták tovább, amelyet ők kaptak. Péter külön hangoztatja a küldetést: „Megparancsolta nekünk, hogy hirdessük a népnek, és tanítsuk, hogy ő az, akit Isten az élők

és holtak bírójául rendelt”. Az őszövétségi hitben az egyetemes bírói hatalom Istené. Csak Dánielnél (7,14) van arról szó, hogy ezt a hatalmat átadja a Messiásnak. Péter szavaiba tehát Jézus messiási tisztsége is bele van foglalva. Jézusban teljesedtek a próféták jövődölései, ezért az üdvösséget csak tőle várhatjuk. Aki hisz benne, elnyeri bűnei bocsánatát.

A bűnök bocsánatára való hivatkozásból talán arra is következtethetünk, hogy amikor Lukács megörökítette ezt a beszédet, az a cél is előtte lebegett, hogy megadja a keresztségi előkészítés formáját. A hívőnek tudnia kellett, hogy amikor Jézusban hisz, nemcsak követendő erkölcsi példát lát maga előtt, hanem olyan valakit, aki által megszabadul a bűntől, és beöltözik az Isten gyermekeinek méltóságába.

Péter végül még újabb ösztönzést kapott arra, hogy a pogányokat késedelem nélkül felvegye az egyházba. Beszéde közben Kornéliusz házában ugyanaz a természetfölötti jel valósult meg, amit ők az első pünkösdi ünnepén megtapasztaltak. Ez lett a pogányok pünkösdje. Az apostolok már eddig is köölték a Szentlelket kézrátétel útján. Most Péter közvetlen isteni kezdeményezést lát: a Szentlélek kiárad a jelenlevőkre, azok „megkapják a nyelvek adományát és magasztalják az Istent”. Ez a leírás is valószínűvé teszi, hogy a nyelvek adományán elragadtatásszerű imádságot kell érteni. Péter beszéde folyamán a jelenlevők hite már teljes lett, megvolt bennük a szeretet is, hiszen készek voltak megtenni, amit Isten kíván tőlük. Ez a lelkelet pedig meghozta nekik a bűnök bocsánatát, s így semmi sem állt útjába a Szentlélek adományainak. Péternek azonban a jel inkább azt mondja, hogy Isten véglegesen eltörölte a különbséget a zsidók és a pogányok között, ezért ezektől sem szabad megtagadni a keresztséget. Fel is szólítja kísérőit, hogy keresztteljék meg Kornéliusz házanépét, s a keresztséget itt is „Jézus nevében” szolgáltatják ki. Aki megkeresztelkedik, az az ő tulajdona lesz, az ő szolgálatára kap felszentelést. Egyébként amikor az apostoli korban így családokat megkereszteltek, abban benne volt a gyermekek kereszttelése is, tehát olyanoké, akik még nem vallhatták meg tudatosan a hitüket. A család mindig egy egységnek számított, s ahogy a gyermekek részesednek a család természetes javaiban, ugyanúgy részesednek a természetfölötti javakban is. Tehát nem arról van szó, hogy a szülők megkérdezésük nélkül terhet raknak rájuk. A hit és a kegyelem kiváltság, nem teher. Az erkölcsi magatartás pedig azokra is kötelező, akik nem hisznek. Őket a lelkiismeret szava kötelezi.

PÉTER IGAZOLJA ELJÁRÁSÁT

11,1-18

Péter Kornéliusz kérésére még egy ideig Cezáreában maradt, s mint a továbbiakból kitűnik, fenntartás nélkül együtt étkezett a pogányokból lett keresztényekkel, s talán azok pogány barátaival is. Akkor már voltak zsidó-keresztények Cezáreában, hiszen a 8,40 azt mondja, hogy Fülöp diakónus ide is eljött, amikor az etióp udvari tiszt megtérítése után a tengerparti helységeken az evangéliumot hirdette. Ezek a keresztények vihették meg a hírt Jeruzsálembe, hogy Péter pogányokat keresztelt meg, és nem kötelezte őket a zsidó törvények és szokások megtartására. Lukács itt nem egyszerűen a jeruzsálemi egyházat említi, hanem az apostolokat és a júdeai testvéreket. Tehát néhány apostol akkor még ott tartózkodott. A többség bizonyára egyszerűen tudomásul vette Péter eljárását, de akadtak olyanok, akik abban a zsidó hagyomány és kiváltság megsértését látták.

Amikor Péter visszatért Jeruzsálembe, szemére vetik, hogy „körülmetéletlen emberek házában járt és evett velük”. A kifogás tehát nem is az, hogy a pogányokat megkeresztelte, hanem az, hogy bement a házukba és asztalhoz ült velük. Az asztalközösség mindig bensőséges kapcsolatnak számított. Itt viszont az ilyen együttlét ledönteni látszott azt a falat, amellyel az ószövetségi vallás körülvette magát. Lehet, hogy kifogásaikat még az eukarisztia tétele is erősítette. Az utolsó vacsora emlékére a keresztények rendszerint közös étkezés keretében ünnepelték az eukarisztiát. A túlbuzgó tagok arra gondolhattak, hogy annak vétele előtt Jézus még a tanítványok lábát is megmosta, hogy tiszták legyenek, s most Péter azt is együtt veszi magához a pogányokkal. A jeruzsálemi templom belső udvarába nem léphettek be a pogányok, hanem csak a külső udvarra. Külön tábla figyelmeztette őket, hogy tovább ne menjenek. Az ilyen előzményekből érthető, hogy a felszólalók komolyan vették kifogásaikat.

Pétert nemcsak az apostoli tekintély emelte a közösség fölé, hanem a különleges megbízatás is, amelyet az apostoli testületen belül viselt. A felelősségre vonás mégis érthető a zsidó szokásból. Náluk nem volt kimon-dott tanítóhivatal. A papság feladata pedig kimerült a templomi szertartások végzésében. Ők nem tanítottak, nem magyarázták a Szentírást. Ezt a farizeusi szektához tartozó írástudók vállalták, illetve saját kiváltságuknak tartották. Egyébként azonban a közösségben mindenkinek megvolt a joga, hogy felszólaljon és nyilvánítsa véleményét, vagy akár

mást figyelmeztessen a törvény megtartására. Akik Pétert felelősségre vonják, nem gondolnak arra, hogy Jézus a mózesi törvényt hatályon kívül helyezte. Amikor Péter válaszol, nem hivatkozik saját tekintélyére, hanem inkább arra, hogy kinyilatkoztatás alapján járt el. Azt minden hívő tudta, hogy Jézus külön utakon is járt, mégha külsőleg meg is tartotta a mózesi törvényt, azaz inkább annak igazi szellemét követte. A jelen helyzetben azonban az a döntő szempont, hogy a Szentlélek hogyan irányítja az egyházat. Az még a kinyilatkoztatás korszaka volt, nem a magyarázó tanítása.

Péter elbeszéli joppéi látomását, s Lukács is újra közli. Már említettük, hogy az ismétlés a régiek stílusában a fontosság jele. A szerző minden olvasójának emlékeztetébe akarja vésni, hogy Isten akaratából a pogányok is örökösei az evangéliumnak. A látomás értelmét is a Szentlélek közölte Péterrel, amikor azt sugallta neki, hogy habozás nélkül tegyen eleget az emberek kérésének, akik Cezáreából jöttek. Kornéliusz házában szintén a Szentlélek adja meg a döntő indíttatást: Érzékelhető formában leszál azokra, akik eddig pogányok voltak. Péter itt ébred rá, hogy mit akart mondani Jézus, amikor saját keresztségét összehasonlította Jánoséval. János vízzel keresztelt, vagyis az ő szertartásának nem volt belső, kegyelmi hatása. Csak a bűnbánat külső jeleként alkalmazta. Az apostolok már a Szentlélekben keresztelkedtek meg. Náluk a Szentlélek eljövetele még a vízzel való keresztelést is pótolta. Pütkösd óta az apostolok tudták, hogy a víz csak eszköz, amelyen keresztül a Szentlélek működik.

A Kornéliusz házában végbement esemény megmutatta, hogy Isten a pogányokat is részesíti a megváltás kegyelmeiben. Péter meg is állapítja, hogy a pogányok szintén ugyanazt az „ajándékot” kapják, mint amelyet ők kaptak. A Lélek megnevezése tehát az, hogy ő „ajándék”. A szóhasználatnak ószövetségi gyökere van. Isten lelkét a próféták is ingyen kapták, mint kiváltságot. Joel próféta (2,28–32) arról beszélt, hogy a Messiás idejében Isten szeretete a Lélek egyetemes kiáradásában nyilvánul meg. Az apostolok pütkösdkor meg is győződtek arról, hogy a Szentlélek eljövetele Jézus szeretetének és bizalmának jele. A Lélek segítségével Krisztus munkatársai lettek, s küldetésük hatékonnyá vált. A Szentlélek úgy van jelen az egyházban, mint minden kegyelem közvetlen forrása és osztogatója. Pál apostol arra utal, hogy „a nekünk ajándékozott Szentlélekkel kiáradt szívünkbe az Isten szeretete” (Róm 5,5). A Lélek jelenléte tehát meggyőz Isten leereszkedéséről, és természetfölöttivé teszi a vele való kapcsolatunkat. János levelében (I 4,13) ezt olvassuk: „Abból tudjuk, hogy benne élünk, ő meg bennünk, hogy Lelkéből adott nekünk”.

Itt Péter az ajándék jelleget annál jobban felismeri, mivel a Lélek kiáradása ingyenes. A pogányok semmit sem vártak Istentől, nem ismerték ígéreteit, ezért nem is kérhették természetfölötti adományait. Péter már nem úgy gondolkodik, mint a farizeusok, akik saját érdemeikre hivatkoztak Isten előtt (lásd: példabeszéd a farizeusról és a vámosról). Ő tudja, hogy az ember esékény, de Isten irgalma nagyobb, mint az ember. Ő fel-emelni és megerősíteni akarja az embert, nem pedig elidegeníteni magától. Ezért így okolja meg saját eljárását; Ha Isten felkarolta a pogányokat, ki vagyok én, hogy akadályt gördítsek az útjába? Ahol Isten világosan kimutatta akaratát, ott az ember köteles engedelmeskedni. Ebben a leszögezett elvben benne van az egyház jövődő feladata. Minden helyzetben azt kell keresnie, hogy mi az Isten akarata, szándéka, hogyan valósul meg irgalma, nem pedig azt, hogy saját történeti előnyeit állandósítsa.

Péter mellett a Joppéból érkezett testvérek is tanúskodtak a természetfölötti eseményekről, ezért az igazi hívőnek nem lehetett többé kifogása. Elvileg eddig is világos volt, hogy Jézus az Ószövetséghez viszonyítva valami újat hozott, csak ezt az újat nem tudták az egyes esetekre alkalmazni. Péter beszéde éppen ebben segítette őket. Egyelőre az okvetetlenkedők is elhallgattak, s talán arra is gondoltak, hogy a pogányok megtérése kivételes eset marad, mint ahogy a zsidó vallásra is csak kivételesen tért át valaki. A probléma majd akkor válik újra égetővé, amikor Pál és Barnabás térítő útja nyomán Antióchiában és Kisázsziában a pogányok tömegesen belépnek az egyházba, sőt túlsúlyba jutnak.

A jeruzsálemi közösség Péter beszéde nyomán megérti, hogy Isten irgalma a pogányokra is kiterjed, „s megadja nekik a bűnbocsánat kegyelmét, amely az örök életre vezet”. Pál apostol majd tovább fűzi ezt a gondolatot. Ő is természetesnek tartja, hogy az irgalom mindenkit átfog. De a pogányok felkarolásáról már úgy beszél, mint elrejtett titokról, amely öröktől fogva megvolt Istenben, s csak most nyilatkoztatta ki. A pogányok nemcsak részesednek a megváltásban, hanem társörökösök lettek Isten országában (Ef 3,6). Pál apostol nem is engedte, hogy a megtért pogányokat bárki másodrangú keresztényeknek tekintse. Péter beszédében jellemző ez a kifejezés is, hogy Isten *megadta* a bűnbánatot, amely a természetfölötti életre vezet. Itt is az tükröződik, hogy a kezdeményezés Istené. Szó szerint a kifejezés csak azt mondja, hogy a zsidók mellett pogányok is megkapták a kegyelmet, tehát az üdvrend keretei kibővültek. De elvileg már benne van az az értelem, hogy Isten minden embert bűnbánatra akar vezetni, és ad is elegendő segítséget, hogy bárki elindulhasson az üdvösség útján. Pál apostolnál később már az egyetemes

üdvözítő akarat is világos: „Isten azt akarja, hogy minden ember üdvözüljön és eljusson az igazság ismeretére” (1Tim 2,5).

A bűnbánat az *életre* vezet, s itt nem kell kizárólag az örök életre gondolnunk. Az apostoli egyház ezt a szót ószövetségi értelemben használta: az élet az Isten közelsége, az ő útjának követése. Csak a vele való kapcsolat adja meg az igazi ismeretet, a békét, a szeretetet, a reményt és a jövőt, vagyis mindazt, ami az életnek tartalmat kölcsönöz. Ezzel szemben a bűn a halál útja, mert eltávolít Istentől, az élet forrásától. A megtérésben kapott megigazulás, a kegyelmi állapot már az örök élet elővételezése. Az apostoli igehirdetés folyamán majd ez a tétel is bővül. Pálnál a megigazult ember igazi kiváltsága az, hogy részesül a feltámadt Krisztus életében. János írásában pedig a kegyelmi állapot úgy szerepel, mint részese az Atya, a Fiú és a Szentlélek életében, illetve mint bekapcsolódás a szentháromsági életbe.

AZ ANTIÓCHIAI KERESZTÉNYEK

11,19–30

Az első pogány család a palesztinai Cezáreában lett az egyház tagjává, de a pogányokból igazi egyházi közösség csak évekkel később, a távolabbi Antióchiában alakult ki. Antióchiát I. Szeleukosz Nikátor alapította Kr. e. 300 körül. Ma Antakia, Törökország lenyúló déli csücskében. A gazdag kereskedőváros a Szeleukidák székhelye volt, s miután a rómaiak bekebelezték a területet, Antióchia Szíria-tartomány székhelye lett (Kr. e. 64). A görög és szír lakosok mellett nagyszámú zsidó település is volt itt. Az evangéliumot azok a megtért hellenista zsidók hozták ide, akik az István diakónus körül kitört üldözés idején hagyták el Jeruzsálemet. Különben a szövegben azt olvassuk, hogy a hét diakónus egyike, Miklós, mint antióchiai jövevény élt Jeruzsálemben (6,6). Biztos, hogy az ide érkezett keresztények is először a zsidók között hirdették az evangéliumot. Később azonban – akár azért, mert hallottak Kornéliusz megtéréséről, akár egyéni kezdeményezésre – kezdték a pogányokat is megkeresztelni. Ez az esemény elindítja az érintkezés sorozatát Antióchia és Jeruzsálem között, és újra színre hozza Sault, aki itt alakul át apostollá. Egyébként Antióchiának mint ókori pogány nagyvárosnak elég rossz híre volt. A keleti pogány vallási kultuszok ugyanis össze voltak kapcsolva

erkölcsi kicsapongással. Mégis ez az egyházközség lett az első igazi misziós központ.

A szöveg azt mondja, hogy a Jeruzsálemből menekült testvérek között akadt olyan „ciprusi és kirenei férfi is”, aki szóba állt a görögökkel, és kifejtette előttük a Jézusról szóló tanítást. A könyvben Barnabásról és Manzonról olvassuk, hogy ciprusiak voltak (4,36; 21,16), Kireneikából pedig Lúciusz származott (13,1). Lukács szó szerint azt írja, hogy „az Úr keze azokkal volt, akik hirdették az evangéliumot”. Az utalás mögött az a meggyőződés húzódik meg, hogy a pogányok térítése isteni ösztönzésre történt, és olyan jelek kísérték, amelyekből meggyőződhetek, hogy helyes úton járnak. Ahogy növekedett az antióchiai hívők száma, úgy terjedt az események híre is, míg végül Jeruzsálemben is tudomást szereztek róla. Azonnal oda küldték Barnabást, aki ismert volt buzgóságáról, s az újonnan megtérteket is kellő okossággal kezelte, mint ahogy ezt a képességét Saul felkarolásával is bemutatta (9,27). A szövegből nem tűnik ki, hogy a jeruzsálemi egyházat meglepte volna a pogányok megtérése. Inkább az egység fenntartására törekszenek, hiszen Péter is ezzel a céllal látogatta meg a júdeai közösségeket. Barnabás mint a jeruzsálemi egyház megbízottja érkezik Antióchiába. Hellenista zsidó létére jól ismerte a görög nyelvet és szokásokat, azért könnyen mozgott az ilyen környezetben. A Gal 2,11-ből tudjuk, hogy később Péter is lement Antióchiába, és hosszabb időt töltött ott.

Barnabás érkezése lendületet adott az új közösségnek. Ő maga „az Isten kegyelmét látta működni”, vagyis meggyőződött arról, hogy az emberek buzgósága őszinte, azért lelkesedéssel tanított. Buzdítása – Lukács szerint – azt célozta, hogy az emberek egész szívükkel ragaszkodjanak az Úrhoz, vagyis Krisztushoz. A megjegyzés mutatja, hogy a keresztyének valóban Krisztushoz tartozóknak, az ő népének tekintették magukat, s vallásuk nem valamilyen „tanítás” elfogadása volt, hanem magának Krisztusnak mint megváltónak, mint az üdvösség szerzőjének az elfogadása. Ebben a környezetben a hozzá való ragaszkodás még azt is megkívánta, hogy a megtért pogányok véglegesen forduljanak el a bálványoktól, és csak az igaz Istent imádják. A hívő úgy válik az üdvösség részesévé, ha azonosítja magát Krisztussal, és az ő tanítása szerint él. Magáról Barnabásról is kapunk jellemzést: derék ember volt, telve Szentlélekkel és hittel. A derék ember itt jóságot, emberiséget, megértő szívet jelent. A görögben az agathos=jó jelző áll. Lukács egyébként általában azokról állítja, hogy telve voltak Szentlélekkel, akik az Istentől kaptak feladatot karizmatikus erővel és igazi buzgósággal vállalták. Itt a kifeje-

zés azért is fontos, mert Barnabás egyik kezdeményezője a pogányok térítésének, s Lukács jelezni akarja, hogy ebben a kezdeményezésben is a Szentlélek vezette. Viszont a Szentlélek hatását csak az adhatta tovább, aki maga is hitt benne. Az igehirdetés nem egyszerűen Jézusról szóló beszéd, hanem tanúskodás: annak megvallása és kifejtése, amit hiszünk róla.

Barnabás bizonyára felismerte, hogy a pogányokkal való foglalkozás új teret nyit meg az apostolok számára, s ahhoz megfelelő emberek kellenek. Elsősorban olyanok, akik nem beszűkülten nézik az ószövetségi jövődöléseket. Ezért gondolt Saulra, akit megismert Jeruzsálemben. Saul akkor csak megtérésének történetével igazolhatta magát Jeruzsálemben, s ebben a történetben benne volt Jézus kijelentése, hogy Saulnak el kell vinnie a róla szóló tanúságtételt a pogányok közé. Eddig erre nem volt mód, de most itt van az alkalom. Ezért Barnabás felkeresi Tarzuszbán Sault, magával viszi Antióchiába, hogy munkatársa legyen. Az ottani egyháznak is bizonyára megvoltak az előjárói, presbiterei, de ezekről Lukács külön nem emlékezik meg. Barnabásról és Saulról viszont azt mondja, hogy egy évig működtek ott, és sok embert tanítottak. Itt kezdtek a megtérteket először *keresztényeknek* nevezni. Palesztinában még nem viselték ezt az új nevet, hanem úgy szerepeltek, mint testvérek, hívők, szentek, Isten választottai vagy mint az új út követői. Az ilyen elnevezések belefértek az ószövetségi hagyományba, s még nem jelezték a zsidóságtól való elszakadást. Jellemző, hogy az új elnevezés itt Antióchiában, a pogányok között alakul ki. Már benne van a meggyőződés, hogy ők új vallási közösséget alkotnak, s nem elég az, ha valaki a zsidóság szektájának tartja őket. A keresztény szó görög formája a *khristianos*, a Krisztushoz tartozó. A névben benne van annak megvallása, hogy ők Jézust „Krisztusnak”, Messiásnak, Uruknak fogadják el, s az ő népe akarnak lenni. A magyar „keresztény” szó a görög alakból szláv közvetítéssel – a krestyán, kerestyán, keresztyén fokozatokon át fejlődött ki.

A keresztény (krisztusi) név felvétele határozott hitvallásnak számított. Ne feledjük, hogy olyan embert vallottak uruknak, akit azelőtt 15–20 évvel keresztre feszítettek, s akinek messiási szerepét éppen ezzel a megalázó halállal gúnyolták ki. Csak a Krisztus feltámadásába vetett hit adhatta nekik a meggyőződést, mint ahogy ezt Péter már az első pünkösd napján megfogalmazta: Akit ti elvetettetek, azt Isten igazolta és megdicsőítette. A nagyrészt pogányokból álló antióchiai egyházi közösség egynek érezte magát azokkal, akik Jeruzsálemben és Júdeában fogadták el az evangéliumot. Az egyházban az összekötő kapocs a hit és a szeretet volt. A szere-

tet kimutatására alkalmat adott az inséges időszak, amelyet a profán történelemből is ismerünk. Klaudiusz császár idejében, a 46–48-as években a birodalom sok helyét látogatta meg a szárazság és inség. A szöveg tanúsága szerint Antióchiában egy Agabusz nevű, prófétai szellemmel megáldott keresztény előre megjövendölte ezt. Ő is Jeruzsálemből jött ide más társaival együtt. Az ilyen látogatások a közösségek összetartozását és erősítését szolgálták. A prófétai adomány meglétét különben a könyv több helye igazolja. Péter pünkösdkor említette, hogy az egyházban a Szentlélek kiáradása a prófétai adomány forrása is lesz (2,18). A könyv emleget ilyen prófétákat Jeruzsálemben (15,32; 21,10), Antióchiában (13,1), Efezusban (19,6) és Cezáreában (21,9). Pál apostol a prófétálást inkább úgy említi, mint a közösség megerősítését célzó adományt, tehát a hit tanúsítását (1Kor 14,3), de az adomány természetfölötti jellege azzal igazolódott, hogy olykor a jövőt is feltárták. Agabusz is ezt tette Antióchiában. Ennek nyomán a közösség elhatározta, hogy segíteni fogják a judeai testvéreket. A gyűjtés eredményét Saullal és Barnabással küldték el Jeruzsálembe a „presbitereknek”. Miért nem az apostoloknak? A szövegből nem kapunk rá választ. Lehet, hogy közben az apostolok már más vidékre távoztak. Ezekre az évekre esik a Heródes–Agrippa-féle üldözés, Jakab apostol vértanúsága és Péter bebörtönzése, amiről a szerző a következő fejezetben szól. Egyébként a jeruzsálemi presbiterekről itt hallunk először. Később a zsinaton az apostolok mellett fontos szerepet töltenek be (15,2–6), ott találjuk őket a másik Jakab mellett, aki az apostolok távozása után a jeruzsálemi egyház vezetője maradt (21,18). Jeruzsálemen kívül Lukács említi még Lisztra, Ikonium, a pizidiai Antióchia (14,23) és Efezus presbitereit (20,17). De bizonyára más egyházakban is voltak ilyenek. A diakónusok eredetét ismerjük Lukács elbeszéléséből, de a presbiterekéről külön nem szól. Az apostolok a mintát bizonyára a zsidó közösség életéből vették. Ott a főtanácsban is szerepelnek a vének (4,23). Ha a diakónusokat kézzel és imádsággal iktatták be hivatalukba, akkor feltehető, hogy a presbiterek is így kapták megbízatásukat. Pál apostol leveleiben is hallunk diakónusokról, presbiterekről és episkoposzokról, de ott az utóbbi kettő hivatala közötti különbség még nem világos. A század végéről származó írásokban azonban az episkoposz már kizárólag a püspök megnevezése, a presbiterek pedig a melléje beosztott papok.

Úgy tűnik, hogy az adományok elvitele volt Saul=Pálnak a második jeruzsálemi útja megtérése után. Nehéz megállapítani, hogy azonos-e azzal, amelyet a Gal 2,1-ben említ. De az is lehet, hogy mivel ekkor nem

találkozott Péterrel és más apostollal, azért levelében ezt az utat nem említi, hanem azt mondja második útjának, amelyen másodszor találkozott Péterrel. Tehát azt, amelyre 2–3 évvel később került sor, első missziós útja után, s amelynek következménye volt a jeruzsálemi zsinat is. Mindenesetre az antióchiai egyház megalapításának és a pogányok belépésének óriási következményei voltak. Az egyháznak hivatalosan el kellett döntenie, hogy a megtért pogányoktól megköveteli-e a mózesi törvény megtartását, vagy nem, de a kérdés a maga egész terjedelmében csak Pál és Barnabás térítő útja után vetődött fel.

A HERÓDES-AGRIPPA-FÉLE ÜLDÖZÉS 12,1–23

Az antióchiai keresztények említése után Lukács újra Jeruzsálembe vezeti az olvasót, s az ottani egyház sorsáról szól, illetve az Agrippa király alatt elszenvedett nehézségekről. I. Agrippa Nagy Heródes unokája, Arisztobolusz és Bereniké fia volt. Életének nagy részét Rómában töltötte. Kaligula császár 37-ben adta neki Palesztina északi részét, Fülöp és Lizaniász tartományait. Két évvel később, 39-ben feljelentette bátyját, Heródes Antipást, Galilea urát Rómában. Ezért a császár Antipást száműzte, s Galileát is Agrippának adta. Újabb két év után a császár neki adta Júdeát és Szamariát is, sőt megajándékozta a királyi címmel. Így Agrippa mindenben nagyapjának, Nagy Heródesnek az örökébe lépett.

Lukács nem mondja meg, hogy mi késztette Agrippát a keresztények üldözésére, de a körülményekből nem nehéz kitalálni. Júdeát eddig harminc éven át római helytartók kormányozták, s bár azok is elnyomók voltak, s zsidók a Heródes-ivadékban sem látták ügyük védelmezőjét. Azonkívül még jól emlékeztek Nagy Heródes és Archelausz vérengzéseire. Agrippa kalandos fiatalsága sem volt a legjobb ajánlólevél a zsidók előtt. Ezért mint uralkodó külsőleg igyekezett mindenben eleget tenni a mózesi törvénynek, s népszerűségét azzal is kereste, hogy – ha nem is politikailag – de legalább vallási téren kedvezzen a zsidóknak, illetőleg vezetőiknek. Lukács meg is jegyzi, hogy Jakab apostolnak, János testvérnek kivégzésével megnyerte a zsidók tetszését. Valószínű tehát, hogy a zsidók vezetői terelték a király figyelmét a keresztényekre, akik ekkor már több ezren voltak a városban. Elsőnek Jakab esett áldozatul. Talán

ő volt a jeruzsálemi egyház állandó vezetője, mert Péter ekkor már többször ellátogatott a távolabbi közösségekhez. Jakab apostol működéséről azonban semmi közelebbit nem tudunk. Neki kellett elsőnek „kiinni a szenvedés kelyhét”, amelyet Jézus emlegetett (Mt 20,22). Helyét a jeruzsálemi egyház vezetésében a másik Jakab, „az Úr testvére” (Gal 1,10), azaz rokona foglalta el. Húsz évvel később, 62-ben a főpap izgatására őt is megkövezték.

Lukács az egész üldözésből bővebben csak Péter elfogatását és csodálatos szabadulását mondja el. Kiszabadulása annak bizonyítéka volt, hogy Jézus öröklik egyháza fölött, és gondoskodik az evangélium terjedéséről. Péter bizonyára a zsidó húsvétra jött újra Jeruzsálembe vissza, s a király ekkor fogatta el. A keresztények Palesztinában akkor még egészen megtartották a mózesi törvényt. A húsvéti ünnep nyolc napján szünetelt a bíraskodás, ezért a király is csak az ünnep után akart Péter felett ítélni. A „nép elé vezetés” célzás arra, hogy nyilvános tárgyaláson, a nép bevonásával akart ítélni, hogy népszerűségét ezzel is növelje. Pétert különleges gonddal őrizték. Még azt is megtudjuk, hogy napi négyszeri váltással, négy-négy katonából álló őrség vigyázott rá. Az erős őrizet arra vall, hogy tartottak a keresztények esetleges megmozdulásától. Az egyház azonban inkább az ima fegyveréhez folyamodott. Lukács szerint „állandóan könyörögtek Péter szabadulásáért”. Ekkor már megértették, hogy az egyháznak mindig szüksége lesz böjtre és imádságra. Később Péter szabadulását valóban úgy fogták fel, mint imájuk meghallgatását. A meghallgatás ténye annál nyilvánvalóbb volt, mert amikor Péter visszatért övéihez, éppen virrasztásban és imában találta őket. Lukács azt is tudta, hogy az egyháznak szüksége van a vértanúk példájára, de itt annál nem időz, hanem inkább azt érezteti, hogy az egyház tagjait Krisztus iránti bizalom töltötte el. A történelem viszontagságaiban csak ez lehet a biztos támpont. Az imához is ez ad erőt.

Péter csak az ünnep után szabadult ki, azon az éjszakán, amely megelőzte a tervezett ítékezés napját. Isten tehát várt a segítséggel, hogy alkalmat adjon az imára és a bizalom kifejezésére. Minden megpróbáltatás egyúttal felhívás arra, hogy „aki állhatatos marad mindvégig, az üdvözüli” (Mt 10,22). Biztos, hogy Péter szabadulásának története hamar belekerült az apostoli egyház igehirdetésébe, és Lukács is onnan vette. A benne levő párbeszédes forma azt jelzi, hogy a tanításban szemléletesen adták elő az eseményt. A kiszabadítást angyal végzi. De arról itt sincs szó, hogy az angyal milyen formában mutatkozott meg, vagy Péter hogyan ismerte fel. Lukács hallgatása mögött az van, hogy az angyal szellemi teremt-

mény, azért hatását is szellemi módon kell felfogni még akkor is, ha jelenlétét valamilyen érzékelhető jel kíséri. Maga a szabadulás elég bizonyíték a természetfölöttiség mellett. Amit Péter megél, az felsőbb beavatkozás hatása. A leírás részletei azt jelzik, hogy Péter magától semmiképpen sem szabadulhatott ki. Megkötözve aludt két katona között, s kívülről is őrizték a börtönt. Azt sem tudja először, hogy álmodik-e vagy ébren van. Csak azt hallja, hogy keljen fel, öltse magára ruháját, vegye fel saruját és kövesse az égi hírnököt. Az ajtó megnyílik előttük, és kiérnek az utcára. A 16,22-ben arról van szó, hogy földrengés következtében nyílik meg a filippi börtön ajtaja, ahol Pál és kísérői vannak.

Péter csak akkor eszmél igazán magára, amikor már az utcán találja magát. Világossá válik előtte, hogy Isten segítséget küldött, s őrá még feladatok várnak. Azt is tudta, hogy nem maradhat Jeruzsálemben, de előbb hírt akart adni társainak. János-Márk anyja házába megy, ahol a keresztények összejöveteleiket tartották. Márk evangéliuma alapján a hagyomány mindig is úgy tudta, hogy Jézus az utolsó vacsorát is ebben a házban tartotta. Lukács itt különben minden magyarázat nélkül úgy említi Márkot, mint ismert személyt. A későbbiekben tudjuk, hogy Barnabás unokaöccse volt, s az első missziós úton kísérte Barnabást és Pált. Az apostoli levelekben is történik róla említés, Péterrel is, Pállal is kapcsolatban állt (1Pét 5,13; Kol 4,10).

Péter zörgetésére kijön egy Rodé nevű szolgáló, de amikor megismeri az apostol hangját, annyira megörül, hogy elfelejti kinyitni a kaput. Visszasiet, hogy közölje az örömhírt. Senki sem hisz neki, mert úgy gondolják, hogy képzelődik, hiszen tudják, hogy Pétert erős lakat alatt tartják. Egyesek még megjegyzik, hogy talán Péter angyala hoz valamilyen üzenetet. Sok zörgetés után végül mégis csak beengedik az apostolt, s amikor megismerik, oda vannak a csodálkozástól. Bizonyára mindenki kérdésekkel ostromolta, ezért kezével csendet intett, és elbeszélte kiszabadulását. Ő itt már az „Úrra”, vagyis Jézusra hivatkozik, nem az angyalra, mint ahogy előbb már az utcán is az volt a gondolata, hogy „az Úr küldte el angyalát kiszabadítására”. A szövegmagyarázók itt megjegyzik, hogy a találkozásnak ez az aprólékos és részletes leírása emlékeztet Márk evangéliumának stílusára és egyes részleteire, ezért feltételezhető, hogy a történet az ő elbeszélése nyomán került bele az egyházi hagyományba, s Lukács azt örököltette meg.

Péter arról intézkedik, hogy szabadulását adják tudtul „Jakabnak és a testvéreknek”, vagyis a hívők közösségének, s ő maga sietve elhagyja a várost. Ez a Jakab Jézus rokona, aki itt is maradt, mint a jeruzsálemi egy-

ház vezetője. Róla hallunk még a Jeruzsálemi zsinattal kapcsolatban. Lukács azonban arról nem tájékoztat, hogy Péter merre távozott. További működéséről csak annyit tudunk, hogy tartózkodott Antióchiában (Gal 2,11) és Korintusban (2Kor 1,12), s az apostoli zsinaton újra Jeruzsálemben időzik, később pedig Rómában, s ott halt vértanúhalált Néró idejében.

Az apostol érthetetlen kiszabadulása meglepte az öröket, és magát a királyt is, aki kerestette, de nem találta meg. Ezért az öröket büntette meg. Lukács itt megemlékezik a király haláláról, ami nem sokkal ezután következett be. Állandó székhelye Cezárea volt, s ott érte a halál. Ebben az időben nézeteltérései voltak a tengerparti kereskedővárosokkal, Tírrusszal és Szidonnal. Ezek a városok egyébként a búzát és más élelmet ősi időktől fogva Izrael földjéről szereztek be, azért a béke érdekében állt. Lehet, hogy a mostani ellentétnek is kereskedelmi okai voltak. A kibékülést Cezárea alapításának évfordulóján rendezték meg. A várost annak idején Nagy Heródes alapította, és Augustus császár iránti tiszteletből nevezte el Cezáreának. Minden negyedik évben ünnepséget tartottak a város alapításának emlékére. Lukács elbeszélését Jozéfsz Fláviusz történetíró is megerősíti. A király díszes ruhában jelent meg az arénában rendezett ünnepségen. A nap sugarai csillogtak arannyal átszőtt köntösén. Beszédét a nép olyan lelkesedéssel fogadta, hogy így kiáltottak: „Ez már az Isten szava, nem emberé”. Lukács szerint az Úr angyala nyomban lesújtott rá, mert nem adta meg Istennek a dicsőséget. A zsidók is úgy fogták fel hirtelen halálát, mint Isten büntetését, amiért nem hárította el magától az istenítést. Keleten a királyok istenítették magukat, innen vették át a szokást a római császárok is. Valószínű, hogy Agrippának hízelt a nép dicsőítése, a zsidó vallási meggyőződés szerint viszont az ilyen istenítés súlyos káromlásnak számított: sértette az igaz Isten jogait. Jozéfsz szerint a király ott az ünnepségen összeesett és harmadnapra meghalt. Lukács még azt jegyzi meg, hogy „férgék emésztették, és úgy halt meg”. Ha Lukács a halálát itt összekapcsolta a keresztények üldözéséről szóló híradással, valószínűleg azt éreztette vele, amit a keresztények gondoltak, hogy ti. Isten büntetése az ártatlanok megölése miatt is érte, nemcsak az isteni szerepben való tetszelgés miatt. A negyedik század elején majd Laktanciusz fog így visszapillantani a római császárokra és könyvet írni „az üldözők sorsáról”. Nérótól Diokléciánig kimutatja, hogy Isten igazságossága már a földön is érezteti hatását.

BARNABÁS ÉS SAUL KIVÁLASZTÁSA

13,1-12

Nem tudjuk, hogy Barnabás és Saul mennyi időt töltöttek Jeruzsálemben, amikor az antióchiai egyház adományait oda vitték. Az sem világlik ki a szövegből, hogy átérték-e ott a keresztények szorongattatását, amelyet Jakab apostol halála és Péter fogsága okozott. Bizonyos időbeli összefüggést azonban feltételezhetünk az események között. Jakab és Péter elfogatása húsvét előtt történt. Ha viszont az antióchiaiak adományt küldtek jeruzsálemi testvéreiknek, arra legjobb alkalom a húsvét volt, hiszen akkor még csak ezt az egyetlen ünnepet ülték meg, s a feltámadt Krisztusban való összetartozásukat is ekkor fejezhették ki legjobban. Mivel Lukács Péter kiszabadulása és Agrippa király halála után közvetlenül említi Barnabás és Saul visszatérését, úgy látszik, hogy a húsvétot ők is Jeruzsálemben ünnepelték meg. Amikor eljöttek, Barnabás unokaöccsét, János-Márkot is magukkal hozták.

Eddig a pogányok térítése Antióchiában is csak helyi jellegű tevékenység maradt. Most azonban eljött az ideje a szervezett munkának. Azt is mondhatjuk, hogy kezdetét vette az egyház egyetemes küldetésének megvalósítása. Lukács következetesen bemutatja, hogy a kezdeményezés a Szentlélektől ered, de ő embereken keresztül közli akaratát. Olyan indítvány hangzott el, amelynek természetfölötti jellegéről meg voltak győződve. Az üzenet közvetítői az antióchiai egyházban működő „próféták és tanítók”. A szerző ezeket sorolja fel: Barnabás, a Nígernek nevezett Simon, a kirénei Luciusz, Manaen, Heródes tejtestvére és Saul. A sort tehát Barnabás nyitja meg, és Saul zárja. Akkor még Barnabásnak nagyobb volt a tekintélye, de a későbbiekben Saul veszi át a vezető szerepet. Simonról, Luciuszról és Manaenről semmi különöset nem tudunk. Barnabással és Saullal együtt valószínűleg ők voltak az antióchiai közösség vezetői. Manaent Heródes tejtestvéreinek mondja, mert együtt nevelkedett Heródes Antipással, Galilea fejedelmével. Egyesek azonosítják azzal a királyi tisztviselővel, akinek a fiát Jézus meggyógyította, s ezért tért meg családjával együtt (Jn 4,46 kk).

A szöveg a felsoroltakat prófétáknak és tanítóknak mondja. A próféták az apostoli egyházban elsősorban a hit megerősítői voltak, de alkalomadtán különleges isteni intést is közvetítettek, amellyel a Szentlélek az egyház életét befolyásolni akarta. Az egyházban élt a meggyőződés, hogy teljesedett Joel próféta jóvendőlése (2,18), amely a Szentlélek kiára-

dását jelentette be. A jövődölést hitelesnek vették, mert részben az illető személyek kifogástalanok voltak, részben pedig mert esetleg természetfölötti jelek is kísérték a bejelentést. A végleges bizonyosságot azonban mindig a teljesedés hozta meg.

A tanítók (didaskaloi, 1Kor 12,28; Ef 4,11) az evangélium kifejtésére és magyarázására kaptak felhatalmazást és kegyelmi segítséget. A szerepeket és a tevékenységet azonban akkor még nem határolták el az egyházban. Itt az üzenet akkor jött, amikor egy napon „istentiszteletet tartottak és böjtöltek”. Az istentisztelet az eukarisztia ünneplése volt, amit bevezetett az igehirdetés és a vallásos beszélgetés. A szerző a „leiturgia” szót használja. Ez a szó a görögöknél olyan világi ünnepséget jelentett, amelyet valamelyik gazdag polgár költségén rendeztek. A görögül beszélő zsidók azonban a templomi szolgálatot és az áldozatbemutatást is így nevezték, ezért lett a keresztyény istentiszteletnek is a megnevezése. A böjtölés hozzátartozott a keresztyény vallási élethez, hiszen megvolt a zsidóknál is. A század végéről származó írat, a Didaché már heti két napi böjtöt ajánl, de mindenesetre más napokon, mint a zsidók böjtje.

A Szentlélektől kapott üzenet tartalma az, hogy az egyház rendelje Barnabást és Sault arra a munkára, amelyet Isten nekik szánt. Lukács nem nevezi meg külön a feladatot, hiszen Saul megtérésénél már szerepelt; a pogányokat meg kell ismertetni Jézus nevével. Saul tehát végre úgy érezhette, hogy elérkezett életének igazi céljához. A megtérése óta eltelt évek megérlelték benne a hitet. Az Ószövetség tanulmányozása és egyéni elmélkedései alapján egyre jobban felismerte Krisztus misztériumát. Viszont ide be kell vennünk azokat a kinyilatkoztatásokat és kegyelmi megvilágosításokat is, amelyekre teljes öntudattal hivatkozik (Gal 1,12). Végül antióchiai működése alatt a tanításban és az emberek kezelésében is megfelelő tapasztalatra tett szert.

A közösség úgy adja át Barnabásnak és Saulnak a megbízatást, hogy böjtöt tartanak és kézzel imádkoznak fölöttük. A böjt már az ószövetségi vallásban is a kérióma kiegészítő része volt, éppúgy, mint a fogadalom. Itt azt kérik, hogy a küldöttek erőt kapjanak a vállalkozáshoz, és útjukat siker kísérje. A kézzel való imádkozás többféle értelmezést kapott. Gyakorolták a betegek fölött való imánál, az áldás kifejezésénél, a diakónusok felszentelésénél (6,6) és a Szentlélek közlésénél (8,17). A szöveg itt nem mondja, hogy püspökszentelés szertartásáról volna szó. Egyesek szerint itt a kézzel való imádkozás inkább csak annak a kifejezése, hogy Isten kegyelmébe ajánlották őket, és küldetésükkel az egész egyház egyetértett. Viszont a későbbiekből tudjuk, hogy Barnabás és Pál útjuk során elől-

járókat rendeltek az egyházak élére, s ezeket kézrátétellel szentelték fel (1Tim 1,6). Ezt pedig csak úgy tehették meg, ha már előbb ők is megkapták a püspöki felszentelést.

Barnabás és Saul elindulásánál Lukács újra hangoztatja, hogy „a Szentlélektől küldetve Szeleukiába mentek, s onnét Ciprusba hajóztak”. Szeleukia az Antióchiához legközelebb eső kikötő volt. Az útirány megválasztásába belejátszhatott az is, hogy Barnabás Ciprusból származott, s tudta, hogy ott már vannak keresztény közösségek, amelyeket olyanok alapítottak, akik az István-féle üldözés idején elmenekültek Jeruzsálemből (11,19). De gondolhatunk arra is, hogy karizmatikus személyek ajánlották nekik ezt az irányt, mint a Szentlélektől kapott utasítást. Lukács annál könnyebben tulajdoníthatja ezt a Szentlélek kezdeményezésének, mert ő már az út eredményére is vissza tud tekinteni.

Ciprus az ott található rézbányákról kapta a nevét. De megtalálták itt a műkénéi-minózi kultúra emlékeit is. A két apostol a sziget keleti végében levő kikötőben, Szalamiszban köt ki, s először a zsinagógában hirdetik az evangéliumot. Pál később is tartja magát ehhez a módszerhez. Először a zsidóknak ajánlja fel az evangéliumot, mint az ószövetségi ígéretek örököseinek, s csak azután fordul a pogányok felé. Lukács azonban a zsidókkal való kapcsolatról nem mond semmit. Ettől kezdve könyvének fő témája már a pogányok megtérése. A munkában részt vesz Márk is. A szigeten nyugat felé haladva végigmennek egészen Páfoszig, a nyugati kikötőig. A sziget egyébként Kr. e. 58 óta római provincia volt, Páfosz székhellyel, ahol ebben az időben Szergiusz Paulusz volt a helytartó. Lukács úgy jellemzi, mint bölcs férfiút, aki nyilván érdeklődött az egyistenhit iránt. Amellett mint prokonzulnak megvoltak a kémei, azért tudomást szerezhetett Barnabás és Saul jelenlétéről. Annál inkább, mivel tanításuk a zsidók körében mindenfelé vitát váltott ki. A helytartó magához hívatta a két apostolt, és elbeszélgetett velük az új tanításról. Az előkelő rómaiak között akadtak olyanok, akik filozófiai tanaik alapján érdeklődtek a zsidók által hirdetett szellemi és láthatatlan Isten iránt. Egyébként a könyvben Saul itt kezd Pál néven szerepelni. Gondolhatnánk arra, hogy a helytartó, Szergiusz Paulusz megtérésének emlékére vette fel a Paulusz=Pál nevet. De valószínűbb az, hogy ez a neve is megvolt gyermekkorától. A diaszporában élő zsidók közül legtöbbször viseltek görög vagy latin személynevet zsidó nevük mellett. Főleg olyan családban, mint Pálé, ahol örökölték a polgárjogot.

A helytartó előtt már Pál viszi a szót, s úgy látszik, sikerült is meggyőzni őt Jézus messiási mivoltáról. Azonban a környezetében volt egy

Barjézu nevű zsidó ember, afféle udvari varázsló és jóvendőmondó, aki bizonyára féltette befolyását és keresetét. Úgy is nevezte magát, hogy Elimász, azaz Varázsló. Mikor látta, hogy a helytartó hajlik Pál szavára, akadékoskodni kezdett. Feltehetőleg ismerte a zsidók ellenvetéseit is Pállal szemben. Az apostol Lukács szerint „Szentlélekkel eltelve” válaszol neki, azaz latbavetve karizmatikus erejét. Közli vele Isten büntetését, hogy megvakul egy időre, ami azonnal be is következik. Elimász büntetése azért is érthető, mert mint zsidó nem tévedésből vagy jóhiszeműségből, hanem haszonlesésből űzte a varázslást. A mózesi törvény a varázslókra egyenesen halálbüntetést szabott. Az apostol azonban nem maga büntet, nem is kéri számára a büntetést, hanem csak kinyilvánítja Isten büntetését: „Mivel áskálódol az Úr egyenes útjai ellen, azért megvakulsz egy időre”. Az esetet úgy kell értelmeznünk, mint Ananiás és Szafira bűnhődését. Isten igazolni akarta az evangéliumot a világ előtt, azért gyakran avatkozott be természetfölötti jelekkel, s ezek a jelek egyben az apostolokat is igazolták. A helytartó valóban ilyen jelnek vette az eseményt, azért elfogadta Pál tanítását. Sőt Lukács megjegyzi, hogy a tanítás egészen lenyűgözte. Tehát nem titokzatos félelem készítette a hitre, hanem annak megértése, amit hallott. Ebben pedig központi kérdés volt Jézus istenfiúsága, feltámadása, a bűnök bocsánata és az ember örök üdvössége. Mind olyan téma, amely foglalkoztatja a gondolkodó embert. Amellett Pál tudott meggyőzően beszélni, tudta érzékeltetni a misztériumot. Később maga írja a galatáknak (3,1), hogy beszédeiben szinte a szemük elé állította a keresztre feszített Krisztust. De igehirdetése mégsem a bölcsesség elragadó szavaiból állt, hanem a lélek és erő bizonyosságából (1Kor 2,4). Így érte el, hogy követőinek hite Isten erején nyugodott, nem emberi bölcselkedésen.

A MISSZIÓS ÚT PROBLÉMÁI

13,13-52

A szerzőtől nem tudjuk meg, hogy Pál és Barnabás mennyi időt töltöttek Cipruson. De bizonyára több hétig tartott, amíg végigjárták a szigetet. Útjuk végén, Páfoszból áthajóztak a kisázsiai szárazföldre, s Attáliában kötöttek ki. Lukács a kikötőt magát nem említi, csak a legközelebbi várost, Pergét. Márk itt elvált tőlük, és visszaindult Jeruzsálembe.

Fiatal volt még, és a fáradságos utazást nehéznek találta. Pálnak nem tetszett eltávoztása, s nemtetszését később fejezte ki, amikor a második útjukra akartak indulni. Márk akkor újra jelentkezett, de Pál nem bízott kitartásában. Ezért a második útra egyedül indult, míg Barnabás Márkkal együtt újra Ciprusra ment (15,39).

Most, az első úton Pergében nem találtak kedvező munkateret. Talán azért, mert nem volt számottevő zsidó telep. Így északnak tartottak, és a pizidiai Antióchiában állapodtak meg. Lukács nem útleírást ad, hiszen ő az evangélium hirdetéséről és terjedéséről akar képet festeni. Nem említi a közbeeső állomásokat sem, de annál bővebben elmondja az antióchiái eseményeket. Bizonyára azért, mert az itteni működés tipikus példája volt az apostol munkájának és módszerének, s egyúttal elvi döntéshez is vezetett. Pál tudta, hogy az ószövetségi ígéretek alapján először a zsidóknak kell felajánlani az evangéliumot, s ezt hűségesen meg is tette. De itt véglegesen meggyőződhetett arról, hogy a zsidók ellenállnak. Másrészt az is világos volt előtte, hogy a pogányok térítése nem szenvedhet halasztást.

Keleten több várost neveztek el Antióchusról. Legnevezetesebb volt a szíriai Antióchia, ahonnan Pál és Barnabás elindultak. Ez a pizidiai Antióchia a mai Törökország belsejében feküdt, a Meander partján. Ma Jalvasz a neve. A város akkor Augustustól megkapta a „kolónia” rangot. Talán azért, mert sok kiszolgált katona választotta lakóhelyéül. Az apostolok útját úgy kell elképzelnünk, hogy itt is először a zsidókkal vették fel az érintkezést, s az ő segítségükkel valamilyen alkalmi munkát is vállalhattak. Pál többször hivatkozik arra, hogy térítő útjain saját kezével kereste meg kenyerét. Sátorkészítő mesterségének (18,3) mindenütt hasznát vette. Ebbe bele kell foglalnunk a kecskeszőr fonását és szövését is. Szombaton ők is elmennek a zsinagógába, amely a diaszporában élő zsidók vallási és társadalmi életének központja volt. Itt az előjáró azonnal felszólítja őket, hogy az összejövetelen tartsanak vallásos buzdító beszédet. A szövegben a „logos pareklétos” kifejezés áll. Olyan beszédéről van szó, amelyet a szentírási szöveg felolvasása után szoktak tartani. Olvasásra és beszédre bárki jelentkezhetett, vagy a zsinagóga előjárója kért fel valakit. Az idegenek bevonása részben megtiszteltetés volt, részben pedig változatosságot is jelentett. Nemcsak zsidók vannak jelen, hanem úgynevezett „istenfélők” is. Így nevezték azokat a pogányokat, akik átvették az egyistenhitet, és rokonszenveztek a zsidókkal, de egészen nem lettek zsidóvá, és nem akarták a mózesi törvényt sem megtartani.

Pál apostolnak ez az egyetlen beszéde a könyvben, amely jelzi, hogy

milyen módszerrel szólt a zsidókhoz térítő útjain. Biztos azonban, hogy már benne van Lukács szerkesztői hatása is, sőt az a katekétikai módszer, amely az első pünkösd óta kialakult, s amelynek igazi előzménye a zsidó vallási buzdítás és tanítás volt. A beszéd első része emlékeztet István diakónus szavaira (7,2), a második rész (17–25 vers) Péter pünködsi szavait juttatja eszünkbe, ahol Jézus feltámadásának igazolásáról van szó (2,21–36). Végül a harmadik rész (38–39 vers) kimondottan páli tétel: az Isten előtti megigazulás a hitből fakad, nem a mózesi törvény megtartásából.

Az első rész tehát visszatekint az üdvtörténet nagy eseményeire. Isten megmutatta gondviselését Ábrahám kiválasztásával, az Egyiptomból való szabadulással, a pusztában véghezvitt csodákkal és az ígéret földjének elfoglalásával. Az Ábrahámától az ígéret földjének elfoglalásáig terjedő időt kb. 450 esztendőre teszi, de az adat nem az ószövetségi könyvekből, hanem a zsidó hagyományból származik. Ilyen hagyomány vagy vélemény több volt. Az ígéret földjén Isten először bírakat rendelt, amikor pedig a nép királyt kért. Sámuel próféta először Sault, azután Dávidot jelölte ki. Dávid kapta az ígéretet, hogy a Megváltó az ő családjából származik. A zsidók tehát történelmüket egybeolvadva láthatták az üdvösség történetével. Isten rajtuk keresztül adott megváltót az emberiségnek. Ezért különösen terhelte őket mindig a felelősség, hogy történetük folyamán meglássák az „idők jeleit”. Az apostol most rátér arra, hogy a megígért Megváltó megjelent Jézusban, s az ő életében fel lehetett ismerni a jövődölések teljeseését. Az ószövetségi prófétákhoz hasonlóan Keresztelő János is tanúskodott mellette. Nem magát mondta messiásnak, hanem azt, aki utána jön, és aki annyival nagyobb nála, hogy mellette a szolga szerepét sem töltheti be; arra sem méltó, hogy saruját megoldja.

A második részben az apostol nemcsak eseményekre hivatkozik, hanem buzdít. Úgy viselkedik, mint Jézus tanúja. A Jézusról szóló tanítás az „üdvösség híre”, amely egyformán szól Ábrahám nemzetségének és a pogányokból kiválasztott „istenfélőknek”, vagyis mindenkinek, aki hisz Istenben. Az apostol itt külön hangsúlyozza, hogy az üdvösség híre „nekünk” szól, azoknak, akik keresik az üdvösséget, és hajlandók Isten bizonyítékait megfontolni. Érthető azonban, hogy a jövődölések teljesezésének ilyen magyarázata, szellemi és lelki értelmezése nem elégitette ki azokat, akik a Messiástól népük politikai felemelését várták. Jeruzsálem vezetői és lakói nem is fogadták el Jézust, hanem elutasították és keresztre feszítették. De a próféták ezt is megjövendölték előre, ezért halála nem annak a jele volt, hogy Isten elhagyta. Úgy tett mellette bi-

zonyságot, hogy harmadnapra feltámasztotta a halálból és örökre magához emelte. Feltámadását elsősorban megjelenései bizonyítják. „Több napon át” megjelent azoknak, akik vele jöttek fel Galileából a húsvéti ünnepre. Itt tehát Pál nemcsak az apostolokra hivatkozik, mint tanúkra, hanem kísérőikre is. Sőt bizonyára gondol arra az „ötszáz testvérré” is, akiket az 1Kor 15,6-ban említ. Biztos, hogy az apostol beszédében nem ilyen vázlatosan bizonyított, hanem kitért a részletekre is. Lukács ellenben csupán az érvelés erejére mutat rá; Jézus feltámadása mellett élő emberek, Istentől kiválasztott tanúk tesznek biznyságot, akiket meg lehet kérdezni, s akik életüket rátették erre a hitre. A történelem folyamán is mindig az élő egyház hite, meggyőződése és viselkedése lesz az igazi tanúskodás. Itt Pál még nem hivatkozik arra a megjelenésre, amelyben neki volt része a damaszkuszi úton. Úgy gondolja, hogy a zsidók előtt a jeruzsálemi eseményeknek még nagyobb a hírük, és több a mondanivalójuk.

De az adatok felsorolása után átesek a buzdításba, illetőleg saját hitének kimutatásába. Felajánlja hallgatóinak az evangéliumot, s egyben bizonyítja is annak igazát. Az örömhír az, hogy Isten az atyáknak adott ígéreteket Jézus feltámadásával most, az utódok számára teljesítette. Ez már az Ószövetségnek olyan értelmezése, amelyet az apostolok Jézustól tanultak, illetőleg amelyet a Szentlélek megvilágosításából merítettek. Most már tudják, hogy az ígéret földjének birtoklása csak előképe volt az örök hazának. Dávid trónjának megszilárdítása csak kép, amely a Messiás örökké tartó uralmát jelzi, s a földi ország javainak kiszínezése is csak előképe azoknak a javaknak, amelyeket Isten az üdvösségben ad. Az apostoli egyház megértette azt is, hogy az ószövetségi jövendölések igazi értelmét csak Jézus feltámadása világíthatta meg. A Zsolt 2,7 szavai: „Fiam vagy te, ma nemzettelek”, a zsidók szerint is a Messiásra vonatkoztak. De csak olyan valakiben teljesedhettek, aki öröktől fogva az Atyánál volt, és feltámadása után is oda ment vissza. Itt kapott értelmet az Iz 53,3 is: Nektek váltom be a Dávidnak szóló ígéretet, vagyis azt, hogy utóda örökké él és uralkodik. Amikor pedig Dávid a Zsolt 16,10-ben így bizakodik Istenben: „Nem engeded, hogy rothadás érje Szentedet”, szintén nem magára gondol, hanem a Messiasra. Ő maga meghalt és eltemették. Később sem állította senki, hogy feltámadt. Jézusról pedig szemtanúk állítják, hogy harmadnapra feltámadt, tehát a jövendölés csak reá vonatkozhatott.

De hogyan valósult meg az üdvösség Jézus feltámadásában? Az apostol magától értetődőnek veszi, hogy a feltámadás bizonyítja az örök élet

jét, mint ahogy erre az 1Kor 15-ik fejezetében bővebben kitér. De a feltámadás Isten ajándéka, és az ő életében való részesedés. Ő csak azt emeli magához, aki kiengesztelődött vele. Az apostol úgy érzi, hogy Jézus feltámadása után az egyháznak joga és kötelessége a bűnök bocsánatát hirdetni. Isten ugyanis a prófétákon keresztül tett ilyen ígéretet: Bűneikre nem gondolok többé, eltörölöm azokat (Mik 7,19; Iz 52,12; Jer 33,8). Már az Ószövetség feltételezte, hogy ezt az adományt a Messiás hozza, nem pedig a mózesi törvény. Valóban Jézus maga is feltámadása után először a bűnbocsánatot emlegette, mint az Atya adományát (Lk 24,47: Jn 20,23). De Isten a megtorlást is kilátásba helyezte azoknak, akik elutasítják a hitet. Az apostol itt Habakuk próféta (1,5) szavait idézi: „Isten olyat visz véghez, hogy nem hiszitek el, ha hírét halljátok”.

A zsinagógában lejátszódott jelenetet össze lehet hasonlítani azzal a beszélgetéssel, amelyet az apostol később Rómában folytatott a zsidókkal. Ott is a jövődölesek alapján bizonyítja, hogy Jézus a Messiás, s a végén ott is a próféták szavaival utal az ítéletre, amely a keményszívűekre vár (28,23–28).

Lukács megemlíti, hogy az apostol tanítása sokak lelkében visszhangra talált. Legalább annyira, hogy gondolkozni kezdtek rajta. Kérték az apostolt, hogy a következő szombaton folytassa fejtegetéseit. A jelenlevő pogányokon keresztül a lakosság széles rétegéhez eljutott a tanítás híre. Ezen nem csodálkozhatunk, hiszen a pogányokban is nagy volt a lelki éhség a vallás vigasztalása után. Keleten ebben az időben elterjedtek az úgynevezett misztérium-vallások, amelyeknek központi gondolata szintén a bűntől való szabadulás volt. A következő szombaton valóban „csaknem az egész város” összegyűlt. Bizonyára nem a zsinagógában, hanem a szabad téren. Amikor a zsidók meglátták a nagy tömeget, érthető módon elfogta őket az irigység. Bennük is az élt, ami palesztinai társaikban, hogy a Messiás országában a pogányok legfőbb szolgák lehetnek. Itt pedig Pál az egyetemes kiengesztelődést hirdeti. Ezért ellenvetésekkel és rágalmakkal igyekeznek szavait gyöngíteni. A „rágalom” szó itt azt jelentheti, hogy a közbeszólók magát Jézust gyalázták. Valószínűleg élénk vita fejlődött ki, de Lukács csak annyit mond, hogy Pál és Barnabás nem vesztegették rájuk az időt; hanem „bátran” megfeleltek vádaskodásukra, és kijelentették, hogy mostantól fogva a pogányok felé fordulnak. Elhárításukat nem sértődöttség vezette, hanem a kinyilatkoztatáshoz való igazodás. Bátorságra azért volt szükség, mert nekik maguknak is fájt a régi hagyománnyal való szakítás és nemzetük hitetlensége, továbbá tudták, hogy ellenfeleikből ellenségek lesznek. Eljárásuk igazolására idézik

Iz 49,6 szavait; „A népek – azaz a pogányok – világosságává tettelek, hogy üdvösségük légy egészen a föld határáig”. Mindenki tudta, hogy ezek a szavak a Messiásra vonatkoznak, de a farizeusi szellem leszűkítette a szavak értelmét. Azt akarták, hogy a Messiás csak az ő közbejöttükkel legyen a népek világossága.

Pál még későbbi útjain is mindenütt felkereste a zsidó közösségeket, és hirdette nekik az evangéliumot. De Lukács elbeszéléséből kitűnik, hogy már itt meglátta végső megkeményedésüket. Ezért is közli az eseményt olyan részletesen és ünnepélyesen. Azt nem tudjuk megállapítani, hogy Pál és Barnabás mennyi időt töltöttek Antióchiában. De valószínű, hogy ezután már inkább csak a pogányokkal foglalkoztak. A vallási tanításba beletartozott az ószövetségi jövendölések megbeszélése, s annak tisztázása is, hogy ezek a jövendölések hogyan vonatkoznak a zsidókra, és hogyan a pogányokra. Azok az istenfélő hellenisták, akik eddig is együtt imádkoztak a zsidókkal, eddig is érezhették, hogy a zsidók vallási tekintetben mennyire kiváltságosaknak érzik magukat. Pál tanítása azonban új meglátást hozott. Az Ef 3,9-ben majd azt fejtegeti, hogy a pogányok felkarolása mint titok el volt rejtve öröktől fogva Istenben, de az egyházon keresztül kinyilvánult. Az apostol szavaiból a pogányok már itt kiolvashatták, hogy ők is „társörökösök” Isten országában. Lukács ezt az örömet említi itt. Az igehirdetés eredményét pedig azzal jelzi, hogy hittek mindazok, „akik az örök életre voltak rendelve”. A kijelentést nem úgy kell érteni, hogy aki egyszer elfogadja a hitet, az már biztosan üdvözülni, mert Isten oda rendelte. Inkább arról van szó, hogy a kinyilatkoztatott tanítás szerint a hit és a megigazulás az örök élet kezdete. A hit a jele annak, hogy Isten valakit meghívott az örök életre, s neki úgy is kell viselkednie, mint az örök élet munkálójának és örökösének. Más helyekről tudjuk (pl. 1Tim 2,5), hogy Isten mindenkit üdvözíteni akar. Azokat is, akik nem jutnak el a tudatos hitre. Ezeket nem hitükön, hanem lelkiismeretükön keresztül vezeti az üdvösségre. A tudatos hívő azonban éppen ennek az egyetemes üdvözítő akaratnak a tanúja a világban. Lukács kijelentésében továbbá az is benne van, hogy a hit kegyelmi adomány, amit nem magunknak köszönhetünk, hanem Istennek. Az adomány feltételezi és követeli a szabadakaratú elfogadást. Így a hitből fakadó megigazulás egészen Istentől van, de egészen emberi folyamat is.

A zsidókkal való szakítás másik következménye lett Pál üldöztetése. Ennek nyomát ettől kezdve végig lehet követni a könyvön, s az apostol is hivatkozik rá leveleiben. A zsidók már itt feltüzelik ellene a város „előkelőbb asszonyait”. Kétségtelenül olyanokat, akik pogány létükre át-

vették az egyistenhitet, vagy esetleg zsidó nők voltak és jómódú pogányok feleségei. Ezek azután befolyásolták a város vezetőit, akik Pált és Barnabást mint rendzavarókat kiutasították a városból. Ők a szakítást azzal pecsételték meg, hogy „lerázták ellenük a port lábukról”. Ez a jelképes tett az ókorban a szakítás jele volt (Mt 10,14). Nem akarták még a rájuk ragadt port sem magukkal vinni onnan, ahol így bántak velük. A visszamaradt hívőket azonban eltöltötte az „öröm és a Szentlélek”. Kétségtelenül megtapasztalták a Szentlélektől kapott karizmatikus erőket, s ezek bizonyosságot adtak nekik a hitben. Az öröm forrása az a tudat volt, hogy megismerték az igazságot és Isten felkarolta őket.

A LISZTRAI POGÁNYOK KÖZÖTT

14,8–20

A pizidiai Antióchiából a két apostol Ikoniumba ment, de az ottani működést a könyv csak vázlatosan említi. Először a zsinagógát keresték fel, ahol a zsidók mellett istenhívő helléneket is találtak. A tanítás nyomán sokan megtértek, mind a zsidók, mind a pogányok közül. De a zsidók között ellenfelek is akadtak, akik nyilván azzal vádolták őket, hogy megtagadták atyáik hitét és a mózesi törvényt. A buzgó zsidók az ilyen újítókat hitehagyóknak nevezték és életükre törtek. Pál és Barnabás azonban a fenyegetés ellenére is hosszabb ideig itt maradtak, főleg azért, mert „az Úr maga tett tanúságot szavuk mellett”. Lukács a karizmatikus erőket így jellemzi: Az Úr megengedte, hogy kezük csodákat tegyen. A csodákat azonban részletesen nem nevezi meg. Végül is az ellenségeskedés olyan mérvet öltött, hogy tovább kellett menniük. A következő állomásuk Lisztra volt, Likaonia tartományban. A karizmatikus erőnek és jeleknek tehát nincs egyetemes bizonyító erejük. Isten felhívja velük az ember figyelmét a természetfölötti beavatkozásra, de nem kényszerít. A hit szabad állásfoglalás marad. Erről a lisztrai tartózkodás is nyújt bizonyítékot.

Itt Lukács már nem mondja, hogy először a zsidókat keresték volna fel. Az elbeszélés inkább azért érdekes, mert megőrizte annak a tanításnak a gondolatmenetét, amelyet Pál pogány hallgatói előtt tartott. Mivel a pogányok vallási hagyománya más volt, mint a zsidóké, érdeklődésüket is másképpen kellett felkelteni. A beszédnek azonban volt előzménye.

Pál valahol szóbaállt egy csoporttal, s beszélgetett velük a kinyilatkoztatásról. A hallgatók között látott egy embert, aki születése óta béna volt. Tekintete elárulta, hogy komolyan veszi az apostol szavait és bízik Istenben, azért Pál felszólította, hogy álljon a lábára. Az ember meggyógyult és járni kezdett. Itt is alkalmaznunk kell Lukács előbbi kijelentését; Isten megengedte, hogy kezük csodát tegyen. A gyógyítást úgy értelmezzük, mint ahogy Krisztus csodáit is értelmezni kell. Isten ilyen jelekkel nyilvánította ki, hogy maga fordult az ember felé, áldását akarja közvetíteni, és hitet követel. Bizonyára maga Pál is kegyelmi ösztönzésre tette a csodát. Jelen esetben a csoda célja nemcsak a tanítás megerősítése, hanem egyúttal az apostol igazolása és tekintélyének emelése. A háttérben azonban az a tétel is igazolódik, hogy Isten a pogányokat éppúgy kegyébe fogadta, mint előbb az ószövetségi választott népet. Erre különösen szükség volt, hiszen a zsidók saját vallási kiváltságukat látták veszélyeztetve az evangélium által. Mellesleg azt is megfigyelhetjük, hogy Lukács bármennyire emlegeti az egyházban megnyilvánuló természetfölötti erőket, a személyeket semmiképpen sem öltözteti a legendák csodás és misztikus légkörébe. A csoda mindig Istentől jön, az ember csak eszköz az ő kezében. De a csoda egyúttal jel is, amelyet Isten felajánl, s amit többféle módon lehet értelmezni, azért magyarázatra szorul. A rendkívüli és természetfölötti jelenséget első látásra mindenki saját világképe és világnézete szerint fogja fel. A jelenlevő pogányok is ezt teszik. Az ő mitológiájukban szó volt az istenek alkalmoszerű látogatásáról. Pl. Filemon és Baucis mondájában Zeusz és Hermész látogatják meg az idős házaspárt. Zeusz volt az istenek atyja, a hatalom birtokosa, Hermész pedig a hírvívő. Mivel itt Pál vitte a szót, az emberek őt nézték Hermésznek, Barnabást pedig – talán magasabb és erőteljesebb alkata miatt is – Zeusznak. Meglepetésük kiabálásban tört ki. Likaoniai nyelven, vagyis a tartományban használt görög tájszólásban ordítózzák, hogy az istenek leszálltak hozzájuk. Zeusz temploma a város kapujánál állott: a papok azonnal szereztek egy bikaborjút, s azt a hivatalos szertartásnak megfelelően felkoszorúzva vitték a templom előtti oltárhoz, hogy a megjelent istenek tiszteletére feláldozzák.

Elképzelhetjük a két apostol megrökönyödését, amikor látták, hogy szavuknak és tettüknek mi lett a következménye. Az ószövetségi vallás semmit nem védelmezett annyira, mint Isten kizárólagos jogát az imádásra. Egyedül neki lehetett áldozatot bemutatni. Az ember nem borulhat le a bálványok előtt, s még kevésbé istenítheti önmagát. Azért Pál és Barnabás igyekeznek megakadályozni a papok szándékát. Azt magyarázzák,

hogy ők is hozzájuk hasonló emberek, s éppen az igazi Istent akarják velük megismertetni. A ruha megszaggatása a felindulás jele volt, s főleg akkor alkalmazták, amikor azt akarták kifejezni, hogy nem értenek egyet a másik ember bűnös vagy bűnösnek gondolt tetteivel. Ezért pl. a főpap is megszaggatja ruháját, amikor Jézus az Isten Fiának vallja magát.

A jelenet mutatja, hogy a pogányok vallásossága mennyire a hagyományon és az érzelmeken nyugodott. Egyébként minden vallásban van egy réteg, amely megleégszik a formákkal, sőt a formákat más értékek igazolására használja fel. A vallásosság lehet a nemzeti önérzet vagy a másoktól való megkülönböztetés kifejezése is. Ennek a beállítottságnak a megszüntetése vagy átértékelése nem könnyű feladat. A zsidók is azért álltak ellen az evangéliumnak, mert ezt az átértékelést nem tudták megtenni. Pál most arra vállalkozik, hogy felvilágosítja az embereket, és valódi istenképet rajzol eléjük. A pogányok istenei a mitológiában is valójában az emberektől függetlenül éltek életüket. Ott nem volt gondviselés, még kevésbé üdvözítés. Az istenek legfőljebb a természetet vak erőit személyesítették meg, s olykor-olykor fel lehetett ismerni alakjukban az emberi vágyak kivetítését. Többnyire csak azért imádkoztak hozzájuk, hogy megnyerjék őket terveiknek, vagy hogy kiengeszteljék vélt haragjukat. Ott az istenek beavatkozása az emberek életébe csak alkalmoszerű és szeszélyes lehetett. Az apostolok ezzel szemben a világfeletti Istent hirdetik, az élő Istent, a mindenség teremőjét. Őt az különbözteti meg a bálványoktól, hogy tevékenykedik, terem, mindent kézben tart. A mitológiák istenei részei a világnak, alá vannak vetve a végzet hatalmának. A kinyilatkoztatás Istene ellenben a mindenség ura, aki az embert magához akarja emelni. Amit itt Pál elmond, az hasonlít az athéni beszédhez (17,23–31).

A zsidóknál az igehirdetés mindig az üdvösség történetéből indult ki, hiszen ők történelmükben tapasztalták meg Isten létét és akaratát. A pogányoknál inkább az volt a látszat, hogy a Teremő visszavonult, s engedte, hogy a népek a maguk útján járjanak. De így sem maradt ismeretlenségben. A gondolkodó ember rájöhetett, hogy a természet önmagában vak és tehetetlen. Kell lenni valakinek, aki a természet törvényeit alkotta és az erőket működésbe hozta. Úgy rendezte be a világot, hogy lehetséges benne az élet, az ember élete. Ő ad termést, ő érlel gyümölcsöt, ő ad örömet a szívünkbe. Az apostol gondolatmenete tehát az, hogy az emberi elme a látható világból felismerheti a Teremőt. Ugyanezt az igazságot fejtegeti a Bölcsesség könyvének 13-ik fejezete és a Római levél első fejezete. Itt különösen figyelemre méltó az a megjegyzés, hogy „Isten ad a

szívetekbe örömet”. E mögött a személyes Isten képe áll. Azé, akit a hívő a kinyilatkoztatásból ismer. Ő boldogságra, szeretetre hívja az embert, és az élet örömeivel arra ösztönzi, hogy jobban teljesítse kötelességét. A legtisztább öröm a lelkiismeret nyugalma, vagy az a jó érzés, amely önzetlen tetteink és áldozataink után tölt el bennünket. Ma az istenbizonyításnak ezt a módját több lélektani és logikai adattal kibővíthetjük, de a lényeges mondanivaló nem változott: A világ és az ember csak a személyes Istenből magyarázható.

Végül is sikerült lecsillapítani a tömeget, s azok elálltak az áldozat bemutatásától. Feltehetjük azonban, hogy Pál nem maradt meg ezen a filozófiai síkon, hanem felhasználta az alkalmat, hogy Jézus Krisztusról beszéljen nekik, hiszen ennek a hitnek a terjesztője volt. A csodát sem magyarázhatta meg másképpen, csak a tőle kapott erővel. Zsidó ellenfelei azonban hamar közbeléptek. Lukács vázlatos leírása olyan, mintha a hangulat még aznap megváltozott volna. Az eseményeket azonban inkább úgy kell elképzelnünk, hogy tovább foglalkoztak az emberekkel, munkájuknak volt is eredménye, de közben Antióchiából és Ikoniumból néhány zsidó jött utánuk, s ezek szították ellenük a hangulatot. Előbb a zsidók között, azután a pogányok között is. Végül sikerült egy csoportot úgy felizgatniuk, hogy megkövezték Pált. Az ilyen népítélet nem volt ismeretlen keleten. Elég visszagondolnunk István diakónus megkövezésére. Az apostol ájultan maradt a színhelyen, s azt hitték róla, hogy meghalt. Ezért kivonszolták a városból, hogy valaki temesse el, vagy legyen a vadak martaléka.

A hangulat megváltozásának láttán itt is feltehetjük a kérdést, amely már kísérté a próféták és Jézus működését is, hogy mi a csoda bizonyító ereje, és hogy miért szánt Isten annyira emberi sorsot küldötteinek? A csoda csak jel, amely felhív és ösztönöz, de nem kényszerít. Bizonyító erejét mindenki saját világnézete és beállítottsága szerint mérlegeli. Lehet Istentől kapott jelnek tekinteni és lehet csalásnak vagy varázslásnak tartani. Főleg ott, ahol sok az előítélet. Az embernek az a képessége is megvan, hogy ellenálljon az igazságnak. Ha érzelmi és irracionális motívumok közrejátszanak, akkor az ellenszegülés csaknem biztos. Itt Pál ellenfelei hivatkozhattak arra, hogy az új tanítók kiforgatják a lakosságot régi hagyományaikból. Ez a vád a birodalomban később is szerepet játszott. Másrészt Isten azt akarta, hogy a kinyilatkoztatás hirdetése emberi munka is maradjon. A küldöttek hűségükkel, kitartásukkal és áldozatukkal bizonyítják, hogy maguk is hiszik, amit hirdetnek, illetőleg reményked-

nek abban az üdvösségben, amelyről beszélnek. Az ilyen példának esetleg még több a meggyőző ereje, mint a csodának.

A hívők egy csoportja talán azért ment ki a városból, hogy eltemesse az apostol testét. Ő azonban közben magához tért, velük együtt visszament a városba és megerősödött. Egyelőre azonban nem volt ajánlatos, hogy tovább maradjon. Azért másnap Barnabással együtt elindult Derbébe. Már a könyv elején megállapítottuk, hogy Lukács szereti az eszményi vonásokat kiemelni az apostoli egyház életéből. Azt azonban reálisan bemutatja, hogy az evangélium nem diadalmenetben terjed, hanem keresztúton halad. Ez teszi a hívőket kipróbálttá, és ebben nyilvánul meg a hit ereje.

AZ ELSŐ MISSZIÓS ÚT BEFEJEZÉSE

14,21–28

Az első missziós út Lisztrától délkeletre, Derbében ért véget. Ma Kerti Höyük néven ismert kis falu a modern Karaman közelében. Pál és Barnabás a kisázsiai szárazföldön a kikötőből, Attáliából kiindulva nagy félkört írtak le. Ezt az első utat 44 és 49 közé kell tennünk, s az egész két vagy három évet vett igénybe. Derbei működésüket Lukács csak annyiban foglalja össze, hogy ott is sok tanítványt szereztek. Feltehetően a pogányok közül. Ide nem jöttek utánuk ellenfelek, és nem zavarták meg munkájukat. Innen már lemehtek volna a tengerpartra, Szeleukiába, s onnan hajón visszatérhettek volna kiindulási pontjukra. De inkább úgy döntöttek, hogy azon az úton térnek vissza, amelyen jöttek, s meglátogatták az általuk alapított közösségeket. Erre főleg azért volt szükség, mert csaknem mindegyiket üldöztetés közepette hagyták el, s nem is gondoskodhattak megfelelő előjárókról. Lukács külön nem mondja, hogy útjukat miért fejezték be Derbében. De gondolhatjuk, hogy a már meglévő hívekért való aggodás volt az ok. Azt tudták, hogy az újonnan megtértek egyúttal az evangélium terjesztőivé válnak, de nekik maguknak is szükségük volt megerősítésre. Lukács így foglalja össze a látogatás célját: erőt öntöttek a tanítványok lelkébe, és bátorították őket, hogy tartsanak ki a hitben, azaz a keresztény életben. Bármilyen nehézséggel találkozhatnak, ne csüggedjenek, mert „sok szorongatás közepette kell bejutnunk az Isten országába”.

A vallásos élet kerete tehát a Krisztushoz való hűség, illetve a hitben való kitartás és az állhatatosság. A vallásos élet nehézsége viszont abból adódik, hogy természetünk állhatatlan, s ezért megtorpanunk az akadályok előtt. Már a régi kinyilatkoztatás is a szövetség gondolatába állította bele a vallásos életet, s Istent úgy jellemezte, mint aki egészen hűséges ígéreteihez. Az embernek erre a hűségre kell támaszkodnia, és azt kell utánoznia. A hűség akkor értékes, ha megmarad az élet minden körülménye között. Isten a hívő embert sem kíméli meg a földi élet bajaitól. A gondviselés nem azt jelenti, hogy Isten leveszi a terhet a vállunkról, hanem azt, hogy a küzdelmekben is velünk van, és segít, hogy az ő gyermekeinek lelkületével tartsunk ki a kötelesség teljesítésében. Pál apostol itt nem új véleményt ad, hanem azt közli, ami az evangéliumnak is vezérgondolata: földi küzdelmek árán kell elérni a tökéletességet. Jézus már a hegyi beszédben rámutatott arra, hogy a nehézségek között gyakorolt erény érdemszerző. Akkor kell gyakorolni a szerénységet, a türelmet, a megbocsátást, a szelidséget, amikor a külső körülmények nehezé teszik. Az ő élete is bizonyítéka volt ennek az igazságnak. Feltámadása után pedig azt igazolta, hogy megdicsőülése az erények jutalma. Aki a hitében csak odáig jut el, hogy Istennek mint erősebbnek a pártjára áll, s ennek fejében elvárja tőle, hogy minden bajtól oltalmazza, az előbb-utóbb csalódni fog. Nem Istenben, hanem a maga kigondolta istenfogalomban.

Lukács itt kifejezetten említi az egyházközségek megszervezését. Az egyes közösségek élére előjárókat, presbitereket állítottak. A presbiter név mutatja, hogy az előjárók meglelt, idősebb férfiak voltak. Jeruzsálemben kívül (11,30) itt találkozunk először ezzel a megjelöléssel. Valószínűleg a közösségnek is része volt a kijelölésükben és a megválasztásukban (lásd 6,5–6; 16,2–3), de a döntő szót minden esetben az apostolok mondták ki, mint ahogy erre a Tit 1,5-ben utalást találunk. Viszont arról is meg voltak győződve, hogy a kiválasztást a Szentlélek irányítja. Lukács már az 1,2-ben hivatkozott arra, hogy Jézus is a Szentlélek által választotta ki tanítványait. A 20,39-ben pedig Pál az efezusi presbiterek esetében említi a Szentlélek kegyelmi hatását. Egyes kéziratok hozzák azt a szót, hogy az apostolok „kézrátétellel” tették őket előjáróvá, de itt ez betoldásnak látszik. Másutt viszont kifejezetten megvan. Lukács még hozzáteszi, hogy „imádkozva és böjtölve az Úr oltalmába ajánlották őket, akiben hittek”. A kiválasztás és a megbízatás tehát vallásos szertartás keretében ment végbe, vagyis megtalálható benne a valódi felszentelés nyoma. A böjt az esdeklésnek, a kérésnek a kifejezése. Az Úrnak, vagyis Krisztusnak ajánlják őket, tőle várják a segítséget, hiszen az utolsó

vacsorán kifejezetten megígérte a segítséget az apostoloknak és utódaiknak. Az egyház Krisztust Úrnak, az Isten Fiának vallotta, és tudta, hogy a segítséget meg is kaphatja tőle.

A visszafelé vezető út a tengerpartra ugyanaz volt, mint amelyen jöttek. A szerző csak egy különbséget emel ki: azt, hogy most Pergében is hirdették az evangéliumot, amiről az odavezető úton nem tett említést. Ezen az első körúton Lukács még nem volt Pál kísérője, azért amit leírt, csak Páltól hallhatta. Viszont Pál visszaemlékezésére jellemző ez a mondat: „Attáliából Antióchiába hajóztak, ahonnan útra keltek Isten kegyelmébe ajánlva annak a feladatnak elvégzésére, amelyet most befejeztek”. Annak idején a terv a Szentlélektől indult ki, s az egyház imájának kíséretében kezdett megvalósulni. Valószínű, hogy az apostol így is gondolt vissza erre a nagy kezdetre. Ő mindig egynek érezte magát a hívő közösséggel, s leveleiben többször kéri imájukat, hogy Isten adjon neki erőt az evangélium hirdetéséhez. Most, visszatérésük után beszámolnak az antióchiai egyháznak útjuk eseményeiről, vagyis arról, hogy „mi mindent tett Isten általuk”. Ez a fogalmazás is a hitbeli meggyőződésből való. A hívő ember azelőtt is vallotta, hogy Isten benne működik a természet jelenségeiben és a történelem folyásában. Itt azonban kimondottan Isten országának alakulásáról van. Jézus maga állította, hogy a természetfölötti rendben nélküle semmit sem tehetünk (Jn 15,5). A hit terjedése terén tőle van a tanítás, a küldetés, ő adja a karizmatikus erőt, a bizonyító jeleket, s ő érinti meg kegyelmével a hallgatók lelkét, hogy befogadják a kapott tanítást. Az evangelizálás módszere ma is ez. Amíg megmarad a meggyőződésünk, hogy eszközök vagyunk Isten kezében, addig mentesülünk a kísértéstől, hogy magunkat hirdessük, vagy hogy az egyházi közösség segítségével világi célokat érjünk el. Krisztus megígérte apostolainak, hogy emberek halászaivá teszi őket. De azt is kifejezte előttük, hogy nem nagyobb a szolga uránál. Őrá hallgattak is, és ellene is fordultak. Azt nem remélhetjük, hogy minden szavunk eredményes lesz, illetőleg, hogy olyan eredménye lesz, amelyet várunk. A hit hirdetői egyben hívők is, akiknek maguknak is a hitből kell élniük. Isten országának terjedéséhez az is szükséges, hogy küldöttek bemutassák, hogyan kell átélni az eredménytelenséget, a felsülést, a megaláztatást, a szenvedést és a félreértést.

Pál és Barnabás beszámolója után az antióchiai egyháznak az a megállapítása és öröme, hogy „Isten a pogányok előtt is kitérte a hit kapuját”. A kapu kitérülése Pálnak ezután is kedves kifejezése maradt (1Kor 16,9; 2Kor 2,12; Kol 4,3). Isten nem hátsó ajtón, nem kivételképpen akarja a pogányokat bevinni az egyházba, hanem jelzi, hogy országát

mindenkinek szánta. Pál ekkor már tudja, hogy Isten a pogányokat mint pogányokat hívta meg, tehát nem kell előbb átvenniük a mózesi törvényt, nem kell zsidóvá lenniük, hogy megkaphassák az evangélium áldásait. A kapu kitérője Isten nagylelkűségének a jele. Ő mindenkit vár, mindenkit hív, és senkit sem akar természetes életkörülményeiből kiforgatni. Pál számára az alkalmazkodás kérdése sem okozott problémát. Az 1Kor 9,19–23-ban kifejti, hogy igyekezett mindenkivel megtalálni a hangot és a közös alapot. A zsidók között úgy élt, mintha alá lett volna vetve a mózesi törvénynek, a pogányok között pedig úgy, mint aki független a mózesi törvénytől. A gyengék között maga is töprengő, igazságot kereső ember volt, mert igazában csak egy törvény alattvalójának érezte magát: Krisztus törvényének, amely megértő, tapintatos, segítő szeretetet hirdet. Később az alkalmazkodás kérdése nagyobb probléma lett az egyházban. Kialakultak a hagyományos teológiai iskolák, szertartások, az egyház kialakította életét az európai kultúrában, s utána a missziós területeken is ennek a kultúrának színezetében terjesztette a hitet. Ma azonban az egyház egyre jobban visszatér az apostoli szabadság elvéhez. A kapu mindenki előtt nyitva áll, s az emberek a keresztyénységbe magukkal hozzák mindazokat a vallási és kulturális hagyományokat, amelyek a hit és az erkölcsi rend szempontjából nem kifogásolhatók. Sőt ezek helyet kaphatnak vallásosságuk kifejezésében.

Végül az első missziós út befejezése még egy gondolatot megvilágított. Eddig az evangélium sejtyszerűen terjedt. Ahol hívő emberek voltak, igyekeztek hitüket megismertetni azokkal, akikkel kapcsolatba kerültek. Pál és Barnabás esetében a Szentlélek már a tervszerű misszió feladatát veti fel. Az egyház parancsot kapott, hogy Jézus tanítását vigye el a föld minden népéhez, s a feladat teljesítését nem szabad a véletlenre bízni. A Szentlélek adhat új indíttatásokat, meglepő fordulatokat, de elsősorban ott működik, ahol Krisztus parancsát egész odaadással teljesíteni akarják.

AZ APOSTOLI ZSINAT

15,1–35

Az események tehát azt mutatták, hogy az egyház kapuja kinyílt a pogányok előtt. Akik azonban az ószövetségi vallás szűk keretei között nevelkedtek, nem könnyen fogadták el a változást. Egyes régi kéziratok

külön meg is említik, hogy elsősorban a farizeusok szektájából jövő keresztények ellenezték a pogányok megszorítás nélküli felvételét. Ők még nem tudtak az Ószövetségnek más értelmet adni, mint azt, amely a szekta hagyományaiban kialakult. Ilyen emberek jelennek meg Antióchiában, és a Jeruzsálemből érkezett beavatottak fölényével hirdetik a megtért pogányok előtt, hogy csak akkor üdvözülhetnek, ha az evangéliummal együtt a mózesi törvényt is megtartják, illetőleg ha a választott néphez való tartozás jeléül körülmetélkednek. Náluk tehát nem egyszerűen a hagyomány tiszteletben tartásáról volt szó, hanem az üdvösség feltételéről. A gyakorlatban ez azt jelentette volna, hogy az üdvösség feltétele nem a hit és a keresztség, vagyis a Krisztushoz való tartozás, hanem a zsidó népbe való beiktatás.

Lukács itt könyvében vázlatosan leírja az apostoli egyház legnagyobb krízisét, a zsidóságtól való elszakadást, ami valójában bonyolultabban ment végbe, mint ahogy ezekből a sorokból kitűnik. Főleg a Galata levél adataival kell kiegészíteni az itteni sorokat. A Gal 2,11–14 arról értesít, hogy amikor egyes jeruzsálemi keresztények Antióchiába jöttek, Péter is ott tartózkodott, s előbb minden válogatás nélkül együtt étkezett a pogány-keresztényekkel. A jeruzsálemiek megérkezése után azonban – rájuk való tekintettel – Péter és Barnabás is elhúzódtak a pogány-keresztényektől. Ezért Pál az egész közösség előtt szemére vetette Péternek, hogy következetlenül jár el, s ezzel megzavarja a pogányságból jött testvérek lelkét. Pedig mindketten hirdették eddig is, hogy az ember a Krisztusba vetett hit által üdvözül, nem pedig a mózesi törvény alapján. Miért akarják tehát a volt pogányokat így megkülönböztetni? Egyes magyarázók feltételezik, hogy ez a jelenet már a jeruzsálemi zsinat után játszódott le, s akkor az még jobban mutatja, hogy milyen nehéz volt még az apostoloknak is a múlttal szakítani.

Annál jobban elgondolhatjuk, hogy mennyire megzavarta az újonnan megtérteket az a csoport, amely még az apostolok hivatalos döntése előtt érkezett Antióchiába. Pál és Barnabás a nagy térítő úton nem követelték meg a zsidó hagyomány megtartását, s a természetfölötti jelek, munkájuk gyümölcse igazolták eljárásukat, tehát meg tudták védeni álláspontjukat. Viszont nagyon valószínű, hogy az antióchiai zsidó-keresztények között is akadtak olyanok, akik eddig hallgattak, de most a jeruzsálemiek hallátára felbátorodtak, s kezdték emlegetni az ószövetségi kiváltságokat. A vitát helyben nem tudták eldönteni, azért Pált és Barnabást meg más megbízottakat elküldték Jeruzsálembe az apostolokhoz és a presbíterekhez. Jeruzsálem volt az első egyházközség, maguk az apostolok alapított-

ták, azért a hit mértékéül szolgált. Az apostolok mellett az előljárói tisztet a presbiterek, a vének töltik be, akik egyre jobban átveszik az apostolok szerepét. Különben is csak Péterről és Jakabról hallunk, a többi apostol már másfelé működik. Az út fontosságát jelzi az is, hogy az antióchiai hívők egy csoportja egy darabon elkíséri a küldötteket. Ezek a tengerpart mentén haladva átszelik Föníciát és Szamariát. Útközben meglátogatják a keresztény közösségeket, s beszélnek Pál és Barnabás útjáról. Ezek mind örülnek a pogányok megtérésének, sőt Jeruzsálemben is szívesen fogadják a követeket, ami azt mutatja, hogy az elégedetlenkedők csak kisebb csoportot alkothattak. Pál és Barnabás itt is elmondják, hogy Isten jelekkel kísérte a pogányok között végzett munkájukat. A természetfölötti eseményekre való hivatkozásban már benne volt az ügy védelme is. Ha Isten együtt működött velük, akkor bizonyára az ő akaratára támaszkodtak, vagyis nem tévedtek, amikor nem rakták a pogányok vállára a mózesi törvény terhét. A farizeusok közül való hívők azonban ennek ellenére fenntartják véleményüket. A bátorságot bizonyára az adta nekik, hogy az ószövetségi törvény magyarázóinak már régóta a farizeusok közül kerültek ki, tehát itt is követelheték maguknak ezt a jogot.

A véleménykülönbséget el kellett oszlatni, hiszen Pál és Barnabás ezért jöttek. A 6-ik versben az áll, hogy az apostolok és a presbiterek gyűltek össze tanácskozássra. A 22-ik vers rajtuk kívül még az „egész egyházat” említi. Ezért egyesek úgy vélik, hogy két tanácskozást tartottak: az egyiken csak a vezetők voltak jelen, s ott hozták az elvi döntést, a másikon pedig ezt a döntést közölték az egész közösséggel. Ott beszélték meg a határozat végrehajtását is. Megemlíthetjük még, hogy a szöveg itt csak Péter és Jakab apostolt idézi, viszont a Gal 2,9-ben azt olvassuk, hogy amikor Pál és Barnabás hasonló ügyben Jeruzsálemben jártak, Jánossal is találkoztak. Ez a találkozás azonban egy előző látogatáson történhetett.

A vitás kérdés tehát az volt, hogy a mózesi törvény feltétele marad-e az üdvösségnek, vagy pedig elfogadják azt, hogy Jézus halálával új üdv-történeti helyzet állt elő. Ha az első mellett döntenek, az azt jelenti, hogy Jézus nem sok újat hozott a régi szövetséggel szemben. Ha a második mellett, az egyenlő a zsidóságtól való elszakadással. Megoldás csak úgy születhetett, ha közvetlen isteni akaratra tudnak hivatkozni. Pál és Barnabás emlegették ugyan a pogányok között végbement jeleket, de ők mégsem tartoztak az eredeti tanúk és megbízottak közé. A kivezető utat Péter mutatja meg. Emlékezteti a jelenlevőket arra, hogy évekkal azelőtt ő kapott utasítást a pogányok megkeresztelésére. Kornéliusz családját ő

vette fel az egyházba, de nem kötelezte a mózesi törvény megtartására. Azért nem, mert Isten maga „az ő javukra döntött, amikor éppúgy megadta nekik a Szentlelket, mint nekünk, akik a zsidóságból jöttünk”. Isten a pogányok szívét is hittel tisztította meg, s jelezte, hogy eltörölte a régi különbséget. Péter bizonyára újra elmondta joppei látomását, amelyben Isten kijelentette, hogy amit ő megtisztított, azt senki ne tartsa tisztátalannak. Ebből mindenki levonhatta a következtetést, hogy a mózesi törvény csak előkészület volt, de most már nem szükséges a megigazuláshoz és az üdvösséghez. Aki az ellenkezőjét vallja, az Isten kifejezett akarata ellen beszél, s olyan ígát akar a hívők vállára rakni, amelyet „sem atyáink, sem mi nem bírtunk viselni”. Péter aztán kimondja a hitbeli döntést: „Jézus Krisztus kegyelméből üdvözül mindenki, zsidó és pogány egyaránt”. Aki még a mózesi törvényt az üdvösség eszközeként tekinti, az kételkedik a Krisztus által hozott megváltás erejében.

Péter érvelését nem lehetett visszautasítani. Az ellenfelek el is hallgattak, s a közösség már ilyen megbékélt hangulatban fogadja el Pál és Barnabás beszámolóját arról, hogy Isten milyen csodákat vitt véghez általuk a pogányok között. Isten új népet szerez magának, de már nem a testi leszármazás, hanem a személyes hit alapján. A hit kérdését tehát eldöntötték, de még hátra volt a gyakorlati együttélés kérdése. Jeruzsálemben akkor Péter után a legnagyobb tekintély Jakab volt, az ottani egyház püspöke. Péter akkor nagyrészt már úton van, vagy másutt tartózkodik. Jakabnak – bár nem tartozott a tizenkettő közé – nagy tekintélyt adott az, hogy a feltámadt Jézus neki is megjelent (1Kor 15,6). Ő most ószövetségi idézettel igazolja, hogy Isten a messiási korban a pogányok közül is toborozza népét. Idézi Ámosz prófétát (9,11), de nem a héber, hanem a görög szöveg alapján. A héber szöveg csak arról beszél, hogy Isten irgalmasságot gyakorol népével és újra megerősíti. A Hetvenes görög fordítás ellenben azt mondja, hogy Izrael lelki helyreállításával együtt a többi nép is keresni fogja az Urat, sőt róla kapják nevüket. Ez az utóbbi kifejezés – hogy ti. az Úrról kapják nevüket – csak Jakab levelében (2,7) fordul még elő.

Jakab apostol a hit kérdésén túl azonban gondol a pogányokból és a zsidókból lett keresztények közösségének kezdeti nehézségeire. Azért bizonyos kompromisszumot javasol. Nem kell kötelezni őket a körülméltetésre vagy a többi törvény megtartására, hanem csak arra, hogy óvakodjanak olyan dolgoktól, amelyek a zsidók szemében nagyon visszataszítók voltak. Négy tilalmat sorol fel: Ne egyenek a bálványoknak áldozott állatok húsból, ha azt utólag kimérik, továbbá kerüljék az érzéki-

séget (porneia), tartózkodjanak a vértől és a fojtott állatok húsától. A bálványimádás a zsidók szemében az egyik legnagyobb bűnnek számított, tehát érthető, ha az áldozati állatot mindenestől tisztátalannak nézték. Azt nehéz megmondani, hogy közelebből mit értett az érzékiségen. Talán csak arra célzott, hogy a pogányok között az istentisztelet is gyakran kapcsolatos volt kicsapongással, azért aki keresztény lett, az vállalja a szigorú erkölcsöt ezen a téren. A vérnek és a fojtott állat húsának élvezete is tilos volt a zsidóknál, mert úgy gondolták, hogy a vér az élet hordozója, s azt a megölt állatból ki kell engedni. A vért Isten mindig számon kéri az embertől (Ter 9,3–7). Jakab szerint ezek a tilalmak azért helyénvalók, mert Mózes könyveit állandóan olvassák a zsinagógákban, s így a régi törvény mindenütt a zsidók szeme előtt lebeg. Pál apostol később a leveleiben – főleg a Korintusi és a Római levelekben – csak az áldozati állatok húsának fogyasztására tér ki. Azt a gyakorlati utasítást adja, hogy a bálvány semmi, tehát ha a keresztények valahol húst vásárolnak vagy kapnak, ne kérdezzenek semmit. Ha ellenben fennforog egy érzékenyebb lelkű hívő botránkozásának a veszélye, akkor inkább ne egyenek belőle, hiszen a szeretet fontosabb, mint a felvilágosult lelkiület követése (Róm 14,20–23; 1Kor 10,25–33).

A közösség Jakab indítványát is elfogadta, s úgy döntöttek, hogy Pál és Barnabás igazolására még két férfit küldenek Antióchiába. Júdást és Szilást választották ki. Júdásról semmi közelebbit nem tudunk, Szilás (Szilvánusz) azonban Pál kísérője és munkatársa lett (15,40; 1Tesz 1,1; 2Tesz 1,1; 2Kor 1,19). Sőt később ott van Péter mellett, és az apostol vele íratja meg levelét (1Pét 5,12). Ezekből látszik, hogy Szilás a hellenista zsidók közül került ki, jól beszélt görögül, és kedvet kapott a missziós munkára.

Az apostoli zsinat határozatát írásba foglalták, és úgy küldték el Antióchiába, Szíriába és Kilikiába, az ott élő testvéreknek. Azokat a kisázsiai tartományokat külön nem említik, ahol Pál és Barnabás jártak. Talán azért, mert ott a probléma akkor még nem merült fel. A levél Pálról és Barnabásról úgy beszél, mint „akik egész életüket Jézus Krisztus szolgálatára szentelték”. A Jakab által ajánlott megszorítást pedig így vezeti be: „A Szentlélek is, mi is, úgy láttuk jónak . . .”. A kifejezés jelzi, hogy az egyház hivatalos állásfoglalásáról van szó. Ahol a szervezett egyház jelen van, ott a Szentlélek is működik, hiszen ő mint az Igazság Lelke Krisztus ajándéka az egyház számára. S egyben ő a biztosíték, hogy az egyház Krisztus szándékát valósítja meg. Azóta az egyetemes zsinatok nyelvébe is átment ez a kifejezés.

Antióchiában és környékén a jeruzsálemi zsinat levelét úgy olvasták, mint „vigasztaló sorokat”. A pogányokból lett keresztények megkönnyebbüléssel vették tudomásul, hogy nem kell olyan terhet magukra vállalni, amely talán már eleve visszatartotta volna őket a hittől. Az egyház viszont megtette az első döntő lépést az egyetemességhez és a szellemiséghez. A keresztény létet csak a hithez kötötte, nem pedig testi jelekhez. Az Istennel való kapcsolatot, az ő népéhez való tartozást a lelkület, a tudatos hit és szeretet fejezi ki. A vallás igazi emberi magatartás marad, nem pedig külső adottság.

A MÁSODIK MISSZIÓS ÚT

15,36–16,10

A jeruzsálemi zsinat után Pál és Barnabás tovább folytatták munkájukat Antióchiában. A második térítő út Pál indítványa volt. „Bizonyos idő elteltével” ajánlotta Barnabásnak, hogy látogassák meg az általuk alapított egyházakat. Ezt az utat általában az 50–52-es évekre teszik, mert egyetlen időbeli támpont van benne, a Gallióval való találkozás, ő pedig 51–52-ben volt prokonzul Korintusban. Pál tervét a lelkipásztori gondoskodás diktálja. Tudja, hogy az egyes helyeken aránylag rövid időt töltöttek, így a tanítás nem terjedt ki minden részletre. Akkor Kisázsia a kereszténység számára még töretlen ugar volt, s közben sem keletkezett olyan szilárd központ, amelyhez ezek a kisebb egyházközségek igazodhattak volna. Barnabás újra magával akarta vinni Márkot, de Pál hivatkozott arra, hogy előző útjukon megunta a fáradságot és hazatért, tehát most sem lesz kitartó segítőtárs. Így külön utakon indultak el. Barnabás Márkkal együtt újra Ciprus szigetére hajózott, Pál pedig Szilással együtt indult Kisázsiába. Úgy látszik, hogy Szilásznak megtetszett az antióchiai munkatér, azért Jeruzsálemből újra visszajött és itt maradt.

A hívő közösség most is „az Úr kegyelmébe ajánlja őket”, amikor elindulnak. A missziós vállalkozás az egész egyház ügye. Akik otthon vannak, azok imájukkal kísérik az apostolokat. Útjuk most Szíria északi részén és Kilikián át vezetett, tehát szárazföldön érték el az előbbi működési teret. Erről az útszakaszról Lukács csak annyit mond, hogy megszilárdították az egyházakat. A találkozás képét magunk elé idézhetjük. Az apostol az istentiszteleti összejöveteleken meghallgatja a kérdéseket, ne-

hézségeket, s további eligazítást ad a kinyilatkoztatott tanításban. Bizonyára annak a megmagyarázására is mindenütt szükség volt, hogy az evangélium terjedése miért ütközik akadályokba, s miért kell a hívőknek nehézségek között tanúságot tenniük. Később találunk olyan jelenetet, ahol az apostol az egyház vezetőit külön buzdítja kötelességük teljesítésére (20,17–38). Ilyen megbeszéléseket mindenütt tarthattak.

Lisztrában találkozik egy fiatalemberrel, Timóteussal, aki nyilván ottjárta óta keresztelkedett meg. Minden adottságot megtalált benne, amit szükségesnek vélt a missziós munkához, azért maga mellé vette kísérőül és munkatársul. Annál könnyebben megtehetette, mert a keresztény közösség jó véleményvel volt róla. A 2Tim 1,5-ből tudjuk, hogy anyját Loisznak, nagyanyját Eunikének hívták, s mindketten hívő asszonyok voltak. Timóteus apja görög ember volt, de úgy látszik már nem élt, mert nem esik szó róla. Pál még mindig kötelességének tartja, hogy a zsidóknak is hirdesse az evangéliumot, ha alkalom adódik rá, s hogy Timóteus ebben is segítségére lehessen, körülmételéssel felveszi a zsidó vallási közösségbe. A mózesi törvény értelmében ez a szertartás volt a felvétel a választott nép közösségébe. Ettől kezdve Timóteus a zsidók között is egyenrangú félként mutatkozhatott. Munkájának előfeltétele volt az is, hogy ismerje az ószövetségi írásokat, amit bizonyára gyermekkorában óta megkapott zsidó származású anyjától és nagyanyjától. Ez a törekény egészségű fiatalember lett azután az apostol leghűségesebb kísérője és legkedvesebb munkatársa. Az apostol levelei közül kettőnek ő a címzettje, s ezekben már úgy szerepel, mint az efezusi egyház vezetője.

További útjukon mindenütt közölték a jeruzsálemi zsinat határozatát, vagyis azt, hogy a pogányoknak nem kell zsidóvá lenniük, hanem Krisztus követésében kell élniük, s törekedni arra, hogy a két nép zökkenő nélkül eggyé forrjon a hitben. Lukács kiemeli, hogy útjuk sikeres volt, mert az egyházak megerősödtek, s a hívők száma növekedett. A pogányokat már nem tartotta vissza a feltételezés, hogy át kell venniük a zsidó hagyományokat és szokásokat. Azonkívül Lukács itt is kifejezi, hogy az egyház terjedése a Szentlélek irányítása alatt állt, s az apostol időről-időre kapott valamilyen természetfölötti irányítást vagy ösztönzést. Úgy látszik, hogy a régi egyházközségek meglátogatása után nyugat felé akartak menni, az úgynevezett Ázsia-tartományba, Efezus és Szmirna irányába, „de a Szentlélek megtiltotta nekik”. Feltehetőleg valamelyik karizmatikus hívő által. Ezért északnyugatnak fordultak, és áthaladtak Frígia és Galácia területén, de az itteni munkájukról a szerző nem jegyzett fel semmit. Mizia tartomány szélén tovább akartak haladni északnak, Biti-

niába, abba a tartományba, amely határos a Fekete-tengerrel. Talán az itteni városok, Ancira és Nicea vonzották őket, de „Jézus Lelke nem engedte meg nekik”, hogy tovább haladjanak. A „Jézus Lelke” kifejezés a könyvben csak itt fordul elő. Lukács mindenütt inkább Szentlelket, az Úr Lelkét, vagy Isten Lelkét mond. Pál leveleiben azonban a Jézus Lelke, Krisztus Lelke vagy Jézus Krisztus Lelke elnevezés is ismétlődik. (Róm 8,10; Fil 1,9). Ha a Szentlélek a Fiú Lelke is, akkor joggal lehetett állítani, hogy az Atyától és a Fiútól származik.

Pál és társai tehát a természetfölötti intés alapján nyugatnak fordulnak és lemennek a tengerpartra, Troász irányába. Itt Pálnak éjszaka látomása volt. Egy macedon férfi arra kérte, hogy menjen át hozzájuk és segítsen rajtuk. Az apostol munkásságának elején a damaszkuszi jelenet állt. Ettől kezdve meg volt győződve, hogy Isten gondviselése irányítja életét, hiszen határozott meghívást kapott az evangélium terjesztésére a pogányok között. Meg kell azonban jegyeznünk, hogy az olyan jelek, mint amelyek ennek az útnak az irányát is meghatározták, egyszerűen felvilágosításul szolgáltak, s elfogadásukról neki magának kellett döntenie. De az élmény olyan volt, hogy kiolvashatta belőle Isten akaratát. Az apostol irányítása egyébként külső jele annak a láthatatlan kegyelemnek is, amellyel Krisztus állandóan vezeti egyházát és amellyel biztosítja Isten országának terjedését.

A szerző itt hirtelen első személyben kezd beszélni; Troászban tengerre szálltunk . . . Úgy látszik, Lukács itt csatlakozott hozzájuk. Róla tudjuk, hogy görög származású orvos volt, de hogy mikor tért meg, és hogy előbb is találkozott-e már Pállal, arról semmit nem árul el. Egyébként ilyen „mi-részek” ezen a helyen (16,10–17) kívül még három ízben fordulnak elő (20,5–11; 21,1–18; 27,1–28). Pál látomása a kísérőket is feltűzelte. Az ő számukra Európa és Ázsia között nem volt olyan különbség, mint a mi számunkra. Ők Szíriában, Kisázsiaiban vagy Macedóniában egyformán a Római birodalom határain belül mozogtak, szellemileg pedig a hellenista kultúrkörben. De Macedónia és Achája tartomány, vagyis a régi Görögország mégis a hellenizmus bölcsőjének számított, s az ókori művelődés innen terjedt szét. Pál számára pedig a Boszporuszon való átkelés a birodalom szívéhez, Rómához való közeledést is jelentette. Lukács szűkszavúan csak ennyit mond további reményükről: Biztosak voltunk, hogy Isten oda rendelt minket az evangélium hirdetésére. Aki pedig biztos abban, hogy Isten küldte, az tudja, hogy munkája nem lesz hiábavaló.

FILIPPIBEN

16,11–40

Pál és társai Troászból hajón keltek át Macedóniába. Közben Szamotrákia szigetén is kikötöttek, majd onnan tovább mentek Neápoliszbá. Ez volt az első európai város, de itt nem állapodtak meg, hanem tovább haladtak észak felé, Filippibe. Lukács azt írja, hogy Filippi Macedónia egyik körzetének első városa volt. Macedónia négy körzetre oszlott. Ennek a körzetnek központja Amfipolisz volt, nem Filippi. Lukács talán csak a város kereskedelmi fontosságát veszi alapul, hiszen Filippi a Via Egnatia-n feküdt, amely az égei-tengeri kikötőt, Neápoliszt összekötötte az adriai Dirrachiummal. Különböztet Oktaviánusz, a későbbi Augusztus császár itt ütközött meg a köztársasági csapatokkal, és itt győzte le őket. Azelőtt már Markusz Antóniusz katonái közül sokan letelepedtek itt, s a város a „római kolónia” címet viselte, ezért tipikus római kormányzata volt. Önkormányzatukra büszkéek is voltak, s keleten az ilyen birodalmi kiváltság az emberek magatartására is hatott.

Nagyobb zsidó közösség nem lehetett a városban, mert nem tartottak fenn zsinagógát. A hagyományos szabály szerint ahol legalább tíz férfi lakott, ott be kellett rendezni egy zsinagógát. Ennek helyét vagy magaslaton vagy vízparton jelölték ki. Ahol kevesebben voltak, ott csak közös imára és megbeszélésre gyűltek össze olyan helyen, amely alkalmas lehetett a zsinagóga számára is. Ezért keresi Pál az imahelyet a városon kívül a patak partján. A szöveg szerint itt csak asszonyok vannak együtt, s közöttük megnevezi a Tiatirából származó bíboráros nőt, Lídiát. Úgy látszik, ő sem volt zsidó, mert a szöveg „istenfélőnek” mondja, s ezt a nevet olyan pogányoknak adták, akik a zsidóktól átvették az egyistenhitet, de azért nem váltak zsidóvá. A kisázsiai Tiatira egyébként egyik központja volt a bíborfestésnek. Lídia esetében Lukács a hit természetfölötti eredetét úgy jelöli, hogy „az Úr megnyitotta szívét Pál szavainak befogadására”. A keresztséget nemcsak ő vette fel, hanem egész házanépe, amin legalább is gyermekeit és szolgáit kell érteni. Természetesen amennyiben azok felnőttek voltak, előbb őket is beavatták a hitbe. Lídia azzal kezdi gyakorolni a szeretetet, hogy szállást ad az apostolnak és kísérőinek. Sőt olyan keleti ösztönzéssel ajánlotta fel a vendégszeretetet, hogy nem is lehetett visszautasítani.

Az összejöveteleket továbbra is az imahelyen tartották, s híruk egyre jobban elterjedt. A közfigyelmet egy lány hívta fel az apostolra, s a bo-

nyodalom ebből származott. A leányt a szerző úgy jellemzi, hogy „pithoni lélek lakott benne” és jóslásaival, jövőmondásaival nagy hasznót hajtott gazdájának. A „pithon”, a kígyó a monda szerint a delphi jóshely őre volt, azért minden jóslást ilyen kígyó-démonnak tulajdonítottak. A szöveg itt sem akarja eldönteni, hogy a leányt a gonosz lélek tartotta-e megszállva. Inkább csak a korabeli elnevezést használja állapotának jelölésére. Lehetett valamilyen telepatikus képessége, s olyan idegállapota, hogy bizonyos hatásokra trance-ba esett. Ilyeneket ma is lehet találni. Ezért viselkedésében nem kell semmiféle természetfölöttit keresni. Ahogy a továbbiakból kitűnik, az volt a szokása, hogy a járókelők után szaladgált, tehát könnyen hallhatta, hogy az emberek mit beszélnek Pálról és kísértőiről. A szöveget nem szabad úgy értelmeznünk, hogy kiabálása a gonosz lélek vallomása lett volna Pál küldetése mellett. A gonosz lélek nem tesz ilyen vallomást, hogy „ezek az emberek a fölséges Isten szolgálói, és az üdvösség útját hirdetik nektek”. A szavak inkább azt mutatják, hogy a hívő közösségben ez a kép alakult ki az evangélium hirdetőiről, s Pál is ilyennek tartotta magát. A leánynak csak a kiabálása lehetett kellemetlen, nem az, amit mondott, s az apostol szájalomból gyógyítja meg, nem bosszúból. Mindenesetre úgy kezeli a betegséget, mint ahogy az ő korában kezelték. Az úgynevezett ördögűzés formáját alkalmazza a betegség démonjának a kiűzésére. A gyógyulás abban állt, hogy nyilván megszűntek önkívületi állapotai, amelyekben úgy tűnt fel, mint egy másik világ hírnöke.

A leány gazdái, akik mint rabszolganőt kezelték, sérelmesnek vették az esetet, hiszen elestek jövedelmüktől. Csődületet szítottak, Pált és Szilást a fórumra hurcolták a bírák elé. Éltek a római kolónia előjogaival, és minden idegent betolakodónak tekintettek. A gyógyítást nem tűntethetik fel úgy, mint büntettet, azért azzal vádolják őket, hogy zavart keltenek a városban, s olyan életformát hirdetnek, amelyet ők, rómaiak, nem követhetnek. Az emberekben tehát még nem tisztázódott, hogy az apostol nem a zsidó vallást hirdeti, hanem Jézus Krisztust. A pogányok számára az ószövetségi zsidó vallás mindig is az elkülönülést jelentette, ezért kiabálják most is, hogy életükkel össze nem egyeztethető életformát hirdetnek. Mivel a tömeg hangulata az idegenek ellen fordult, a bírák kihallgatás nélkül megbotoztatták Pált és Szilást. A kolónia rangú város élén két hivatalnok állt (duumviri jure dicundo), s hatalmuk jeleként két liktor kísérte őket vesszőnyalábba foglalt bárdal (fascis cum securibus). Botozás után a foglyokat börtönbe vetették, s az őr a lábukat még olyan bilincsbe verte, amely a falhoz volt erősítve.

Pál és Szilás más foglyokat is találtak a börtönben. Lukács csak annyit mond, hogy éjszaka imádkoztak. De azt bizonyára megelőzte a foglyokkal való beszélgetés, ami igehirdetésnek is számított. Éjjel hirtelen földrengés rázta meg az épületet, az ajtók kinyíltak, a bilincsek lehullottak. Azon a vidéken ma is ismételten előfordul földrengés, tehát az akkori is lehetett természetes jelenség, de a szerző úgy beszél róla, mint Isten tervének végrehajtójáról. Isten ura a természetnek is, és az események kapcsolatát felhasználhatja akarátának végrehajtására. A jel itt abban állt, hogy a földrengés egybeesett az apostol igazságtalan fogvatartásával és imájával. Az őr megijedt, mert azt hitte, hogy a foglyok megszöktek, s félelmében meg akarta magát ölni. Pál azonban megnyugtatta, hogy ne tegyen kárt magában, hiszen mindnyájan jelen vannak. Amikor aztán látta, hogy valóban senki sem hiányzik, Pált és Szilást földöntúli lényeknek képzelte, akik miatt a földrengés jött. Az apostol ezt a sejtelmes órát használja fel, hogy beszéljen Istenről, Jézusról és az üdvösségről. Az őre hatottak a szavak, kifejezte hitét és utána házanépével együtt megkeresztelkedett. Örömben megvendégelte Pált és Szilást. Lukács itt is használja a minduntalan visszatérő kifejezést, hogy a hívőket öröm tölti el. Főleg a pogányokból lett keresztények érzik ezt az örömet, mert a régi mitológiai vallások sem reményt, sem örömet nem tudtak ébreszteni. Az evangéliumban azonban megtapasztalták Isten irgalmát, leereszkedését, és biztosítékot kaptak az üdvösség lehetőségéről.

Reggelre már a bírák is belátták, hogy Pál és Szilás semmi büntetésre méltó tettet nem követtek el. Arról is bizonyára meg voltak győződve, hogy a kapott fenyítés után sietve eltávoznak, és nem zavarják tovább a város nyugalma. Ezért üzennek az őrnek, hogy bocsássa szabadon őket. Amikor az őr közli velük a hírt, Pál önérzetes leckét ad azoknak, akik visszaéltek hatalmukkal, és nem tartották be a törvényt. Hivatkozik római polgárjogára, amely felhatalmazza arra, hogy elégtételt kérjen. Ítélet nélkül megbüntették őket, s most titokban meg akarnak szabadulni tőlük. Csak úgy hajlandó távozni, ha a bírák kikísérik őket, és ezzel a nép előtt is beismerik, hogy igazságtalanul jártak el. A tartomány székhelyén, a helytartónál is panaszt emelhetett volna, de azzal ellenszenvet váltott volna ki a bírákban az evangélium iránt. A bírák megértették nagylelkűségét, bocsánatot kérve kikísérték őket a börtönből, de kérték, hogy hagyják el a várost. Erre azért is szükség volt, mert a meggyógyított leány gazdái tovább áskálódtak volna. A könyvben egyébként sorozatosan arról hallunk, hogy a római hatóságok türelmesek a keresztények iránt. Ez az egyetlen kivételes eset. De itt is inkább arról van szó, hogy a bírák enge-

dik félrevezettetni magukat, s nem vizsgálják ki kellőképpen az ügyet. Kifejezett tilalom arra sem volt, hogy a zsidók prozelitákat szerezzenek a pogányok közül, de a törekvést általában nem nézték jó szemmel. Éppen a zsidók elkülönült élete miatt.

Pál és kíséri Lidia házánál még „megerősítik és megvigasztalják” a keresztényeket, s utána kelnek útra. Mi ez a vigasztalás? A hívőknek meg kellett birkóznuk a gondolattal, hogy ők a mindenható Istennek szolgálnak, az ő gyermekei lettek, de azért nem mentesülnek a földi bajoktól. Éppen a nehézségek között kell bizonytságot tenni hitükről, reményükről, és ellenséges környezetben kell gyakorolniuk a szeretetet. A vigasztalás az, hogy mindez nem hiábavaló, mert maguknak is érdemeket szereznek, és az evangélium hitét is növelik. Filippi egyébként később is az apostol legkedvesebb egyházközsége maradt. Ezt bizonyítja a nekik írt levél. Viszont ők is ragaszkodtak az apostolhoz, s útjain adományukat is eljuttatták hozzá. A filippiek hitét nemcsak a tanítás és a természetfölötti jelek erősítették meg, hanem legalább annyira az apostol viselkedése. Ő Krisztust követte, és a keresztény életet saját példájával mutatta be. Levelében ki is fejezi ezt: „Kövessétek példámat mindnyájan” (Fil 3,17).

TESSZALONIKÁBAN

17,1–15

Tesszalonika Macedónia tartomány székhelye volt. A várost valamikor Nagy Sándor sógora alapította, és felesége nevét adta neki. Amikor a rómaiak meghódították a vidéket, ezt a várost tették meg a provincia székhelyének. Pál először itt is a zsidókat kereste fel, s egymásután három szombaton vitatkozott velük a zsinagógában. Módszere már kialakult. Először az ószövetségi jóvendölések alapján bizonyította, hogy a Messiásnak szenvednie kellett, és feltámadni a halálból. Ez pedig csak Jézusban teljesedett, tehát ő a megígért Messiás. Pál nem vitatkozni akar róla, hanem tanúskodik mellette. A szenvedő, a halált vállaló és feltámadt Messiás képe idegen volt a diaszpórában élő zsidók számára is. Ők azt várták, hogy a Messiás összegyűjti népét atyáik földjén valamilyen dicsőséges országban. Pál egész tanúskodását összefoglalja ez a kijelentés: Az igazi, a próféták által megjövendölt Messiás az a názáreti Jézus, akit én hirdetek. Ebben egyszersmind az egyház küldetése is benne van. Isten

legnagyobb beavatkozása az emberi történelembe akkor ment végbe, amikor elküldte a Megváltót, hogy ezt a földi életet célhoz, örök boldogsághoz vezesse. De a cél és a boldogság a földön mindig a hit tárgya marad. Az egyház bizonyítéku csak az üdvtörténet eseményeire mutathat rá: Jézus életére, halálára és feltámadására. Hozzáfűzheti még, hogy ezekben az eseményekben Isten „nagyszerű erejét” nyilvánította ki (Ef 1,20). Amikor Jézust így emberi természete szerint „minden erő, hatalom és méltóság fölé emelte”, akkor igazolta, hogy bennünket is el tud vezetni a mennyei dicsőségbe. De a hit létrejöttéhez lelki beállítottságra van szükség. Lukács azt írja, hogy a zsidók közül néhányan hittek, s pogányok közül sokkal többen, sőt az előkelő asszonyok közül is néhányan. Az ilyen asszonyokat másutt is külön említi, mert befolyásukkal hozzájárultak az evangélium terjedéséhez. Három hét alatt azonban a zsidók között már az ellenzék is kialakult. Ezek itt a pogányok között jobban féltették nemzeti önállóságukat, mint a palesztinaiak. Ha ugyanis lehetséges egy közös vallás a zsidók és a pogányok között, akkor a maroknyi zsidóság mindenütt felszívódik. Ezért válnak féltékennyé, s ezért kezelik Pált úgy, mint vallásuk és népük árulóját. A megtért férfiak között ott kellett lenni Arisztartchusznak és Szekundusznak, akikről később úgy hallunk, mint a tesszalónikai egyház tagjairól (20,4; Kol 4,10).

A zsidó ellenfelek itt nemcsak rágalmazzák Pált, hanem tettlegességre is vetemednek. Összegyűjtik a tereken ögyelgő semittevőket és csavargókat, s felbiztatják őket, hogy tüntessenek Pál ellen. Jázon háza elé vonultak, ahol Pál lakott, s a népgyűlés elé akarták vonszolni. De úgy látszik, Jázon jól elrejtette vendégeit, s így csak a házigazdát és a nála levő néhány keresztényt vitték az előljárók elé. A szöveg az előljárót az akkori hivatalos névvel, a poliarchon-nal jelöli. A zsidók tudják, hogy a hatóság nem keveredik bele vallási vitájukba, ezért politikai vádat keresnek. A felbérelt tömeg azt kiabálja, hogy ezek az idegenek zendülést szítanak, mert nem ismerik el a császár fennhatóságát, hanem Jézust mondják királynak. Ez a zsidó messiás-hit lefordítása volt a pogányok nyelvére. Maguk a keresztények akkor még a basileos=uralkodó címet nem alkalmazzák Jézusra, éppen a szó politikai félremagyarázhatósága miatt, hanem inkább uruknak (kyrios) nevezték. Ez jobban kifejezte egyetemes és természetfölötti uralmát, s benne volt a célzás istenségére is.

A csődületnek volt valami eredménye, mert az előljárók kihallgatták Jázont és társait, s csak akkor engedték őket szabadon, amikor biztosítékot adtak, hogy az idegenek eltávoznak. A római hatóság tehát a válasszal szemben itt is türelmes, csak azt nem akarják, hogy valaki a köz-

rendet felkavarja. Pál és társai tehát még azon az éjjelen tovább mentek Bereába. Így a tesszalonikai egyház szervezése hiányos maradt. Bereában azonban nyugodtabb volt a helyzet. A zsidók Pállal együtt „naponta forgatták az Írásokat”, s tanulmányozták a Messiásról szóló jövendöléseket. Sokan elfogadták a hitet közülük is, a pogányok közül is. Mikor azonban a tesszalonikai zsidók megtudták, hogy Pál Bereában van, utána mentek, és ott is csődületet szerveztek ellene. Az apostol az eddigiekből okulva nem várta meg, amíg a hivatalos szervek beavatkoznak, hanem a helybeli hívek kíséretében lement a tengerpartra. De ezzel csak ellenfeleit tévesztette meg, mert egyébként szárazföldön folytatta útját Athén felé. Szilás és Timóteus Bereában maradtak, és folytatták a tanítást. Amikor Pál eljutott Athénbe, és bereai kísérői visszafordultak, üzent velük Szilásnak és Timóteusnak, hogy mielőbb jöjjenek utána. Az 1Tesz 3,1–10-ben azonban azt olvassuk, hogy az apostol Timóteust elküldte Tesszalonikába, mert nyugtalanította az ottani egyház sorsa. Bizonyosnak látszik, hogy a két munkatárs először Athénbe ment, és Timóteus onnan tért vissza Tesszalonikába. Nem tudni, hogy meddig időzött ott, de utána „jó hírrrel” jelent meg újra az apostolnál. Az ő beszámolója adta az ösztönzést, hogy megírja első levelét a tesszalonikai egyháznak. Ebben az apostol visszatekint az evangélium hirdetésének nehézségeire, az üldözésekre, amelyek valószínűleg az ő távozása után is tartottak, s dicséri a hívők kitartását, buzgóságát. Ellenségei azzal is vádolták, hogy kapzsiságból és hatalomvágyból terjeszti a Krisztusba vetett hitet. Ezért írja levelében, hogy nem embereknek akart tetszeni, hanem Istennek, aki a szíveket megítéli (1Tesz 2,4). Önzetlenségét azzal mutatta ki, hogy senkinek nem volt terhére, mert saját kezével kereste meg, ami neki és kísérőinek szükséges volt a megélhetéshez. Az evangéliumot pedig nemcsak szóval hirdette, hanem erővel és Szentlélekkel (1Tesz 1,5). Az erő inkább a jelekre, a gyógyulásokra utal, a Szentlélek kiáradása pedig a kegyelmi hatások megtapasztalására. Ennek meg is volt a hatása, mert a tesszalonikaiak „példaképei lettek Macedónia és Achája egyházainak”. Ez a mondat azért is érdekes, mert rávilágít arra, hogy a levél írásakor a két tartományban már többfelé vannak keresztény közösségek. Az apostoltól alapított közösségek tovább adták az evangéliumot a távolabbi falvaknak és városoknak. Ha tehát a missziós útról teljesebb képet akarunk szerezni, nem elég csak Lukács vázlatos beszámolóját olvasni, hanem magunk elé kell állítanunk azt az egyéniséget, aki így ír: „Tanúk vagytok rá ti és az Isten, milyen szentül, becsületesen és feddhetetlenül éltünk köztetek” (1Tesz 1,10).

AZ ATHÉNI AEROPÁGON

17,16–34

Az úgynevezett mi-részlet itt már nem folytatódik. Lukács sem Bereában, sem Athénben nincs jelen. Szilás és Timóteus pedig még nem jöttek az apostol után. Ő tehát egyelőre ismerkedik a helyzettel. Biztosra vehetjük, hogy először a zsidókat kereste fel. Rajtuk keresztül találhatott lakást és munkaalkalmat. Szombatonként pedig megjelent a zsinagógában, ahol a zsidókon kívül az egyistenhit és a Szentírás iránt érdeklődő pogányok is mutatkoztak. Egyébként Athén Pál számára új világ volt. Görögország ugyan elvesztette politikai önállóságát és befolyását, de a tudomány és a művészet emlékei sok embert vonzottak. A szerző ugyan megbélyegzi az athénieket, hogy állandóan újdonságok után futnak, érdekes dolgokat akarnak hallani, tehát van bennük valamilyen könnyelműség. De mindezek ellenére a bölcséleti iskolák széles körben éreztették hatásukat. Athén gazdasági és kereskedelmi téren sem vehette fel a versenyt pl. Korintussal, de a kor sajátos bölcséleti és vallási szellemiségének középontja maradt. Itt alakult ki a görög mitológia, a mondavilág és az irodalom. Templomok és oltárok emelkedtek a képzeletbeli istenek tiszteltére, s a bálványokat a nép babonás félelemmel tisztelte. Egy hívő zsidó szemében a bálványok tisztelete a legmélyebb vallási sülyledésnek számított. Ez a meggyőződés visszhangzik pl. a Római levél első fejezetéből.

Itt a könyv azt mondja, hogy amikor az apostol ezeket a vallási emlékeket látta, „megrendült a lelke”. Természetesen tudta, hogy az egyes kultuszok leple alatt mennyi a kicsapongás. De tudta azt is, hogy ő ehhez a pogány világhoz kapott küldetést. A kor két uralkodó bölcséleti iránya a sztoicizmus és az epikureizmus volt. A sztoikus irányzat a kitioni Zénóhoz nyúlt vissza (Kr. e. 300 körül), aki egy csarnokban (stoa) gyűjtötte össze tanítványait. Ehhez az irányzathoz tartozott Kleantesz is, akinek mondását az apostol idézi beszédében. A latin nyelvterületen legismertebb képviselői Szeneka és Markusz Auréliusz voltak. A császári időkben ez a bölcsélet a birodalom etikai vallása lett. Tanításának lényege a panteizmus, vagyis az a felfogás, hogy a világegyetem belső hatóereje maga az istenség. Isten és a világ tehát igazában nem különbözik egymástól. Az emberi értelem is része a világot átható isteni értelemnek. Bár ők személyes világfeletti istenségről nem beszéltek, de a világ rendjét kapcsolatba hozták az isteni értelemmel.

Az epikureizmus alapítója a számoszi Epikurosz (341–270). Fő problé-

mája az etika, az élet gyakorlati alakítása. A világ atomokból van felépítve, a lélek finomabb atomokból áll. Az istenek nem törődnek az ember világával. A boldogság lényeges alkotóeleme a gyönyör: nemcsak az érzéki, hanem a szellemi gyönyör és élvezet. A nyugalmat az biztosítja, ha az érzéki és a szellemi gyönyör egyensúlyban van. A nyugalomhoz hozzátartozik még a nyilvánosságtól való elzárkózás, a mások iránti részvét és az aggódás kerülése.

A két filozófiai irány tehát eltért egymástól, de abban megegyeztek, hogy mindkettő elutasította a világtól különböző személyes istenséget, és amellett hirdetett bizonyos humanizmust, és kereste a titkok megoldását. A filozófiai viták hagyománya elevenen élt Athénben. Pál a város főterén naponta szóba állt ilyen csoportokkal, s már ott emlegette az evangéliumot. Az embereknek az volt a benyomásuk, hogy idegen isteneket hirdet, valamilyen Jézust és a Feltámadást. Ők – úgy látszik – a feltámadást is (anasztasia) külön istenségnek vették. Mások úgy beszéltek róla, mint fecsegő emberről, szószátyárról, görögül spermologos-ról, aki mindenféle felszedett dologról vitázik. Amikor az apostol már felhívta magára a figyelmet, könnyen akadt hallgatósága, a szöveg szerint mind az athéniek, mind az ott tartózkodó idegenek ilyen vitákkal töltötték idejük nagy részét. A tanítás kifejtésére az Aeropágon került sor. Így nevezték az Akropolisztól nyugatra eső domboldalt. Mielőtt a városi tanács a főterre, az Agorá-ra vonult vissza, itt tartotta üléseit, s innen kapta a nevét is. Lehet, hogy amikor Lukács az Aeropágot említi, nemcsak a helyre gondol, hanem arra is, hogy az apostol a hivatalos hatóságok előtt fejtegette az evangéliumot. Ilyen jeleneteket ő különben is szívesen közöl. Hogy a főtanács tagjai közül is jelen voltak egyesek, azt láthatjuk a jelenet végén, Dioniziusz megtéréséből.

Pál nagyobb beszédei között ez a tipikus példája annak, hogyan próbálta a pogányok előtt az Istenről és Jézus Krisztusról szóló tanítást megvilágítani. Kiindul abból, hogy a pogányok is keresik az Istent, és ő nem rejtőzött el soha egészen az emberek elől. Idézi egyik élményét, hogy a városban talált egy oltárt, amelyen ez a felírás állt: az ismeretlen istennek. Lehet, hogy inkább az ismeretlen isteneknek volt szentelve, de az apostol a maga céljának megfelelően idézi a felírást. Ha az ismeretlen istenségre is gondolnak, az annak a jele, hogy van bennük vallásosság, azaz átélik a magasabb hatalmaktól való függést, méghozzá talán babonás félelemmel. Az eredeti szó éppen erre utal (deisidaimonesteros). Ő azt az Istent hirdeti nekik, akit nem ismernek, de akitől minden függ, aki létrehozta a mindenséget, annak törvényeit és mozgását. Ő nem lakhat kézzel épített

házakban, nem szorul rá az emberi kéz segítségére vagy az ember adományaira. Ő ad mindennek „életet, levegőt és mindent”. Itt tehát az apostol ószövetségi stílusban szembeállítja a tehetetlen bálványokat, az emberi kéz alkotásait és az élő Istent, a mindenség urát. Ez az Isten a mindenség teremtetője és a történelem irányítója. Ő határozza meg ittlakásunk idejét és határát. Azért adott ilyen jeleket, hogy keressük és megtaláljuk, hiszen nincs messze tőlünk: benne élünk, mozgunk és vagyunk. Ezzel az apostol utal a hatodik századbeli görög költőnek, Epimenidesnek a szavaira, hogy az élet, a mozgás és a lét nem tőlünk van. Ugyancsak idézi a harmadik századbeli Arátort, hogy az „istenség ivadékai vagyunk”. Az ember és az istenek közötti rokonságot hasonló módon fejtegette Kleanthész is, a sztolikus irányzat egyik vezető alakja.

Az apostol tehát az ész világánál igyekszik igazolni Isten létét, illetve azt, hogy az igazi Isten nem azonosítható a bálványokkal! A világban sokkal egyszerűbb és fenségesebb dolgokat tapasztalunk, mint a tehetetlen bálványok. Ebből pedig az következik, hogy a világ alkotója még nagyobb és fenségesebb. Az ember szellemi élete, vágyai, a világban meglevő rend és törvényszerűség nem magyarázható az atomokból, mint ahogy az epikureusok feltételezték. A mai nyelvre így fordíthatnánk le az apostol gondolatát. Ha mi, érző, gondolkodó és célratörő emberek vagyunk, s a világban is tapasztalunk hasonló célratörést, akkor a világ fölött kell állni egy értelmes, mindentudó és mindenható lénynek, aki érdeklődik irántunk, és meg akarja osztani velünk életét. Az apostol nem különíti el a filozófiai és a teológiai megismerést vagy következtetést, hanem mindjárt párhuzamot von a természetben tapasztalható rend és az üdvtörténet között. Ahogy Isten kijelölte ittlakásunk helyét és idejét, úgy gondoskodik szellemi hazatalálásunkról is. Eddig elnézte az emberek tévedéseit, de miután elküldte a Megváltót, rajta keresztül kihirdette pozitív akaratát: ítéletet fog tartani a világ felett, tehát tudnunk kell, hogy felelősek vagyunk tetteinkért. A pogányoknak is meg kell térniük a bálványoktól a világfeletti Istenhez.

Itt az apostol nem mondja ki olyan világosan, hogy a pogányok is felelősek tévelygéseikért, mint a Róm 1,18–32-ben, hanem csak azt hangoztatja, hogy Isten az ítéletet egy férfi által fogja végrehajtani, akit azzal igazolt, hogy feltámasztotta a halálból. Nem valószínű, hogy az apostol hallgatósága előtt ilyen röviden utalt volna Jézus messiási mivoltára és feltámadására. Lukács ellenben csak a tanítás vázát közli, illetve arra mutat rá, hogy a keresztény hit alaptétele, Jézus feltámadása mennyire értelmetlen volt az akkori pogányok számára. Az apostol itt nem érinti

Jézus istenfiúságát sem. Őt először isteni küldöttnek kellett elfogadtatni, s utána arról beszélni, hogyan nyilvánult meg benne az istenfiúság.

A hallgatók nagy része megtorpant a feltámadás gondolatánál. Ők újdonságot kerestek, és ez valóban újdonság volt. A görögök vallották a lélek szellemiségét, és azt is elfogadták, hogy a túlvilágon, a Hádeszben valamilyen árnyyszerű életet él, de a test feltámadása túl merész, illetve értelmetlen dolognak látszott. A platonista filozófia szerint a lélek mint öröktől létező szellemi idea büntetésből került a testbe, tehát örülhet, hogy egyszer megszabadult tőle. A test feltámadásáról addig különben sem lehet beszélni, amíg valaki el nem fogadta Isten mindenhatóságát, s főleg azt, hogy ezt a mindenhatóságot a teremtésben és az üdvösség történetében kinyilvánította. Jézus feltámadása az üdvtörténet befejező aktusa, amelybe Isten mindent belefoglalt és mindent megmutatott, amit az ember érdekében tenni akart. A kereszténység nem ész-vallás, amely észbeli következtetések alapján jön létre, hanem kinyilatkoztatott vallás, azaz olyan természetfölötti eseményekre épül, amelyekben Isten maga tárul ki az ember felé. Más szóval a természetfölötti misztérium a lényegéhez tartozik. A hitnek megvannak az ésszerű előfeltételei, de amellett a hit mindig a szabad akarat és a kegyelem titka marad. Az athéni hallgatók között voltak olyanok, akik az apostol beszédét elintézték egy kézlegyintéssel: no majd még máskor is meghallgatunk. De akadtak olyanok is, akik hittek. Lukács Dioniziuszt említi, az Aeropág tagját, egy Damarisz nevű asszonyt és másokat. Az athéni egyházról azonban sem a könyvben, sem Pál leveleiben nem hallunk többet. Az apostol valószínűleg látta, hogy idejének nagy részét filozófiai vitákkal kellene eltöltenie, ezért tovább ment Korintusba, amely nagyobb város volt, és sokrétű társadalmával eredményesebb munkát ígért.

A KORINTUSI EGYHÁZ ALAPÍTÁSA

18,1-17

Korintus abban az időben Achája tartomány székhelye volt. A régi települést Juliusz Cézár virágoztatta fel, s ő adta neki a „római kolónia” rangot. A város különben jelentős kereskedelmi központ lett, mert a földszoros két oldalán két kikötője volt: az egyik az Égei-tengerre nézett, a másik nyugatra a Földközi-tenger középső részére. Vallásilag a görö-

gök között az Afrodite-kultusz vitte a főszerepet, ami egyébként sok kicsapongással járt, s ezért a városnak erkölcsileg nem volt jó híre. Az evangélium főleg a szegényebb néprétegben terjedt el (1Kor 1,26). Ezek fogékonyabbak voltak iránta, mint az athéniek. Az itt alapított egyház megszilárdult, mert az apostol később, a harmadik missziós útján is hónapokat töltött a városban. Az egyház belső problémái váltották ki két levelét, amelyeket az újszövetségi könyvek között olvasunk.

Pál Athénből érkezett ide, s most is a zsidókat kereste fel először. Találkozott egy Aquila nevű férfivel, aki feleségével, Priscillával együtt nemrég jött ide Rómából, amikor Klaudiusz császár kitiltotta onnan a zsidókat. A rendeletről Szvetoniusz történetíró is beszél, s tőle tudjuk, hogy 49-ben jelent meg. De nem ismeretes, hogy milyen mértékben hajtották végre. Mindenesetre Néro idejében már nem nagyon szorgalmazták. Pál Aquilánál vett lakást, mert ő is sátoresztítő volt. Pál még fiatal korában, Tarzusban elsajátította ezt a mesterséget. A rabbiknál is megvolt a szokás, hogy megtanultak valamilyen kézművességet, s szükség esetén abból tartották fenn magukat. A szövegből nem tűnik ki, hogy Aquila és Priscilla már keresztények voltak-e, vagy csak az apostol hatására tértek meg. De minden jel arra mutat, hogy a hitet már Rómából magukkal hozták. A későbbiek igazolják, hogy mindvégig őszinte barátai és segítői maradtak Pálnak, előbb itt Korintusban, majd Efezusban (18,18; 1Kor 16,19) és később Rómában (Róm 16,3; 2Tim 4,19).

A zsidókkal szombatontként a zsinagógában vitatták meg a Jézusról szóló tanítást. Amikor Szilas és Timóteus megérkeztek, ők is segítettek a kenyérkereső munkában, s így az apostol még jobban a tanításnak szentelhette idejét. De a zsidók egyre jobban ellene fordultak. Az ellentét az ószövetségi írárok értelmezéséből indult el. Pál arra hivatkozott, hogy a jövendölések Jézusban teljesedtek, ezért ő a megígért Messiás, és szerepét olyan lelki és természetfölötti értelemben kell venni, ahogy azt Jézus magáról is állította. A szöveg azt mondja, hogy a zsidók erre gyalázkodással feleltek. Ez abból következett, hogy Jézus alakja nem elégítette ki a dicsőséges Messiás-királyra vonatkozó elképzeléseiket. Pál erre a keleti ember látványos mozdulatával fejezi ki a velük való szakítást. Felsőruháját kirázza feléjük, hogy még a róluk ráragadt port se vigye magával, és ezt mondja nekik: „Véretek szálljon fejetekre, én ártatlan vagyok, s most a pogányokhoz fordulok.” Szava nem átok, hanem annak a kifejezése, hogy ők okozzák maguknak vesztüket. Ő megtett mindent, amit lelkiismerete parancsolt. Úgy látszik Aquilát sem akarta nehéz helyzetbe hozni, azért átköltözött egy Ticiusz Jusztusz nevű „istenfélő ember há-

zába”, tehát egy olyan göröghöz, aki már előbb elfogadta a zsidóktól az egyistenhitet.

Munkája azonban eddig sem volt eredménytelen. Lukács említi a zsinagóga előjárójának, Kriszpusznak és házanépének, továbbá sok más korintusinak a megtérését. Az utóbbiak bizonyára a pogányok közül valók voltak. A zsidók megtorpanása az apostolt mindig elszomorította, mint ahogy az főleg a Róm 9,1-ből kitűnik. Isten azonban újra meg újra érezteti vele, hogy a pogányok között annál több odaadással érdemes dolgozni. Egyik éjjel álmában azt hallja, hogy az Úr, vagyis Krisztus felbátorítja: „Ne félj, hanem hirdesd az örömhírt. Ellenfeleid nem tudnak legyőzni, mert veled vagyok”. A szavak emlékeztetnek Jeremiás meghívására (1,8). Az álom mellett az apostol kapott valamilyen bizonyítékot arról, hogy az üzenet valóban természetfölötti. Érdemes tovább fáradozni, mert Jézusnak „nagyszámú népe van ebben a városban”. Ott is maradt másfél évig, tehát tovább, mint eddig bárhol másutt. Tanítási módszerét el tudjuk képzelni. Most már nem a zsinagógába jár, hanem valamelyik keresztyén hívő házában fogadja az érdeklődőket. A tanítás középpontja azonban a közös istentisztelet. Itt fejt ki az evangéliumot, és itt beszél meg a felmerülő kérdéseket. A hit terjesztése különben az egész közösség ügye lett. Itt felnőttek tértek meg, ők fogadták el az evangéliumot mint életük újdonságát, s azt környezetükben is igyekeztek továbbadni.

Az 1Kor 2,3-ban az apostol azt írja, hogy gyöngesége tudatában, elfogódottan ment Korintusba. Tudta, hogy a görög világban nagy feladattal kell megbirkóznia. Különösen Athén után láthatta ezt. A görögök fantáziáját lekötötték a mitológiai történetek, a mulatozással kapcsolatos kultuszok pedig az egyszerű embereket vonzották. Az apostol nem bízhatott saját bölcsességében, hanem csak Isten erejében. Az élvezetek után szaladó embereknek a keresztfeszített Krisztust hirdeti. De természetesen úgy, ahogy fel is támadt és megszerezte nekünk az üdvösséget. Nem elragadó szavakkal akarta megigézni hallgatóit, hanem a „lélek és erő bizonyítékával”, vagyis természetfölötti hatásokkal. Levelében figyelmezteti a korintusiakat arra is, hogy hitük végső fokon isteni meghívás eredménye (1,26), ezért senki se dicsekedjék kiválasztottságával, hanem inkább adjon hálát érte.

Előbb láttuk, hogy az apostol látványos jelenetben fejezte ki a zsidókkal való szakítást. Tette azonban inkább csak figyelmeztetés, prófétai felhívás volt, amellyel tudtukra adta, hogy isteni küldetésben jár, és hogy Isten tervei nélkülük is megvalósulnak. Azonban később is, amikor al-

kalma nyílt rá, újra szóba állt a zsidókkal. Egy ilyen találkozás váltotta ki az újabb drámai fejleményt. Ellenfelei nekitámadtak, és Gallió helytartó elé hurcolták. A vádat így fogalmazták meg: „Ez a Pál rábeszéli az embereket, hogy a törvénnyel ellentétes módon tiszteljék az Istent.” A vádnak így látszólag megvolt a jogi alapja. A rómaiak ugyanis hivatalosan elismerték a zsidó vallást, és közvetve a mózesi törvényt is. A vádlók most azt hangoztatják, hogy Pál ezt a zsidó vallást megváltoztatja, mert a zsidóság leple alatt új vallást vezet be, s ezzel megsérti a római törvényt. Ők tehát elvileg a kereszténységet már elválasztották a zsidóságtól. A helytartó azonban még nem tette meg ezt a megkülönböztetést, hanem a panaszt a zsidók belső vallási vitájának tekintette. Ezért válaszolja nekik, hogy ha valóban büntettről volna szó, akkor ítéletet mondana, de ha csak tanításról, nevekről és vallási törvényről vitáznak, abban nem akar bíró lenni. A „neveket” sokszor személyeknek fordítják, pedig valószínűleg azokról a nevekről van szó, amelyekkel Jézus messiási küldetését kifejezték, vagyis hogy őt messiásnak, Dávid fiának, úrnak stb. mondták. Galliónak nem az első találkozása lehetett a vallási vitákkal, azért nemcsak elutasítja, hanem egyenesen elkergeti őket bírói széke elől. Róla egyébként tudjuk, hogy Szeneka testvére volt, és 51–52-ben viselte a helytartói tisztséget Korintusban. Egy Delphiben talált felirat tanúskodik is róla. Mivel Pál 50–52 között tartózkodott Korintusban, valószínű, hogy a jelenet működésének vége felé játszódott le.

A további szöveg olvasása eléggé bizonytalan. A legtöbb kéziratban az áll, hogy mindnyájan nekiestek Szosztenésznek, a zsinagóga elöljárójának, és elverték. Más kéziratok azt közlik, hogy „a görögök mindnyájan”, ismét mások azt, hogy „a zsidók mindnyájan”. Azt sem tudjuk, hogy Szosztenészt miért hibáztatták. Az összefüggésből az olvasható ki, hogy talán ő indítványozta a helytartó felkeresését, s mivel szegényben maradtak, rajta töltötték ki bosszújukat. Gallió ezzel sem törődött. Lukács tehát itt is kimutatja, mint sok más helyen, hogy a keresztény tanítás nem ütközött a római törvényekbe, s a hatóságok nem is találtak okot a beavatkozásra.

Az apostol másfél év után hagyta el Korintust. Mielőtt hajóra szállt, a kikötőben, Kankreában lenyíratta a haját. Minden jel arra mutat, hogy a nazireusok tisztulási fogadalmát vállalta magára, s így utazott Jeruzsálembe. Ezt azért tartotta szükségesnek, hogy ellenfelei előtt igazolja népéhez való tartozását és hűségét. Aquila és Priszilla vele mentek Efezusig, mert ott akartak letelepedni.

EFEZUSBAN

18,24–19,22

Efezus a Kaysztrosz folyó torkolatánál épült, s már Kr. e. ezer évvel görög telepesek jöttek ide. A rómaiak 133-ban foglalták el, és megtették Ázsia-provincia székhelyévé. Az ókori világ hét csodája közé tartozott az Artemisz-templom. Ebben őrizték az istennő szobrát, amely a monda szerint az égből esett le. Artemisz a termékenység istennője volt, s tisztelete a keleti világba nyúlik vissza. Néha azonosítják a rómaiak Dianájával, a vadászat istennőjével, de igazában két külön kultusról van szó. A lakosság között egyébként eléggé dívott a varázslás és a babona. Az efezusi varázs-papiruszokat (ephesia grammata) az egész antik világban ismerték. Ezekről az apostollal kapcsolatban is lesz szó. Az Artemisz-szentélyt egész Kisázsiaából sok zarándok kereste fel. Réz- és ezüstművesek a templom és a szobor másolatát árulták kegytárgyként. Az itteni zsidó kolónia is erős lehetett, hiszen a város fontos kikötő és kereskedelmi hely volt.

Pál első ízben akkor érintette Efezust, amikor második térítő útja végén Korintusból Jeruzsálem felé igyekezett, s Aquilával meg Priszcellával itt kikötött. Felkereste a zsinagógát és vitázott a zsidókkal Krisztus messiási mivoltáról. A téma bizonyára sokak lelkét megmozgatta, mert arra kérték, hogy maradjon köztük, de nem maradt, hanem megígérte, hogy újra visszajön, ha Isten úgy akarja (18,19–21). Jeruzsálemből aztán elment Antióchiába, s egy idő múlva onnan indult el a harmadik missziós útra. Az út 53-ban kezdődött és 58-ig tartott. Először Kisázsia közepére ment, Galácia és Frígia vidékére. Közben meglátogatta a régi ismerős helyeket, és „erőt öntött a tanítványokba”. Itteni munkájának is megvolt az eredménye, bár később ellenfelei megzavarták a hívők lelkét, s ezért írta meg útja végén a galatáknak címzett levelet. Ebben különleges eréllyel megvédi apostoli küldetését és az általa hirdetett evangéliumot. Főleg azt a tételt, hogy a megigazulás forrása a Krisztusba vetett hit, nem a mózesi törvény. Közben, amíg ő a galaták földjén járt, egy Apolló nevű alexandriai származású zsidó férfi érkezett Efezusba. Alexandriában Philó hatására virágzott az Ószövetségnek a görög filozófia segítségével történő magyarázata. Apolló ott szerezte meg az írások értelmezésében való jártasságot és az ékesszólást. Azonkívül hallott Jézusról, valamennyire ismerte tanítását, de csak János kereszttségében részesült, illetve tudta, hogy János is tanúskodott Jézus mellett. Ez viszont mutatja, hogy Jézus

működésének a híre még a húsvéti és pünkösdi események előtt eljutott Egyiptomba, s az ottani zsidók is foglalkoztak személyével. Apolló most mindezt előhossa az efezusi zsinagógában. Pál korábbi munkatársai, Aquila és Priscilla ekkor ismerkednek meg vele, meghívják magukhoz és megmagyarázzák neki a teljes evangéliumot. Minden biztonnyal meg is keresztelkedett, mert amikor átment Görögországba, Aquila és Priscilla levélben kérték a korintusi testvéreket, hogy fogadják szívesen. Apolló Korintusban nagy támasza lett a hívő közösségnek, mert az Ószövetségben való jártassága révén megcáfolta a zsidók ellenvetéseit. Ékes-szólása is sokakat lenyűgözött, s egyesek úgy vélték, hogy valamilyen magasabb evangéliumot hirdet, mint amilyet Páltól hallottak. A görögöknek bizonyára az tetszett, hogy a bölcséleti következtetéseket is belevitte tanításába. A mesterek iránti lelkesedés következménye az lett, hogy a közösségben pártok keletkeztek: egyesek Pál híveinek, mások Apolló vagy Péter tanítványainak vallották magukat. Ennek nyomait találjuk a Korintusiaknak írt levelekben.

Pál akkor érkezett Efezusba újra, amikor Apolló már Korintusban tartózkodott. Ő is találkozott itt olyan zsidókkal, akik valamit tudtak Jézusról. Talán Apolló tanítását vették át, mielőtt az még Aquilától teljes felvilágosítást kapott volna. Pál megkérdezte tőlük, hogy megkapták-e már a Szentlelket, amikor megtértek? Itt arra gondol, hogy a keresztséggel kapcsolatban részesültek-e a kézrátétel szertartásában, amit ma bérmálásnak nevezünk, s ami akkor az egyházba való beiktatás befejezése volt. Ezek bevallják, hogy azt sem tudják, van-e Szentlélek. Ők még csak János kereszttségében részesültek, s az csak a bűnbánat jele volt. Viszont ebből is láthatjuk, hogy János működésének hullámai milyen messzire vetődtek. Tanítványai azonban lassan felszívódtak a kereszténységben. Pál megmagyarázza az embereknek a János és Jézus keresztése közötti különbséget, megkereszteli őket és kézrátétellel lehívja rájuk a Szentlelket. Ekkor számukra is megismétlődik a pünkösdi csoda: a nyelveken szólás, a jövendölések megértése és a prófétálás, vagyis az ihletett tanítás. Lukács itt is érzékelteti, hogy a Szentlélek kiáradása állandó kísérője az apostolok működésének. Jézus csak így győzhette meg az egyházat arról, hogy helyette majd a „másik Vigasztaló”, az Igazság Lelke irányítja országának terjedését. Pál ezért hivatkozik leveleiben is arra, hogy a keresztények hite a Lélek erején nyugszik (1Kor 2,4; Ef 1,12; 1Tesz 1,5). Akik így megtapasztalták a karizmatikus erőket, azok maguk is tanúi lettek a hitnek.

Az apostol több mint két évig maradt Efezusban. A 20,31 három esz-

tendőt mond, de náluk minden megkezdett évet beszámítottak. Az első három hónapban itt is a zsinagóga volt a színtér, a zsidókat igyekezett megnyerni, de próbálkozásának az lett a vége, mint más helyeken. Egy részük megkeményedett tanításával szemben, sőt ellensége lett. Ezért egy Tirannusz nevű rétornak, azaz ügyvédnek az iskoláját bérelte ki, aki azt a nap 5–10 órájára, vagyis a mi időnk szerint de. 11-től du. 4-ig átengedte neki. Ettől kezdve a híre egyre jobban elterjedt. Lukács egy kis általánosítással arról beszél, hogy Ázsia tartomány minden lakója, zsidók és görögök hallották az Úr szavát. Az újonnan megtértek elvitték az evangéliumot a környék városaiba és falvaiba. A kolosszei (Kol 1,7), a laodiceai és a hieropoliszi (Kol 4,13) egyházak alapítását erre az időre kell tennünk. A karizmatikus erő Pálnál is úgy jelentkezett, mint Péternél Jeruzsálemben. Ő maga bizonyára kézzátétellel és imádsággal kért gyógyulást a betegek számára. Az emberek viszont az általa használt kendőket és kötényeket tették betegeikre. A hívők naiv eljárása mögött is vallásos meggyőződést kell látnunk. Annak az Istennek a segítségét kérték, akit Pál hirdet, s akinek irgalmasságáról meggyőződtek. A bizalmuk bizonyára meghallgatásra is talált. Lukács azonban itt sem túloz, nem legendákat hagy ránk. Az ő számára a természetfölötti segítség mindig Istentől jön, ahol és ahogy ő akarja. Az ember csak kérheti ajándékait, de nem kényszerítheti. A jelképes tettek nem a varázserő jelei. Krisztus különben is megígérte, hogy az evangélium útját karizmatikus erők kísérik.

Az efezusi működésről nem kapunk összefüggő beszámolót, hanem inkább epizódokat. Egy ilyen epizód a zsidók féltékenységéről tudósít. Az evangéliumból tudjuk, hogy a zsidók között is megvolt a gyógyításnak az a formája, amelyet ördögűzés néven ismerünk. A közfelfogásban a betegséget is valamilyen ártó szellem okozta, tehát a betegség démonját kellett kiűzni. A betegségről vallott felfogástól függetlenül azonban ha a szertartás az Istenbe vetett hit kifejezése volt, akkor meg lehetett a hatása (Lk 9,42; Mt 12,27). Ezért Jézus sem tartotta varázslásnak szereplésüket. Az ószövetségi vallásban is világos volt, hogy Isten az egész természet ura, s a démonok is alá vannak vetve uralmának. Az ő segítségét pedig mindenki kérheti, aki hisz benne. Akárhány idegbántalom esetén pedig a személyes és a rituális ráhatás esetét sem kell kizárni. Itt Efesusban is fellépnek ilyen vándorló zsidó ördögűzők. Közéjük tartozott az egyik főpaprak, Szkévának hét fia is. A jeruzsálemi főpapok között nem ismerünk ilyen nevűt. Inkább csak a főpapi családból származó személyről lehet szó. Az ő eljárásukat azonban nem a hit és az Istenbe vetett bizalom vezette, hanem a sikerhajhászás és rivalitás. Annak a Jézusnak a

nevében akartak gyógyítani, akit Pál hirdetett. A szöveg arról tudósít, hogy a „gonosz lélek” így válaszolt nekik: Jézust ismerem, Pálról is tudok, de ti kik vagytok? Ezzel a megszállott ember rájuk vetette magát, és úgy elbánt velük, hogy menekülniük kellett. Mai szemmel olvasva a jelenetet, a szöveg úgy hat, mintha a gonosz lélek védte volna meg Jézust és az apostolt, s ő büntetné meg az illető személyeket, amiért Isten ügyét varázslásra akarták felhasználni. Az evangéliumi megszállottak esetében is hivatkozhatunk arra, hogy elvileg nem zárható ki valamilyen démoni hatás még akkor sem, ha a kor főleg az idegbetegségeket megkülönböztetés nélkül megszállottságnak tekintette. De a démoni hatás és a természetes jelenség elhatárolása nehéz, illetve legtöbbször lehetetlen. A régiéket az elhatárolás nem érdekelte. A könyv szerzője is korának nyelvét használja és a betegségeket is a kor felfogása szerint ítéli meg. De az esetben bele lehet számítani azt is, hogy mivel a gyógyítás nem sikerült, a beteg emberen az ideges tobzódás még jobban kitört, s ezért is támadt rájuk. A közvéleményben mindenesetre úgy terjedt el a hír, hogy Isten segítségét csak Pál és az általa hirdetett vallási meggyőződés eszközölheti ki.

Már említettük, hogy Efezusban nagyon divott a varázslás, és hatása alól a hívők sem könnyen szabadulhattak. De egyesek most bevallják titkos mesterkedésüket. Mások összegyűjtötték a birtokukban levő ilyenfajta írásokat és nyilvánosan elégették. Lukács az elégetett könyvek értékét ötvenezer ezüstre becsüli. Meg kell gondolnunk, hogy a pergamen, a papirusz és a másolás nem volt olcsó dolog. A megtérések ilyen jelei fokozták másokban is a buzgóságot és erősítették az egyházat.

Itt még Lukács közbevet néhány sort az apostol további terveiről. Feltette magában, hogy újra meglátogatja a macedóniai és görögországi egyházakat, onnan pedig újra fölmegy Jeruzsálembe, s ha ezt elvégezte, Rómába látogat. Itt nem hallunk arról, miért akart újra Jeruzsálembe menni. De azt tudjuk, hogy ebben az időben írta két levelét a korintusi egyháznak. Azokból pedig kiolvasható, hogy az általa alapított egyházakban gyűjtést rendezett a jeruzsálemi szegények számára. Nála ez nemcsak jótékonyág volt, hanem az egybetartozás jele is. Fokozni akarta a távoli közösségek kapcsolatát az anyaegyházzal, Jeruzsálemmel. Ezeket az adományokat akarta az egyes egyházak megbízottaival együtt oda vinni (1Kor 16,5–6; 2Kor 1,15–16). Munkatársai közül Timóteust és Erasztust elküldte előre Macedóniába, hogy a gyűjtést megszervezzék. Úgy tervezte, hogy nemsokára maga is követheti őket.

AZ EZÜSTMŰVESEK ZENDÜLÉSE

19,23-40

Az epizód arról értesít, hogy a kereszténység azonnal megkezdte a társadalom szellemi arculatának átalakítását. Nem azzal, hogy társadalmi vagy gazdasági eszméket hirdetett, hanem az emberek gondolkodásába belevitte az új értékelést. Az új életfelfogás először azokat érintette, akik a pogányság hagyományos vallási berendezkedéséből hasznot húztak. Az aránylag hosszú elbeszélés mindvégig eleven, és felismerhető benne az enyhe irónia. De azt is igazolni akarja, hogy a keresztény igehirdetés nem ütközött a birodalom törvényeibe. Az efzeusi szentélyhez sokan zárándokoltak Kisázsiaiból, s ezek szívesen vittek magukkal emléket. Az ezüstművesek az Artemisz-templom és -szobor kicsinyített másolatát árulták. De ahogy terjedt a kereszténység, úgy csökkent a pogány szentély látogatása és a kegytárgyak kereslete. Emiatt szervezi meg egy Demeter nevű ezüstműves a hasonló foglalkozású mesterek tüntetését. Demeter beszéde jelzi, hogy ők már felfogták a kereszténység és a pogányság közötti igazi különbséget: a kézzel készített szobrok nem lehetnek istenek. Isten csak a végtelen örök szellem lehet. Ezt az igazságot ugyan a zsidó vallás is képviselte, de az nem vált népmozgalommá, hanem megmaradt a faji leszármazás határain belül. A pogány mesteremberek sajnálják jövedelmük csökkenését, s emellett a hagyományos vallási és nemzeti önérzet is megszólal bennük. Hiszen a kereszténység hirdetői nagyrészt mégis a zsidók közül kerültek ki. Az efzeusiak büszkék voltak szentélyükre, ezért érthető a panasz, hogy az istennő tisztelete csorbát szenved. Demeter szónoki túlzással azt állítja, hogy szentélyük híre az egész világon ismert volt.

Az összeverődött tömeg a zárándokok hagyományos kiáltozását hallatja: Nagy az efzeusiak Artemisze! A népgyűléseket a szabadtéri színházban szokták tartani, azért most is oda vonulnak. Egy csoport felismerte Pál macedón kísérőit, Gájuszt és Arisztarchuszt (17,14; 20,4; 27,2), s őket is magukkal cipelték. Pál talán éppen azért, mert barátai veszélybe kerültek, maga is a nép közé akart menni, hogy vállalja a felelősséget, de a körülötte levő keresztények lebeszélték. Hasonló tanácsot adtak neki azok a tisztségviselők is, akiket a tartomány évenként választott, s akik a császárkultusz fő ellenőrei voltak (hierarchák). Címüket hivatali évük letelte után is viselték. Lehet, hogy ezek közül egyik-másik már keresztény volt, s így került az apostol közelébe.

Közben még arról értesülünk, hogy a zsidók maguk közül előre tolnak egy Alexander nevű férfit, hogy adjon magyarázatot a népnek. Kezével csendre inti a tömeget, de amikor meglátják rajta, hogy zsidó, még nagyobb lesz a kiabálás. Minduntalan azt hangoztatják, hogy nagy az ő Artemiszük. A szövegből nem olvasható ki, hogy Alexandernek mi volt a terve. Lehet, hogy valamilyen városi tisztséget viselt, vagy pedig azt akarta a nép tudtára adni, hogy Pál mozgalma nem azonos a zsidók vallásával. Mindenesetre az ezüstművesek tudták, hogy a zsidók is elutasítják Artemisz tiszteletét, azért őt sem engedték szóhoz jutni. Végül is a jegyzőnek sikerült lecsillapítani a tömeget, amely ekkorra már óriásira nőtt. A jegyző nem volt vezető tisztviselő, de a népgyűléseken nagy szerepet játszott, hiszen az írásbeli előterjesztések és a határozatok az ő kezén mentek keresztül. A város elöljáróinak különben is érdekükben állt, hogy elkerüljenek mindenféle zavargást. A jegyző ügyes taktikával szerelte le a háborúgókat, és mindazokat, akik féltették Artemisz tiszteletét. Ő is kijelentette, amit az efezusiak mindig szívesen hallgattak, hogy az ő városuk őrizi Artemisz templomát és az égből leszállt szobrárt. Ebben senki nem kételkedik, azért nincs ok a zavargásra. Azok az emberek, akiket ide hurcoltak, nem templomrablók, az istennőt sem gyalázták, tehát nem követtek el olyan vétséget, amiért felelősségre lehetne őket vonni. Ha pedig Demeternek és a többi ezüstművesnek valami egyéb panasza van, azt vigyék a hivatalos hatóság elé. Különben is vannak meghatározott törvénynapok, és a népgyűlésnek is megvan az ideje. A céltalan csődület azonban árt a város hírének, sőt azt a gyanút kelti, hogy az elöljáróság nem ura a helyzetnek.

A józan szavakra a kedélyek lecsillapodtak. Lukács itt is igazolja, hogy az evangélium terjedését nem kísérte semmiféle közbotrány vagy más törvényellenesség. A hatóságok nem is marasztaltak el senkit. Az anyagi károsodást szenvedett kereskedők és mesterek haragja azonban nem csillapodott le. Lukács csak azt mondja el, hogy a zavargás elmúltával Pál összehívta a keresztényeket, bátorította őket, hogy a nehézségek ellenére tartsanak ki a hitben, s utána elindult Macedóniába. De minden jel arra mutat, hogy még itt Efezusban megírta második levelét a korintusi egyháznak, s abban utal az itteni állapotokra is. Azt írja, hogy az üldöztetés módfelett ránehezedett, már életéről is lemondott, sőt magában már a halálos ítéletet is elfogadta. Egyedül abban bizakodott, aki a halottakat is fel tudja támasztani (2Kor 1,8–10). Isten azonban kimentette a veszélyből, s ezzel reményt öntött belé a további munkához. Az apostol térítő-útja tehát nem volt diadalút. Ő maga nem is vágyott erre. Krisztust akarta

követni, aki a tanítás és a szeretet gyakorlása mellett mindig kész volt az áldozat vállalására. Érdekes azonban, hogy Lukács a könyvében úgyszólván sehol sem részletezi az apostol küzdelmeit és szenvedéseit. Ha pl. összehasonlítjuk a 2Kor 11–29-ben felsorolt viszontagságokat az Apostolok Cselekedeteinek elbeszélésével, az egyéni szenvedéseiről alig halunk valamit. Lukács tehát nem az apostol életét és munkásságát akarta megörökíteni. Ő az evangélium terjedésének történetéről szól, nem az emberi szereplők történetéről. Arról akarja meggyőzni olvasóit, amit az egyház kezdettől fogva hitt, hogy Krisztus a Szentlélek által irányítja evangéliumának terjedését és megvalósulását. De úgy, hogy mindig hely marad a szabad emberi döntés és tett számára. Isten úgy vezeti munkássait, hogy alkalmat ad nekik egyéni leleményességük és buzgóságuk kifejtésére. A hallgatokat is úgy befolyásolja, hogy döntésükben helyet kap a jóakarát, az előítélet leküzdése, a hagyomány beépítése és az ösztönösség megtagadása. Az Isten országa emberekben valósul meg, nem a kívüllég tárgyi adottságaiban.

AZ EUKARISZTIA ÜNNEPLÉSE TROÁSZBAN 20,1–12

Lukács az előzőekben nem tért ki a korintusi egyházban felmerült nehézségekre, amelyek nemcsak a két levél megírására ösztönözték az apostolt, hanem arra is, hogy Efezusból újra átmenjen Korintusba. Érezzük, hogy a szerző ettől kezdve már csak egy téma köré csoportosítja elbeszélését. Azt emeli ki, hogy Pál harmadik útja végén Jeruzsálembe megy, ott elfogják, két évig Cezáreában őrzik, onnan Rómába viszik, s mindenütt mint a hit tanúja szerepel. Ezért az Efezusból Görögországon át Jeruzsálembe vezető út egyes állomásait csak röviden érinti. Az elbeszélés menete szerint úgy látszik, hogy az apostol most másodízben megy Korintusba, viszont a 2Kor 13,1-ben azt írja, hogy ezúttal „harmadszor” indul hozzájuk. Ebből sokan feltételezik, hogy előbb már Efezusból rövid időre átment hozzájuk, hogy a vitás kérdéseket elintézzék. Azzal a vitával sem akarunk itt foglalkozni, hogy a két korintusi levél ilyen formában keletkezett-e, vagy az apostol több levelét szerkesztették össze a kettőbe.

Pál tehát Efezusból átmegy Macedóniába, és amerre elhalad, mindenütt buzdítja a tanítványokat. Az útirány az lehetett, hogy Efezusból

áthajózott Neápoliszbba, onnan Filippibe ment, majd érintette a közbeeső falvakat Tesszalonikáig, s onnan ment át Achája tartományba. A szöveg csak azt mondja, hogy három hónapot töltött itt, de a tartózkodási hely csak Korintus lehetett. Leveleiből tudjuk, hogy itt volt rá leginkább szükség, hiszen a közösség lelki egységét helyre kellett állítani. Időpontként 57–58 telét jelölhetjük meg. Ekkor írta meg a Római és a Galata levelet is. Mivel Lukács előbb nem beszélt a korintusi nehézségekről, sem arról, hogy az ottani egyház küldöttei felkeresték az apostolt Efezusban (1Kor 1,11; 16,17), azért most is hallgat idejövételének különleges céljáról. Azt azonban említi, hogy a zsidók cselt szőttek ellene. Már előbbi ittléte idején is kimutatták ellenséges érzületüket. Az apostol talán az újabb fejlemények hatása alatt határozta el, hogy tisztulási fogadalommal megy föl Jeruzsálembe, s így igazolja, hogy nem áll szemben a mózesi törvénnyel. Korintusban egyúttal befejezte azt a gyűjtést is, amelyet a jeruzsálemi szegények számára szervezett, s most a gyűjtés eredményét el kellett vinni rendeltetési helyére. Úgy döntött, hogy Macedónián keresztül megy vissza, és Filippinél száll hajóra. Közben maga mellé vette az egyes egyházak megbízottait, akik a gyűjtés eredményét hozták. A szöveg név szerint említi a bereai Szopatert, a tesszalonikai Arisztarchuszt és Szekunduszt, a derbei Gájuszt és Timóteust, továbbá az Ázsia-tartománybeli Tichikuszt és Trofimuszt. Pál a zsidók húsvétját még Filippiben töltötte, de ez egyúttal már keresztény húsvét is volt. Kísérői azonban előre mentek a kisázsiai Troászba, s ott vártak rá.

Lukács itt újra első személyben beszél, tehát nyilván jelen van. Filippiből elindulva öt nap alatt utolérték társaikat Troászban, ahol egy hetet töltöttek. Mindig meg kellett várniuk, amíg tovább induló hajót találnak. A hét első napján, vagyis vasárnap összegyűltek „kenyértörésre”, az eukarisztia ünneplésére. A vasárnap akkor már az istentiszteleti összejövetel napja (1 Kor 16,2), sőt az Úr napja (Jel 1,10). Az első Korintusi levélből tudjuk, hogy az apostol mennyire vigyázott az összejövetel istentiszteleti jellegének megőrzésére és mindenféle visszaélés kiküszöbölésére. Ő maga másnap tovább akart utazni, azért az estét kihasználta, hogy a hívők között legyen. Beszéde, tanítása éjfélig elhúzódott. Ezt úgy kell érteni, hogy a beszélgetés húzódott el, hiszen a jelenlevők ilyenkor adták elő kérdéseiket, a hittel kapcsolatos problémáikat. A szöveg azt is elárulja, hogy a harmadik emeleti teremben gyűltek össze. Egy Eutichusz nevű fiatalember az ablakban ülve hallgatta a tanítást, de közben elaludt, lezuhant a földre, és élettelenül szedték össze. Az apostol azelőtt a közeli Efezusban sok csodát tett, tehát ismerték karizmatikus erejét és imájának

hatását. A közösség bizonyára el is várta, hogy ebben a szomorú helyzetben kéri Isten segítségét. Ő azonban nem egyszerűen Jézus nevének erejében tesz csodát, hanem azt a könyörgő módot választja, amelyet Illés történetéből ismerünk (1Kir 17,17–24; 2Kir 4,8). Ráborul a fiúra, és úgy imádkozik. A pogányokból lett keresztények előtt a kérőima fontosságát mutatja be. A körülállóknak azt mondja, hogy ne aggódjanak, mert még benne van a lélek, ami azt is jelenti, hogy az élet visszatért belé. Az elbeszélés egyébként nagyon hasonlít Tabita feltámasztásának leírásához, amely Péter imájának eredménye volt (9,36–43). A csodálatos esemény igazolta ebben a troászi éjszakában, hogy Isten velük van, benne bízni lehet. Azért az apostol folytatta tanítását reggelig.

A karizmatikus esemény különben kép lett az egyház számára. Isten nem kíméli meg a benne hívőket a kellemetlen meglepetésektől, a fájdalomtól és a szomorúságtól. A természet megmarad ellenséges természetnek. A csoda annak a jele, hogy Isten itt van, bölcsessége szerint érezteti hatását, hogy megerősítsen a hitben és a reményben. A remény a földi segítségen túl a végső megoldásra, az üdvösségre is vonatkozik. Ott majd Isten letöröl minden könnyet és megszüntet minden fájdalmat. Az eukarisztia hasonlóképpen annak a Krisztussal való közösségnek az elővételezése, amely az örök életben megvalósul. Az eukarisztiában a meghalt és feltámadt Krisztus van jelen, s éppen ezt kell tudatosítani magunkban. Az apostol tanítása szerint a keresztség úgy kapcsol Krisztushoz, hogy misztikus módon magunkra öltjük halálát és feltámadását (Róm 6,3–6). Készen kell lennünk arra, hogy vele együtt leszálljunk az élet sötét szakadékaiba, vagy akár a halálba is, de tudjuk, hogy győzelmes életében is osztozunk.

AZ EFEZUSI PRESBITEREKHEZ INTÉZETT BESZÉD 20,13–38

Troászból Pál szárazföldön ment dél felé. Nyilván találkozni akart a közbeeső községekben lakó keresztényekkel. Társai hajón indultak el, s az volt a megegyezés, hogy majd Asszoszban találkoznak, s onnan együtt hajóznak tovább. Asszosz után elhaladtak Lesbosz, Kiosz és Számosz sziget mellett, s Milétuszban állapodtak meg rövid időre. Pál sietett, hogy a pünkösddöt Jeruzsálemben tölthesse, ezért nem akart bemenni Efezusba.

A pünkösdi talán azért volt neki fontos, mert akkor sok zarándok megy Jeruzsálembe, s közöttük akart mutatkozni, hogy igazolja népéhez való hűségét. Ezért Miletusból üzent az efezusi egyház előjáróinak, a presbitereknek, hogy jöjjenek le hozzá. Lukács ezt a részt is úgy írja le, mint szemtanú, s bizonyára nem az egész beszédet közli, hanem csak gondolatmenetét. Különben ez az egyetlen beszéd a könyvben, amelyet az apostol nem zsidókhoz vagy pogányokhoz intéz, hanem keresztényekhez, s amely már az egyház belső problémáival foglalkozik. A pogány környezetben élő egyházak csak úgy maradhattak fenn, és csak úgy terjedhettek, ha a hitben elérték a nagykorúságot, és főleg számoltak azzal, hogy hitük csak a nehézségek leküzdése által mélyül el. Az apostol azt kéri, hogy az előjárók elsősorban személyes buzgóságukkal adjanak példát. Krisztus követését valósítsák meg saját életükben. A kereszténység abban különbözött a zsidó vallástól, hogy a zsidók rendelkeztek írott törvénnyel, a keresztényeknek azonban Jézus Krisztusból kellett kiolvasniuk a hitet és az erkölcsi magatartást. Az apostol a beszéd elején arra hivatkozik, hogy a gyakorlatban is bemutatta nekik Krisztus követését és az állhatatosságot. Felismerhették, hogy amíg köztük tartózkodott, teljes aláztatosságon és hűségben szolgált az Úrnak, azaz Jézus Krisztusnak. A zsidók részéről sok áskálódásnak és rágalomnak volt kitéve, de semmi sem vette el kedvét és türelmét. A Demeter-féle zendülést külön nem említi, inkább működésének elejére, a kezdeti nehézségekre céloz. De akkor sem magára gondolt, hanem követőire. Nem tagadott meg tőlük semmit, ami javukra szolgálhatott volna. A tanításban nem volt személyválogató: zsidóknak és pogányoknak egyaránt hirdette az evangéliumot. Lehetővé tette nekik, hogy térjenek meg Istenhez, és higgyenek Jézus Krisztusban. Az Istenhez való megtérés itt a zsidók számára azt jelentette, hogy higgyenek a jövendőlésekben, amelyek Jézus Krisztusra vonatkoztak és benne teljeselek.

Miután így a múltba visszatekintett beszédében, most a jövő felé fordul. Jeruzsálembe indul, de a Szentlélek már eddig is tudtára adta, hogy bilincs és megpróbáltatás vár rá. Ennek ellenére nem saját életére gondolt, hanem arra, hogy a rábízott feladatot, az evangélium hirdetését elvégezze, mégpedig tanúságtétel által. Nyilván meg volt győződve, hogy Isten a figyelmeztetésekkel nem útjának megváltoztatását kívánja, hanem azt, hogy készüljön fel rá. Bár a pogányok közötti munkára kapott küldetést, de népét mindvégig szerette, s el akarta vezetni Krisztushoz. Reméli, hogy jeruzsálemi tanúságtétele is ezt a célt szolgálja majd.

Búcsúzóul azt kéri a presbiterektől, hogy kövessék módszerét, utánoz-

zák odaadását és buzgóságát. Az a kijelentés, hogy többé nem fogják látni, nem jövődölés akar lenni, hanem a búcsú szava. A későbbi levelek azt mutatják, hogy miután kiszabadult a római fogságból, még járt keleten és Efezusban is. Az előjáróknak azzal adott példát, hogy senkit nem rántott bajba, senkinek nem volt terhére. Aztán megfogalmazza az intelmet: Vigyázzatok magatokra és a nyájra! A nyáj ószövetségi kép, amely itt az efezusi hívő közösségre vonatkozik, de a szerző ebben már az egész egyház képét látja. Az előjárók mindenütt kötelesek követni Jézust, a jó pásztort. Az apostol azt is kiemeli, hogy őket „a Szentlélek rendelte a nyáj élére”. Az egyházi tanításban az is benne van, hogy a Szentlélek megadja a küldetéshez szükséges kegyelmet. Itt az előjáró megnevezése már az „episkopos”, a felügyelő. Tehát a presbyteros és az episkopos jelentése még nem különült el egymástól, illetve nem jelzett külön hivatalt. A század végére azonban az episkopos már csak a püspököt jelenti. A Szentlélektől eredő rendelés és küldetés érthető abból, hogy őt Krisztus maga helyett küldte el az Atyától, és ő minden kegyelmi adománynak a forrása az egyházban. Krisztus az apostolokat is a Szentlélek által választotta ki (1,2), s minden tanúságtételhez ő adja az erőt (Jn 15,26). Az egyháznak még egy kegyelmi kiváltságát említi a szöveg: Krisztus saját vére árán szerezte. Egyébként az „Isten egyháza” kifejezés a könyvben csak itt fordul elő, Pál leveleiben azonban ismételten megtalálható (1Kor 1,2; 2Kor 1,1; 1Tesz 2,14; 2Tesz 1,4). Az apostol eredeti gondolata tehát az, hogy az előjárók Isten egyházát igazgatják, amelyet Krisztus szerzett magának. Ez a kettős tulajdonjog nemcsak arra hívja fel őket, hogy Istennek, az Atyának és Krisztusnak tartoznak felelősséggel munkájukért, hanem arra is, hogy a rájuk bízott nyájat tekintsék szent közösségnek, amelyben természetfölötti erők működnek. A Krisztus vére való utalás mutatja, hogy az apostoli igehirdetésben hamar tisztázódott a megváltás tana. Krisztus kereszthalála igazi áldozat volt. Haláláig menő engedelmesége kiengesztelte a bűn okozta sértést, és számunkra megszerezte a bűnök bocsánatát. Az ószövetségi népet az áldozati állat vére szentelte meg, illetve az jelképezte a megszentelést. Krisztus vére meg is adja a megszentelést.

Az előjárók gondoskodásának másik indítéka az, hogy a földi egyház ki van téve veszélyeknek. Kívülről is rátörhet az ellenség, és belülről is megkörnyékezheti minden emberi gyarlóság: tévedés, pártoskodás, szétválás. Ha helyt akarnak állni, sokszor gondoljanak az apostol viselkedésére, aki egész lelkével, atyai aggodásával figyelmeztette őket az evangéliumi erények követésére. Búcsúzóul Istennek és „kegyelme szavának”

ajánlja őket. Az Isten oltalmába való ajánlás hagyományos vallási kifejezés volt. A „kegyelem szava” az evangéliumi tanítás, amely kifejezi Istennek az ember iránti leereszkedését és szeretetét, de amelyben egyúttal benne van ereje is, amellyel üdvösségre vezet (Róm 1,16). Aki elfogadja az evangéliumot, az átalakul Isten gyermekévé, részesedik a természetfölötti erőben és szentségben. Az előjárók tekintsenek bizalommal Istenre, mert neki hatalma van arra, hogy felépítse egyházát, de ebben az építésben őket is alkalmazza mint munkatársakat. Hatalma van arra is, hogy megadja nekik „a szentekkel közös örökséget”. Ez nyilván hagyományos vallási kifejezés volt, mert a qumráni iratokban is megtalálható.

Befejezésül az apostol ismételten saját példájára hivatkozik. Nem volt kapzsi, senkiét nem kívánta el, keze munkájával szerezte meg, amire neki és munkatársainak szüksége volt. Ezzel nemcsak a munkára, a szorgalomra és önzetlen apostolkodásra adott példát, hanem arra is, hogyan kell a gyöngéket segíteni. Az igazi, áldozatos szeretet abban nyilvánul meg, ha nem fölöslegünkből adunk, hanem személyes áldozatunk áll a segítség mögött. Ezt a kijelentést megerősíti Jézus szavával, hogy, „nagyobb boldogság adni, mint kapni”. Az evangéliumok nem őrizték meg ezt a mondást. De azok nem számolnak be mindenről, sőt még azokat a beszédgyűjteményeket sem tartalmazzák teljesen, amelyek az apostoli igehirdetés elején keletkeztek (logia-k). Pál tehát ismerhetett ilyeneket.

A beszéd végeztével az apostol a jelenlevőkkel együtt imádkozik. Annak másutt is nyoma van, hogy a keresztények szívesen imádkoznak együtt, mielőtt szétválnak (21,5–6). Az utána következő meleg búcsúzkodás érthető volt abból, hogy ezek az emberek hozzánőttek az apostolhoz, megszerették, s atyjuknak és barátjuknak tekintették. A hangulatot még szomorúbbá tette az az érzés, hogy talán nem látják többé. Lukács azonban mindezt nem a történet kedvéért írta le, hanem azért, mert a szavakban és a tettekben az egyház hite fejeződött ki.

PÁL ELFOGATÁSA JERUZSÁLEMBEN

21,17–39

Miután Pál elbúcsúzott az efezusi presbiterektől, kísérőivel együtt hajóra szállt, és továbbment Jeruzsálem felé. A kisázsiai part mentén hajózva, többszöri átszállással megérkeztek Tiruszba. Ide a kereszténységet

már előbb elvitték olyanok, akik az István-féle üldözés idején ide menekültek Jeruzsálemből (11,19). A hívők között akadtak karizmatikus egyének, akik a Szentlélektől indítatva figyelmeztették az apostolt, hogy mi vár rá Jeruzsálemben. Ugyanez megismétlődött Cezáreában, ahol Fülöp diakónus házában szállt meg. Fülöpöt a szöveg „evangélistának” mondja. Nyilván az evangélium hirdetésében tanúsított buzgósága miatt. Közben Júdeából egy Agabusz nevű keresztény érkezik oda, akit a szöveg „prófétának” nevez. Azok kapták ezt a nevet, akik a tanításra különleges képességet nyertek, és olykor a szív titkait is feltárták (1Kor 14,25). Agabusz olyan jelképes tettel utal a jövőre, mint amilyeneket egyes régi prófétákkal kapcsolatban hallunk (1Kor 11,30; Jer 13,1). Elkéri Pál övét, összekötözi vele saját kezét és lábát, s kijelenti, hogy a Szentlélek üzenetét közli: az őv tulajdonosát így kötözik meg majd Jeruzsálemben. Lukács különben itt is első személyben beszél, s azt írja, hogy mindnyájan kérték az apostolt, ne tegye ki magát veszélynek. De ő nem tágitott. Késznek mutatkozott, hogy nemcsak a megkötözést, hanem a halált is elszenvedje Krisztusért.

De volt-e igazi oka az apostolnak, hogy ilyen veszélynek kitegye magát. S a Szentlélektől jött figyelmeztetést nem kellett volna-e megfogadnia? A vértanúságot nem kell keresni, hanem csak elfogadni akkor, ha a kitérés hittagadás vagy más bűn volna, vagy esetleg botrányt okozna. A látszat itt az, hogy az apostol maga megy a veszélybe. A szöveg azonban sejteti, hogy fontos oka volt, amikor Jeruzsálembe indult, s a karizmatikusok nem a Szentlélek tilalmát közölték, hanem csak a veszélyre figyelmeztették. Az apostol kísérői vitték a görögországi és a kisázsiai gyűjtés eredményét, s azt át kellett adni. Természetesen ennél neki nem kellett volna személyesen jelen lennie. Ő azonban a gyűjtést úgy szervezte meg, mint az anyaegyháznak járó hódolatot és segítséget, s mint az egyetemes egyház egységének a kifejezését. A pogányokból lett közösségeket is hozzá akarta csatolni Jeruzsálemhez, ahonnan az igehirdetés kiindult. Azután a zsidóság előtt is mutatni akarta népéhez való hűségét, s remélte, hogy ezzel jobb belátásra bírja azokat, akik gyanakvással figyelik működését, és őt magát a mózesi törvény ellenségének tartják. Jeruzsálemi útját tehát úgy tekintette, mint az evangélium hirdetésének kellékét.

Jeruzsálemben egy Ciprusból származó hívőnél, Mnázonnál szálltak meg, akit talán még első térítő útjáról ismert. A keresztények most már örömmel és előítélet nélkül fogadták, s ebben benne volt a pogányok megtérése feletti öröm is. Mindjárt másnap meglátogatták Jakabot, a közösség püspökét, akinél összegyűltek a presbiterek is, hogy meghallgassák

Pál elbeszélését. Lukács itt sem említi az adományok átadását, mert előbb sem beszélt a gyűjtésről. De az adományokban benne volt a megtért pogányok szeretete, ragaszkodása, s ezt éppen úgy a Szentlélek hatásának kellett tekinteni, mint magát a megtérést. Ezért végződik a beszámoló hálaadással. Jakab és társai azonban ismerik a jeruzsálemi zsidók álláspontját, s hallották azt is, hogy Pálnak térítő útjain elég baja volt ellenfeleivel, akik hitehagyót láttak benne. Jakab és a presbiterek itt élnek palesztinai környezetben. Ők is meg vannak győződve, hogy a mózesi törvény és a szertartások nem az üdvösség eszközei többé számukra, de kegyeletből megtartották, és az élet külső keretének tekintették. Közéjük csak elvétele került egy-egy testvér, aki a pogányságból tért meg, tehát nem érezték annyira a két nép egygyólvadásának szükségességét. Azért ajánlják Pálnak, hogy végezze el a tisztulási szertartást, s ezzel mutassa meg, hogy úgy gondolkodik, mint azok a zsidók, akik hisznek Krisztusban, de amellett követik a törvényt is. Jakab és társai hallották azt a Pálról terjesztett vádat, hogy a diaszporában élő zsidókat a törvény elhagyására buzdítja, vagyis arra, hogy ne metéltessék körül gyermekeiket és ne kövessék a hagyományokat. A vád nyilván túlzás volt, hiszen a zsidók között Pál maga is megtartotta a törvényt. Azt ellenben hangoztatta, hogy megtartása nem az üdvösség feltétele többé. Ha tehát valaki nem tartja meg, de az evangélium szerint él, az nem vét Isten ellen. Egyszerűen azzal a szabadsággal él, amit Isten adott az embernek. Pálnak valóban több gondja volt a megtért pogányok lelki szabadságára, mint a zsidók hagyományaira. Jakab itt még hivatkozik a jeruzsálemi zsinat intézkedéseire és arra a levélre, amelyet éppen Pálra bízta, s amelyet ő bizonyára ki is hirdetett mindenütt, ahol a helyzet megkívánta.

Jakab szerint Pál buzgósága méginkább nyilvánvaló lesz, ha a tisztulási szertartást nyilvánosan végzi, és társul ahhoz a négy emberhez, akik a jeruzsálemi egyházban valamilyen okból hasonló elhatározásra jutottak. Ha pedig még az áldozatuk költségeit is magára vállalja, az még több hitelt ad szándékának. A tisztulás szertartása a haj lenyírásával kezdődött, és hét napig tartott. A fogadalomban benne volt az áldozatbemutatás és talán más adomány a templom javára. Jakab ajánlata nem színlelés volt, ő őszinte vallási szertartás végzését ajánlotta, s Pál azért is fogadta el. Eleinte rendben is ment minden, de a vége felé Ázsia-tartományból jött zsidók felismerték és csödületet szítottak. Azt kiabálták, hogy ez az ember mindenütt a nép, a szent hely és a törvény ellen tanít. Úgy gondolják, a nép ellen azzal vétett, hogy kétségbe vonta kiváltságait, amelyet ők az ószövetségi kinyilatkoztatás alapján annyira hangoztattak. A törvény

ellen azzal, hogy nem tartja kötelezőnek, a szent hely ellen pedig azzal, hogy az áldozatbemutatás nem kötelező, Istent bárhol lehet imádni. Még nagyobb nyomatékot adnak vádjuknak, amikor azt hangoztatják, hogy pogányokat is behozott a templom területére. Ezt a vádat arra építették, hogy előzőleg látták vele a városban az ezezusi Trofimusz, s úgy gondolták, hogy a templomba is bevitte. A templom előudvarára (pogányok udvara) egyébként bemehettek a pogányok is, de ott tábla hirdette, hogy halálbüntetés terhe alatt nem mehetnek beljebb.

Az összeverődött tömeg kezét vetett az apostolra, kihurcolta a belső udvarról és ütlegette. Eszünkbe kell idéznünk, hogy az 58–59-es években vagyunk, amikor a buzgó nacionalisták pártja, a zelóták mozgalma már egyre erősödött, s ezek nem riadtak vissza a vérengzéstől sem. Ők robantották ki később a háborút a rómaiak ellen, a szikáriusokkal együtt. A lárma áthallatszott az Antónia-várba, amely a templom északkeleti oldalán állott, s amelyben a római helyőrség állomásozott. Innen állandóan ellenőrizték a templomot, különösen a nagy ünnepek alatt, amikor sok zarándok tartózkodott a városban. A zászlóalj (cohors) parancsnoka, a tribunusz egy csapattal azonnal a helyszínre siet, s elfogja Pált, akiről csak azt látja, hogy mindenki ellene kiabál és ütlegeti. Igazoltatni akarja és kihallgatni, de a lárma miatt semmire sem megy, ezért megbilincselte és átvezeti a várba. A lépcsőknél a tömeg összecsoportosult és erőszakoskodott, sőt halálát követelte, ezért a katonák csak nehezen tudták magukkal vinni. A vár kapujánál végül megszólította a tribunuszt, és engedélyt kért tőle, hogy szólhasson a tömeghez. A tiszt csodálkozott, hogy görögül beszél, mert azt hitte, hogy az az egyiptomi zsidó, aki nemrég felkelést szított, és négyezer szikáriussal együtt kivonult a pusztába. A szikáriusok a titokban magukkal hordott törőről (sica) kapták nevüket. Az itt említett lázadásról egyébként Jozefusz Fláviusz is megemlékezik, s azt is elmondja, hogy Félix helytartó leverte őket. Pál megmagyarázza, hogy ő Tarzusból származó zsidó, s szülővárosa bizonyára a tribunusz előtt sem ismeretlen. Erre az megadta neki az engedélyt, hogy beszélhessen az emberekhez. Ő „héber nyelven”, azaz a zsidók nyelvén, vagyis arámul szól hozzájuk. Ezzel a letartóztatással megkezdődött az a négyéves fogság, amely aztán Rómában végződött, s amelyről a könyv további része tudósít. De a szerző nem a történeti részleteknél időz, hanem azt mondja el, hogyan tanúskodott az apostol Krisztus evangéliuma mellett.

A JERUZSÁLEMI ZSIDÓKHOZ INTÉZETT BESZÉD

21,1–29

Pál az Antónia-vár kapujánál visszafordult a lépcső felé, kezével csendre intette a zajongó tömeget, s azzal a szándékkal beszélt hozzájuk, hogy megmagyarázza nekik ellenfelei gyűlöletét. Amikor meghallották, hogy az ő nyelvükön szól, elcsendesedtek. A távoli provinciákból jött zsidók ugyanis nem mind beszélték az arám nyelvet. A megszólítás ez: Testvérek és apák! Ezzel megtiszteli a fiatalabbakat és az öregeket egyaránt. Mivel legtöbbször azt sem tudják, hogy ki ő, és hogyan került ide, vagy mivel vádolják, azért bemutatkozik. A kilikiai Tarzuszban született, de itt nevelkedett Jeruzsálemben, Gamáliel rabbi iskolájában, szó szerint a rabbi „lábánál”. A tanítványok többnyire a földön ültek egy szőnyegen, innen a kifejezés. Gamálielről a könyv már előbb is megemlékezett (5,34), hogy józan tanácsot adott a főtanácsnak, amikor az apostolokat felelősségre vonták az evangélium hirdetése miatt. Pál számára most Gamáliel neve a biztosítéka annak, hogy farizeusi szellemben nevelkedett, ismeri a törvényt, s azt követni is akarta. Valamikor úgy buzgólkodott a törvény megtartásában, mint mostani vádlói: üldözte azokat, akik elfogadták Jézus tanítását. A főpaptól és a vének tanácsától engedélyt kapott, hogy felkutassa az új hit követőit. Isten azonban más irányt szabott életének. Két látomásban adta tudtára az igazságot, s úgy szólt bele életébe, mint a prófétákéba. Meghívta különleges szolgálatra, és kijelölte munkaterét.

Az első látomás megtérésének bevezetése volt. Itt újra halljuk azt, amiről már a 9-ik fejezetben szó volt, s ami majd még egyszer ismétlődik a 26-ik fejezetben. A helyzet és a hallgatóság különbözősége miatt a részletekben van némi eltérés. Pl. itt azt mondja, hogy amikor Damaszkusz közelében Jézus megjelent neki, útítársai látták a fényességet, de a beszédet nem hallották. A 9,7-ben viszont az áll, hogy a hangot hallották, de látni nem láttak semmit. Természetesen az apostol, illetve a szerző mindkét helyen csak azt akarja kifejezni, hogy kísérői valamit észleltek a természetfölötti jelenségből, de belső tartalmát nem fogták fel. Pál itt a damaszkuszi Ananiást úgy jellemzi, mint a törvény szerint élő, vallásos férfit, akiről az ottani zsidók is jó véleménnyel voltak, de azt nem említi, hogy hitt Krisztusban. Továbbá a Krisztustól kapott küldetést is úgy állítja be, hogy azt Ananiáson keresztül kapta, amikor meglátogatta, megkeresztelte és visszaadta látását, amit a damaszkuszi úton, a teofánia

alkalmával elvesztett. Ananiás így közvetítette neki a küldetést: „Atyáink Istene kiválasztott, hogy ismerd meg akaratát, és lásd az Igazat (vagyis Krisztust), és halld szájából a szót. Mert tanúsítani fogod minden ember előtt, amit láttál és hallottál.” Az apostol a zsidók előtt tehát azt emeli ki, hogy küldetése Istentől (Jahvétól) ered, aki már az Ószövetségben megígérte, hogy nevét megismerteti minden néppel. A megvalósítás ideje érkezett akkor, amikor Jézus Krisztus szétküldte tanítványait a világba. Ananiás is ezért sürgette így Saul: „Mit késlekedsz? Keresztelkedj meg, és nevét segítségül híva mosd le bűneidet.” Ez a fogalmazás is tekintettel volt a zsidó hallgatóságra. A név segítségül hívása vonatkozhatott Istenre és Jézusra. Az apostol azonban itt még nem akarja Jézus istenségét bizonyítani, hanem csak azt, hogy saját küldetése Istentől van. Akik a próféták szövegein nevelődtek, azok megérthették ezt a stílust.

Azután a damaszkuszi jeleneten kívül még egy másik látomással igazolja küldetését. Amikor megtérése után újra visszament Jeruzsálembe és a templomban imádkozott, elragadtatásba esett, és Isten szólt hozzá: „Siess, hagyd el Jeruzsálemet, mert itt nem fogadják el tanúságtételedet.” Tehát szó szerint itt sem azt emeli ki, hogy Jézus hívta meg apostolnak, hanem hogy Isten (Jahve) küldte e feladatra. Ha arámul beszélt, akkor egyébként is csak az Úr szót használta, mert a zsidók nem ejtették ki a Jahve nevet. Az „Úr” pedig vonatkozhatott Krisztusra is. Ebben a látomásban az apostol még mintegy bűnbánattal válaszolt az isteni szózatra, hogy azért nem fogadják el tanúságtételét, mert tudják róla, hogy kegyetlenül üldözte a hívőket, s István megkövezésénél is szolgálatkészen őrizte a gyilkosok levetett felső ruháit. Isten azonban megnyugtatta, hogy csak menjen, mert ő messzire, a pogányok közé küldi. Ez a hivatkozás kiegészíti a 9,26–30 elbeszélését, hogy akkor nemcsak az egyház tagjainak bizalmatlansága miatt hagyta el Jeruzsálemet, hanem egyenes isteni fel szólításra, s abban a tudatban, hogy más munkatér vár rá. Azon is hangsúly van, hogy látomása a templomban játszódott le. A templom szent hely, azért az utasítás csak Istentől jöhetett. Hallgatói azonban mind ebből csak azt fogják fel, hogy Pál olyan küldetést tulajdonít magának, ami az ő szemükben ellentmondás, ti. hogy a pogányokat térítse. Isten elkötelezte magát a zsidó népnek a szövetséggel, azért a pogányokat nem teheti velük egyenrangúvá. Aki ilyet állít, az árulója népének és a megszentelt hagyománynak. Arra nem gondolnak, hogy már a próféták is fenyegetően emlegetik az új szövetséget, amely a régi helyére lép majd a Messiás idejében. Azért kezdenek újra kiabálni, hogy vesszen az ilyen ember a föld színéről. Ők a halálos ítéletet könnyen kimondták azokra,

akik nézetük szerint szembefordultak a mózesi törvénnyel. Maga a törvény is úgy intézkedett, hogy az istenkáromlót, a fontos parancsok megszegőit és a szent hely meggyalázóit ki kell irtani a népből. Isten ugyan a régi szövetség idején is kinyilatkoztatta irgalmát és türelmét, de azért a régi törvény még nem volt az egyetemes szeretet és türelem vallása. Túltengett benne a nemzeti érdek. Itt a jelenlevők azzal színezik kiabálásukat, hogy ruhájukat lengetik és port dobálnak a levegőbe. Ennek az utóbbi tettnek a jelentését ma már nem ismerjük. Talán csak viselkedésüket akarták vele ijesztőbbé tenni.

A katonai parancsnok semmit sem ért a beszédből, sem a kiabálásból, de látja, hogy valami súlyos ellentét van Pál és a tömeg között. Ezért beviteti a várba, és úgy rendelkezik, hogy ostorozzák meg és vallassák ki. A vallatásnál legtöbbször kínzást is alkalmaztak, hogy gyorsabban szóra bírják a vádlottat. Az ostorozás úgy ment végbe, hogy az áldozatot egy oszlophoz kötötték, s az ostor végére fa-, csont- vagy vasdarabokat erősítettek nehezékeknek. Pál ártatlanságának tudatában nem fogadja el ezt a bánásmódot. Figyelmezteti a jelenlevő centúriót, hogy ő római polgár, s a törvény szerint a római polgárt addig nem szabad bántalmazni, amíg el nem ítélték. Akkor keleten még kevés embernek volt meg a polgárjoga, s így ez a kiváltság a hatóságok előtt is sokat jelentett. A százados rögtön jelenti a helyzetet a tribunusznak, aki személyesen meggyőződik Pál állításáról. Bevallja, hogy ő drága pénzen vette meg a polgárjogot, s mivel a neve Klaudiusz Lizíász volt, feltételezhető, hogy Klaudiusz császár alatt (41–54) szerezte meg, s azért is vette fel a Klaudiusz melléknevet. Pál azt válaszolja, hogy ő már beleszületett a polgárjogba, tehát apjának is megvolt a kiváltsága. Valamilyik őse akkor kaphatott polgárjogot, amikor Juliusz Cézár Kilikiában Farnakusz ellen harcolt, s a környékbeli zsidókat is kiváltságban részesítette. Bizonyára elsősorban azokat, akik fizettek érte. Akinek polgárjoga volt, az viselhetett állami hivatalt, mentes volt a megalázó büntetéstől, pl. az ostorozástól és a keresztrefeszítéstől, azonkívül a helytartó bíraskodása alá tartozott, sőt joga volt fellebbezni a császárhoz.

Ettől kezdve a tribunusz már nem úgy kezeli Pált, mint gyanúsítható idegent, hanem mindenben ragaszkodik a jogi szabályokhoz. Az apostol pedig polgárjogával együtt benne volt a gondviselés tervében. Ez a kiváltság nagyobb mozgási szabadságot engedélyezett neki, nagyobb lehetőségeket biztosított az emberekkel való érintkezésben, s a tekintélyét is emelte a pogányok előtt. Lukács itt főleg azt emeli ki, hogy elsősorban

ezen a címen tehetett tanúságot Krisztusról a hatóságok előtt, s a találkozás mindenütt azzal végződik, hogy az evangélium hirdetése nincs ellentétben a birodalom törvényeivel.

A FŐTANÁCS ELŐTT

22,30–23,11

Miután a tribunusz meggyőződött, hogy Pál római polgár, bizonyára megbeszélte vele a zsidókkal fennálló nézeteltérést. De tisztán csak akkor láthatott, ha meghallgatta ellenfeleit is. Ezért másnapra összehívta a főpapokat és a főtanács tagjait, hogy szembesítse velük az apostolt. Lukács itt csak Pál beszédét közli, de a törvényes eljárás szerint először a vádnak kellett elhangzania, s utána a védekezésnek. Ha a tribunusz meghallgatta a zsidók vezetőit, világos lehetett előtte, hogy csak belső vallási ellentét keletkezett közöttük. Más esetben engedte volna, hogy a főtanács a zsidó törvények alapján ítéljezzék, de mivel Pál római polgár volt, akarata ellenére nem szolgáltathatta ki őt nekik. Amellett úgy látszik, hogy a főtanács tagjai nem tudtak konkrét vádat megfogalmazni, hanem csak általánosságban hangoztatták bűnösségét, illetve azt, hogy mindenütt megbolygatja a zsidók békés vallási életét. Ezért az apostol is csak általános hivatkozásokkal válaszol.

Kijelenti, hogy lelkiismerete tiszta, és mindig is arra törekedett, hogy Isten akaratának megfelelően éljen. Erre Ananiás főpap odaszólt a mellé állóknak, hogy üssék szájon. Nyilván hazugságnak tartotta szavait. Ananiás 47-ben lett főpap, s 59-ben fosztották meg méltóságától, tehát nemsokára a jelen események után. Még annyit tudunk róla, hogy 66-ban, a háború kitörése előtti zavarokban maguk a zsidók meggyilkolták. Pál jól tudta, hogy a mózesi törvény szerint sem lehetett a vádlottat elítélése előtt bántalmazni, s erre figyelmezteti is a főpapot. Fehérre meszelt falnak nevezi, s eszébe juttatja, hogy Isten hatalmasabb bíró, mint ő. A szövegből nem lehet kiolvasni, hogy a fehérre meszelt fal hasonlatával mire célzott. Talán arra, hogy öregkori sápadtsága miatt jobban kellene gondolnia saját ítéletére. De a hasonlat értelme az is lehet, hogy a látszat, a ruha és a hatalom nem menti attól, hogy egyszer összedől. Mindenesetre a hasonlat megbélyegzés volt, s a jelenlevők rászóltak, hogy ne gyalázza a főpapot. Az apostol azzal menti magát, hogy nem ismerte,

nem tudta, hogy ő a főpap. Különben gondolt volna az Írás szavára, hogy népe előljáróit nem szabad átkozni (Kiv 22,27).

A tanács tagjai közül a papok a szadduceusok pártjához tartoztak, a többiek inkább a farizeusokéhoz. Lukács itt külön nem említi az írástudókat, pedig az evangéliumban ezek is sokat szerepelnek, mint Jézus ellenfelei. A mózesi törvényt mind a szadduceusok, mind a farizeusok elfogadták, de a hit dolgában akadt eltérés közöttük. Főleg olyan tételekben, amelyek a régebbi ószövetségi könyvekből nem mutathatók ki. A szadduceusok pl. nem fogadták el a holtak feltámadását és az angyalok létét, mert ez a tanítás inkább csak a fogság utáni időben jelentkezett. A kereszténység alaptétele Jézus feltámadása volt, ezért Pál tudta, hogy a szadduceusok számára az evangélium elfogadása sokkal nehezebb, mint a farizeusok számára. Jóakaratot azonban nem várhatott egyik féltől sem, hiszen mindkettő nemzeti kiváltságait féltette tőle, nem pedig vallásos hitét. A feltámadásról szóló vita különben is hagyományos volt a két párt között (lásd Mt 22,23–34). Ezért az apostol ügyes taktikához folyamodik. Érti, hogy csak akkor ura a helyzetnek, ha kihasználja vádlói egyenetlenkedését. Kijelenti, hogy származása és tanulmányai révén a farizeusok csoportjához tartozik, s egyet ért velük a feltámadásról szóló tanításban. Most is azért áll itt vádlottan, mert hiszi és vallja a holtak feltámadását. Ebben tökéletesen igaza is volt, hiszen Jézus feltámadása beletartozott a tételbe. Kijelentésére a helyzet megváltozott. A jelenlevők közül többen hallhatták előző napi beszédét is, amelyben vázolta megterésének történetét, s azt, hogy Istentől kapott küldetést a tanításra. Izrael történetében sok prófétai küldetés fordult már elő, s annak lehetőségét a jelenben sem zárták ki. Ezért a farizeusok közül egyesek pártját fogják az apostolnak, s azt mondogatják, hogy talán ehhez az emberhez is valamilyen lélek vagy angyal szólt. Itt a „lélek” ugyanazt akarja jelenteni, mint az angyal, csak kevésbé határozott formában. A szadduceusok gyakorlati, számító emberek voltak. Megalkudtak a politikai helyzettel, elfogadták a római fennhatóságot, s azon belül igyekeztek megtartani hatalmukat és anyagi javaikat. A különleges isteni küldetésről úgy gondolkodtak, hogy az csak zavarja a meglevő rendet, nincs is rá szükség, azért el kell hallgattatni azokat, akik hivatkoznak rá. A farizeusokkal folytatott vitákban azt állították, hogy az angyalokról szóló tanítás meg nem alapozott újítás a vallásban. Annyiban igazuk volt, hogy a korabeli apokrif irodalom erősen szerepeltette az angyalokat, s ez a szellem erősen átjárta az esszéusok gondolkodását is.

István vértanú történetében láttuk, hogy a farizeusok a felfogásukat a

múltba is visszavetítették, s aszerint magyarázták az üdvtörténet eseményeit. Ez a stílus átment a köztudatba, ezért István beszédében a csipkebokornál Mózesnek Isten angyala jelenik meg, nem maga Jahve, s a Sínai-hegyen is angyalok közvetítik a kinyilatkoztatást, pedig a Szentírás ott is Jahvét említi. Az angyalok szerepeltetésének teológiai oka volt: így jobban kiemelték Isten világfelettségét és rejtettségét. Az Apostolok Cselekedeteiben egyébként az angyalokról szóló tanítás mérsékelt és józan. A könyv többször említi az Úr angyalát, vagy Isten angyalát, de sok helyen az angyal neve csak az isteni beavatkozást érzékelteti. Máskor viszont úgy szerepel, mint személyes szellem. Lukács és az apostoli egyház hitében azonban az isteni beavatkozás legtöbbször már a Szentlélek műve. A feltámadt Krisztus nagy ajándéka az egyház számára éppen az, hogy nem angyalaival üzen, hanem a Szentlelket árasztja ki, s általa valóítja meg terveit.

A szadduceusok és a farizeusok vitája elfajult, de azért az apostolról nem terelődött el a figyelem. A tribunusz nem is remélhette, hogy a hangulat lecsendesedik, amíg Pál jelen van. Ezért katonáival felvitette a várba. Nyilván az volt a szándéka, hogy megvárja, amíg a kedélyek megnyugodnak, s utána dönt foglyának sorsáról. Pál azonban közben megtudta, hogy ez csak kezdete a további fejleményeknek. Már eddig is sokszor tapasztalta, hogy Jézus az ellentmondás jele a zsidók számára, s vele együtt az ő személye is. A tanúságtételhez egyre inkább szüksége volt Isten kegyelmére. A Filippiben történt elfogatása alkalmával láttuk, hogy éjjel Szilással együtt imádkozott a börtönben. Most is csak imádságban kereshetett erőt. Közben természetfölötti sugallatot kap, hogy legyen bátor, maradjon állhatatos, mert most kezdődik a hatóságok előtti tanúságtétele, s ezzel a feladattal eljut Rómába is. Megtérése látomással kezdődött, illetve azzal, hogy a feltámadt Jézus megjelent neki. Azóta az ő eszközének érezte magát, s elsősorban arra volt gondja, hogy hűséges maradjon. A későbbiek mutatják, hogy ez a tanúságtétel is keresztút maradt. Neki sem az igazság fölényével kellett imponálni, hanem azzal a türelemmel, amelyet az igazságtalanságok, megaláztatások közepette gyakorolt, s amely hitéből fakadt. Közben alkalma nyílt arra, hogy szavakkal is kifejezze meggyőződését, és megfeleljen az ellenvetésekre. Krisztus egyháza tehát nem mint tan terjedt, hanem mint személyes vallásos meggyőződés és magatartás. Csak ott van jelen, ahol a hívők Krisztust követik, nem pedig róla beszélnek.

JERUZSÁLEMBŐL CEZÁREÁBA

23,12–35

A főtanács tagjai tehát nem tudtak igazi vádat kovácsolni Pál apostol ellen. Sőt inkább megszegyenültek azzal, hogy a pogány hatalom képviselője előtt vallási vitában elragadtatták magukat. Érthető, ha az ügyet Jeruzsálemben egyre szélesebb körben tárgyalták. A higgadtabb vezető emberek belátták, hogy amíg Pál a rómaiak fogságában van, és ő maga is római polgár, elítéltetését nem érhetik el könnyen. Hiszen igazi politikai vádat nem hozhatnak fel ellene, és főbenjáró bűnnel sem vádolhatják. Sőt még azzal sem, hogy a zsidó nép meghagyott szabadsága vagy vallási berendezkedése ellen vétett volna. Ezért egy kisebb csoport ravasz megoldást keres. Körülbelül negyvenen a főpap és a vének tudtával fogadalmat tettek, hogy addig nem esznek és isznak, amíg Pált meg nem ölik. A szerző nem említi, hogy kik voltak ezek, de feltételezhetjük, hogy a fanatikus nacionalista zelótákhoz vagy a szikáriusokhoz tartoztak. Nekik mindenki ellenség volt, aki nemzetük kiváltságait kétségbe vonta. Tervüket is előkészítették. A főtanács kérje meg a tribunuszt, hogy állíttassa eléjük a foglyot újabb kihallgatásra, s ők majd útközben szerét ejtik megölésének.

Itt tudjuk meg, hogy Pálnak volt egy nővére Jeruzsálemben. Egyesek feltételezik, hogy a család már előbb oda költözött Tarzusból, még amikor Pál Gamálielnél tanult. Ezt azonban nem lehet bizonyítani. Az apostol nővérének a fia értesült az összeesküvésről, és felkereste őt a várbán. Pál az egyik századost kérte meg, hogy vezesse a fiút a tribunushoz, mert fontos közölnivalója van. A parancsnok így értesült az összeesküvésről. Az ilyen fogadalommal összekötött vállalkozások egyébként nem voltak ismeretlenek a Palesztinában szolgáló római katonák előtt. Fanatikus csoportok, álmessíasok többször megtették. A tribunusz azt is tudta, hogy ezek mindenre elszánt emberek, s ha tervük sikerül, fölösleges vérontás következik. Ezért a fiút titoktartásra kötelezi, maga pedig megteszi az előkészületeket, hogy az apostolt azonnal elküldje Cezáreába, a helytartóhoz. A római katonatiszt komolyan felmérte a helyzetet, ennek bizonyítéka a nagyszámú kíséőrcsapat: 200 gyalogos, 70 lovas és 200 lándzsás. Bizonyára ezek nagy része csak a városból való kivonulást fedezte, a másik rész csak a közbeeső állomásig, Antipatroszig ment, onnan pedig csak a lovasok kísérték tovább az apostolt, akinek szintén lovat szereltek fel. A kíséret parancsnoka vitte magával a tribunusz levelét a helytartó-

nak. Innen tudjuk, hogy a tribunusz neve Klaudiusz Liziasz volt, a helytartó pedig Félix, teljes nevén Antoniusz Félix, aki Pallasznak, Néró mindenható pénzügyminiszterének a testvére volt. A testvéreket Antónia, Klaudiusz császár anyja szabadította fel, ezért vették fel az Antóniusz előnevet.

Liziasz levele a hivatalos görög levelezés példája. Röviden vázolja az ügyet, de már benne van az állásfoglalás is: a római parancsnok pártatlansága, a zsidó főtanács álnokságának megbélyegzése és Pál ártatlanságának bejelentése. A zsidók a vallási törvény megsértésével vádolják Pált, de a tribunusz szerint semmi olyat nem tett, ami miatt halált vagy börtönt érdemelne. A római jog szabad gyakorlatot engedélyezett az elismert vallásoknak, s tiltotta azt, hogy valaki akadályozzon más vallása gyakorlásában. Pálra ezt az utóbbit sem lehetett ráfogni. A tribunusz csak azért küldi a helytartóhoz, mert tudomására jutott az összeesküvés, és mert római polgár, akinek külön védelem jár.

Cezáreában a helytartó a levél elolvasása után érdeklődött, hogy az apostol melyik tartományból való. A kilikiai származás nem tett rá rossz hatást, hiszen az nem tartozott a lázongó tartományok közé, s az ottani zsidók közül sokan már Juliusz Cézár idejében polgárjogot kaptak. Az apostolt egyelőre a helyőrségen, a Heródes által épített palotában tartja fogva, s ígéri, hogy majd kihallgatja, ha vádlói megérkeznek. Azok nem is vártak sokáig magukra. Öt nap múlva már Cezáreába jött Ananiás főpap, néhány tanácstag kíséretében, s a vád előadójául egy Tertullusz nevű ügyvédet választottak, aki természetesen szintén zsidó volt. Lukács leközi a vádbeszéd gondolatmenetét. Az ügyvéd a helytartó jóindulatának felkeltésével kezdi beszédét. Hálálkodik, hogy kormányzata alatt népük békét élvez és a jóléte fokozódik. Ez nem volt egészen igaz, mert Félix befolyásos testvérenek pártfogása mögött eléggé kegyetlen és az eszközökben nem válogató hivatalnok volt. Amint látni fogjuk, az apostol ügyéből is hasznot akart húzni. Az előadott vád kettős: Pál felkavarja a zsidók békéjét az egész földkerekségen, mert ő a „názáretiek felekezetének” vezetője. Ez az egyetlen hely az Újszövetségben, ahol a keresztényeket ezen a néven említik. Csak a zsidók nevezték így őket. A másik vád az, hogy még a templomot is meg akarta szentségteleníteni azzal, hogy egy pogányt bevezetett oda. A főpap és a kíséret erősítik az ügyvéd szavait, de konkrét bizonyítékot nem tudnak előadni.

Erre a helytartó Pálnak adja át a szót, aki viszont jól tudja, hogy a bíróság előtt a vádat kell bizonyítani, nem pedig az ártatlanságot. Ha a zsidók nem tudnak terhelő tanúkat előállítani, abból az ő ártatlansága

már nyilvánvaló. Részletekbe menve az apostol feltételezi, hogy Félix az itt töltött évek során megismerhette a zsidók vallását, azért nyugodtan beszélhet előtte a vádakról. Megengedi, hogy a zsidók vezetői hamis tanításnak minősítik azt, amit ő vall, és amely szerint Istennek szolgál, de ez a tanítás megegyezik azzal, amit Mózes és a próféták könyvei tartalmaznak. Neki a zsidók vezetőivel együtt közös a hite és a reménye, hogy az igazak és a gonoszok feltámadnak és ítélet alá esnek, ezért igyekszik tiszta lelkiismerettel járni Isten és emberek előtt. A helytartó meggyőződhet arról, hogy tizenkét nap sem telt el Jeruzsálemben jövetele óta. Sehol semmiféle zavart nem támasztott, hanem azért jött, hogy adományokat hozzon a szegényeknek, s hogy tisztulási szertartás keretében áldozatot mutasson be a templomban. Akkor támadtak rá, amikor a templomban imádkozott, s amikor néhány kisázsiai zsidó felismerte. De azok most sem jöttek el, hogy bizonyítékot szolgáltatassanak ellene. Az itt jelenlevő főpap és kísérete sem tud igazi váddal előhozakodni. Ezért csak azt ismételheti, amit már Jeruzsálemben kijelentett, hogy a holtak feltámadásának hite miatt áll az ítélszék előtt. Ezt a kijelentést azért hangoztatja újra, mert a főtanács tagjainak veszekedéséről, amely jeruzsálemi kihallgatásakor lefolyt, a helytartó is tudomást szerezhett, továbbá mert a pogány helytartó előtt ezzel akarta a keresztény tanítás lényegét érzékeltetni.

A helytartó viszont látta, hogy a zsidók kimondott vallási vitába keveredtek, amibe ő nem avatkozhat bele. Egyelőre azzal odázza el az ítéletet, hogy megvárja, amíg Liziász tribunusz megérkezik Jeruzsálemből. A háttérben azonban az a gondolat lapul, hogy talán váltságdíjat csikarhat ki Páltól, s akkor majd szabadon engedi. Egyelőre tehát fogságban tartotta, de nem akadályozta abban, hogy barátai szolgálatára legyenek. Félix felesége akkor egyébként I. Heródes Agrippa király legfiatalabb leánya, Druzilla volt, akit botrányos körülmények között hódított el előző férjétől, Azizusztól, a szíriai Emesa urától. A zsidó származású asszonyt nyilván érdekelte a különös fogoly, aki körül ilyen viták folytak, azért a helytartó és felesége néhány nap múlva hívták az apostolt, hogy fejtsse ki előttük a Jézus Krisztusba vetett hitet. A haszonleső pogány hivatalnok nyilván érdeklődéssel végighallgatta mindazt, amit Pál Jézus istenfiúságáról, küldetéséről, szenvedéséről és feltámadásáról mondott, hiszen a görög-római mitológia is tele volt az istenek történeteivel. De azok az istenek nem kívántak az embertől erkölcsi állásfoglalást. Ezért amikor az apostol az igazságosságról, az önmegtagadásról és az eljövendő ítéletről kezd beszélni, félbeszakítja: Most elég, majd máskor meghallgatlak. Ő is érezhette, hogy Jézus Krisztussal szemben valamilyen módon állást

kell foglalni: vagy elfogadni vagy elutasítani. Mivel elfogadása az élet átalakítását követelte volna, azért inkább már félúton elutasította. Nála is igazolódott, hogy igazi hit csak megtéréssel együtt alakulhat ki. Félix ezután még két évig maradt hivatalában, s ez alatt az idő alatt többször beszélgetett Pállal. De a háttér mindig a váltságdíj várása volt. Ugyanakkor a zsidóknak is kedvükben járt azzal, hogy nem bocsátotta szabaddon, bár meg volt győződve ártatlanságáról.

FELLEBBEZÉS A CSÁSZÁRHOZ

25,1-22

Pál elfogatása után két évre Félix hivatalát Porcius Fesztusz vette át. Jóindulatú ember volt, és rendelkezett a tisztségviselő családok hagyományával, de két év múlva ott a tartományban meghalt, így nem hozhatta helyre azokat a hibákat, amelyeket elődje nyolc éven át elkövetett. Hivatalnoki pontosságát az is mutatta, hogy Cezáreába való megérkezése után harmadnapra már fölment Jeruzsálembe, és meg akart ismerkedni a helyzettel. A zsidóság vezetői többi panaszukkal és kérésükkel együtt előhozzák neki Pál ügyét is. Az eltelt két év alatt meggyőződhetek arról, hogy a római hatóság nem fog az ő szándékuk szerint ítélni, hiszen nem tudnak főbenjáró vádat felhozni ellene. Ezért a régi cselekedet újítja fel: a helytartó hozassa Pált Jeruzsálembe, hogy ott ítélezzék fölötte, s ők majd útközben elteszik láb alól. Fesztusz tapasztalt hivatalnok volt, ezért a beavatottaktól megérdeklődte Pál elfogatásának körülményeit, s megtudhatta azt is, hogy annak idején hogyan vitték Jeruzsálemből Cezáreába. Ezért azt válaszolja, hogy a székhelyén, Cezáreában akarja tárgyalni az ügyet, s a zsidók megbízottai jöjjenek vele a tárgyalásra. Ő maga hamarosan visszatér, s a megbízottak is menjenek vele.

A vádlók valóban megjelentek Cezáreában, és a kihallgatáson körülállták Pált. Lukács szerint súlyos vádakot adtak elő, de bizonyítani nem tudták. Hogy mik lehetnek ezek a vádak, azt csak Pál válaszából ismerjük. Úgy védekezik, hogy „sem a zsidók törvénye ellen, sem a templom ellen, sem a császár ellen nem vétett”. A mózesi törvénynek voltak olyan előírásai, amelyek megszegéséért halálbüntetés járt. Ha a zsidók ilyen váddal álltak volna elő, illetve ha bizonyították volna, a helytartó kétségtelenül kiadta volna őt nekik. De a vád most is csak általánosságban mozgott,

mint az előbbi szembesítéseknel. Ugyanez a helyzet a templom megszenteltelenítésének vádjánál. A császár elleni vétség az lett volna, ha valahol zendülést szít, vagy a birodalom bevett törvényeit sérti. Feszítusz tehát láthatta, hogy az apostol ártatlan, de mint római hivatalnok hajlott arra, hogy a zsidók vitás ügyeiket intézzék el egymás között. Tudta azt is, hogyha most, hivatala elején kedvez a zsidóknak, azzal megkönnyíti kormányzását. Pált viszont mint római polgárt akarata ellenére nem lehetett átadni a zsidó törvényszéknek. Ezért a helytartó megkérdezi tőle, hogy akar-e fölmenni Jeruzsálembe, hogy majd az ő jelenlétében ítélkezzenek fölötte? A szerző érezteti, hogy itt a helytartó már alakoskodik, Pál ártatlansága viszont vitán felül áll.

De az apostol tudta, hogy ha most enged, ügye elveszett. A helytartó egyre jobban átengedte volna őt a zsidóknak. Azért először tapintatosan figyelmezteti bíróját arra, hogy ő római polgár, azért a római igazságszolgáltatás illetékessége alá tartozik. A zsidók ellen nem vétett, tehát senki sem szolgáltathatja őt ki nekik. Azután idézi Szokratész sokat emlegetett mondását: Ha olyat tettem, amiért halált érdemlek, kész vagyok a halálra. De ha a vádak alaptalanok, senki sem szolgáltathat ki ellenségemnek. . . Végül pedig él a jogával, hogy az ingatagnak mutakozó tartományi bírótól a császárhoz fellebbezzon. Lukács úgy közli a fellebbezést, mint ünnepélyes történelmi eseményt. Talán nem is Pál személye a fontos, hanem annak érzékeltetése, hogy a kereszténység – éppen Pál munkássága révén – történelmi tényező lett, s ezt az akkori világ legfőbb tekintélyének, a római császárnak is tudomásul kell vennie. Az egyház azonban nem elítélendő eszközökkel jutott idáig, hiszen az eddigi hatóságok kénytelenek voltak az apostol ártatlanságát elismerni. Ők Isten országát terjesztették, és tiszta lelkiismerettel állanak bárkinek az ítélőszéke elé.

Még egy szembeállítás meg lehet figyelni, bár Lukács kifejezetten nem utal rá. Jézus elítélésénél a zsidók vezetői megtagadták a Messiás-királyra vonatkozó hitüket, amikor kijelentették, hogy a császáron kívül más uralkodót nem ismernek el. Itt most az egyház kifejezi, hogy a messiáshit nincs ellentétben a földi berendezkedéssel. Elismer minden jogos földi hatalmat, mert tudja, hogy minden hatalom Istentől ered, aki társas lénynek alkotta az embert, s egyben erkölcsi lénynek is. Ezért az is követelmény, hogy a hatalom gyakorlása igazságos legyen.

A helytartó a beosztottaival való rövid tanácskozás után elfogadja az apostol fellebbezését. Ő kimutatta a zsidók iránti jóindulatát, de az állami berendezkedés jogot ad a vádlottnak arra, hogy másutt keresse iga-

zát. Lukács itt is megőrizte az ítélet formájában kimondott határozatot: „A császárhoz fellebbeztél, elmégy a császárhoz.” Történeti szempontból még fel lehetne vetni ilyen kérdéseket: A fellebbezés lehetősége már a per folyamán megvolt, vagy csak az ítélet után? Kinek és milyen ügyekben lehetett fellebbeznie? A helytartó tartozott-e a fellebbezést elfogadni, vagy vissza is utasíthatta? Ezek azonban kimondottan jogi kérdések, s a könyv szerzője nem tér ki rájuk. Nem jegyzőkönyvet ír a tárgyalásról, hanem csak azokat a mozzanatokat ragadja ki, amelyek céljának megvilágosításához szükségesek. Az apostol még Jeruzsálemben, elfogatása után kinyilatkoztatást kap arról, hogy Rómában is tanúságot fog tenni. A jövődőlés kínos emberi eseményeken keresztül teljesedik. De a hit szemével meg lehet látni Isten munkáját a történelemben. Ő mindent úgy irányít, hogy helyet kap benne az ember minden természetes adottsága, találékonysága, érénye és szenvedése. Az Isten országát nem a szavak, hanem az evangéliumot élő ember terjeszti.

AGRIPPA KIRÁLY ELŐTT

25,13–26,32

Fesztusz hivatalba lépése után nemsokára eljött Cezáreába II. Agrippa király, nővérével, Berenikével. Mindketten I. Heródes Agrippa gyermekei voltak, az ő húguk volt Druzilla is, Félix felesége, akiről előbb volt szó. II. Agrippa 27 körül született Rómában, és ott is nevelkedett. Apja halálakor, 44-ben, fiatal kora miatt a császártól nem kapta meg a trónt, vagyis a Galilea és a körülötte fekvő tartományok fölötti uralmat, hanem csak 48-ban lett a libanoni Kalchisz ura. Egy évvel később még a jeruzsálemi templom felügyelője lett, amivel együtt járt a főpap kinevezésének joga is. Később újabb területeket kapott a Jordán két oldalán. Természetesen mindezeket a római császár kegyéből kormányozta. Majd 62–64-ben befejezte a templomon azt az építkezést, amelyet még Nagy Heródes megkezdett. Nővére, Bereniké akkor özvegy volt, és testvére udvarában élt. Ő volt az, akinek később, a zsidó háború idején a római fővezérrel, Titusszal való szerelme hírhedtté vált. A történetíró Tacitus is megemlékezik róla.

A látogatás lehetett az udvariasság kifejezése, vagy a politikai számítás, hiszen Agrippa is a császártól való függésben gyakorolta hatalmát.

A jó viszonyt érdemes volt fenntartani az új helytartóval is. A látogatás napokig tartott, s közben Feszтусz előhozta Agrippának Pál ügyét. Annál inkább, mert Agrippa zsidó létére többet tudott a szóban forgó vallási kérdésekről. A helytartó elmondja neki, hogy Félixől örökölte a foglyot, s amikor Jeruzsálemben járt, a zsidók vezetői kérték elítélését. Ő nem adta ki nekik, hanem ide kérte őket, hogy előtte fejsék ki a vádat. Olyan vádat nem emeltek, ami a római jog értelmében terhelő lett volna, hanem csak vallási ellentéteket feszegettek, és egy bizonyos Jézust emlegettek, akiről Pál azt hangoztatja, hogy meghalt és mégis él. Pál nem akart Jeruzsálemben menni, hogy ott ítélkezzenek fölötte, hanem fellebbezett a császárhoz. Azért addig itt tartja, amíg el nem küldi Rómába. Feszтусznak az az egyetlen nehézsége, hogy nem tud milyen kísérő levelet adni. Nem tudja megfogalmazni a vádat, ami miatt egyáltalán fogságban van. Reméli, hogy Agrippa király segítségére lesz, ha látta és hallotta a foglyot.

Agrippa valóban látni és hallani akarta az apostolt, ezért Feszтусz másnap vendégei elé vezette. Afféle ünnepségnek is szánta a kihallgatást, azért meghívta rá a katonaság tisztjeit és a város előkelőseit. Itt a helytartó ismerteti Pál letartóztatásának körülményeit, kifejezi meggyőződését, hogy tulajdonképpen ártatlannak tartja, és ezért nem tudja, hogy mit jelentsen róla a császári törvényszéknek. Amikor Pál engedélyt kap a beszédre, szavait elsősorban Agrippa királyhoz intézi. Ahogy Lukács összefoglalja a beszédet, az is az ókori retorika jellemző példája. Az apostol udvariassági formával kezdi. Boldognak érzi magát, hogy kifejtheti álláspontját a király előtt, és megmagyarázhatja, hogy a zsidók miért üldözik. Itt most harmadszor halljuk megtérése történetét, s ebben az elbeszélésben még erősebben kiemeli, hogy Istentől kapta a küldetést a evangélium hirdetésére. Gyermekkora, neveltetése a farizeusi szektához kötötte, s vallásos életét is az a buzgóság hatotta át. Ennek bizonyítékául hivatkozik régi jeruzsálemi tevékenységére, a keresztények üldözésére. Csak azért tekintik őt hűtlennek, s azért áll most bírái előtt, mert reménykedik abban az ígértben, amelyet Isten atyáiknak adott. Ez a remény él a zsidó népben is, csak a teljesedést másképpen látják. Ő azt vallja, hogy a remény Jézus feltámadásában teljesedett, mert az ő feltámadása mindnyájunk üdvösségének biztosítéka. Az apostol tudja, hogy a feltámadás tétele a pogányok számára nehéz kérdés. Azért Agrippához intézi szavait, de úgy, hogy kérdése a jelenlevő pogányoknak is szól: Mi hihetetlen találtok abban, hogy Isten feltámasztja a holtakat? Azután visszaidézi jeruzsálemi éveit, amelyekben úgy gondolta, hogy Jézus neve ellen küzdenie kell. Azért üldözte Jézus követőit, mert a mózesi hit árulóinak tekintette

őket. Jézus neve itt Jézus egész tanítását és kilétének értelmezését jelenti. Saját magáról pedig azt mondja, hogy „fékevesztett dühében” járt városról városra, s felkutatta a keresztényeket. Így ment Damaszkuszba is, amelynek közelében égi fényesség közepette egy mennyei hang szólított meg héber nyelven: Saul, Saul, miért üldözöl? Hiába rugdalózol az ösztöke ellen! A szántó ökröt irányították ösztökével. Egyébként ez a kép a megtérés előző két elbeszélésében nincs benne.

Ott a damaszkuszi úton, a jelenségtől megijedve mindnyájan földre estek, de ő megkérdezte: „Ki vagy, Uram?” A válasz ez volt: „Jézus vagyok, akit te üldözöl. De kelj fel és hirdesd azt, amit láttál és még ezután látni fogsz.” Itt az apostol még hozzáteszi azt, ami az előző két elbeszélésből szintén hiányzik: Ígéretet kap, hogy Jézus megvédi saját népétől és a pogányoktól. Küldetése az lesz, hogy megnyissa a szemeket, hogy a sötétségből visszatérleje őket a világosságba, s hogy a sátán hatalmából kiszabadítva Istenhez vezesse őket. Így nyerek el bűneik bocsánatát, és így kapnak helyet a megszenteltek között. Érezzük, hogy ebben a fogalmazásban már benne van a visszatekintés az apostol működésére, s hogy ez a küldetés Jézus működésének folytatása volt, aki azért jött, hogy a világ világossága legyen.

Agrippa ismerte a próféták meghívásának történeteit, azért mondja neki az apostol, hogy ő sem lehetett engedetlen a mennyei látomás iránt. A próféták tettek olyan kijelentést, hogy Isten szava megremegteti őket, mint az oroszlán ordítása (Ámosz 3,8), vagy hogy úgy égeti csontjukat, mint a tűz (Jer 23,9). Az apostol azzal felelt a meghívásra, hogy először Damaszkuszban, majd Jeruzsálemben hirdette a *bűnbánatot*, azután pedig a pogányok közé ment. Itt megfigyelhetjük a hasonlóságot a Lk 24,47-tel. Ott az apostolok küldetése arra szól, hogy „bűnbánatot és bűnbocsánatot hirdessenek...” Pál szavaiban külön nyomaték van azon, hogy Jeruzsálemben és Júdeában is működött, illetve ott kezdte működését, tehát nem volt semmi titkolnivalója a zsidók előtt. Bizonyítékul felhossa, hogy Isten eddig megvédelmezte, azért bátran folytatja a tanúságtételt. Semmi újat nem tanít, hanem csak annak teljesedését, amit Mózes és a próféták régen megjövendöltek, vagyis azt, hogy a Messiás szenvedni fog, de feltámad a halálból, ő lesz a világosság saját népe és a pogányok számára. Amit itt az apostol kifejt, abban benne van az evangélium lényege. Ő mindezt meggyőződéssel hirdeti, mint aki megtapasztalta a természetfölötti világosságot és erőt. De mit váltanak ki szavai a csupán földiekkel törődő pogány hivatalnokból, a helytartóból? Számára az apostol idealista, talán egzaltált, aki áldozata lett tanulmányainak és képzele-

tének. Ezért szánakozva mondja neki: Elment az eszed, Pál, a sok tudomány örületbe kergetett! Az apostol viszont tudja, hogy lelki embernek lenni nem könnyű, s hogy a hit világossága nagy adomány. Ezért nem vitatkozik, hanem csak azt válaszolja, hogy „igazságokat és józan dolgokat” hirdet. A legjózanabb és legkijózanítóbb kérdés azóta is az, hogy van-e végső értelme és célja az életnek. A kinyilatkoztatás erre adott választ.

Feltételezi, hogy a zsidó vallásban járatos király másképpen ítéli meg szavait, hiszen ő már másoktól is hallhatott Krisztusról, mert tanítását sokfelé hirdetik. Az apostol számára már nem is saját védekezése a fontos, hiszen tudja, hogy ez a kihallgatás nem hoz fordulatot ügyében, mert fellebbezett a császárhoz. Beszédét úgy fogalmazza meg, mint az általa hirdetett evangélium igazolását, s hogy hallgatóit is meggyőzze az evangélium igazságáról. A király hallgatásában lehetett valami megilletődöttség, azért most hozzá fordul kérdésével, hogy hisz-e a próféták jövődéléseiben? Szónoki kérdésére nem vár feleletet, a királytól sem vár hitvallást, azért a választ maga fogalmazza meg. A király még messze van attól, hogy hitvallást tegyen, de annyi tiszteletet érez az apostol iránt, hogy szavait nem utasítja el fölényes megjegyzéssel. Udvariasan azt válaszolja, hogy kis híján majdnem meggyőzte őt a kereszténységről.

Pál megtette, ami tőle telt. Hirdette az evangéliumot, tanúskodott Krisztus mellett, s amikor legalább ennyi visszhangot talált, akkor is örült. A többit rábízta az isteni kegyelemre. Azt is tudta, hogy személyes áldozata hozzájárul a hit terjedéséhez. Beszédét azzal fejezi be, hogy kéri Istentől hallgatói számára a segítséget. Legyenek hasonlók hozzá a hitben és az életfelfogásban. Biztos, hogy itt nem könnyű hallgatóság előtt beszélt. Inkább csak kíváncsiak voltak személyére, nem a vallási téma vonzotta őket. Ezért azt a módszert választotta, amely legjobban megfelelt a helyzet követelményének. Nem vitázott, nem tett összehasonlításokat, hanem ismertette saját hitbeli meggyőződését és hitének indítékait. A hit továbbadásában erről a személyes mozzanatról nem szabad megfeledkeznünk. A jelenet különben megvilágítja azt is, hogy a megtérés követeli a múlttal való szakítást. Meg kell tagadni olyan hagyományt, előnyt, hatalmat, kiváltságot, amely nem egyeztethető össze az örök cél követelményeivel. Az ilyen személyes döntés a legnehezebb szellemi állásfoglalás.

HAJÓÚT RÓMA FELÉ

27-1,44

A helytartó az úgynevezett Augusztá-zászlóalj (cohors) egyik centúrió-ját, Luciuszt bízta meg, hogy Pált más foglyokkal együtt Rómába kísérje. Lukács itt újra első személyben beszél, tehát együtt van az apostollal. Az eleven, szemléletes stílus is elárulja, hogy az elbeszélés szemtanútól származik. Velük maradt a tesszalonikai Arisztarchusz is. A hajó, amelyen elindultak, a Leszbosz szigetével szemben fekvő kisázsiai kikötőbe, Adramitiumba való volt. A kereskedők hajói mindig fölvettek utasokat, hogy jövedelmüket fokozzák. Nagy kényelmet nem biztosítottak, de a vízi utazást senki sem tekintette szórakozásnak. Lukács kiemeli, hogy a centúrió emberségesen bánt Pállal, s megengedte, hogy a közbeeső kikötőben, Szidonban találkozhasson ismerősökkel és elfogadhasson tőlük ajándékot. Itt ismét célzást találunk arra, hogy a római hatóságok nem éreznek indulatot az evangélium terjesztői ellen. Szidon Föníciában volt, s a föníciai igehirdetésről már a 11,19-ben szó esett.

A görög-római világban a nagyobb tengeri utazást egy kicsit mindig „odüsszeiának” tekintették. Lukács szemében is az, de más értelemben, mint Homérosznál vagy Vergiliusznál. Ott az istenek bosszúja vagy irigysége miatt kell az embernek a tengeren hányódnia. Itt arról győződünk meg, hogy az ember minden viszontagság közepette Isten kezében van, s a hit erőt ad neki a bajok elviselésére. Sőt arra is, hogy másokban éléssze a reményt. Az út leírásának váza ez: vita a hajózásról (9–11), a végzetes kimenetelűnek látszó vihar (13–20), Pál természetfölötti biztosítékot kap, és megjövendöli a szabadulást (21–25) és végül a hajótörés Máltánál (27–44).

Az útvonal így alakult. Szidontól észak felé mentek, azután Ciprusz magasságában nyugatnak fordultak, és ellenszél miatt a sziget északi partja mentén haladtak tovább, s végül kikötöttek a Kisázsia déli partján levő kikötőben, Mirában. Itt átszálltak egy alexandriai hajóra, amely Itáliába tartott. További ellenszéllel küzdve, és Rodosz mellett elhaladva, Knidoszban akartak kikötni, de ezt a szél megghiúsította. Ezért délnek fordultak, és Kréta déli partja alá kerültek, ahol a Laszája melletti Jó-kikötőben vetettek horgonyt. Itt indult meg a vita, hogy menjenek-e tovább, vagy teleljenek itt. A zsidók ünnepe, az engesztelés napja, amely szeptemberre esett, már elmúlt. Az ókorban szeptembertől márciusig lehetőleg nem futottak ki a nyílt tengerre. Pál ajánlotta, hogy ne tegyék

ki veszélynek az emberek életét, de a százados inkább a kormányosra és a hajó tulajdonosára hallgatott, hiszen nekik volt tapasztalatuk a hajózásban. A kikötő különben sem volt alkalmas a telelésre. Ezért el akartak jutni Főnix kikötőjébe, amely távolabb, nyugat felé esett. Egy ideig haladtak is part mentén, de váratlanul lezúdult rájuk az északkeletről jövő viharos szél, és Afrika irányába kergette a hajót. Elhaladtak Kanda sziget mellett, de a szél már olyan erős lett, hogy a kötélén vontatott mentőcsónakot majdnem elvitte. Felhúzták azt is a hajóra, a hajótestet pedig kötéllal körülkötözték, hogy jobban kiállja a hullámok okozta rázkódást. Attól is féltek, hogy Afrika parti sziklához ütődnek, ezért leeresztették a lassítót, a köteleken vontatott gerendaköteget. Ez részben a sebességet fékezte, részben a szél irányában tartotta a hajót. A víz azonban közben egyre jobban beszivárgott a hajóba, azért először a rakományt dobálták a tengerbe, másnap pedig már a nélkülözhetetlen felszerelést is. Itt különösen érezzük, hogy szemtanú gondol vissza a keserves napokra. A felhőktől és az esőktől sem a napot, sem a csillagokat nem látták. Mindez napokig tartott, s a fáradtság, továbbá az állandó veszély tudata kiölte az emberekből a menekülés reményét. A 37-ik vers azt mondja, hogy 276-an voltak a hajón. Ekkora zsúfoltságban a rossz hangulat és a félelem könnyen áterjedt egyik emberről a másikra. Kedvetlenségükben enni is elfelejtettek. De éppen annyira jólesett bárkinek, ha erősítő szavakat hallott, vagy ha olyan embert látott, aki még bízott a menekülésben.

Pál még Jeruzsálemben ígéretet kapott, hogy Rómában is tanúságot kell tennie. Ő tehát tudta, hogy kimenekül a viharból. De volt annyira hívő és apostol, hogy minden útitársának sorsa érdekelte, s mindenkit szeretett volna elvezetni annak az Istennek az ismeretére, aki a természet erőit is kezében tartja. Feltételezhetjük, hogy a nehezen múlt napokban és órákban sokszor együtt imádkozott társaival. Egy lehangolt órában pedig emlékezteti a parancsnokot és a hajósokat arra, hogy órá kellett volna hallgatniuk, amikor ajánlotta, hogy maradjanak Kréta szigetén. De neki most is van közölnivalója. Hivatkozik arra, hogy annak az Istennek az angyala, akinek szolgál, éjjel tudtára adta a jövőt: megerősítette az előbbi üzenetet, hogy neki a császár elé kell állnia, s egyúttal megígérte, hogy neki ajándékozza mindazokat, akik vele együtt a hajón utaznak. A neki ajándékozás azt jelenti, hogy imája meghallgatásának bizonyítékául vele együtt életben maradnak. Tehát reménykedhetnek abban, hogy eljutnak valamelyik szigetre, vagy valahol partra vetődnek. A szövegben többször láttuk, hogy Pál inkább a Szentlélek által kapja a természetfölötti üzenetet. Itt a pogányoknak azonban többet mond az

isteni küldött (angelos) említése. Az apostol itt nem hoz fel külön bizonyítékot. Mindenkinek jogában áll, hogy elfogadja szavát vagy kétségbe vonja. Majd a jövő igazolja bejelentését. Különben eddigi viselkedése és nyugalma már alapot adott arra, hogy higgyenek neki.

Már a tizennegyedik viharos éjszaka szakadt rájuk. Lukács Adriai-tengernek nevezi a Szicília és Görögország közötti vizeket is. Éjfél tájt a hajósok úgy sejtik, hogy szárazföld közelében vannak, mert a mérőőrn egyre sekélyebb vizet jelez. Attól tartottak, hogy nekiütköznek valamelyik parti sziklának, azért leeresztették a horgonyt, hogy megállítsák a hajót. A tengerészek tudták, hogy így a hullámok hamarosan szétverik a hajót, azért hajnalban el akartak róla menekülni. A mentőcsónakot lebecsülték a hajó orráról, azzal az ürüggyel, hogy akadályozza őket az ottani horgony kioldásában. Pál azonban kitalálta szándékukat, és figyelmeztette a századost meg a katonákat, hogy a tapasztalt tengerészek segítségével nélkül a több mint kétszáz ember nem tud partra jutni. Erre a katonák elvágták a mentőcsónak kötelét, és engedték, hogy elvigye az ár. Az apostol ezután is nyugalomra intette az utasokat, és kérte őket, hogy vegyenek magukhoz táplálékot, mert szükségük lesz erejükre. Ő maga is jó példával járt elől. Külön hangoztatta még, hogy egyetlen ember sem vész el, csak a hajó. Miután így megnyugodtak és ettek, a maradék rakományt a tengerbe dobták.

Amikor megvirradt, nem tudták, hová sodródtak, de látták, hogy egy öböl előtt horgonyoznak, amelynek lapos partja van. Úgy döntöttek, hogy ott zátonyra futtatják a hajót. Lukács itt pontosan elsorolja a horgony kötelének eloldását, a vitorlarúd és a vitorlák beállítását és a part óvatos megközelítését. A földnyelvénél a hajó orra befelfűródött a homokos zátonyba. Majdnem olyan a jelenet, mint amelyet az Odüsszeia említ (9,546). A hullámverés egyre jobban megrongálta a hajó farát, tehát cselekedni kellett. Mentőcsónak nincs, mindenki maga menti magát. A katonák be akarják tartani a szigorú fegyelem szabályait, s arra gondolnak, hogy a foglyokat megölik, nehogy elmeneküljenek. A százados azonban meg akarja menteni Pált, ezért nem engedi, hogy a foglyokhoz nyúljanak. Először azoknak kellett vízbe ugrani, akik tudtak úszni, a többieket a tengerészek segítették ki deszkákon és roncsokon. Nem is vészett oda senki az utasok közül.

Az egész elbeszélésben érezzük a történet valóságát. De a történet az ígehirdetés számára egyúttal jelkép is. Az apostol és kísérei az egyházat jelképezik. A többi emberrel együtt részt vesznek a viharban, a küzdelemben, az életveszélyben, de ők a hitből merítnek erőt és sorsukat Istenre

bízzák. A vallásos ember élete csak ebben különbözik más emberétől. Ő tudja, hogy határozott cél felé közeledik, Istennek terve van vele, és megad neki mindent, hogy hűséges maradjon. A hit szerinti élet és a szeretet gyakorlása azután kifelé is egyengeti a hit terjedésének útját.

MÁLTÁTÓL RÓMÁIG

28,1-15

A partra jutás mindenkinek megkönnyebbülést hozott. Lukács azt írja, hogy „miután túljutottak a veszélyen”, megtudták, hogy Málta szigetére vetődtek. Itt aztán nem beszél tovább az utasokról, még a katonákról sem, hanem csak a kis keresztény csoportról. Megemlíti, hogy a bennszülöttek nagyon emberségesen bántak velük. Szó szerint barbárokat mond, mert a görögök így nevezték mindenkit, aki nem az ő nyelvüket beszélte. Az itteni lakosok nyelve a régi pun nyelv változata volt. A sziget azonban római kormányzás alatt állott. A lakosok barátsága abban nyilvánult meg először, hogy a vízből kimenekült társaság számára tüzet raktak, bizonyára valamilyen fedett helyen, ahol az eső és a szél ellen is védelmet találtak. Itt egy esemény azonnal Pálra tereli a figyelmet. A tüzet rőzsével táplálták, s amikor ő is fölvetett egy nyaláb gallyat, egy vipera mászott ki belőle, és a kezére tekeredett. A babonás bennszülöttek számára minden esemény egyúttal az istenek műve: áldása vagy átka. Amikor meglátják a kígyót az apostol kezén, rögtön kialakul a véleményük: ez az ember gyilkos, akinek bűnhődnie kell. A tengerből ugyan kimenekült, de az Igazság bosszút áll rajta. A görögöknél az Igazság (Diké) istenségnek számított, aki elől nem menekülhet az ember. Ez a hiedelem itt is meglehetett. Várták, hogy mikor dagad meg Pál keze, vagy mikor esik össze. De amikor látják, hogy nem történik semmi baja, őt kezdik valamilyen istenségnek tartani, aki hatalmasabb, mint a kígyó mérge.

A hagyomány megjelölte azt a helyet a Bur-Marrad domb oldalán, nem messze az öböltől, ahol a hajótörés valószínűleg lejátszódott, és „Szent Pál érkezésének” nevezte. Az ásatások igazolták, hogy a megjelölésnek már a 4-ik században emlékei voltak. A közelben volt a földje a sziget hatósági megbízottjának (protos), Publiusznak is, aki a katonákat és a foglyokat házába fogadta. Három napig vendégül látta őket, amíg külön nem gondoskodtak elhelyezésükről. Nemsokára új alkalom adó-

dott, hogy az apostol a sziget lakosságával kapcsolatba lépjen, s úgy jelenjen meg előttük, mint Krisztus követé. Publiusz apja vérhasban beteg feküdt. Pál meglátogatta, imádkozott felette, fejére tette kezét, és a beteg meggyógyult. Az esetnek azonnal híre ment, s a betegek oda sereglettek, hogy gyógyulást találjanak. Lukács itt is csak a tényeket ismerteti, mint más esetekben (8,7; 19,2). A csodát nem hozza kapcsolatba az evangélium hirdetésével. Cezáreától Rómáig sehol sem említi, hogy Pál külön tanított volna, bár biztos, hogy beszélgetés közben kifejtette hitét és küldetését, ha az alkalom lehetővé tette. A sziget lakói válaszoltak a jótéteményre, az apostolt és kíséretét tisztelettel vették közül, s ellátták minden szükségessel. Arról nem hallunk, hogy valakit is megkereszteltek volna. Ha Pál mint fogoly valamiképpen akadályozva is volt, Lukács és Arisztarchus, vagy ha valaki még velük volt, akadály nélkül közeledhettek az emberekhez. A nyelvi nehézség kétségtelenül fennállott. Egyesek beszélhettek ugyan görögül vagy latinul, de a többség csak a pun nyelvet használta. Viszont említettük, hogy Lukács könyvének második részében csak egyetlen célt követ: bemutatja, hogy az evangélium mint a Krisztusról szóló tanúságtétel eljut a birodalom legfelsőbb hatóságaihoz, ezért ha volt is Máltán térítés, azt nem részletezi.

Összesen három hónapot töltöttek a szigeten, s a tél elmúltával indultak útnak egy alexandriai hajón, amely a Dioszkuroknak, vagyis Kasztornak és Polluxnak a jelvényeit viselte. A jelvény általában a hajó orrában elhelyezett festett vagy faragott kép volt. Kasztor és Pollux a tengerészek védőjének számított, s tiszteletük főleg Egyiptomban volt otthonos. Máltából elindulva a szicíliai Szirakuzában három napig vesztegeltek valamilyen ki- vagy berakodás miatt. Onnan a part mentén haladva végül is elérték az itáliai Regium-ot, majd kedvező széllel tovább mentek Puteoli felé. A nápolyi öbölben levő Puteoli akkor még forgalmas kikötő volt. Főleg az egyiptomi búzát rakták itt ki. Kevéssel azelőtt Klaudiusz császár kiépítette Osztia kikötőjét a Tiberis torkolatában, s nemsokára azé lett a nagyobb szerep. Puteoliban már találtak keresztényeket, akik azonnal befogadták őket, sőt egy hétig maguknál tartották. Úgy látszik, a katonáknak sem volt sietős az út, és nekik is jólesett a vendégszeretet. Elgondolhatjuk, hogy a máltai események után a százados föltétlenül megbízott Pálban, és barátságosan kezelte. Arról viszont semmit sem tudunk, hogy Itáliának erre a részére kik hozták el az evangéliumot. A szerző arról sem beszél, hogy ki alapította a római egyházat. De a 18,2 szerint Aquila és Priscilla már az ötvenes évek elején megismerték Rómában a keresztény-

séget. Azt joggal feltételezhetjük, hogy Palesztinából érkező, zsidókból lett keresztények hozták ide az evangéliumi tanítást.

Puteoliból gyalog mentek Róma felé, először a Via Campanán, azután a Via Appián. A kb. 200 km-es út megtarthatott öt-hat napig. Úgy látszik, valaki már Puteoliból megvihette az apostol közeledésének hírért Rómába, mert a testvérek a Forum Appia-ig (65 km) és a Tres Tabernae-ig (49 km) eléjük jöttek. Az apostolt nemcsak hírből ismerték olyanoktól, akik keletről jöttek, hanem leveléből is, amelyet 2–3 évvel előbb írt nekik. A szövegben az áll, hogy a testvérek láttán az apostol „hálát adott Istennek, és bizalommal telt el”. Ez arra utal, hogy előzetesen volt benne valami aggodás. A Római levél megírása és mély teológiai tartalma mutatja, hogy neki jó értesülései voltak az itteni egyház életéről, és azokról a hitbeli problémákról, amelyeknek megoldását keresték, pl. a megigazulás kérdése, a megváltás mibenléte, a zsidók és a pogányok szerepe az üdv-történetben stb. Először talán Aquila és Priscilla beszéltek neki a római hívőkről, azután Efezusban és Korintusban találkozhatott átutazó római keresztényekkel. A Római levél végén nagyszámú ismerősnek küld üdvözlést. Mindenesetre a Róm 1,11–15 szavai bizonyos óvatosságot árulnak el. Az apostol keresi a hangot, amelyen bemutatkozhat nekik, és amelyen elmélyítheti az evangéliumi tanítást. Szeretné látni őket, hogy megerősítésükre némi lelki ajándékot juttasson el hozzájuk, illetve hogy a hitben kölcsönösen megvigasztalják egymást. A sorok között feltételezi, hogy a rómaiak kellő oktatást kaptak a hitben. Nem is akar másnak a munkaterületére behatolni, csak azért ír, mert küldetése elsősorban a pogányokhoz szól, s a római egyházban ők vannak túlsúlyban. Ez abból is adódott, hogy Klaudiusz császár kitiltotta a zsidókat Rómából az ötvenes évek elején. A levélben vannak olyan részek, amelyek erősen hangoztatják, hogy a megigazulást a Krisztusba vetett hitből kapjuk, nem a mózesi törvény megtartásából. Ezek a gondolatok közösek a Galata levél témájával. Az apostol hallhatott arról, hogy egyesek itt is megzavarták az emberek hitét, mint Galáciában. Most az üdvözlésére sietett testvérek jelenléte azt igazolta, hogy szeretettel és bizalommal akarják fogadni, nem pedig fenntartással és idegenkedéssel. A viszontagságos út tehát azazal az ígérettel végződik, hogy a testvérek körében megpihenhet, s bizalommal nézhet a tanúságtétel elé is, amely perét üdv-történeti eseménnyé tette.

AZ EVANGÉLIUM JÖVŐJE

28,16-30

Rómában Luciusz századosnak jelentenie kellett, hogy foglyokat hozott, s a megfelelő bíróságon át kellett adni a helytartó levelét. Itt döntöttek arról is, hogy a tárgyalás lefolyásáig a foglyokat hol őrizzék. A Pál elleni vád nem lehetett súlyos, hiszen láttuk, hogy Fesztusz helytartónak és Agrippa királynak mi volt a véleménye. Ezért megengedték neki, hogy külön szállást béreljen és ott maradjon egy katona őrizete alatt. Luciusz különben is megnyugtathatta az illetékeseket, hogy Pálnak nincs szándékában megszökni. Már csak azért sem, mert nem érzi magát bűnösnek. Egyes kéziratok külön említik, hogy a táboron, azaz a helyőrségen kívül lakhatott.

De nagyobb gondot okozott neki a zsidók magatartása. Nem kaptak-e ők üzenetet vagy felszólítást Jeruzsálemből, hogy vádaskodjanak ellene? Vagy nem fogják-e úgy tekinteni, mint aki népére akar árulkodni? Ezért tisztázni akarja velük az ügyét. Megérkezése után harmadnapra magához hívatta a tekintélyesebb zsidókat. Ebben az akcióban régi ismerősei, a megtért zsidók is segítségére lehetnek. Amikor meglátogatják, tájékoztatja őket, hogy miért fogták el, és hogyan került ide. Lukács itt is csak beszédének gondolatmenetét őrizte meg. Az apostol kijelenti, hogy semmi olyat nem vétett népe és az ősi hagyományok ellen, ami miatt el lehetett volna ítélni. Ellenségei izgatására Jeruzsálemben mégis elfogták, s úgy került a rómaiak kezébe. Ezek kivizsgálták ügyét, de semmi okot nem találtak megbüntetésére, azért szabadon akarták bocsátani. A zsidók azonban tiltakoztak, halálát követelték, s így kénytelen volt a császárhoz fellebbezni. De bár népe vezetői részéről méltánytalanság érte, most sem akarja őket vagy másokat vádolni. Csak azt tudja mondani, amit már Jeruzsálemben és Cezáreában is hangoztatott, hogy „a bilincseket Izrael reménysége miatt rakták rá”. Izrael reménysége az, amit a Messiástól várt. Benne van az, hogy népük meghalt tagjai feltámadnak, és ők is élvezik majd a Messiás uralmát. Pál ezt úgy értelmezi, hogy a próféták által megjövendölt remény az egyetemes feltámadás és az örök élet. Jézus feltámadása ennek az üdvösségnek a biztosítéka. Ő tehát a reményt már megvalósulni látta, s ez különbözteti meg őt népe tanítóitól. Az itteni zsidók előtt nyugodtan hangoztathatta a feltámadást, mert szadduceusok, akik tagadták a feltámadást, nem nagyon akadtak közöttük. Azok inkább a papok közül kerültek ki, akik nem hagyták el Palesztinát. Szol-

gálatuk a templomhoz kötötte őket, s a tizedet is templomi szolgálatukért kapták.

A jelenlevő zsidók azt válaszolják, hogy Júdeából nem kaptak reá vonatkozó levelet, sem az erre járt zsidók nem beszéltek ügyéről. Arról a tanításról azonban már hallottak, amelyet Pál hirdet, s annyit tudnak róla, hogy a hivatalos zsidóság szemben áll vele. Ezért tőle magától szeretnék hallani hitbeli felfogását. Pál ekkor már hatvan év fölött lehetett. Szavai elárulták, hogy jártas a Szentírás magyarázatában, s itt is hivatkozhatott arra, hogy Gamáliel iskolájában tanult. Mindez tekintélyt kölcsönzött neki az idegenek előtt is. Ezért megállapodtak egy napban, amikor újra eljöttek, és Pál kifejtette előttük hitét. Lukács itt is szokásos módon foglalja össze a keresztény tanítás lényegét, amit Pál a zsidókkal való vitában körvonalazott. A vita reggeltől estig tartott, s a téma elsősorban az volt, hogy Jézus messiási küldetésében az ószövetségi jóvendölések teljesedtek. Az Isten országa nem politikai hatalom, hanem olyan, amilyennek Jézus hirdette. Lényege az Atyától az embereknek szánt kegyelmi rend: benne van a bűnök bocsánata, Isten atyai irgalmának, segítségének kiadása, a feltámadás és az örök élet. A vita csak a körül folyhatott közöttük, hogy Isten országát szellemi és lelki értelemben kell magyarázni, s az minden emberre kiterjed, vagyis nem korlátozódik Ábrahám leszármazottaira. A zsidók számára éppen ez volt a nehézség, hiszen ők Dávid dicső uralmának visszatérését várták.

A vita eredménye az, hogy egyesek hisznek szavának, mások nem, mint ahogy az másutt is történt. Mivel nem értettek egyet, szétoszlottak. Az utóbbi megjegyzést kétféleképpen lehet érteni: a zsidók nem értettek egyet Pállal, vagy egymás közt nem értettek egyet. Viszont akik hittek, azoknak a száma nem lehetett olyan, hogy az egész római zsidóságot képviselhették volna. A helyzet továbbra is az, hogy a zsidóság kívül marad az evangélium keretein. Ezért gondol Pál Izajás (6,9–10) szavaira. A próféta ott saját küldetéséről beszél, de úgy, ahogy az előképe a Messiás küldetésének. Lukács az idézetet a görög fordításból veszi, nem a héber szövegből. Pál is ezt használhatta, hiszen a római zsidók is inkább görögül beszéltek, nem arámul. Különben is csak a görög fordítás fejezte ki azt, amit mondani akart. A héber szövegben ugyanis ez áll: „Menj, mondd meg ennek a népnek: hallván halljatok, de ne értsetek, látván lássatok, de ne fogjátok fel. Tedd érzéketlenné e nép szívét és süketté a fülét, és kösd be a szemét, hogy ne lásson szemével, ne halljon a fülével, és ne értsen a szívével, így ne térjen meg és ne gyógyuljon meg.” A Hetvenes görög fordítás és Lukács idézete pedig így szól: Hallván halljátok,

és nem értitek, nézván nézitek, de nem látjátok. Mert megkérgesedett ennek a népnek a szíve. Fülükre nagyot hallanak, szemüket behúnyják, nehogy lássanak a szemükkel, értsenek a szívükkel és megtérjenek, hogy meggyógyítsam őket.” Az idézet szerint tehát az Írás előre megjövendöli a nép hitetlenségét. Isten az üdvösség történetébe előre be is számított a hitetlenségüket. A Róm 9–11-ik fejezetben az apostol kifejti, hogy a zsidók megtorpanása lehetővé tette a pogányok azonnali térítését. A jövendölés itt pontosan azt mondja, hogy ez a nép visszautasította azt a megtérést, amelyet az evangélium hirdetése kért tőle. Az Izajástól származó mondás egyébként Mt 13,15-ben is szerepel. Máté is a görög fordítást vette alapul, s azt hangoztatja, hogy a nép szíve megkeményedett, de ők maguk felelősek azért, hogy nem hallanak és nem látnak, azaz nem fogják fel, amit Isten kellő jelek kíséretében üzen nekik.

Ha azonban már utaltunk a héber szövegre, ki kell még térnünk annak formájára is. Meglephet bennünket ez a fogalmazás: Tedd érzéketlenné a nép szívét, süketté a fülét, és kösd be a szemét, hogy ne lásson és ne gyógyuljon meg. Tehát maga az Isten az oka annak, hogy nem hisznek? Ezt már az ószövetségi teológia sem így értette. A probléma már a Kivonulás könyvében is szerepel, amikor Isten azt mondja Mózesnek: Megkeményítem a fáraó szívét, hogy ne hallgasson szavadra (Kiv 7,3). A magyarázat minden esetben az, hogy Isten előre látja a szív keménységét, de követét mégis elküldi. A figyelmeztetés az irgalom műve, de a megátalkodottság miatt csak azt váltja ki, hogy a hitetlenség még erősebb lesz. Így az ember maga zárkózik el attól, hogy Isten meggyógyítsa. Aki nem keresi Isten irgalmát, ő arra nem erőszakolja rá barátságát. Ha az isteni követ nem lépne fel, talán kisebb lenne a bűnük, de a megátalkodottság oka mégsem az isteni üzenet hirdetése, hanem saját önzésük és kevélységük. A figyelmeztetés a szeretet bizonyítéka, de az ember a szeretetre is válaszolhat elutasítással. A Hetvenes görög fordítás ezt az érthetőséget akarta növelni, amikor úgy adta vissza a szöveget, hogy abban az ember szabadsága és felelőssége jobban kiütközzék.

Az apostol úgy érzi magát, mint Izajás, vagy mint a példabeszédekkel figyelmeztető Krisztus. Ő Isten szeretetének követe, aki a meghívást és a gyógyítás ígérését viszi. De az önzés, az előítélet, a hagyományokhoz való görcsös ragaszkodás elvakítja őket, s nem akarják a jótéteményt elfogadni. Ez a jótétemény ugyanis már mindenkinek szól: zsidónak és pogánynak egyaránt. Ők azonban nem akarják megérteni, hogy Isten szabadon osztogathatja javait. Pál a Róm 9,6–32-ben Istennek ezt a függetlenségét hangoztatja: azon könyörül, akin akar. Azért ha Izrael nem

fogadja el a meghívást, helyére ülteti a pogányokat. Korábban már halottuk másutt az apostol kijelentését: Mivel ellenszegültök az evangéliumnak, a pogányokhoz fordulunk (13,46). Most is ezzel bocsátja el hallgatóit: Tudjátok meg, hogy az Istentől jövő üdvösség a pogányoknak jut osztályrészül. Az üdvösség szó nemcsak a túlvilági üdvösséget jelenti, hanem mindazt, amit Isten az Ószövetségben megígért (sotéria). Tehát benne van a kiválasztottság, a meghívás, a tanítás, a gondviselés, a bűnök bocsánata és az örök élet. Más szóval: Isten új népet szerez magának amelyben a fő részt a pogányok viszik, s ahol az összekötő kapocs a hit lesz, nem az Ábrahám-tól való leszármazás.

A könyv befejező szavai arra vonatkoznak, hogy az apostol két esztendeig maradt bérelt szállásán. Mindenkit fogadott, aki felkereste, és senki nem akadályozta az evangélium hirdetésében. De pontosan mit mond ez a kijelentés? Azt, hogy a könyv az apostol fogságának a végén készült, amikor már látták a felmentést, de az ítéletet még nem hirdették ki? Vagy akkor, amikor már megkapta a teljes felmentést? De miért nem említi a szerző a felmentő ítéletet? És miért nem szól a kiszabadulás utáni tervek-ről? Valószínűleg azért, mert a könyv témája nem az apostol története és sorsa, hanem az evangélium terjedése. Maga Isten áll az evangélium mögött, azért terjedését a legnagyobb apostol bebörtönözése sem tudja megakadályozni. Isten szava nincs megbilincselve – írja maga az apostol (1Tim 2,9). Már eljutott Rómába is, a világ központjába, kiszabadult a zsidóság szűk keretei közül, és mindig lesznek emberek, akik áldozatok árán is terjeszteni fogják.

TARTALOM

A könyv jellemzése	7
A negyven nap	13
Mátyás apostol megválasztása	17
A Szentlélek eljövetele	19
Péter beszéde	22
Az első keresztény közösség	26
Péter első csodája	29
Péter és János a főtanács előtt	33
Az egyházi közösség imája	36
Szentek és bűnösök közössége	39
Az apostolok a főtanács előtt	42
Gamáliel közbelépése	46
A diakónusok kiválasztása	49
István diakonus tevékenysége	53
István történeti visszatekintése	55
István vértanúsága	58
Evangelizálás Szamariában	61
Az etióp udvari tiszt megtérése	65
Saul megtérése	69
Saul Damaszkuszban	74
Péter körútja	77
Kornéliusz és Péter látomása	81
Péter Kornéliusz házában	85
Péter igazolja eljárását	90
Az antióchiai keresztények	93
A Heródes-Agrippa-féle üldözés	97
Barnabás és Saul kiválasztása	101
A missziós út problémái	104
A lisztrai pogányok között	110
	179

Az első missziós út befejezése	114
Az apostoli zsinat	117
A második missziós út	122
Filippiben	125
Tesszalonikában	128
Az athéni Aeropágon	131
A korintusi egyház alapítása	134
Efezusban	138
Az ezüstművesek zendülése	142
Az eukarisztia ünneplése Troászban	144
Az efezusi presbiterekhez intézett beszéd	146
Pál elfogatása Jeruzsálemben	149
A jeruzsálemi zsidókhoz intézett beszéd	153
A főtanács előtt	156
Jeruzsálemből Cezáreába	159
Fellebbezés a császárhoz	162
Agrippa király előtt	164
Hajóút Róma felé	168
Máltától Rómáig	171
Az evangélium jövője	174

ISBN 963 360 182 7

KIADÁSÉRT FELEL: DR. ÁKOS GÉZA IGAZGATÓ
 Alföldi Nyomda (6277.66-19-1) Debrecen, 1982.

